

Володимир Пилипович

Культурна
територія

*Спадщина випала мені в гарних околицях
і частка моя подобається мені вельми.*

Псалом 16, 6.

Збірник статей Володимира Пилиповича
вийшов завдяки фінансовій підтримці
д-ра Петра Грицака, голови Земляцтва
«Перемищина» у ЗДА, пані Галини Мельничук
і пана Ореста Загайкевича

Володимир Пилипович

КультУрнA територія

Статті і матеріали
до інтелектуальної історії Надсяння

Перемишль 2011

Проект обкладинки:
Наталія Пилипович-Батрух

Комп'ютерна верстка:
Мацей Журавський

Видавець:
Товариство «Український народний дім» у Перемишлі

ISBN – 978-83-931753-3-8

© Володимир Пилипович, 2011

Зміст

Слово до читача 7

I. Богу будь нудитель

1. *Нравоученіє іереом подобающеє – послання*
перемиського владики Георгія (Юрія) Гошовського ... 11
2. Постанови єп. Георгія Гошовського про церковні
оплати у Перемиській епархії 32
3. До історії церковного братства у Гломчі XVII-XVIII ст. . 41
4. Пом'яник київських митрополитів та перемиських
єпископів о. Павла Свідзінського, пароха села Володж
(середина XVIII ст.) 76
5. Молитви проти тучі у молитовній практиці
в Перемиській епархії XVII-XIX століття 89
6. До історії колекції портретів перемиських владик... 109

II. Дух і ревність бідермаєру

7. Єпископ Іван Снігурський в літературі перемиського
бідермаєру..... 125
8. Перипетії перемишлян із пам'яттю про єп. І.
Снігурського (початок 90-х років XIX століття)..... 158
9. о. Василь Гавришкевич – душпастир, поет і садівник.. 176
10. Чи отець Маркіян Шапкевич є автором перекладу
вірша *Тілько вже разів сонінько вертало?* 210
11. Улюцький молитовник Михайла Левицького..... 219

12. До історії українського театру в Перемишлі 1848-1849 років	235
13. Літургійна творчість о. Михайла Вербицького (композиції для чоловічого хору)	273
14. Салонні розваги галицьких лідертафель.....	304

III. Прорив 30-х років ХХ століття

15. Старогалицька сольна пісня XIX ст. у дослідженнях Василя Витвицького	325
16. Мала проза перемиських авторів, – дебюти 30-х років ХХ століття	338

Бібліографія.....	359
Список ілюстрацій.....	363
Покажчик осіб	366
Покажчик географічних назв	379

Слово до читача

У книжці, яку читач отримує до рук, зібрано праці, що стосуються української інтелектуальної культури Надсяння різних епох. Тут передруковано передмови до книжок виданих у серії «Перемиська бібліотека», окремі статті, що завдяки прихильності о. митрата Євгена Поповича, друкувалися у річнику «Перемиські Архиєпархіяльні Відомості», та написані спеціально до цієї книжки.

Публікуючи у 2001 році збірник *Лірвак з-над Сяну*, на титульній сторінці помістив гриф: «Перемиська бібліотека», що декого здивувало, хоч, правду казати, я навіть і не гадав, що цією книжкою відкриваю цілу серію видань, і що їх буде аж двадцять томів. Вони, як й інші опубліковані мною книжки та окремі статті, є результатом перечитування вибраних фрагментів значного інтелектуального доробку українців Надсяння, отже є «плодом читання», як сказав би Дмитро Чижевський.

Побічне значення української культури Надсяння у цілісній картині української культури не може, і не повинно, прирікати цю культуру на забуття, тому і виникла потреба видавання «Перемиської бібліотеки» та інших видавничих проектів, як напр. серії «Богословська спадщина Перемиської епархії». Я не ставив собі за мету подати якусь суб'єктивну «спробу опису джерел української релігійної духовності», як свого часу зауважив Марко Мельник (М. Мельник, Феномен Володимира Пилиповича. «Наше слово» (Варшава). 15 жовтня 2006. № 42 (2567).

Цей опис є в міру об'єктивний, позаяк культурно активними, на протязі XVII-XIX століть, були майже виключно духовні особи – перемиські владики, священики та дяки – носці української культурної традиції не тільки на Надсянні, але й по всій Західній Україні. Ось і тому перемиське бароко або перемиський бідермаєр мають саме таку релігійну «фізіономію». Моїм бажанням було донести до читача обриси місцевого українського культурного коду, тому ці книжки складалися для моїх дітей, для моїх приятелів та для їхніх дітей (але вони не є «для дітей», як це сформулював колись Юрій Шевельов). Отже моя програма залишається – в якійсь мірі – позитивістською, що її так і відчитав Марко Мельник у згаданій статті.

Почавши збірником *Лірвак з-над Сяну. Перемиські други середини XIX століття*, в якому знайшлися важливі тексти з початків українського книгодрукування в Перемишлі, черговими виданнями «обійшов» простори місцевого українського інтелектуального надбання – від бароко, через бідермаєр, аж по модерну епохи першої половини ХХ ст.

Новим видавничим проєктом, який недавно зініціював, є видавнича серія *Екслібрис Товариства «Український народний дім» у Перемишлі*, у якій передбачено публікувати книжки сучасних авторів з Перемишля і Надсяння. Після появи збірки вибраних поезій Мілі Лучак – *Сімдесят п'ять віршів*, з'являється і мій збірник, за що складаю сердечну подяку моїм спонсорам.

Перемишль, 27 квітня 2011 року

Володимир Пилипович

Богу будь нудитель

Нравоученіє ієреом подобающеє
– послання перемиського владики
Георгія (Юрія) Гошовського

Публіковане нижче *Нравоученіє ієреом подобающеє* перемиського єп. Георгія Гошовського переписав о. Павло Свідзінський в селі Володж 16 березня 1728 р. Воно знаходиться у рукописному збірнику, що має заголовок: *Liber Baptisatorum Matrimonio Junctorum et Defunctorum seu mortuorum*¹ і є родинною метрикою Свідзінських, доведеною до 1803 р. Крім метрики та *Нравоученія*, до книжки вписано пом'янник київських митрополитів та перемиських єпископів XVII-XVIII ст. опублікований мною у «Перемиських Архієпархіальних Відомостях»². Текст *Нравоученія* написаний чітким півуставом, натомість примітка автора – про час і місце, де його переписано – українським скорописом XVIII ст. Знання українського письма і каліграфії засвоїв о. Павло Свідзінський у перемиській Консисторії, бо ж як пише перший дослідник рукописної спадщини родини Свідзінських Іларіон Свєнціцький: *подякувавши «за школи Єзуїтам, раб божій Павел попович Тернавський ходил до канцелярии перемиской»*

¹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника (далі ЛННБ). Фонд Антона Петрушевича. Рукопис № 121. *Нравоученіє ієреом подобающеє*. Арк. 19-23.

² В. Пилипович, *Пом'янник київських митрополитів та перемиських єпископів о. Павла Свідзінського, пароха села Володж (середина XVIII ст.)*. «Перемиські Архієпархіальні Відомості». Рік IV. Ч. 4. 2006. С. 94-102. Стаття передрукована у цьому збірнику.

між 1723-1726 р.³ Павло Свідзінський був висвячений на поповство волоцькоє у жовтні 1727 р.⁴ Й наступного року для власних потреб виготовив рукописну книгу, до якої переписав три дуже важливі для нього як священика тексти. Центральну позицію займає у ній *Нравоученіє іереом подобающее адресоване владикою Гошовським: намісником, іноком і пресвітером, до епископства Премиськаго і Самборскаго належачим.* Його церковнослов'янський заголовок можна перекласти українською як *Священикам пристойть нагадувати про моральность*, позаяк Павло Беринда у *Лексиконі славеноросскому* (Київ 1627) слово *нравоученіє* тлумачить староукраїнською як: напоминане обичайное, слово *іерей* – священник, поп, натомість слово *подобаетъ*, як: достоіть, пристоіть, належить, треба, маєт.

Моральне повчання, адресоване священикам має свої аналогії в українській бароковій теології. Вперше такий трактат видав друком львівський еп. Гедеон Балабан близько 1602 р., але цей друк не зберігся й відомий тільки з описів⁵. Вдруге, подібний трактат опублікував інший львівський владика еп. Арсеній Желіборський (*Поученіє новоставленному іерееві. Львів 1642*). Щоправда цей текст написаний у жанрі послання, проте побудований у формі малого трактату, й належить до сфери морально-го богослов'я.

³ Див. Іляріон Свенцицький, *Передмова*. Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Українсько-руський Архів. Т. VI. Львів 1911. Ч. 2. С. VI.

⁴ Див. ЛІННБУ. Фонд Антона Петрушевича. Рук. № 175. (Молитви), арк. 20.

⁵ Хиротонія: *Поученіє новоставленому ірееві*. Стятин, близько 1602 р. див.: Яким Запаско, Ярослав Ісаевич, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*. Книга перша (1574-1700). Львів 1981. С. 33. № 60.

Портрет єп. Георгія Гошовського. Фото М. Горват

Послання єп. Георгія Гошовського написане десь поміж роками 1668-1675, тобто в часі його владицтва у перемиській єпархії, – найбільш імовірно, що у першому році владичої послуги. Біографічні дані про цього владику дуже скромні, що свого часу відмітив анонімний автор епіграми, поміщеної на епітафійному портреті перемиського владики:

Lat kilka Episkopem Przemyślskim był Jerzy,
Ale który zasług iego wielkość w niebie zmierzy,
Ten od Kathedry swey się rzadko absentował,
Iak pasterzu należy, trzody dopilnował⁶.

⁶ Портрет владику й епіграма опубліковані у книзі: *Брама святого Івана. Перемиська барокова епітафія*. Супровідні статті й упорядкування Володимира і Дениса Пилиповичів. Перемишль 2005. С. 87.

У посланні єп. Гошовського дуже вміло використано притаманні для жанру стилістичні та риторичні прийоми; кожен абзац важливого для змісту елементу тракту починається завжди сполучником: *поневаж – прето – кому – а іж – прето – ежели – если – еслись – а еслись – кому – до того – а іж – зачим – а затим*, які разом взяті, утворюють риторичну фігуру, що звєтиться полісиндeton. У риторичній теорії має вона за завдання надавати текстові колоритності й динаміки та мобілізувати увагу читача⁷. Серцевину трактату становить список 34 священицьких прикмет, виписаних, як сам автор признає, в більшості з Євангелії. Як слушно зауважив Василь Щурат⁸, він майже тотожний спискові з *Поученія новопоставленному іереєві* львівського єпископа Арсенія Желіборського:

Імена бо твоя многа і велика сут миру: соль земли, врач больним, водж сліпим, наставник блудящим, учитель і наставник невіжкам, світильник і око тілу церковному, путь, дверник, ключар, ділатель, стрітель, купець, гостинник, страж, пастир, воєвода, судия, властитель, жрець, холм висок, тайни дом, столп премудрости, уста Божия, даяй мир мирови, ангел Господень, труба небесная, отець братія своєя, Богу нудитель, миру молитвенник, подражатель Господень, апостольский подобник, кормник і источник води⁹.

⁷ Див.: *Polisyndeton*. Miroslaw Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedia*. Warszawa 1990. С. 109.

⁸ В. Щурат, *Два письма еп. Іннок. Винницького*. Шематизм всего клира греко-католических епархий соединенных перемышской, самборской і спінцкой на рік 1906. [Перемишль 1906]. С. XLV.

⁹ *Поученія новопоставленому іреєеві, єгда єпископ отпущаєт к престолу от себе: подает му свиток сей. I о тайнах, в посполитости церковных. За благословенiem і поданiem Боголюбиваго, єпископа Львовскаго,*

Єпископ Г. Гошовський скориставшись львівським взірцем, деякі імена доповнив додатковими прикметниками, надавши таким робом своєму текстовій більшої динаміки. Теорія риторики такий прийом називає ампліфікацією. Цю частину трактату замикає коротка транзиція (перехід), якою автор розділив оба списки. Цей стилістичний прийом дав йому можливість нагадати священикам про їхні єрейські повинності, а потім дозволив перейти до констатації про жахливий стан підрядної їм пастви, бо: *великое безчинie i непослушанie в нашем народе гору взяло*. Антиномією до первого списку священичих імен є другий список 34 можливих порушень тих прикмет, якого немає у тексті еп. А. Желіборського. Уньому перемиський владика розгортає прийом ампліфікації, тим разом за допомогою фігури, що в риториці має називу клімаксу¹⁰. Ампліфікацію за допомогою фігур барокова риторика радила застосовувати тільки у високих, важливих справах¹¹.

Трактат приваблює бароковими літературними якостями і прозорою риторичною конструкцією, не обтяженою цитуваннями (за винятком св. Йоана Златоустого). Видно, що гарячий архієрейський патос цього тексту був близький священикам перемиської єпархії – *Естесь Богу нудитель, іже в день i в ночи молитвами Бога за своя i людскія гріхи благати маєш, бо до наших днів збереглися два рукописні збірники зі зламу XVII-XVIII ст., у яких цей текст записаний.*

Галицькаго і Каменца Подольского. Во Львові, в друкарні Братской. Року 1642, місяця априля, 20 дня. Арк. 7 зв-8.

¹⁰ Кожне речення починається від слів: *ежели естесь, еслись, а если естесь*. Див.: *Klimaks. Miroslaw Korolko, Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa 1990. С. 109.

¹¹ Див.: *Amplifikacija za pomocą figur*. Там само. С. 122.

Увага автора, що обов'язки священиків *ведлє вашей хіротонії на очи показую*, не відносяться виключно до самого моменту свячення, тобто хіротонії. У рукописному Архиєратикуоні єп. Кирила Терлецького із 1585 р. ця процедура (хіротонія) описана у розділі *Указ яко подобает ізбирати годних на священство, і ставити у ієрейский, і дијаконский чин*¹². Читаемо там, що бажаючий висвятитися:

Первое приходит в неділю, і сотворит поклон пред святителем [...] і святитель речет єму: доброє желаніє імія пришол єси сину, хотя послужити Господеві, еже ти ісполні Христос Бог наш по глаголу єго святому і по достоіству общанія твоего. I благословит і отпустит єго с миром. Архідиякон же приступит і приказует єму трикратное пришествіе. [...] Повеліваєт прийти єму в середу і в пятник¹³.

Після висвячення святитель передавав ново висвячено му ієреєві: *От руки своєя херитонію свиток, по чему он имеет учитися, і справляти ряд церковний*¹⁴. Тож хіротонія у тих часах, це не тільки сам акт висвячення, але також записане на папері повчання й ординаційний документ, що їх ново поставлений священик отримував від свого святителя¹⁵.

¹² Проф. О. Лотоцький, *Український Архиєратикон*. Варшава 1932. С. 11-17.

¹³ Там само. С. 11.

¹⁴ Там само. С. 15.

¹⁵ Див. ще: о. др. Мирослав Марусин, *Чини Святительських Служб в Київському Евхологіоні з початку XVI ст.* Рим 1966. С. 26. Недавно львівський дослідник Василь Слободян опублікував дуже цікавий збірник власноручних записів про висвячення й присягу нововисвячених священиків холмської єпархії за роки 1619-1625. Див.: В. Слободян, *Книга запису присяг священиків єпископа Атанасія Пакости. Kościoly wschodnie w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*. Zbiór studiów. Red. Andrzej Gil. Lublin 2005. С. 197-203.

Саме про такий документ – *свиток*¹⁶, йде мова у заголовку цитованого вище *Поученія* еп. Арсенія Желіборського: *Поученіе новоставленному іерееві, егда епископ отпускает к престолу от себе: подает му свиток сей...*

По благодаті данной нам от пресвятаго і животворящаго Духа: се тебі, чадо ієрею Господъ вручи службу священія страшних Тайн, рукоположеніем моего смиренія, і послушенством умних его сил. [...] Діло же твоє буди, учитися закона Господня день і нощ, і заповідей всехвальних его Апостол, і вселенских седми соборов, і помістних святих отец правил. Составленіе бо святительства ест Божияго писанія істинная хитрость. И ніст ти мощно часто непрочитая спасти себе. Свят бо Бог і на святих почиваєт¹⁷.

Зрештою про те ѿ пише сам єпископ Гошовський:

возлюбленнїй мої честнїй отцї, пишу до вас сіє мое посланіе, з Писма Святаго, і хиритоній ваших ієрейских виписавши зачала, приліжно желаю вам, нелінітесь своя харитонія читати, альбо сіє мое посланіе в коротці собранное читати, і тую науку свою ієрейскую хотійте памятати, а памятаючи творити.

Автор послання використав у ньому не тільки *зачала* із Святого Письма й хіротоній, але також відповідні фрагменти із Требника й Номоканона, зокрема, коли мова

¹⁶ Памво Беринда перекладає це слово староукраїнською мовою як: *цидула, папір зверченій* (тобто скрученій). Див.: *Лексикон словенороський Памви Беринди*. Підготовка тексту і вступна стаття В. В. Німчука. Київ 1961. С. 111.

¹⁷ *Поученіе новопоставленному іерееві*. Арк. 2-2 зв.

йде про ставлення до Євхаристії та про смиренність су-проти єпископської влади. Варто тут зауважити, що у 34 точці священицьких титулів еп. Георгій Гошовський називає священника *істочником Святого Духа*, й додає, що жива вода з цього джерела витікає від *Бога Отця і Сина*, отже у тексті послання маємо прямий доказ католицького тлумачення *філокве*. Якщо додати до цього ще пасус про святого Петра як верховного пастыря і його наступників, можна поставити тезу, що еп. Георгій Гошовський схилявся до католицизму. У заключному абзаці перемиський владика напучує священиків, щоб вони не читали єретицьких книг, зате у кожну п'ятницю перечитували його послання, щоб у кінцевому рахунку доступити неба разом зі своїми парафіянами.

З *Нравоученія* еп. Г. Гошовського скористався його наступник на перемиському престолі еп. Інокентій Винницький. Рукопис із заголовком *Нравоученіє іереем подобает, й з титулатурою Іннокентій Винницький милостию Божиєю Православний Епископ Премиский, Самборский і землі Саноцкої, віднайшов у бібліотеці перемиської капітули Василь Шурат і опублікував у додатку до статті *Два письма еп. Іннок. Винницького. Причинок до історії западно-руської Церкви XVII в.*¹⁸. Вчений припускає, що владика Інокентій Винницький міг його написати разом із посланням про церковні треби з 12 квітня 1684 р., або дещо скоріше, позаяк вони вписані до рукописного збірника з XVII ст. якогось священика з Лемківщини. *Нравоученіє* є питання у ньому порушені доповнюють богословсько-пастирську творчість еп. Інокентія Винницького, почату ним у *Наставленії соборному* із 25*

¹⁸ В. Щурат, *Два письма еп. Іннок. Винницького. С. I-V.*

січня 1681 р.¹⁹ Владика І. Винницький після визначення намісникам конкретних душпастирських завдань вирішив, мабуть, що прийшов час на духовне й моральне оновлення єпархіяльного священства.

Василь Шурат аналізуючи зміст послання єп. І. Винницького зауважив, що перемиський владика *послугується дуже зручно методом схолястичних проповідників XVII в., [...] дає съвященнико ви 34 титулів, выбраних з всяких церковных писань і хиротоній, з яких зовсім оригінально всі съвященничі обовязки висновує, як консеквенції, й закінчив увагою, що єп. Іннокентій написав своє “Нравоученіе” по всім приписам схолястичного проповідництва, в наслідок і має воно своє ексордіюм, свою наррацію і свою конклузію²⁰.* Ми додамо, що цю високу оцінку риторичних якостей тексту *Нравоученія* належиться приписати єп. Г. Гошовському, або котромусь із його співробітників-богословів із перемиської консисторії. Імовірно автором міг бути офіціял о. Іван Нарольський (від 1687 р. парох у Ярославі, де і помер у 1701 р.), важлива постать з оточення єп. І. Винницького, який почав свою кар'єру ще за єпископства Г. Гошовського.

Таким способом послання єп. Георгія Гошовського про моральність священиків залишалося у центрі уваги його наступника та кількох поколінь греко-католицьких священиків перемиської єпархії кінця XVII - початку XVIII ст.

¹⁹ Див. Книга учительная іже содержит в собі многія вещи духовных спраff іже имат глав і пунктів сімнайцят. Єпископ Інокентій Винницький, Катехисіс або бароковий душпастирський сад. Супровідні статті й упорядкування Володимира і Дениса Пилиповичів. Перешиль 2007. С. 419-428 (факсиміле); С. 429-435 (транскрипція). Текст книги переписав о. Павло Свідзінський 1722 р. у селі Тернівці над Сяном.

²⁰ Там само. С. XLV.

Гідною уваги є також мова обох версій послання, в якій трапляється чимало народних слів. Одним переписувачем вживалася українська форма, другим, – церковнослов'янська. От хоча б такі приклади: у Свідзінського, *бісер*, в Щурата *клейном*; у Свідзінського, *пастух*, в Щурата, *пастир*; у Свідзінського, *воєвода*, в Щурата, *вождь*; у Свідзінського *жрець*, в Щурата, *офіровник*. Розходження між текстом еп. Гошовського та текстом еп. І. Винницицького, опублікованим В. Щуратом, подаю у примітках до транскрипції тексту.

ИСАКО УСНИЕ ІСІСКІ ПОЛОЖІЕ

Георгій Головскій, Милостій Божій, Епізъ Примѣтскій,
Самборскій, и Земля Санджкій.

Всічеснімъ Намѣнію Госко и Пречистицо до
Святія Примѣтскаго и Самборскаго належиши
Дѣлъ спасительнишъ преславанію, и чеснаго
Здравія, юхъ въз любви къ
Шенъ здравіемъ.

Он же Где Богъ, и есть нашъ іе Хсъ единъ
Сынъ Сына Троица. Тридцатъ и полна
та лѣта настане сльнє ише широкі
отрѣа волнио претворицъ Фарасіи, и восьмое
слннъ къ претори дне. Съ шедъ же да
и дѣлъ отвѣа въ скоподиа и гетиони
сѧтъ сній пре вориеніемъ скопиа - настаніи
сѧтъ.

Транскрипція

Нравоученіє ієреом подобающе²¹

**Георгій Гошовский, милостию Божиєю Епископ
Премиский, Самборский, і землі Саноцької²²**

Освященим намісником, іноком і пресвітером, до
епископства Премиського і Самборського належачим²³,
душе спасительного пребиванія, і телесного
здравія, от Христа Бога, любви
вашей желаєм.

Понеже Господь Бог, і Спас наш Ісус Христос, єдин сий
Свяття Тройца, тридесят і полчвarta літа на земли спа-
сеніє наше творячи, страсть вольную претерпі, умерий,
і воскресий, в третій день, сошед во ад, і душі святих ви-
свободив, і четиридесят дний²⁴ пред Вознесенієм своїм
на земли /арк. 19/ своя свяття ученики²⁵ о царствї Божи-
їм научав, потім со всіми святыми от ада воскресшиими,

²¹ В публікації В. Щурата: *Нравоученіє ієреєм подобает*.

²² В публікації В. Щурата: *Іннокентій Винницький милостию Божиєю
Православний Епископ Премиский, Самборский і землі Саноцької*.

²³ В публікації В. Щурата: *епископства нашого належачим*.

²⁴ В публікації В. Щурата: *i 40 дний*.

²⁵ В публікації В. Щурата далі ще: *i апостоли*.

на небо вознесеся, на земли три стани духовнії, по горнему чину зоставив, то єст: Архиерейский, Епископский, і Презвітерский постановив і храм, церков свою²⁶ седми тайнами²⁷, яко седми стовпи утвердив. А на місци своєм Пастиря Верховного Петра²⁸, і по нем єго наступників, Архиереов, пасти свое словесное стадо поручив, а іж учит нас святий Йоан Златоустий: *читите, мовит, Архиепискона яко Бога Отца, а Епископа яко Бога Сина, а Презвітера яко Бога Духа*, зачим той троякий стан, Бога во святой Тройци²⁹ Єдинаого фігуруєт.

Прето до вас днесь тоє посланіє мое, честний Презвітери пишу, і вам з Писма Святого вашу повинність припоминаю, а ведле вашей хіротонії на очи показую. Коли вам Святий Дух (мовил)³⁰, през рукоположеніє бив даваний, гди на стан священнический от епископа ставлени есте били, тогди то есте Богу слюбовали, альбо рачей присягали. Напрод присягли есте при своєм посвященії учитися закону Господню, в день і в ночи. Зачим Дух Святий починив вас Пророками, іже обіцяете добрым християном небо³¹, а злим і непослушним – пекло.

Ктому, поднялисте ся бити проповідниками Евангелії Христової і не ведлуг тіла, але ведле Духа учитися, од епископа і Писма³² Святого. Послушними бити³³, і в любви Христовій святобливі жити, розпустів межи малженсьтви не чинити, гріхів ся вистерігати, одежду довгую черную

²⁶ В публікації В. Щурата далі ще: *святую*.

²⁷ В публікації В. Щурата далі ще: *святыми сакраментами*.

²⁸ В публікації В. Щурата ще: *святаго*.

²⁹ *во Тройци*.

³⁰ *мовит*.

³¹ В публікації В. Щурата ще: *отворити*.

³² *і з Писма*.

³³ , і послушними бити.

міти, книг геретицких не читати, олтар, церков, імпінтар чисто держати, Тіло Боже в уцтвості міти, а з великим страхом і дрижі/арк. 19 зв./ням, не мислячи³⁴ о земних речах, перед Тілом Божим в олтарі Богу ся молити, поважні і неквапливі а розумні³⁵ молитви одправовати. На профорах пшеничних Службу Божию служити, з священниками одлученими не служити, поспільство, то єст³⁶ *Отче наш,*³⁷ *Вірую во єдинаго Бога, і Десятера Божия приказаня учити.* Непослушних одлучати³⁸, од іншаго священика одгнанаго человека не приймовати. Церкви до котрої єсте постановлений без волі епископскої не оставляти. В чужому преділі, не взявши од епископа грамоти, не служити і без волі єго нічого не творити.

Ктому слюбили єсте епископа своєго за голову міти, любов к нему і боязнь, яко Апостоли святий ко Христу міли. На собор духовний на кождий рік ходити. Миро святоє для крещення³⁹, і науку духовную брати, і своїм овцам подавати, і во всім ведле харитонії жити, бо титули альбо імена Іерейські сут великі, по Господню словеси, і святих єго⁴⁰, іж кождий з вас священник⁴¹ маєт тридцять і чотири титули⁴², альбо імена своя в Писмі Святім описаній.

1. Кождий з вас священник єст: Світ миру.
2. Сіль земли.
3. Врач альбо лікар больних.

³⁴ мислити.

³⁵ і розумні.

³⁶ В публікації В. Щурата ще: *парохіян своїх яко старих так і молодих.*

³⁷ В публікації В. Щурата ще: *Богородице Діво.*

³⁸ В публікації В. Щурата ще: *од церковного порядку.*

³⁹ В публікації В. Щурата ще: *дітей.*

⁴⁰ В публікації В. Щурата: *святы.*

⁴¹ В публікації В. Щурата: *кождий священник.*

⁴² В публікації В. Щурата: *маєт 34 титули.*

4. Вожд сліпих.
5. Наставник блудящим.
6. Учитель Закону Божия.
7. Око тілу церковному.
8. Путь альбо дорога до неба приводящая.
9. Дверник небесний.
10. Ключар райский. /арк. 20/
11. Ділатель діл благих⁴³.
12. Стройтель чину церковнаго⁴⁴.
13. Купец, купуючи каменя многоціннаго бісера⁴⁵

Христа.

14. Гостинник, маючи стараня о ісціленї впадшаго в разбойники, сиріч человека⁴⁶ впадшаго в гріхи очищати.
15. Єстесь сторож, стрегучий стада Христова од вовків, си есть геретиків⁴⁷.
16. Єстесь пастух⁴⁸ овец Христовых.
17. Єстесь веєвода, альбо вожд душевний⁴⁹.
18. Єстесь судия, іж в особі Божией християн на сповіди судиш, покуту їм задаеш, вяжеш і до пекла одсилаеш⁵⁰, і розвязуеш, а з землі до неба впроважаеш.
19. Єстесь властитель, і тую од епископа маеш, а епископ од архиепископа, а архиепископ од Бога.
20. Єстесь чиститель, іж гріхи людской очищаеш.

⁴³ В публікації В. Шурата: діл Божих.

⁴⁴ В публікації В. Шурата: церковному.

⁴⁵ В публікації В. Шурата: клейнота.

⁴⁶ В публікації В. Шурата: человека.

⁴⁷ В публікації В. Шурата: , і од дияволів.

⁴⁸ В публікації В. Шурата: пастир.

⁴⁹ В публікації В. Шурата: Єстесь вожд душевний.

⁵⁰ В публікації В. Шурата далі ще: , то ест до покути святої.

21. Єстесь жрець, альбо офіровник⁵¹, іж офіру за гріхи своя і людскія Богу приносиш⁵².
22. Єстесь холм альбо пагорок із землі до неба смотрячий.
23. Єстесь тайний дім⁵³, седми святих сакраментів.
24. Єстесь премудrosti стовп, абовім Бог єст премудрість, а твоє священство Божий стовп.
25. Єстесь уста Божия даючи покій світу.
26. Єстесь Ангел Господень.
27. Єстесь труба небесная.
28. Єстесь отець братії своєї⁵⁴, іже в особі Божиєй гріхи одпускаєш, сповідаєш і причащаєш.
29. Єстесь Богу нудитель, іже в день і в ночі молитвами Бога за своя і людскія гріхи благати маєш. /арк 20 зв./
30. Єстесь всему світу молитвенник.
31. Єстесь подражатель Господень, понеже Бог єст святий, і ти маєш святым бити.
32. Єстесь апостольський подобник, понеже апостоли⁵⁵ в послушанії, в чистоти, в покорі⁵⁶ і в терпнії жили, і ти такожде жити маєш.
33. Єстесь кормильць церковний, яко якого корабля стирник, препроважаючи християн з сего бурливаго житейскаго моря на оную сторону, до небеснаго града Іерусалиму.
34. Єстесь істочник Святаго Духа, маючи воду живую, од Бога Отца і Сина істікающую, і во живот вічний⁵⁷ вводящую.

⁵¹ В публікації В. Щурата: *Єстесь офіровник*.

⁵² В публікації В. Щурата: *людскія приносиси*.

⁵³ В публікації В. Щурата далі ще: *то єст*.

⁵⁴ В публікації В. Щурата: *своєя*.

⁵⁵ В публікації В. Щурата далі ще: *святый*.

⁵⁶ В публікації В. Щурата: *послушенстві, в покорі*.

⁵⁷ В публікації В. Щурата: *до царства небеснаго вводящую*.

А іж, возлюбленній мої честній отці⁵⁸, пишу до вас сіє мое посланіє, з Писма Святаго, і хиритоній ваших іерейських виписавши зачала, приліжно желаю вам, нелінітесь своя харитонія⁵⁹ читати, альбо сіє мое посланіє в коротці собранное читати, і тую науку свою іерейскую хотійте памятати, а памятаючи творити. А творячи⁶⁰, понеже будет кожного з нас Син Божий лічби слухати, і з кожного слова, з умислів і з учинків будет судити, і що в тілі доброго учнимо, заплату в небі будемо міти.

А іж великое безчиннє і непослушаніє в нашім народі гору взяло, а за умноженіє злости беззаконіє ся на світі умножило, которое гнів Божий на землю навело, зачим, огнь, меч, нашествіє іноплеме/арк. 21/нник, варвар, войну, потоп, голод, а на остаток моровоє повітра, і з ним наглая смерть, посланіє ангели лютими, то все од Бога за гріхи на народ людский пришло⁶¹.

Прето благаючи Бога за гріхи кождого з вас священника, жадаю, абисте себе самого кождий осудили, сповідь учинивши, тіло Божє приймовали⁶², і молебень до пречистої⁶³ Богородици, і до всіх святих одправовали, а ведлут титулів своїх поступіте.

Єжели кождий з вас священник єст світом сему світу, не чиніте ж ся своїм непослушенством тмою.

Єжели естесь сілю земною, не попирай же ся сам ногами.

Еслись єст врач больних, слухай же учителя своєго.

⁵⁸ В публікації В. Щурата: священници.

⁵⁹ В публікації В. Щурата далі ще: на кождую пятницу.

⁶⁰ В публікації В. Щурата далі ще: в терпнії закон Христов кончить.

⁶¹ В публікації В. Щурата: од Бога на народ за гріхи людской пришло.

⁶² В публікації В. Щурата: приймовавши.

⁶³ В публікації В. Щурата: пресвятої.

А єстесь вождь сліпим, не чини ж ся сам сліпим, а других сліпців в яму пекельную не вводи.

Єслись ест наставник блудящим, сам же блуду не чини, і розпустним блудником слюбу не давай, і розводу не чини.

Єслись ест учитель закону Божия, для чого ж сам беззаконіє чиниш.

Если єстесь око тілу церковному, смотри⁶⁴ ж, а очі в небо підноси і Бога себі і своїм⁶⁵ о царство небесное проси.

Если єстесь путь, наставляй же християн на путь божественний, правий, а путь широкий, в пропасть, в пагубу⁶⁶ ведищий, опущай.

Если єстесь дверник, слухай же дверей, то ест Христа, бо він ест двер.

Если єстесь ключар, слухай же Верховного Апостола Петра, его намісника⁶⁷, і его наступника епископа, яко небеснаго ключника.

Если єстесь ділатель, ділай же діла добриї⁶⁸, а оминай злиї.

Если єстесь строїтель, не будь же церковний гнобитель, а церков як зіницу ока сохраняй. /арк. 21 зв./

Єслись купець, все продай, а Христа многоцінний бісер⁶⁹ купи, си ест на олтар і на Тіло Божие всю маєтність оберни.

Єслись гостинник, бо тот світ ест гостина, чини ж страня о храм вічний нерукотворений в небі, і хорих, сиріч грішних, сповідю очищай, причащай, і до неба впроважай.

⁶⁴ В публікації В. Щурата цього слова немає.

⁶⁵ В публікації В. Щурата далі ще: парохіяном.

⁶⁶ В публікації В. Щурата далі ще: пекельную.

⁶⁷ В публікації В. Щурата: Апостола Петра, его наступника епископа.

⁶⁸ В публікації В. Щурата: добрая.

⁶⁹ В публікації В. Щурата: клейном.

Еслись сторож, стережи ж душ своїх овец од злих бісів,
аби жаден без крещення і без причастя не умирав.

Еслись пастух⁷⁰, паси ж на добрій паші своє словесное
стадо, то ест словом Божиїм їх корми і питай.

Еслись воєвода⁷¹, уводи ж їх до покути, а з покути аби
ся готовили на страшний Суд Божий.

Еслись вожд душевний, не будь же вождем тілесним,
плоті угодія не твори, а в чистоті живи, і на приклад свя-
тоє пречистое житіє з своєю женою міти, яко Йосиф з Ді-
вицею жили.

Если єстесь судя, іж на сповіди судиш, і за гріхи покуту гріш-
ному даєш, сам⁷² того не чини, о що грішного⁷³ в гріах судиш.

А если єстесь властитель, іж туло моц⁷⁴ од епископа
маєш, для чого ж свіцких людей піддаєш⁷⁵, а свіцкії люди
не мают власти тебе духовнаго судити, так як не маєт че-
ловік моци ангела судити.

Ктому если єстесь⁷⁶ чиститель, іж гріхи людскії очища-
еш, а для чого ж і себе на кождий тиждень⁷⁷ сповідю не
очищаеш, бо также тіло яко і грішник носиш.

Если єстесь жрец⁷⁸, а для чого ж в повшедний⁷⁹ день
жертві⁸⁰ Богу (за своя і людскія гріхи)⁸¹ не приносиш,
гдиз цалий тиждень грішиш, а тилько в суботу а в неді-

⁷⁰ В публікації В. Щурата: *пастир*.

⁷¹ В публікації В. Щурата: *вожд*.

⁷² В публікації В. Щурата далі ще: *же*.

⁷³ В публікації В. Щурата: *грішнаго*.

⁷⁴ В публікації В. Щурата далі ще: *совишие од Бога і*.

⁷⁵ В публікації В. Щурата: *гріхови підпадаєш*.

⁷⁶ В публікації В. Щурата: *Ктому єстесь*.

⁷⁷ В публікації В. Щурата: *місяць*.

⁷⁸ В публікації В. Щурата: *офіровник*.

⁷⁹ В публікації В. Щурата: *повседневний*.

⁸⁰ В публікації В. Щурата: *жертву*.

⁸¹ В публікації В. Щурата речення в дужках нема ε.

лю до олтаря приходиш, і ліпше своє ті/арк. 22/ло шануеш а ніжeli Божіє Тіло чтиш.

До того слухай презвитеру, если єстесь холм високий, в небо смотрячий, не чини ж ся долом низким до пекла вступуючим.

Если єстесь тайний дім і седми сакраментів храмом⁸², смотри ж, що за тайну носиш.

Першая: єстесь духовною храминою, то ест Святаго Духа слугою, і моцию его Бозкою крестиш, і з синів гніву синами Божіми твориш.

Другая: святым миром (которое єст тайна Святого Духа)⁸³ помазуеш.

Третая: з хліба моцию Святаго Духа в тіло Христово (і вино во кров)⁸⁴ претворяєши.

Четвертая: чин священическі (на благословеніє од Бога Отца і Сина і Святаго Духа)⁸⁵ на тя вложений маєш, і од вірних его особі⁸⁶ (Архиепископа і од Епископа)⁸⁷ вляний на тебе ест.

Пята: покуту грішним задаєш і гріхи одпушаєш.

Шестая: стан малженский (которий ест лікарством на страшливу смерть)⁸⁸ благословляєш; щогося⁸⁹ два стани (духовніє і свіцкіє) родят.

Седмая: християн хорих елеом святым аби душа їх по смерти била моцна против духів злих помазуеш. І до суднаго⁹⁰ дня тиє седм стовпів світ держати мают.

⁸² В публікації В. Щурата: *святым храмом*.

⁸³ В публікації В. Щурата речення в дужках немає.

⁸⁴ В публікації В. Щурата дужок немає.

⁸⁵ В публікації В. Щурата дужок немає.

⁸⁶ В публікації В. Щурата: *од звірхніх его осіб*.

⁸⁷ В публікації В. Щурата дужок немає.

⁸⁸ В публікації В. Щурата дужок немає.

⁸⁹ В публікації В. Щурата: *з того ся*.

⁹⁰ В публікації В. Щурата: *судного*.

А іж мій возлюбленний іерею, титули великіє носиш, устами Божиїми єстесь, трубою небесною, ангелом ся називаєш; смотри ж ангеле, жебис ся до неба дістав⁹¹, того пильний, того стережи, о тім дбай, о тім чуй, і о тім Бога проси, і мене⁹² в молитвах не проми/арк. 22 зв./най⁹³, іж ем твій стан тебі виложив⁹⁴.

Зачим пильні тебе⁹⁵ жадаю: своєму стану ієрейському досит чини. А сію науку на кождий пяток читай, і на часто⁹⁶ памятай, бо конечні умерти маєш, на Суд Божий поїдеш, і лічбу чинити будеш, ангелом і дияволом що есь доброго чинив, споро, зачим о добрий одвіт, іж на страшнім Суді Христовім⁹⁷ проси, о небо Бога моли, аbis ся до него зо мною⁹⁸ дістав.

А за тим милость Божия і пречистия єго⁹⁹ Богоматере і нашого смиренія благословеніє, і молитва да будет со всіми вами, нині і присно і во віки віком.

Амінь.

*

Аз ієрей Павел Свідзійський, презвітер парохіяльний веси Володжа, списах рукою власною, в пререченні Богоспасаємії веси Володжу, при храмі Воззвиження Честного Креста Господня, року Божого 1728, місяца марта, дня 16, тр.

⁹¹ В публікації В. Щурата: , з своїми парохіянами.

⁹² В публікації В. Щурата, далі ще: пастиря своєго.

⁹³ В публікації В. Щурата: запоминай.

⁹⁴ В публікації В. Щурата, далі ще: з Писма Святаго.

⁹⁵ В публікації В. Щурата: тя.

⁹⁶ В публікації В. Щурата: і на то часто.

⁹⁷ В публікації В. Щурата, далі ще: стати маєш.

⁹⁸ В публікації В. Щурата, далі ще: і зо всіми парохіянами повіреними тебі.

⁹⁹ В публікації В. Щурата цього слова немає.

Постанови єп. Георгія Гошовського про церковні оплати у Перемиській єпархії

Біографічні дані про єп. Георгія Гошовського дуже скучні, відомо, що перемиський владика був родом із самбірської шляхти (рік нар. невідомий), був висвячений у 1667 р., і того ж року обраний ігуменом монастиря у Лаврові. У 1668 р. Антоній Винницький – київський митрополит і адміністратор перемиської єпархії – назначив Георгія Гошовського коад'ютором перемиської єпархії. Владика Геогрій помер у 1675 р. і похований у селі Хлопичах біля Самбора¹.

Цей владика, за короткий час свого правління старався навести лад в духовних і адміністративних справах надсянської єпархії. З тої теж причини оприлюднив послання *Нравоученіє іереом подобающе*, спрямоване до духовенства перемиської єпархії, і написане ним, як можна припустити, ще у першому році владичної послуги. Питання порушенні перемиським владикою стосувалися основних моральних проблем, що стояли перед підпорядкованими йому священиками. Мета послання – усвідомити священикам їхнє місце у християнській громаді-парохії, та

¹ Біографія єп. Георгія Гошовського у книзі: Антоній Добрянський, *Історія єпископов трех соєдиненных єпархій, перемишльской, самборской і саноцкой, от найдавнійших времен до 1794 г.* Львів 1893. Період II. С. 87-90.

нагадати їм слова присяги, складеної перед єпископом-святителем².

Іншим текстом еп. Гошовського, що зберігся до наших днів, є копія постанов про церковні оплати (т.зв. треби, або єпітрахильні оплати) із 12 квітня 1671 року³. Це рідкісна рукописна пам'ятка канонічного права з теренів перемиської єпархії третьої чверті XVII століття. Постанови еп. Гошовського знайшлися у започаткованим 1665 р. рукописним збірнику, якого власником був Григорій, пресвітер у Пельні і намісник Короснянський (східна Лемківщина)⁴.

Як згадано у вступі до постанов, вони адресовані до священиків, благочестивих братств і всіх вірних перемиської єпархії. Причиною їх виникнення, як зазначив владика, були часті скарги церковних братств і парафіян на своїх священиків, що за душпастирські послуги вимагали надто великих оплат. Отож після нарад з намісниками та членами капітули, владика Гошовський вирішив скласти ясні фінансові засади, що їх повинен дотримуватися кожен священик, диякон (дякун) і дяк. Постанови стосувалися не тільки фінансування душпастирських послуг, але також конкретно вказували, хто таких оплат не повинен отримувати, а саме особи на грунтах церковних

² Див.: В. Пилипович, *Нравоученіє іереом подобающе*. «Перемиські Архієпархіальни Відомості». 2007. Ч. 6. С. 214-227. Факсиміле копії постанови із 1728 р. на стор. 228-236. Стаття передрукована у цьому збірнику.

³ Рукописний збірник, зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаника, фонд Антона Петрушевича, рук. 210, арк. 108-111. Текст записаний українським скорописом кінця XVII ст. Вперше рукопис постанов описав Іларіон Свенцицький у публікації: *Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича*. Частина друга. Українсько-руський Архів. Т. VI. Рукописи львівських збірок. Вип. II. Львів 1911. С. 185-186.

⁴ Там само. С. 180.

то ест поповствах зостаючиї яко то покревниe поповскіе і самі поповиче не служащиї церкви не маются інтересовать до жадних духовных доходів. Владикою допускалися однак відступи від визначених норм, але тільки тоді, коли вірний, як сказано з любовю ко духовному і церкви альбо образом ялмужни святой, любо теж і з іншого респекту побожности своєй більше священникови дати проізволит. Але тут же перемиський владика зразу застерігав аби священник більше витягати не важився, під утраченієм парохії.

Текст постанов еп. Г. Гошовського згодом використав його наступник на перемиському престолі еп. Інокентій Винницький, який, впровадивши деякі зміни, дня 12 квітня 1684 р. оприлюднив свою версію постанов⁵. Ці зміни, в дечому ширше аргументували чи теж уточнювали потребу конкретних оплат за душпастирські послуги, але теж, що найцікавіше, значно збільшували висоту пропонованих оплат. І так, напр. до оплат за хрещення додавалася ще оплата для жінок *от выводу гроший 6.* За єлеосвячення еп. Гошовський вимагав 12 грошів, – еп. І. Винницький 1 золотого і 12 грошів. За похорон з процесією еп. Гошовський 2 злотих, – еп. Винницький 2 зл. і ще додатково *дякови гроший 3.* За молебень у сороковий день після смерти – еп. Гошовський 1 зл., – еп. І. Винницький *золотих 20, от господаря альбо господині осідлих і маїтніх, а от убогих злотих 16.* Таким чином, протягом 13-

⁵ Текст постанов опублікований як додаток до статті: Василь Щурат, *Два письма еп. Іннок. Винницького. Причинок до історії западно-руської Церкви XVII. в. Шематизм всего клира греко-католіческих епархій соединенних піерміскай, самбірской і сяніцкой на рік 1906. [Перемишль 1906]. С. VII-VIII. Передрук постанов у виданні: Вр Innocenty Winnicki, Ustawy rzadu duchownego i inne pisma. Перемишль 1998. С. 94-95. Там теж переклад польською мовою. С. 96-97.*

ти років відбулося значне підвищення оплат. Ну може, що до того могло спричинитися економічне зростання, у порівнянні із 1671 р., вірних перемиської єпархії, або інфляція польської валюти?

Питання висоти оплат за священичі послуги, т.зв. треби, на теренах Київської митрополії остаточно розв'язав Замойський Синод у 1720 р. У четвертому параграфі постанов Синоду сказано, що:

[священики – В. П.] хай знають, що релігійні пожертви вірних є добровільні, а не ціною за святі речі⁶.

*

В публікованій нижче транскрипції тексту постанов єп. Г. Гошовського, у примітках відзначено різниці наявні у тексті постанов єп. І. Винницького, виданим В. Щуратом (*У Щурата*).

⁶ *Провінційний синод у Замості 1720 року Божого. Постанови.* Переклад з латини о. д-ра Івана Козовика. Івано-Франківськ «Нова Зоря» 2006. § IV. Богослужіння. С. 169.

105

Также Гомодорине Платон
Однако Радославине Констант
Гомодорине Гаврииле и Гаврииле

Симоне

Лицем в Бога и исцеление
занята скотина бояльного
Гаврииле, зажженою и болевшою
мати изгнаны Аистами Рад
и погребен в могиле санктуарии.
Симоне же в Бога и исцеление
избранным Гаврииле и бес
из присовокуплено присвоено, также
и в Гомодорине Гаврииле и Гаврииле
занята скотина Гаврииле
Пасхи наименуемой Гаврииле и Гаврииле
богом Симоне. Воздвигнувшись в
Это Радославине Гаврииле, Гаврииле
и Гомодорине Аистами зажжено

Транскрипція

Георгій Гошовский

Милостию Божією Православний Епископ Премиский,
Самборський і Землі Саноцької

Всім і вобец і кождому⁷ зособна, кому о тім відати належит,
з духовного і свіцького стану людем, а особливі пречестним
отцем намісником, честним презбітером, богоізбраним
дияконом і всему церковному притчу, такоже благочести-
вим⁸ брацтвом, і парохіяном всім в децезії⁹ Премискій
ізобрітаючимся, нам в Духу Святому возлюбленним і бла-
гополучним сином при благословенії архиєрейськім до
відомості /арк. 108/ доносим іж якосмо тилько на тую
епископію з волею Божією канонне і коронним правом
срдкуючим вступили, завше нам різних брацтвом і паро-
хіяном противко парохіяльних священників своїх, скарги
і супліки доходили і труднили, іж якби священици па-
рохіянів своїх незносним за працу в адміністрації сакра-
ментів подиймовану витягати міли і обременяти. В чом
ми по многих деліберациях і деляциях, гдіж нас часто-
котно тиеж парохіяне прозбами своїми о поміркованіє,
і постановленіє певное за кождій обряді і працу духов-
ну квоти турбовали і фестовали, зіхавши ми до кате-
дри нашей Премискій і там по ближших намі/арк. 108 зв./
стників велебних конвокували веспол з велебною капіту-

⁷ У Щурата кождому.

⁸ У Щурата правовірним.

⁹ У Щурата далі ще нашей.

лою, спільним совітом кождих сакраментів всіх і обряди цекової уважаючи, такове поміркованіє і постановленіє винайшлисмо і постановили.

Во первих от крещеня над гроший 16¹⁰, більше не повинен священник витягати при тімже сакраменті, от уписаня осіб належитих в метрику грош 1, от молитваня гроший 3¹¹.

В сакраментах Евхаристії, во первых взглядом просфор на тие парохіяни з которых скопцизна¹² ідет духовним¹³: по полумацьку пшениці мают на рік отдавати, а з которых скопщина не ідет, тиї повинні по маці¹⁴ дати, ся¹⁵ маєт розуміти о кметях осідлих. А тиї, коториє поля не тримают, з¹⁶ духовним яко будут /арк. 109/ мочи умовятся.

На вино¹⁷ по гроший 3, где брацтво¹⁸, теди скарбони мают провідовати.

От літургії по гроший 12, а дякови гроший 3.

От Парастасу гроший 3, дякови грош.

В сакраменті покути і от ісповіди¹⁹ з дому от господаря гроший 3, крім коморників і слуг которые от особи по грошу єдиному дати мают.

¹⁰ У XVII ст. вартість 1 золотого дорівнювала 30 грошам, вартість 1 таліяра – 6 злотим, див.: A. Szelągowski, *Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce*. Lwów 1902. S. 257. За 1 гріш можна було купити 35 лутів білого хліба (1 лут = 0,127 кг.), див.: I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*. T. 1. Warszawa 1967. S. 51.

¹¹ У Щурата далі (*от виводу гроший 6*).

¹² Скопщина – даніна у снопах (копицях) збіжжя.

¹³ У Щурата *духовним ідет*.

¹⁴ Мова йде про одиниці міри – 1 маца = біля 30 літрів, полумацок = біля 15 літрів, див.: I. Ihnatowicz, *Vademecum do badań*. C. 42.

¹⁵ У Щурата *тое ся*.

¹⁶ У Щурата *теди з*.

¹⁷ У Щурата далі ще *от кождого господаря*.

¹⁸ У Щурата *брацтва німаш, а где брацтво ест*.

¹⁹ У Щурата *покути, от ісповіди*.

От Елеосвященія²⁰ гроший 12, дякунови гроший 6, дякови гроший 3, при якому сакраменті остатній Євхаристії, альбо тестамент при битності осіб годних чинити маєт, і з особна церкви а зособна духовному, що проізволит лєговать і записовати будет, аби²¹ отказанное распра межи духовним²² і ктиторами не била подана.

А єслиби за нераденіем /арк. 109 зв./ духовного альбо теж за недаваніем знати кревних домових хорий без порядку християнскогого²³ умрет, теди без відомости пастирской, а в небитности пастиря без відомости Намістника при церкви не маєт бити хований. От погребу умерлих при порядку християнскім духовному і з процесиею золотих 2²⁴. А где есть брацтво, яко то при містах, по разсужденію брацтва подлуг поваги процесії і більше от погребу дати могут. Взглядом евангелія і псалтиру²⁵ читаня, єжели позосталие потомки²⁶ потребовать будут, от евангелія золотих 2, от псалтиру²⁷ гроший 20, дякови от погребу гроший 15²⁸.

На сорокоуст золотих 8 /арк. 110/²⁹, дякови золотих 2, єжели того потомкове альбо умерлій тестаментом потребовать будут.

²⁰ У Щурата злотий 1 і.

²¹ У Щурата аби за.

²² У Щурата духовными.

²³ У Щурата далі ще где.

²⁴ У Щурата далі ще , а дякови гроший 3.

²⁵ У Щурата псалтири.

²⁶ У Щурата потомкове.

²⁷ У Щурата псалтири.

²⁸ У Щурата немає дякови от погребу гроший 15.

²⁹ У Щурата золотых 20, от господаря альбо господині осідлих і маїтних, а от убогих золотых 16.

В сакраменті браку, от заповідей трех³⁰, от слобу на селі золотий³¹, а в місті, що зможет посагаючий, єднак над таляра духовний витягати не будет, повинен дякови гроший 6, а на селі гроший 3.

От поменика дорочного³² по гроший 3 з дому.

Которих то доходів саміє тилько посвященне особи, і дяк³³ служацій церкви учасниками бити мают, а іншії зась особи на ґрунтах церковних то єст поповствах зостаючиї яко то покревнє поповські і самі поповиче³⁴ /арк. 110 зв./ не служацій церкви не маються інтересувати до жадніх духовних доходів³⁵. В тім єднак потсановлені, если кто з любовю ко духовному і церкви альбо образом ялмужни святой, любо теж із іншого респекту побожности своєй більше священникови³⁶ дати проізволит, благословенно єст, леч над тоє потсановлені, аби священник більше витягати не важився, під утраченієм парохії, приказуєм силою і повагою сего єнерального виналізку, который для більшай твердости і поваги, при підписі руки власної пастирскої, печатию нашою утврдити /арк. 111/ казалисмо.

Діялося в катедрі Премиській при церкви Святого Славнаго Пророка Предитечі³⁷ Крестителя Господня Йоана, року Божиєго 1671, місяца априля, дне 12.

³⁰ У Шурата *по гроший 3.*

³¹ У Шурата *золотий 1.*

³² У Шурата *дорочного то єст от грамоти.*

³³ У Шурата далі ще который уставичні.

³⁴ У Шурата *поповичое.*

³⁵ У Шурата далі ще , а на остаток і до ґрунтів церкви Божої належачих не мають бити приймовани, але отдалени.

³⁶ У тексті Шурата речення неповне, надруковане з купюрами (пошкоджений рукопис?).

³⁷ У Шурата *Предтечі i.*

До історії церковного братства у Гломчі XVII-XVIII ст.

*Світлій пам'яті гломчанина
Андрія Співака (1956-2007)*

Гломчанська¹ парафія Собору Пресвятої Богородиці у XVII-XVIII століттях входила до складу Бірчанського (Бірецького²) деканату Перемиської єпархії³. Враховуючи стародавність села, якого початки історики відносять до часів Галицько-Волинського Князівства⁴, можна припустити, що гломчанська парафія має дуже давню історію, і є одною із найдавніших на теренах історичної Сяніцької землі. Після реформи цісаря Йосифа II із 8 листопада 1782 року, до гломчанської парафії приєднано, як дочерні, дві сусідні – мриголодську Успіння Пресвятої Богородиці та лодинську Покрови Пресвятої Богородиці. Така ситуація перетривала до 1945 року, тобто до ліквідації Української Греко-Католицької Церкви й виселен-

¹ У документах село Гломча виступає теж під назвами Глумча, Глумче, і відповідно глумчани, глумецький. Місцеві українці своє село називають Глумча, вживають теж побічну форму – Глумеч.

² Таку форму зустрічаємо в шематизмах Перемиської єпархії. У Гломчі, Бірчу називають теж Біреч.

³ Див.: Dmytro Blżejowskyj, *Historical ſematism of the Eparchy of Peremyśl and the Apostolic Administration of Lemkivščna (1828-1939)*. Lviv 1995. P. 171.

⁴ Див.: W. Makarski, *Nazwy miejscowości dawnej ziemi sanockiej*. Lublin 1986. S. 70.

ня більшості українського населення Гломчі до УРСР на територію Тернопільської області. З оповідань уродженця Гломчі, відомого педагога Івана Співака (1933-2002) знаємо, що у 1945 р. виселені гломчани забрали з собою в Україну сільський архів. Сьогодні він зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові, у його складі документи громадського уряду села із 1662-1849 рр., війтівські книги 1664-1846 рр., королівські привілеї 1703-1744 рр., документи державних установ та ін.⁵ У рукописному збірнику першої половини XVIII ст. зберігається молитва проти грому: *Злая туче заклинаю тя... переписана р[абом] б[ожим] Йоанном Добрянским а дидаскалом глумецким Року Божия 1732 місяца юнія дня 13⁶*. Ця інформація дозволяє припустити, що у XVIII ст. в Гломчі існувала парафіяльна школа, якої учителем (дидаскалом) був Іван Добрянський.

У 1947 р., українці, що залишилися у Гломчі після виселень до УРСР, дивним збігом обставин не були депортовані на Західні землі Польщі. Короткий нарис про післявоєнну історію парафії написав її парох о. Іреней Кондро, він надрукований у *Шематизмі парафій і духовенства Перемисько-Варшавської Архиєпархії* у розділі *Гломча*⁷.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові. Фонд 28, спр. 18.

⁶ Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника. Фонд Антона Петрушевича. Рук. № 102. Арк. 44. Молитва опублікова на у статті *Молитви проти тучі у молитовній практиці в Перемиській єпархії XVII-XIX століть*, надрукованій у цьому збірнику.

⁷ Див.: *Schematyzm Parafii i Duchowieństwa Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej* 2006. «Перемиські Архієпархіальні Відомості». Рік V. Ч. 5. 2007. С. 252.

Статут із 1677 р.

Статут церковного братства при церкві Собору Пресвятої Богородиці і присно Діви Марії в Гломчі⁸, затверджений 1677 року перемиським владикою Антонієм Винницьким (1650-1679), і списаний Дам'яном Слоньовським⁹ 7 жовтня 1677 р., є одним із найстаріших статутів сільських братств у Перемиській єпархії¹⁰. В рукописному збірнику о. Павла Свідзінського з Лодини записано інформацію, що у 1691 році парохом у Гломчі був *Joannes Petrowicz presbit. Hlumecensis nobili Dobranksi*¹¹ (пресвітер гломчанський Іван Петрович, шляхетний Добрянський¹²). Бути може, що статут братства укладено з його ініціативи, і тому стаття 3 статуту надає шляхтичам особливі членські права.

⁸ Теперішні покровителі церкви – Собор Пресвятої Богородиці та св. Ілля, див.: «Перемиські Архиєпархіальні Відомості». Рік VIII. Ч. 10. 2010. С. 83.

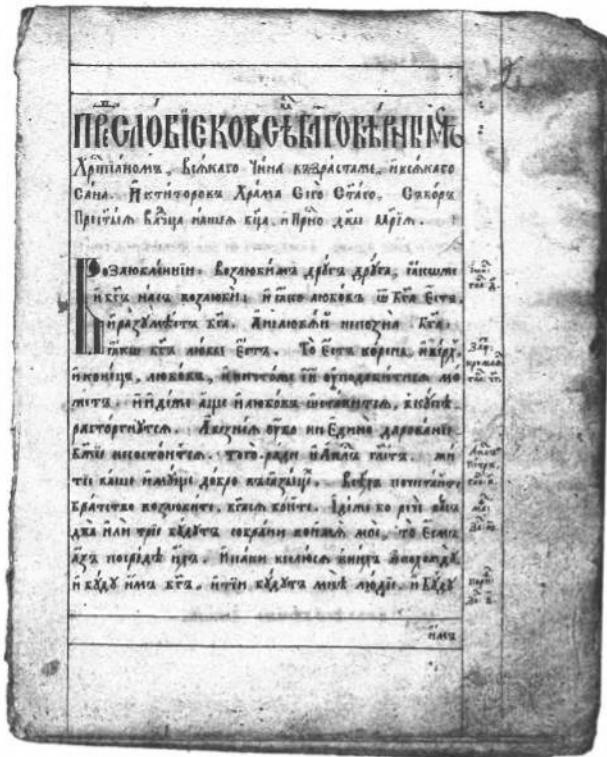
⁹ У 1670 р. Д. Слоньовський переписав нотний Ірмолой в селі Володж над Сяном, неподалік Гломчі, див.: Юрій Ясиновський, Українські та білоруські нотолінні Ірмолої 16-18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів 1996. № 172. С. 181.

¹⁰ Рукопис зберігається у Львівському історичному музею, шифр: ЛІМ – рук. – 120. Гломчанський статут із 1677 р. не був відомий Beata Lorens, авторці монографії: Beata Lorens, *Bractwa cerkiewne w eparchii przemyśkiej w XVII-XVIII wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. Rzeszów 2005. Згідно із каталогом опублікованим у цитованій праці, перша згадка про гломчанське братство записана у 1785 р. (С. 317. Ч. 28). Проте, віднайдений рукопис статуту дозволяє ствердити, що давнішими від гломчанського були тільки братства сіл Щегуля (1646), Валява (1669) та М'якіш Старий (1670). Там само. С. 317-320. Ч. 14, 110, 58.

¹¹ ЛННБУ, відділ рукописів. Фонд Антона Петрушевича. Рукопис № 236, арк. 35 зв.

¹² Dobrzański *herbu Sas, z ziemi Sanockiej, od Brylińskich swój początek wzięli, z Dobrej się piszą*, див.: Kasper Niesiecki, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza..* Lipsk 1839. Т. III., с. 353. Мова йде очевидно про Добру Шляхетську, село напроти Гломчі, за Сяном. Українські нащадки цього роду живуть у Сяноці.

Гломчанська (або глумецька, як би сказали місцеві жителі) пам'ятка складається із трьох розділів і починається Предсловіем ко всім благовірним християном, всякаго чина візрасту же, і всякаго сана, і ктиторів храма сего святаго. У вступі побудованому на цитатах із Нового Завіту наголошується на Caritas, якої вчення згодом стане стрижнем кордоцентризму – питомої для української духовності філософії серця¹³.

¹³ Див.: Дмитро Чижевський, *Нариси з історії філософії на Україні*. Прага 1931. Зокрема розділ IX. Памфіл Юркевич. 5. Філософія серця. С. 145-149; та 7. *Мир з ближнім*. С. 152-154.

Преамбулу відкриває цитата із Першого послання св. Йоана: *Возлюбленни! возлюбим друга, якоже и Бог нас возлюби: и яко любов от Бога ест* (4, 7). Не без причини Дам'ян Слоньовський присвятив стільки уваги писанням і особі апостола св. Йоана Богослова. Його зображення художник-переписувач примістив над заголовком *Упису до братства Гломецкаго*, яким починається властива частина статуту. Як зауважив Павло Смук, укладач першої української *Повної Симфонії до Святого Письма Старого та Нового Завіту*, тематика любові має важливіше значення для євангелиста Йоана, ніж для авторів синоптичних Євангелій. І так слово «любов» у св. Матвія виступає 1 раз, у св. Марка – ні разу, у св. Луки – 1 раз, а в св. Йоана – 6 разів; слово «любити»: у св. Матвія – 13, у св. Марка – 5, у св. Луки – 13, у св. Йоана – 35 разів¹⁴. Ім'я св. Йоана Богослова, поруч імені Богородиці і Пречистої Діви Марії, Слоньовський виписав теж у проханні, яким закінчується текст статуту. Празник апостола Йоана припадає 9 жовтня за старим стилем, отже два дні після написання статуту (7 жовтня 1677 р.). Бути може, що у цей празник Дам'ян Слоньовський представив гломчанським братчикам свою роботу – гарно переписаний статут. І далі у преамбулі, в низці цитат із писань Апостолів та коментарів св. Йоана Златоустого, подано стислий богословський виклад суті і розуміння християнської братньої любові.

В окремий розділ переписувач виділив благословення патріярха Антіохійського Йоакима V, який 1 січня 1586 р. відвідав Львів і затвердив новий статут львівського брат-

¹⁴ Див.: *Повна Симфонія до Святого Письма Старого та Нового Завіту*. Укладач і відповідальний редактор Павло Смук. Львів 2004. Монастир Свято-Іванівська Лавра. Видавничий відділ «Свічадо». С. 5.

ства¹⁵. Статут цей став зразком для статутів інших братств в Україні та у Білорусії, в тому числі й для статуту церковного братства в Гломчі. Статут гломчанського братства своїм обсягом значно перевищує найстаріші статути із території Перемиської єпархії, для прикладу статут братства при церкві св. Трійці в Вишні із 1563 р. набагато коротший і більш конденсований, без поділу на статті¹⁶, подібно як статут братства св. Апостолів Петра і Павла у Комарні із 1592¹⁷. Як аргументовано довів Ярослав Ісаєвич, ряд братств, що діяли на західноукраїнських землях у кінці XVI та у XVII ст. користувалося власне статутом львівського братства¹⁸. Дам'ян Слоновський пишучи, що Йоаким, патріярх Антіохійський прибув до Львова *За епископства Гедеона Болобана. В літо от созданія миру 7586. Місяца януаря, в 1 день*, допустився явної помилки. Очевидно, що повинно бути: *В літо от созданія миру 7094*, тобто 1586 року після народження Христа. Слоновський чомусь сплутав тут дві календарні системи, які на той час вживалися у церковній практиці.

У третьому розділі рукопису, що має заголовок *Упис до братства Гломецькаго* вписано 26 артикулів (статей) ста-

¹⁵ Див.: *Грамота Антіохійського Патріарха Йоакима про затвердження статуту братства українських міщан при Успенській церкві*. Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. Київ 1986. С. 47-48. Публікація рукопису неповна, має численні пропуски.

¹⁶ Див.: *Установча грамота перемишльського єпископа Радиловського Антонія братству при церкві Трійці в м. Вишні (Судовій)*. Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI -початок XVII ст.). Тексти і дослідження. Ред. В. І. Шинкарук та інші. Київ 1988. С. 15-16.

¹⁷ Див.: *Уставная грамота церковного братства в Комарні*. А. Добрянский, *Исторія єпископовъ трехъ соединенныхъ єпархій, перемышльской, самборской и саноцкой*. Львовъ 1893. С. 84-90.

¹⁸ Я. Д. Ісаєвич, *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.* Київ 1966. С. 41.

туту, проте він повністю не зберігся, у ньому відсутнє закінчення 8 статті, немає тексту статей 9-13 та початку 14 статті.

Текст статуту гломчанського братства був затверджений київським митрополитом і адміністратором Переяславської єпархії Антонієм Винницьким, який у тому часі проживав у Сяноці¹⁹, отже недалеко від Гломчі. Його пастирське благословення було включене до статуту й стало його інтегральною частиною як стаття 17 *архієпископська, митрополитська*, з допискою на полях: *моц митрополита і розказане*. Митрополит наказував братчикам точно зберігати правила братства, і в разі їх порушення дозволяв місцевому парафіяльному священикові відлучати від братства, а навіть і від Церкви тих членів, хто ці правила порушував. Такого рішення не міг відмінити ані протопоп, ані єпископ, аж відлучений *ся брату покорит*. У цій статті представлена повна титулатура митр. Антонія Винницького:

Архиєпископ, митрополит Кіевский, Галицкий і всея Росії, екзарха святого Апостольского Константинопольского Фрону, єпископії премискої, самборської і землі саноцкої і архимандрії уневської адміністратор.

Стаття 6 статуту, або як написано на полях [Артикул 6.] *Наказательний порядку церковного*, за формою і наявним у ньому благословенням належить вважати посланням митр. Антонія Винницького, адресованим владикою до громади села Гломча, наше припущення підтверджує та-

¹⁹ Антоній Винницький, православний київський митрополит у 1663-1679 рр., перемисльский владика від 1650 р., див.: Дмитро Блажеювський, *Ierarhia Київської Церкви (861-1996)*. Львів 1996. С. 219.

кож наявне у ньому благословенням всім іншим церквам. Як можна судити зі змісту, також заключна частина статуту вийшла із канцелярії єпископа Антонія Винницького. У ній мовиться про єпископське благословення й згоду на діяльність братства:

Пришедши теди перед нас братство Гломецькоє, ктиторове храма Собор Пресвяття Бладичища нашея Богородица і присно Діви Марія, указали нам Артикули списание для порядку церковнаго, которое ми зревідовавши, уважаем же сут речи барзо добре і душеспасительниe. Ониe подаєм і утверждаем со повагою, а братство виш менованное благословляем на сие діло благое.

В наступному фрагменті цієї частини маємо цікавий приклад сотеріологічного ексклюзивізму перемиського владики й напущення вірним, які повинні:

благочестія святого греческаго кріпко держати і непоколібимо, сиріч в Вірі святій Кафоліческій, од всходу плинучей, а держаціїся ея спасеніє получат, а удаляющимся от нея, всі погибнут.

Перемиський владика скористався тут еклезіологічним терміном установленим митрополитом Петром Могилою, який Київську Церкву називав «Святою Православно-Католицькою Церквою».

Завдання, які стояли перед братством церковним в Гломчі викладає стаття 7 статуту:

Церковное братство, нищих богатство возраста діля, сиріт, і старости, і немощи в недуг впадших, і нищих кормленіє, і чадей мнозім странним прилежаніє, сиротам і убогим промишленіє. Вдовам пособіє, дівицам потреби, і обидимим заступленіє, в напастех поможеніє, в пожарі і в потопі плінним іступленіє, в гладі прекормлініє, у худобі умирающим покров на гроби і погребеніє. А церквам і монастирем подяє, живим прибіжище і утішенніє, а мертвим память.

Членами братства могли стати міщани, шляхтичі, общиї (посполиті) та жінки. Бажаючі вступити до братства повинні були вперше запізнатися з правилами його діяльності. В третій частині статуту, що має заголовок *Упис до братства гломецькаго*, у його статті 1 читаємо:

Хто би хотів уписатися до братства церковного, тако-
вий первіє ніжлисся упише, маєт достатечне відати о
всіх повинностях ниже описаних. Відаючи і маючи
волю свою, мається уписати тим способом: Пришедши
до братства, просити маєт аби бив за брата уписан.
Слюбуючи постановленю братства церковного досит
учинити.

Звичай бі сей в містах в Вильні і в ве Львові.
Тими слови маєт пред всею братією, любо старшими
братіями в церкви, положивши два палці на Еванге-
лії, а в нікоторих містах в дому братськім, ставши пред
всею братією тиї слова мовит, люб теж єму проводят.

Після того відбувалася присяга нового члена, тобто
Шлюб брата ново уписаннаго:

Я, ім'я рек: Слубую і обіцаюся Господу Богу моєму, і Святій Пречистій Божій Матері, і всім Святым, і Всій братті церкве нашей, Собор Пресвяตтя Владичища нашея Богородиця і присно Діви Марія, іж маю волю і хочу бити вірним, і зичливим всім, Церкви Божій і послушним братті, нині і завжди, аж і до смерти моєї. Таємниц братських жадних нікому не обявляти в братстві мовлених. А кто би ся противляв братству, альбо мовив що неслушного о братстві межи людми обіими, а міновиті межи іновірнимим, такому не хочу терпіти, але ведут моєй можности, хощу ся єму противити. А если бим ся єму не міг спротивити, і оборонити, теди я освідчивши, обіцаюся тоє братті всій оповісти. Так мі Господи Боже дай.

Після складення присяги, новий член братства був зобов'язаний вплатити до братської каси певну суму грошей і передати віск на потреби місцевої церкви. В цій статті напчується нового брата, що:

Уписавшися каждый знай маеш того пильні перестерігати, абисмо слубови своєму досит учинили. Абовім мовит Божественное писаніе, яко лучше ест необіцати, нежели обіщавшися не сповнити. Не даймо устом своїм согрішити, і удержи язык свій от зла, да не глаголет лести.

Стаття 3 статуту передбачувала також участь у братстві панів шляхти, які ставши членами мали в ньому особливі права:

Если бы теж хотівся кто уписати до братства нашего церковного, з їх милостей велможних пп. шляхт, ко-

ториє не мешкают уставичнє в селі, тиє, яко схадзкі до братства прибивати, і повинностям братским досит чинити не могучи, теди ведлуг волі і ласки своеї, альбо єдним разом на братство що надати, альбо теж прислати мают.

У статті 4 мова йде про участь жінок у діяльності братства, вона віддзеркалює типовий для епохи стосунок до жінок, які, щоправда могли стати членами (сестрами) братств, але їх членство зводилося до дуже обмежених функцій:

Сестри братства церковного, в братстві засідати не мають. Такоже теж при справах головних, і малих бивати не повинні, крім на погріб бити. Але пришедши до братства, а оддавши повинність свою, мають оди[й]ти, а може теж і прислати през кого повинність до братства.

Важливими для авторів статуту були моральні якості членів братства. В 5 статті застерігається їх, що:

Всі купно братія мають того пильно перестерігати, аби братству і церкви зичливій били, і ведлуг слобу свого пред чужим не совітовали і не творили нічтоже тайно.

На випадок якогось нещастя, яке сталось би братчикові, члени братства зобов'язувалися подати йому фінансову допомогу, про що сказано у статті 15 статуту, у ній однак заборонялося застосовувати лихву як теж і спомагати багатих:

А если з допущеня Божия, будет що на брата, яковий упадок, іли немоч, а не мів би достатку, мають єму братія, братськими піннязями помагати, і в немочі призирати. А каторому брату помагали в напастех і в бідах, позичаючи пінязей, німают од них лихвити. А позичати мають тим, кториє більшиі недостатки терпят з допущеня Божия, а не тим, кториі хотячи бити богатими.

Стаття 16 статуту відноситься до важливих для християнина питань: смерті, похорону і пам'яті про померлого:

А кторий би християнський чоловек преставився з того світа, мають всі братія одпровадити ко гробу, к тій церкви, кторой бив парохиянином, і свічі братськіє мають бити в церкви, яко теж свічі мають бити і ко одпровадженю тіла мертвого до гробу.

Якщо б кторийсь член братства не схотів взяти участі у похороні братчика, або не зміг оправдати своєї неприсутності на похороні, чекала його відповідна кара:

А гди будет братство знаменіем обислано [...], іли на погреб несхочет ли прийти кторий брат, за трудностями своїми пильними, мається оповісти пред старшим братом. А если би досвідчон, іж не бив затруднен, маєт бити за то каран фунтом воску.

Обов'язком кожного братчика було пам'ятати про своїх покійних батьків та інших членів сім'ї, імена яких належало вписати до пом'яника:

К тому теж кождий брат маєт уписати в поменник отца своего і матір, і всіх сродник своїх преставлшихся. А священник сея церкве, Собор Пресвяття Владицица нашея Богородица і присно Діви Марія, маєт читати поменник братский по утрні і по вечерні. В дні Святаго Великаго Поста, по уставу церковному.

Ця стаття передбачувала також дві щорічні Служби Божі, першу служили за здоров'я членів братства, другу – поминальну за покійних членів: *кождий рік маєт бити дві Літургії за все братство: здоровная і памятная.*

Статут у статтях 18 та 19 передбачував певні санкції для тих членів братства, які не дотримувалися прийнятих на себе обов'язків, навіть, якщо були б ними священики; про такі порушення належало сповістити місцевого ієрарха.

Статут у статті 20 забороняв членам проводити на сходинах братства зайві дискусії над питаннями, які не стосувалися його діяльності, а старості наказував перевчитувати братчикам відповідні статті братського статуту. Тим не менше у статті 25 зазначалося, що *Мовеня на схадзках братских, як старшим, так і молодшим братям вільно єст, і слухано бити маєт.*

Стаття 21 статуту наказувала усім братчикам, без огляду на їх позицію у братстві та матеріальний статус, вносити фінансові вкладки до скарбниці братства, які використовувалися на всякі церковні потреби: на оплату священика та дяка, і зокрема на відправу Святої Літургії та молебнів до Пресвятої Богородиці. Положення цієї статті доповнює стаття 22, в якій мовиться, що кожного року на всілякі празники Господні та Богородичні староста братства за їх відправлення зобов'язаний виплатити

священикові шість грошей, а дякові три гроші. Стаття 24 наказувала також *До ліхтара о тридцяти свічах з братства церковного мають давати свічи, і чистити єго мають старостове дорочнє, кождого року, неділі средопостия великаго Поста.* Ця увага цінна тим, що точно вказує на форму панікадила (павука) із гломчанської церкви, на ньому засвічували аж 30 свічок, що було напевно значним видатком для парафіян. Любомира Пилипович (дівоче Співак) розповідала, що на поч. 60-х рр. ХХ ст., коли у Гломчі ще не було електроенергії, в хаті її діда Миколи Співака, довголітнього церковного старости, щороку перед Великоднем вся сім'я займалася чищенням від воску великого цинкового панікадила.

У випадку хвороби братчика, члени зобов'язані були його навідувати та покликати до нього священика, який молитвами і помазанням єлеем мав допомогти хворому в одуженні (стаття 23).

Статут завершує стаття 26, в якій сказано, що: *Всі купно братія яко єдино тіло суще, мають того пильне перестерігати, аби ні вчім шкода церкви і братству не била. Братське бо богатство наше ест.*

Зі змісту статуту не можна точно дізнатися про його організаційну структуру, бути може, що про ті справи було написано на втрачених сторінках рукопису. У статтях 20 і 24 мовиться про *старостів дорочних (рочних)*. Братство відбувало головні сходзки (стаття 21), у яких участь брали *старші* та *молодші брати* (стаття 25). Братство мало теж свій *братський скарб* (стаття 22), який зберігався у *главній братській скринці* (стаття 2). З тих скupих інформацій виходить, що братство складалося із *старших братів* (тобто виборних членів братства) та *молодших братів* та *сестер* (тобто рядо-

вих членів братства)²⁰. Всі члени братства вибирали *старосту*, який сповняв керівні функції (напр. завідував *братським скарбом*). На сходзках братства обговорювалися важливі справи, в яких брали участь всі братчики, старші та молодші, крім сестер (жінок).

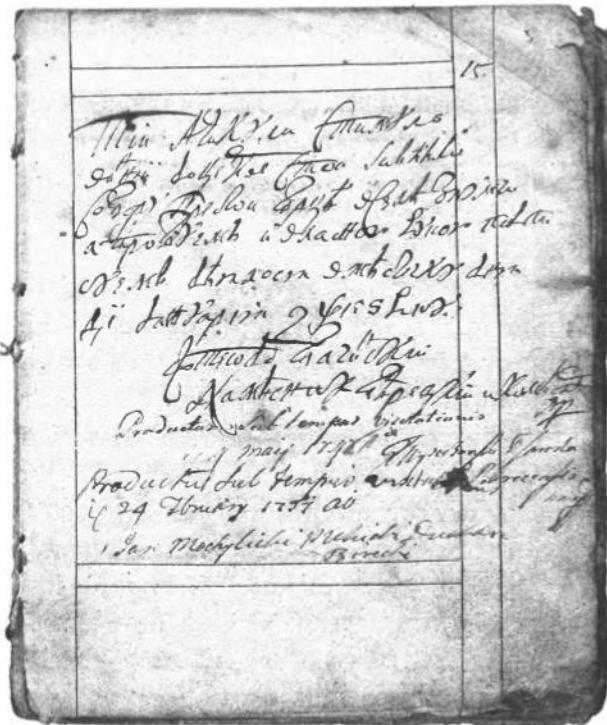
*

Інформацію про те, що рукопис статуту зберігається у Львові, я отримав від проф. Юрія Ясіновського з львівського Українського Католицького Університету, віднього отримав теж електронний запис, за що сердечно йому дякую. Публікований документ зберігається в Львівському історичному музеї, шифр: ЛІМ – рук. – 120. Рукопис нараховує 16 нумерованих аркушів, бракує щонайменше двох аркушів, на яких були вписані: закінчення 8 статті, статті 9-13, та початок 14 статті. Основний текст статуту записаний на арк. 2-14 зв. Числі аркуші 1-1 зв. та 15-16 зв.

Рукопис оправлений у картонну обкладинку, обтягнену шкірою з тисненнями, наявні залишки шкіряних пасків, якими зав'язували книжку.

В рукописі наявні записи із середини XVIII ст.: арк. 15 (українською мовою) та початку і середини XIX ст.: арк. 1, 15 зв., 16, 16 зв. (польською мовою), записи є теж на внутрішніх боках обкладинок. Дозволяють вони прослідкувати історію рукопису і його «мандрі» по надсянських селах у XIX ст. І так на 15 аркуші знаходиться візитацій-

²⁰ Див. Я. Д. Ісаєвич, *Братства та їх роль*. Київ 1966. С. 224. Примітка 55.

на записка о. Теодора Бачинського²¹, пароха у Мриголоді, яке у народі до сьогодні називається **містечко**: Тиї арти-

²¹ Належить згадати, що о. Теодор Бачинський брав участь у перемиському синоді 1740 р. за еп. Ероніма Устрицького й підписався під соборними рішеннями як намісник бірецький, див.: А. Добрянський, *Історія єпископув*. Львовъ 1893. Ч. III. С. 18; еп. Григорій Лакота, *Три синоди перемиські й єпархіальні постанови валаєвські в 17.-19. ст.* Перемишль 1939. С. 56. Про особу о. Т. Бачинського маємо ще таку інформацію: Р. Б. 1738 дек[ембрія] 4 погоріло містечко Мриглод зо вишитким... поповство і церков... Item w rok zgorzala reszta.. tylko kościół z plebanią u dwór został. Бисть тоє за Прч[есного] От[ца] Теодора Бачинского презвит[ера] мриглоцького а за панов[аня] велмож[наго] Войцеха Замбріцькаго старости на той час мриглоцького. ЛННБУ. Фонд Антона Петрушевича. Рук. № 180, арк. 21.

кули стимулованії до церкве Святої salutaris Собор Пресвятої Богородиці в селі Гломчи апробуєм і власною рукою подписуєм, діялося в містечку дня 14 януарія [січня] 1726 року. Теодор Бачинський намісник бірецький mr. В низу сторінки візитаційні записки латинською та польською мовами Івана Могильницького декана бірецького із травня 1748 та 24 лютого 1751 р.

Десь з початком XIX ст. рукопис з Гломчі попав (був проданий?) до села Межибрід, там теж виникли записи про місцеве братство із списками його членів. На першому аркуші записка польською мовою, що членами братства були такі особи – старші церковні брати: Іван Лісовський (помер 1852 р.), Іван Ніздур, Асафат Ванюга, а після його смерті, Михайло Галицький; молодші брати: Михайло Міхновський (6 квітня 1847 р. заступив його Афтанас Ягніщак), Василь Дзюган (6 квітня 1847 р. заступив його Гриць Тетеричка), Сенько Єдліщак, Василь Саханець, Юрко Ціхоцький, Дмитро Гостинський, Андрій Гостинський, Теодор Жовнірчик (помер), Стефан Ніздур, Андрій Дубяк, Дмитро Хома, Бедзик, Андрій Ванюга. До братства належали також вірні села Лішна, яке на той час входило до складу парафії в Меджиброді. До книги записані Антін Филипчак, Андрій Филипчак (членами стали 6 квітня 1847 р.). На аркуші 15 зв. записка польською мовою: дня 6 квітня 1847, Афтанас Ягніщак, Гриць Тетеричка, Андрій Филипчак.

В XIX ст. якийсь час рукопис зберігався у селі Вільхівці біля Сянока, на що вказує назва церкви у вписаній на аркуші 16 українською мовою присязі такого змісту:

я N слюбую і обіцюю Господу Богу моєму і Свят. Пречистій Божею Матери і всім Святым і церкві нашій

Вознесенія Господа Ісуса Христа²² ѹж маю волю і хочу бути вірним і зичливим во всім тої нашій церкві. Річи церковні стеречи, пильновати, в порядку утримовати, над всіми доходами церковними сумлінночувати і в порядку скарбону церковну утримовати, тутейших моїх близніх протів приказаньом Божим і приказаньом церковним зиющих по братерську напомнити маю, неслушник і зухвалих маю старшим братом і намістникови нашої церкві ознаймити і оповісти. Так ми Господи Боже допомагай.

На аркуші 16 зв. записка польською мовою інформує, що 12 квітня 1825 р. відновило діяльність братство при церкві в Межиброді, а його членами стали: Гриць Гришко, старший брат, Іван Вайтсович, Іван Герчак, Іван Вайтсович, солтис, Васько Тинік (?), Іван Бердзинський, Васько Іваник з Лішної, Михайло Каршневич, Андрій Лакош, Васько Нюнко (?), Андрій Цап, Андрій Вайтсович. На задній обкладинці записка польською мовою, що плебаном у Межиброді був о. Вайтсович²³.

²² Припускаємо, що йдеться про церкву Вознесіння Господа Ісуса Христа в селі Вільхівці біля Сянока, єдину з такою назвою на південнім Надсянні.

²³ Мова йде про о. Івана Вайтсовича, який у 1784 році побудував в Межиброді дерев'яну церкву Пресвятої Трійці. Його далекий внук, у 1901 р. став фундатором нової мурованої церкви, яка збереглася до наших днів. Див.: Олег Володимир Іванусів, *Церква в руїні. Загибель українських церков Перемиської єпархії*. St. Catharines 1987. С. 108.

Документи з візитацій братства у 1785 р.

Статут, це не єдина, збережена до наших днів пам'ятка церковного братства у Гломчі. В актах Бірчанського деканату збереглися два документи *Fasci de Proventibus Confraternitatis* із 1785 року, в яких мова йде про стан гломчанського братства²⁴. Виникли вони, як припускаємо, в ході перегляду стану парафій утворених декретом цісаря Йосифа II із 8 листопада 1782 року.

Перший документ (арк. 4), списаний у Гломчі 28 березня 1785 р., не приносить суттєвих даних про місцеве братство, інформує тільки, що таке братство там взагалі існувало. Документ цей підписали гломчанський парох Антоній Банковський²⁵, та два члени братства – Григорій Швид²⁶ і Остафій Ханевич²⁷. Як неписьменні, підписалися хрестиками поставленими поруч прізвищ вписаних рукою пароха. Другий документ списаний у Гломчі 1 травня

²⁴ Згадані документи зберігаються у Державному Архіві у Перемишлі в зібрані Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego (ABGK), sygn. 6461. Fasje dekanatu Bircza 1785. Арк. 4, 10, 11, 12. Інформацію про ці документи подала Beata Lorens у монографії *Bractwa cerkiewne* (С. 317. Ч. 28), яку я неправильно інтерпретував як другий статут церковного братства у Гломчі, див.: В. Пилипович, *Статут церковного братства села Гломча із 1677 р. «Перемиські Архиєпархіальні Відомості»*. Рік VI. Ч. 7. 2008. С. 309.

²⁵ У XIX ст. в шематизмах Перемиської епархії зафіксовано п'ятьох священиків Банковських.

²⁶ Рід Швидів проживає і сьогодні у Гломчі.

²⁷ Рід Ханевичів у 1945 р. був депортований з Гломчі на Україну, в Тернопільську область. З середини XVIII ст. маємо інформацію про народженого в Гломчі Петра Ханевича, помічника львівського друкаря, якому у 1741 р. видано посвідку про його професію прасаря. Див.: Я. Д. Ісаєвич, *Братства та їх роль*. Київ 1966. С. 57, 182.

1785 р., виготовлений у трьох ідентичних за змістом примірниках (арк. 10-12), подає конкретні дані про діяльність братства, а саме у рубриці про фінансові надходження до братської скарбниці мовиться, що *братство щорічно за звичай збирає від присутності в одному похованні 30 Xros [грошів?]* або 20, залежно від *наміру пожертвувати за його присутність*. Згідно із статутом братства (стаття 16), його члени зобов'язувалися брати участь у похоронах парафіян, але за їх присутність, як видно з цього документу, сім'я покійного платила братству 20-30 ринських. З так зібраних фондів, братство оплачувало нічні богослужіння та фундувало свічки *бідним та собі, як для внутрішніх, так і для зовнішніх потреб.* Члени гломчанського братства зобов'язувалися також до участі *у всі недільні та святкові дні на Службі зі свічками.* З останньої рубрики візитаційного документу виходить, що братчики не дуже переймалися документуванням своє діяльності, бо давніші списки членів не збереглися, а тільки від травня 1785 р. Ці документи підписали хрестиками поставленими поруч своїх прізвищ – Остафій Ханевич як перший брат, та Григорій Швид як другий брат.

ХІІІ ЗАБЕРІСТВЯ.

ГЛАВІЦІАТИ.

ХРАЛА. Сокора престольна речица піснєю та,
і прино Деви Марії.

Хтось хвалює піннатим добротикам. Аханто, як
Маранина, іли шліфтина, іли охцін, іли жинського полу.

АРТИКЛЪ, І.

Хтось хотіла вінчання звістити цікаво
ного. Тиєїмін після піднімання вінчаної
маски виступивіз кінця шальку повінність
нічне шпанданка. Відлюсті підністи боло
скою. Марта вінчані тіни спогадома.

ПРИМІ

Транскрипція

Предословіє ко всім благовірним християном, всякаго чина візрасту же, і всякаго сана, і ктиторів храма сего святаго, Собор Пресвятыя Богородица наша Богородиця, і Присно Діви Марія

Возлюбленнї, возлюбім друг друга, якоже і Бог нас возлюби, і яко любов от Бога єст, [дописка на полях: *Йоан: глава 4.*] і разумієт Бога. А не любая не позна Бога: яко Бог люби єст²⁸. [дописка на полях: *Златоустий: к Римлянам, глава 92.*] То єст корень, і верх, і конець, любов, і ничтоже єй уподобитися может. І ідеже аще і любов оставится, в купі расторгнутся. А без нея убо ні єдино дарованіе Божіє не остоітся. Того ради і Апостол глаголет. [дописка на полях: *Апостол Петро, глава 2.*] Житіє ваше імуще добро в язицех. Всіх почитайте, братство возлюбіте, Бога ся бойте²⁹. [дописка на полях: *Матвій, зачало 76.*] Ідеже бо рече вас два іли триє будут собрані во імя моє, то єсм аз посеред іх³⁰. І паки вселюся в них і похожду, і буду ім Бог, і тиї будут мні людіє. [дописка на полях: *Коринтян, зачало 6*] І буду /арк. 2./ ім во

²⁸ І Йо. 4, 7-8. Любі, любім один одного, бо любов від Бога, і кожен, хто любить, народився від Бога і знає Бога. Хто не любить, той не спізняв Бога, бо Бог – любов.

²⁹ І Пт. 2, 17. Усіх поважайте, любіть усіх братів, Бога страхайтесь.

³⁰ Мт. 18, 20. Бо де двое або троє зібрані в мое ім'я, там я серед них.

Отца і тиї будут мні во сини і дщери – глаголет Господь Вседержитель³¹. Церковноє же рече Апостол братство, сиріч, іменується всіх єдино і любов. Ви бо єсте церкви Бога жива, яко вище описано. [дописка на полях: *Діяння, 12.*] І паки глаголю поревнуяй народом вірующим, імже бі сердце і душа єдина, і ніедин же что от імінія своєго глаголаше, бити, но вся бяху ім обща³². Благодать же бяше велія на всіх вас. Смиренно мудріем друг друга честію болша творяща, і імуща єдину мисль. Єдино мудрствующе, і нічтоже ко іному противитися, но ко смиренним сочетающеся. Не імімніем бо но крещеніем точію, християнство наше совершається, но і братолюбієм. [дописка на полях: *Зачало 64.*] Подати та бо рече, во вірі вашей добродітель, в добродітелі разум, в разумі же воздержаніе, во воздержанії же терпеніе, во терпенії же благочестіе, в благочестії же братолюбіє, в братолюбії же любов нелицемірная. Сим во вас сущим, і множающимся непраздних, ніже безплодных вас сотворит, в Господа нашого Ісуса Христа, позваніс³³. Ему же буди слава со Отцем, і святым Духом. Нині і присно, і во віки віком, Амінь. /арк. 2 зв./

³¹ II Кор. 6, 16, 18. Я поселюся в них, і (посеред них) буду ходити, Буду їхнім Богом, вони же будуть моїми народами. Я буду вам Отцем, ви ж будете мені синами та дочками – каже Господь Вседержитель.

³² Ді. 4, 32. Громада вірних мала одне серце й одну душу, і ні один не називав своїм щось з того, що кому належало, але все в них було спільне.

³³ II Пт. 1, 5-8. I тому саме докладіть усі ваші старання і зрошуйте у вашій вірі чесноту, а в чесноті пізнання, у пізнанні – стриманість, у стриманості терпеливість, у терпливості побожність, у побожності братолюбство, в братолюбстві загальну любов. Бо якщо це буде у вас, і буде у вас його багато, то воно не залишить вас без діла й без плоду для глибшого пізнання Господа нашого Ісуса Христа.

**Йоаким милостію Божею патріарха Великія Антіохія,
Іверія і Киликія, і по всему востоку слонца**

Смиреніє наше от благодати дара, і областю всесвятаго і животворящаго Духа. Данная от Спаса Христа, святым его учеником, і Апостолом. Сего ради ми смиренниі по Духу. Святия благодатю Божією, /арк. 3./ Йоаким патріарха Антіохійскій, по Христову велінію, святаго Духа строеніє послідующе, по апостольському, і святих Отец преданіем. По велівающе посіщати Христову Соборную і Апостольскую Вселенскую Восточную Церков, Православную, греческую, і в землю росскую достигшуми. В господарство Богохранимаго і Христолюбиваго, Стефана Короля Польского, і Великаго Княжате Литовского, Русского, Пруского і прочая. I пришедшуми в град Львов, в епископію Галицкую, Львовскую, і Каменца Подольского. За епископства Гедеона Болобана. В літо от создания миру 7586. Місяца януаря, в 1 день.

Послідующе сим ділом, духовное братство гломецкое, всі посполите ктиторове храма сего святаго, Собор Пресвятыя Владичица наша Богородица, і Присно Діви Марія, в селі Глумчи хотячи братство духовное устроїти, соединившееся любовию духовною, закона Божія заповідем Божиїм /арк. 3 зв./ послідующе, благоугодно Богу в Тройци єдиному, і Пречистій Божій Матери, в честь і хвалу, і святым Єго угодником, вся повелінная хранити в законі, Христоіменитим правовірним людем, достойно званію і непорочно житіє поживше, благодать получить і благаго гласа от Христа Бога, на страшном суді, сподобяться. /арк. 4./

Упис до братства гломецькаго, храма Собор Пресвятыя Владичица нашея Богородица, і Присно Діви Марія

Хто би хотів уписатися до братства духовнаго, ли мещанин, іли шляхтич, іли общий, іли женскаго полу.

Артикул 1.

Хто би хотів уписатися до братства церковнаго, таковий первіс ніжлися упишет, маєт достатечне відати о всіх повинностях ниже описаних. Відаючи і маючи волю свою, маєтся уписати тим способом: /арк. 5./ Пришедши до братства, просити маєт аби бив за брата уписан. Слюбуючи постановленю братства церковнаго досить учинити.

Звичай бі сей в містах в Вильні і в ве Львові.

Тими слови маєт пред всею братією, любо старшимі братіями в церкви, положивши два пальці на Евангелії, а в нікоторих містах в дому братськім, ставши пред всею братією тиї слова мовит, люб теж єму проводят.

Шлюб брата ново уписаннаго

Я, імя рек:

Слюбую і обіцаюся Господу Богу моєму, і Святій Пречистій Божій Матері, і всім Святым, і Всій братії церкве нашей, Собор Пресвятыя Владичица нашея Богородица і присно Діви Марія, іж маю волю і хочу бити вірним, і зичли/арк. 5 зв./вим всім, Церкви Божій і послушним братії, нині і завжди, аж і до смерти моєй. Таємниц братских жадних нікому не обявляти в братстві мовлених. А кто би ся противляв братству, альбо мовив що неслушного о братстві межи людми обцими, а міновиті межи іновірнимим, такому не хочу терпіти, але ведлуг моей можности, хочу

ся єму противити. А єсли бим ся єму не міг спротивити, і оборонити, теди я освідчивши, обіцаюся тоє братії всій оповісти. Так мі Господи Боже дай. Конець слюбу.

Артикул 2.

А по вимовленю тих слів, маєт дати упису, то ест уписного до головної скринки братскої, тоє що сам похочет, ведлуг преможеня і волі своеї. Так і воску маєт дати ведлуг зви-чаю. Уписавшися кождий знай /арк. 6/ маєш того пиль-ні перестерігати, абисмо слюбови своєму досит учинили. Абовім мовит Божественное писаніє, [дописка на полях: *Еклезіаст: глава 10?*] Яко лучше ест необіцати, нежели обіщавшися не сповнити. Не даймо устом своїм согріши-ти, і удержи язык свій от зла, да не глаголет лести. [допис-ка на полях: *Псалом 33*]

Артикул 3.

Єсли би теж хотівся хто уписати до братства нашого цер-ковнаго, з їх милостей велможних пп. шляхт, которые не мешкают уставичне в селі, тие, яко схадзкі до братства прибивати, і повинностям братским досит чинити не мо-гучи, теди ведлуг волі і ласки своеї, альбо єдним разом на братство що надати, альбо теж прислати мают. Кож-до бо яко апостол мовит, якоже ізволені мают во сердці своєм. Понеже всякое даяніє любит Бог, і силен ест всяку благодать ізобиловати, і седм /арк. 6 зв./ крат седморицю воздати, в сей вік, і в будущий, Царство небесное і неізгла-голанное веселіє Святих.

Артикул 4.

Сестри братства церковного, в братстві засідати не мають. Такоже теж при справах головних, і малих бивати не повинні, крім на погріб бити. Але пришедши до братства, а одавши повинність свою, мають оди[й]ти, а може теж і прислати през кого повинність до братства.

Артикул 5.

Всі купно братія мають того пильно перестерігати, аби братству і церкви зичливі били, і ведлут слібу своєго пред чужим не совітовали і не творили нічтоже тайно, якоже бо соглядник назираєт паденію, і бо і інде речено ест, яко да не сверху точію братолюбіє будет, но усердне і разжеженно, і токмо в милостині, і в прочиїх всіх добрітелех. /арк. 7/

Артикул 6.

Того ради ми смиренній по дару Святаго Духа, повеленієм Господа нашого Ісуса Христа, совітом богодухновенних писаній, пастирским строеніем повеліваєм [дописка на полях: *Наказательный порядку церковного*] і благословляєм їх на братерство духовное. Утверждающи їх евангельски жити, і тим листом воспоминаніє придаєм християном православним, гражданом, іли села Глумча, во вічних роди, і повсюду православним церквам составляем, яко любов во вірі по закону Христови церкве восточної і апостольському ученню, і Святих Отец преданію, творити суд істиннен і милостиню в потребу братіям не достаточествующим і ублажати благих, і не покаряюющих істинні,

законні обличити і казнити. Непокаянні же пребиваю-
щих, от церкве одлучати, якоже єст писано, в законі обли-
чиши обличеніем ближняго своєго, і не приймеші о том
гріха, сам же /арк. 7 зв./ Христос в Евангелїї рек.

Артикул 7.

Аще согрішит тебі брат твій, іди обличи єго межи собою,
і тім єдинім. Аще тебе послушает, приобріл єси брата сво-
єго, аще тебе непослушает, пойми со собою єще єдинаго,
іли два, яко да при устіх двою свідителей, іли триех ста-
нет всяк глагол. Аще же преслушает тіх, рци в церкви, еже
єст собор людем і церковному братству. Ви бо єсте Церк-
ви Бога жива. Аще же церков преслушает, да будет яко
язичник і митар, сиріч, яко поганин явно грішник, не ві-
руяй бо Сину Божію, не узрит живота, но гнів Божий пре-
биваєт на нем. Апостол Павел повеліває такового брата
сatanі, ізміте злаго од вас саміх, яко члонка гнилаго, одлу-
читесь всякаго брата безчинно ходяща, єгда же одлучит
ся гіршее, тогда лучшemu совокупится. Небо любве ради
заповідей Божиїх, сего ради і сам /арк. 8/ Христос обіща-
ся рече: Аз Отцю прийдеві, і обитель у него сотвориві. А о
милостині церковній якоже пишет, в святих апостол пра-
вилі 59. Церковное братство, нищих богатство возраста
діля, сиріт, і старости, і немощи в недут впадших, і нищих
кормленіе, і чадей мнозім странным прилежаніе, сиротам
і убогим промишленіе. Вдовам пособіє, дівицам потреби,
і обидимим заступленіе, в напастех поможеніе, в пожарі
і в потопі плінним іступленіе, в гладі прекормлініе, у ху-
добі умирающим покров на гроби і погребеніе. А церк-
вам і монастирем подятіе, живим прибіжище і утішеніе,
а мертвим память.

Артикул 8.

Того ради на потребу церковную, люді є імінє своє давали, сіє Богу угодноє законное братство писанное, і ниже речения обичая повинни держати. Сошедшия на день уреченний, в дім вибранний, любовію і тихостю друг друга честю /арк. 8 зв./³⁴

[Артикул 14.]

[...]

пред всіми обличити, а кто бы посполитовав з тими одлученными, посполу з ними осудится. Всякаго брата безчинно ходяща, отрицайтесь, да посрамитесь, і не яко брата імійте его, но наказующе яко же брата. И аще нікий брат іменуем блудник будет, іли драпіжник, іли ідолом служитель, іли пьяница, іли лихоімець, з таковим не ясти ниже пити. Всяка негодна мні, істреби я, рече Господь, от себе.

Артикул 15.

А если з допущеня Божия, будет що на брата, яковий упадок, іли немоч, а не мів бы достатку, мают єму братія, братскими пінязями помагати, і в немочи призирати. А которому брату помогали в напастех і в бідах, позичаючи пінязей, німают од них лихвити. А позичати мают тим, которое більшиї недостатки терпят з допущеня Божия, а не тим, который хотячи бити богатими.

³⁴ В рукописі відсутнє закінчення цього артикулу, далі бракує кількох сторінок.

Артикул 16. /арк. 9/

А который би христианский человек преставився з того світа, мають всі братія одпровадити ко гробу, к тій церкви, которой бив парохиянином, і свічі братські мають бити в церкви, яко теж свічі мають бити і ко одпроваждению тіла мертвого до гробу. А гді буде братство знаменіем обіслано, в чотири неділі, іли як потреба прилучиться, іли на похреб несхочет ли прийти который брат, за трудностями своїми пильними, мається оповісти пред старшим братом. А єсли би досвідчон, іж не бив затруднен, маєт бити за то каран фунтом воску. К тому теж кождий брат маєт уписати в Поменник отца своего і матір, і всіх сродник своїх преставлшихся. А священник сея церкве, Собор Пресвятыя Владичица нашея Богородица і присно Діви Марія, маєт читати Поменник братський по утрні і по вечерні. В дні Святаго Великаго Поста, /арк. 9 зв./ по уставу церковному, і на кождий рік маєт бити дві Літургії за все братство: здоровная і памятная, і убогих по силі своєй наділяти.

Артикул 17.

Архієпископский, митрополитанский.

Сего ради ми Антоній Винницкий, милостию Божиєю православний [дописка на полях: *моц митрополита і розказане*] Архиєпископ, митрополит Кіевский, Галицкий і всея Росії, екзарха святого Апостольского Константинопольского Фрону, епископії премискої, самборскої і землі саноцкої і архимандрії унівської адміністратор. Моцию Божиєю повеліваем хранити сия преданія нераззорне, але вічне, і даем моц сему братству церковному, обличати

противния закону Христову і всякое беззаконіє безчиноє, од церкве одлучати. А єсли которого брата одлучат през священника своєго, того протопопа і епископ не благословити маєт до того часу, аж ся брату покорит. /арк. 10/

Артикул 18.

А єсли би где при місті і при которій церкви виділи, іли слышали в іншім которім братстві не по закону живущих, іли мирских, іли духовних, протопопу, іли попа, іли дяка, іли причетника, мают упомянуть іх словом, іли писанієм обіслати. Аще же ся не обрящут, а противляющеся істинні законні, огласити іх мают епископу. Аще же і епископу із братства который брат оскаржен будет, не повинен сам єдин справлятися, аж з ним братство станет, і веспол при епископу братія винайдовати мают вини оскарження, і судитися по правилу святих Отец.

Артикул 19.

А єсли би теж і в других містіх знали, іли слышали, попів безчинників, іли мирских людей, і тих повинни упоминати хри/арк. 10 зв./стиянским писанієм, і одвіту од них жадати. Аще же обрящутся противниє, і теж єсли би где в которім місті било братство, а не справлялися ведлуг права сего церковного братскаго, которое старшенство законное подали, і да несопротивляются тому никтоже, і ніже одпирают давними братстви, несовершенно од нікоїх епископів уставленими. Ми самі всі законне писанієм епископ уставленними не імат противитися сему праву, од нас духовне данному церкви сей в вічния роди. Ані противитися яковими прави од земнаго царства дан-

ними, по віншнему обичаю, но закона духовного писаним повинитися, без всякого прекословія. А кто би тому противен бив, і разоряв би тоє право духовное, на такових буди неблагословеніе наше, і клятва всіх Патріарх четирех вселенских, і клятвою ствітих Богоносних Отец вселен/арк. 11/ских соборів.

Артикул 20.

До братства пришедши, порожніх слів і непотребних розмов, нікоториє чинити не мають. Бо если якіє справи братству потребниє, около чого би ся міли забавляти братія, теди старостове рочніє мают того доглядати, аби постановеня з порядків братських в Артикулах читано било, а в кротці прочитавши, розийтися мают.

Артикул 21.

Каждий брат, неділи первойї, і второй, альбо і третой, по схадці головній, ідучи од утрні іли по службі Божиєй, маєт до братства зійти, і щокольвек ведлуг волі своєї до скринки братскої маєт дати. А если в церкви не бив, і не приспів до братства, теди прислати маєт тоє, що сам схочет. А той даток на оправу церкви божиеї, і інших речей, і на виживеня священникови і дякови братскому, рік по року, в роди /арк. 11 зв./ вічніє бити маєт; за одні правованя Літургій святих, альбо молебнів Пресвятої Богородици, ібо рече апостол: [дописка на полях: Зач. 142] невістє лі яко ділающе священная, от святилища ядят, і служащий олтареви, соолтарем соділяются, тако і Господь повелі.

Артикул 22.

Священникови кождому, который при церкви мешка-ти будет, каждого року на празник і на всякія Праздники Господскія, і Богородичния, старости дорочния, скарубу братского мают давати на молебен, по гроший шіст, дидаскалови по гроший три. Пишет бо тако: всею силою створшаго тя [дописка на полях: *Ic. Сирах*] і служителя его неостави. Тиї бо бдят одушах [дописка на полях: *Апостол зач 25*] ваших, яко слово воздати хотяще, да сорадостию сия творят, а не воздихающе.

Артикул 23.

Если би который брат з волі Божиєї бив захорів, повинен ознаймити братству, братія же /арк. 12/ відаючи о тім, мают его навіжати, і призвати до него ієреї, яко пишет апостол святий Яков: [дописка на полях: Зач. 57] болит ли кто во вас, да призовет презвитера церковния, і да молитву сотворят над ним, помазавше его елеом во імя Господне, і молитва спасет болящаго, і воздвигнет его Господъ. Аще і гріхи будет сотворил, отпустятся єму. А если би ся брат который преставив, яко ся то часто притрафляєт, братія з братства трунну єму купивши, поховать мают. Тим Товія святий мир благочестив од Господа Бога, і милость получить желаєт.

Артикул 24.

До ліхтара о тридцяти свічах з братства церковного мают давати свічи, і чистити его мают старостове дорочніє, кождого року, неділі средопостнія великаго Поста. Мовит

так Господь Бог ко Мойсею: да сотвориши світильник от злата чиста, і вставиши світила в него, і да світит. /акр. 12 зв./

Артикул 25.

Мовеня на схадзках братских, як старшим, так і молодшим братам вільно ёст, і слухано бити маєт, рече бо Златоустий Святый: да непрезираєм, іже полезная совітуют, єлици бо аще і подручнії сут, і худи, і неразсмотряем да на нашем станет, да приймем полезная, яже і от других реченни сут, і тако от Бога мзду приймем, і болшяя слави насладимся.

Артикул 26.

Всі купно братія яко єдино тіло суще, мают того пильне перестерігати, аби ні вчім шкода церкви і братству не била. Братське бо богатство наше ёст, но Господь рече: если сотвористе єдиному сних, братий моїх менших, мні сотвористе. Того ради братіє, даєм взаїм, от них же неуповаєм взяти, неточію братству, но і странним, нікогда же тя видящу, Господь же /акр. 13/ рече: видяй тя вотайні, воздастъ тебі Господь яві. Братству даем радам множайшаго приспіванія Церкве Божия, кто бо строїт Богу земная, тому Господь Бог строїт жилища небесная, до которого нас раб Христе домістити, нині і завжди, і в віки віком, Амінь.

*

Пришедши теди пред нас братство Гломецкое, ктиторове храма Собор Пресвятыя Владичица нашея Богороди-

ца і присно Діви Марія, указали нам Артикули списаніє для порядку церковнаго, котриє ми зревідовавши, уважаєм же сут речі барзо добре і душеспасительніє. Оніє подаем і утверждаем со повагою, а братство виш менованное благословляем на сие діло благое, і повеліваєм смиреніем нашим, за ласкою і дарів і владзою Духа Святого, котрий живот /арк. 13 зв./ всім дарует; і през Святих Апостолів і учеників Єго данною нам, і всім іже везді хотящим жити в союзі братства по уставам Святих Отець богоносних, на святих седми вселенских соборах узаконенных, благочестія святого греческаго кріпко держати і непоколібимо, сиріч в вірі святій Кафоліческій, од всходу плинучей, а держаціїся ея спасеніе получат, а удаляющимся от нея, всі погибнут. Вірним же божиїм людем выбраним, братія братства церковнаго, церкве виш менованної, наказуєм, да во всем повинуються сим Артикулам, і ведлуг оних строеніє іміют в братстві, повинующася друг другу, і честію повишающе, і тако живуще многолітне поживут, благомирно здраво. В всем ізобилующим, зді любящїй благоліпіє храма твоего Господи, а вічних ликостоянії Ангельских, і водвореніе со святыми. За молитвами /арк. 14/ преблагословенної Богородиці, і Присно Діви Марії, і святого всехвальнаого апостола і евангелиста, дізвственника, возлюбленного ученика Христова Йоана Богослова, і всіх Святих твоїх, Амінь.

Року 1677, місяця октоворя [жовтня] 7 дня.

Недостойний раб ваю

Дамян Слоньовский, бренною подклоншеся рукою
[mp.]

Пом'яник київських митрополитів та
перемиських єпископів
о. Павла Свідзінського, пароха села Володж
(середина XVIII ст.)

Пом'яник архиєпископів та єпископів о. Павла Свідзінського, списаний ним у селі Володж над Сяном після 1746 р., – це рідкісна пам'ятка священичого пом'яника виготовленого для приватних потреб. Найдавнішою, відомою нам того роду пам'яткою, що виникла на території перемиської єпархії, є пом'яник єп. Інокентія Винницького із 1693 р. З імені поминає у ньому перемиський владика тільки свого стрия Преосвященного Архієпископа Митрополити Антонія та своїх батьків Стефана, і Магдалени. Про інших ієархів сказано там тільки: і прочих Преосвящених Митрополитов. Боголюбивих Архієпископов і Епископов сего, і інших всяких Престолох Правителей¹. Перший друкований пом'яник перемиських владик Поминаніє Епіскоповъ Перемислскихъ, Самборскихъ и Саноцкихъ поміщений у виданні Чинъ паастаса съ приложеніемъ погребанія тѣлъ мѣрскихъ (Перемишль 1835). Згодом поіменні списки перемиських владик регулярно публікувалися

¹ Рукописне Поминаніє Боголюбиваго Іннокентія Винницькаго, списане у Спаському монастирі св. Спаса 27 березня 1693 р. Пом'яник написаний на пергаменті, зберігається у Державному Архіві у Перемишлі. Фонд. Архів греко-католицького Єпископства у Перемишлі. Dyplomy. Sygn. 292. Ark. 1. Фотокопія пам'ятки, транскрипція тексту й коментарі опубліковані нами у книзі: Єпископ Інокентій Винницький, Катихіс або бароковий душпастирський сад. Перемишль 2007.

у шематизмах перемиської єпархії, з яких останній вийшов друком у 1939 р. В другій половині XIX ст. виникла потреба у друкованих пом'яниках, адресованих до широких кіл вірних. Перший такий друк з'явився у Перемишлі 1857 р. На титульній сторінці надруковано заголовок: *Помяникъ оусопшихъ душъ изъ роду...,* у виділене крапками місце вписувалося прізвище (прізвища) родини, а далі імена померлих. Такі невеликі за об'ємом друки видавала перемиська єпархія до Другої світової війни. Їх мета була не тільки суто практична, – списки померлих вручалися священикові для використання під час заупокійної Служби Божої, але допомагали теж живим запам'ятати імена померлих предків. На жаль, звичай виготовляти пом'яники забувся й сьогодні він витіснений із релігійної практики. В цьому контексті варто процитувати слова сучасного богослова Крістофа Шонборна, він зауважує, що:

Молитовна пам'ять про померлих, ця діяльна, солідарна *memoria* про тих, що жили до нас, а почасти з нами, становить важливий елемент життєвої історичної свідомості. Це також особлива проблема. Постає запитання, чи втрата свідомості *comitatio* з попередниками, яку підтримує пам'ять про померлих, не веде до втрати історичної свідомості, що має небезпечні наслідки? Там, де вже не розмірковують молитовоно про померлих, там забувають про короткотривалість власного життя, а тим самим про його історичне включення в ланцюг поколінь².

² Крістоф Шонборн, «*Comitatio sanctorum* як спільність трьох станів церкви: Церкви-прочанки, Церкви прославленої, Церкви, що очищується. «Сопричастя». Міжнародний богословський часопис. Квітень-червень 1996/2. С. 145.

Священичий рід Свідзінських відомий на території перемиської єпархії з другої половини XVII ст., він виводиться із польського (мазовецького) шляхетського роду Свідзінських, що користувався гербом *Półkozic*³. Першим відомим нам сьогодні представником священицького роду Свідзінських є о. Авраам (вперше згадується у 1664 р.), парох у селі Тернівці над Сяном, біля Перемишля. В рукописному *Учительному Євангелію*, залишив він такий власницький запис: *Сія книга глаголемая Євангеліє Учительное ест власная священного іерея Авраама Свідзінского презвитера парохіяльного веси Терновец*⁴. Отець Авраам став засновником великої, як на той час, сімейної бібліотеки, яку поширив його син Іван⁵. Отець Іван Свідзінський спочатку служив у рідному селі Тернівці, на згаданому вище Євангелії залишив власницький запис: *Сія книга зовемая Євангеліє Учительное ест власная ірея Йоана презвитера парохіяльного села Терновец*. Помер він у 1732 р. як парох Явірника Руського. Проте найбільшим книголюбом виявився Павло Свідзінський, син Івана, народжений 1704 р. в Тернівцях. Вчився в єзуїтській Колегії в Перемишлі⁶, потім працював канцеляристом в перемиській Консис-

³ Jan Nepomucen Bobrowicz, *Herbarz Polski*. Tom VIII. W Lipsku 1841. C. 572-573.

⁴ Див. Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника. Фонд Антона Петрушевича. Рук. № 5. (*Учительне євангеліє*). Арк. 686.

⁵ Про бібліотеку Свідзінських першим писав Іларіон Свенцицький у вступі до каталогу: *Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича*. Ч. 1. Українсько-руський Архів. Т. 1. Львів 1906; Ч. 2. Т. VI. Львів 1911. С. VI-IX. Найновіше дослідження: Марія Кольбух, *З історії бібліотеки родини Свідзінських. Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Випуск 9/10. Львів 2002. С. 152-159.

⁶ *Року божого 1721 син отца іерея Йоана презвитера села Терновец на імя Павел ходил до школи котара я зовется Rhetorica под патра Schedla в Перемишили того же року почав ся заправовати до алвару син молод-*

торії. Після одруження з Анастазією Врублицькою, дочкою старшини церковного братства в Динові, у 1727 р. отримав свячення й став парохом в селі Володжк. Від 1734 р. аж до смерті (помер перед 1779 р.) був парохом у селі Лодина над Сяном. У 1740 р. іменований бірецьким намісником. Священиком був теж син Павла, Андрій Свідзінський, який здається був останнім у роді надсянських Свідзінських.

З бібліотеки о. Павла Свідзінського збереглося сьогодні: у Львові 15 рукописів (Фонд Антона Петрушевича); у Варшаві 8 кириличних рукописів⁷ та 2 кириличні стародруки, що до 1947 р. були власністю бібліотеки перемиської Капітули⁸. Проте книгозбірня родини Свідзінських складалася не тільки із кириличних книг, були в ній теж польськомовні видання, напр. *Nów różnych przypadków z Pełni Doktorów Theologii Moralnej ziawiony, to iest, Kazusy Ruskiemi Duchowieństwu przez O. Leona Kiszkę Bazylianina spisane i do druku podane r. 1693 w Drukarni Lubelskiej Soc. Jesu*, про що свого часу писав о. Антін Добрянський⁹. Певна частина зібраних Свідзінськими рукописів, у різний час, була опублікована дослідниками української літератури та культури доби бароко: Іваном Франком, Володимиром Перетцем.

ши на ім'я Василю, ієрея Йоана тернавського. ЛННБУ. Фонд Антона Петрушевича. Рук. № 5. (Учительне євангеліє). Апр. 351 зв.

⁷ Див.: *Rękopisy cerkiewnośląskie w Polsce. Katalog*. Wydanie drugie zmienione. Opracowali Aleksander Naumow oraz Andrzej Kaszlej przy współpracy Ewy Naurowej i Jana Stradomskiego. Kraków 2004.

⁸ Див.: *Katalog druków cyrylicznych XV-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*. Opracowały Zofia Żurawińska, Zoja Jaroszewicz-Pieresławcowa. Biblioteka Narodowa. Warszawa 2004.

⁹ о. Антін Добрянський, *Історія єпископов трех соединенных епархій, перемишльской, самборской и саноцкой, от найдавнійших времен до 1794 г.* Львів 1893. Роздрл: *Єпископи второго періоду*. С. 102. Прим. № 18: – В книзі є підпис давнійшого її властителя: Сии Kazusы sunt власнії священного Єрея Павла Свідзінського, Презвитера Лодинського, Намісника Бірецького. Згаданий друк зберігається у бібліотеці Духовної семінарії в Любліні.

Василем Щуратом, Юліяном Яворським, Леонідом Махновцем та іншими, що є свідченням їх особливої цінності.

Публікований пом'яник, знаходиться у рукописному збірнику, що має заголовок: *Liber Baptisatorum Matrimonio Junctorum et Defunctorum seu mortuorum*¹⁰ і є родинною метрикою Свідзінських, доведеною до 1803 р. Крім метрики та пом'яника є там ще: *Нравоученіє іерейом подобающе...* єп. Георгія Гошовського, списане Павлом Свідзінським в селі Володж 1728 р.

Список митрополитів починається від Петра Могили, потім вписано ім'я митр. Йова Борецького (хоч він був попередником Могили), далі Антонія та Юрія Винницьких (оба були теж адміністраторами Переяславської єпархії); список закінчують: Лев Кишка та Атаназій Шептицький. У цьому списку немає всіх митрополитів, які у тому часіправляли київською митрополією, їх тільки шість: три православних та три з'єдинених.

З цього списку видно, що о. Свідзінський молитовно помінав тільки тих владик, кого вважав за гідних такого поминання. Список відкриває митр. Петро Могила, як найбільш заслужений для відновлення українського православ'я, і якого реформи стали важливим елементом еклезіяльної свідомості Київської Церкви¹¹. П. Могила підтримував переяське братство при церкві св. Трійці та монастир в Уличі (залишились листи П. Могили), тож пам'ять про нього була над Сяном (Володж лежить недалеко від Улича) жива ще

¹⁰ ЛІННБУ. Фонд Антона Петрушевича. Рукопис № 121. Пом'яник записаний на арк. 24-24 зв.

¹¹ Про вплив і значення могилянських реформ для літургії З'єдиненої Церкви див: о. Михайло Ваврик, ЧСВВ, *До історії Служебника в Україні. Церкви в 2-й половині 17-го ст. Analecta Ordinis S. Basilii Magni. Vol. X (XVI). Romae 1979. С. 112..*

ПОСТАВЛЕННЫХЪ АРХИ-
СПОВЪ, СПОВЪ И ВСЕ
СЩЕННИЧЕСКИЙ ЧИН.

Архиеппта Метрополитъ Петра.

Москв.

Архиеппта Метрополитъ Іоанна.

Богородск.

Архиеппта Метрополитъ Антона.

Белгород.

Архиеппта Метрополитъ Георгия.

Симбирск.

Архиеппта Метрополитъ Димитрия.

Рязань.

Архиеппта Метрополитъ Афанасия.

Шевченко.

після ста років від його смерті. Подібні заслуги мав митр. Йов Борецький, до речі, перший митрополит висвячений після унії в Бересті. Він поклав підмурівок під легенду Києва як другого Єрусалиму. Натомість оба Винницькі – Антоній та його братанич Юрій, хоча були тільки номінальними київськими митрополитами, але були теж перемиськими владиками й виводилися із місцевої шляхти. Митр. Лев Кишка провів замойський синод 1720 р., якого рішення стали фундаментом для З'єдиненої Церкви на землях України та Білорусі. Натомість останній у списку митр. Атаназій Шептицький, активно вводив у літургійну й адміністративно-церковну практику рішення Замойського Синоду¹².

Порядок прізвищ у цьому списку не випадковий, вибір саме таких імен підтверджується міркуваннями єп. I. Винницького та його оточення, що унія в Перемиській єпархії не почалася у 1596 р., але щойно у 1691, уведення її відбулося в іншій богословській, психологічній та політичній атмосфері. Міркування перемишлян про цю подію було таке:

Porwali się wprawdzie do tego przed nami [у 1596 р. в Бересті – В. П.] niektóre duchowne osoby, z dobrym zamiarem, ale złym skutkiem, bo o tym stan szlachecki, którymu właściwie należą kraju ich nabycie wolności, nie wiedział i wiedzieć dotychczas nie chciał, i że to nie była połączenie gruntowne, bo przyszło jako niewłaściwe do matrii. Nie uczyniła zatem osobno, ale różne w Reczypospolitej czyniła namiętności, rozruchy, niewczasy, między jednym narodem zamieszany, kłopotnie, spory i okrutne przypadki,

¹² Напр. *Вослідованія празником пресвятої тайни евхаристії, состраданія пресвятія Богородиця и блаженного священномуученика Йосафата от святаго собора Замойского преподанним.* Унів 1738.

a stąd sejmików i sejmów zatródnienie, narad półpublicznych zatamowanie, naruszenie porządku, dóbr kościelnych spuszczenie i po różnych miejscach nie mały krwi przelanie.

Będzie to da Bóg, jako przez się trwałe, tak wszystkie narodu ruskiego poddanych wiernych Waszej Królewskiej Mości niezgody, nienawiść i kłopotnie uśmierzy [...] to my teraz.[1691 p. – B. P.] ziemianie z całym w tej diecezji [peremyskiej – B. P.] zawierającym się tejże religiję narodem ośmielamy się urzeczywistnić, ale nas jako oddzielnego naród do partykularnego pokoju snadno u każdego przyznana racja będzie¹³.

У світлі такої аргументації стає зрозумілим, чому гідними поминання у молитвах греко-католицького священика середини XVIII століття були православні митрополити та єпископи з після берестейських часів, отже ті, хто захищав богословську традицію й будував еклезіяльну свідомість Української Церкви XVII- поч. XVIII століття.

На зворотній сторінці рукопису подано неповний список перемиських владик; він теж дуже цікавий, – у ньому зафіксовано 13 імен вписаних о. Свідзінським, та три додані іншою рукою, нащадками о. Павла. У списку є владики православні й з'єдинені. Тут теж можна побачити певну провідну думку, якою керувався укладач пом'яника, – була нею ідея неперервності єпископського уряду в Перемишлі. Вона знайшла своє відбиття й у пізніших списках владик надрукованих у єпархіяльних шематизмах XIX- та XX століття (включно з добою єп. Й. Коциловського). Другий у списку єпископ Леонтій не виступає у жодному із списків

¹³ Фрагменти *Мови послів Перемиської землі перед королем Яном III* цитуємо за вид.: Bp Innocenty Winnicki, *Ustawy rządu duchownego i inne pisma*. Przemyśl 1998. C. 32.

опублікованих о. Блажейовським. Останнім у пом'янику вписаний чомусь еп. Петро Білянський (1781-1798) який був львівським владикою.

Нижче подаємо списки київських митрополитів та перемиських владик. Жирним друком відзначено прізвища вписані до пом'яника о. Свідзінського.

Православні митрополити:

1. **Борецький, Йов 1620-1631.**
2. Борискевич, Ісаак 1633.
3. **Могила, Петро 1633-1647.**
4. Косів, Сильвестр 1648-1657.
5. Балабан, Діонісій (1657-) 1663.
6. Тукальський, Йосиф (1663-) 1676.
7. **Винницький, Антін (1663) 1679¹⁴.**

Митрополити в унії з Римом:

1. Рогоза, Михайло 1588-1599.
2. Потій, Іпатій 1600-1613.
3. Рутський, Йосиф Вельямін 1614-1637.
4. Корсак, Рафаїл 1637-1641.
5. Селява, Антін 1642-1655.
6. Коленда, Гавриїл 1666-1674.
7. Жоховський, Кипріян 1674-1693.
8. Заленський, Лев 1694-1708.
9. **Винницький, Юрій 1708-1713.**
10. Кишка, Лев 1714-1729.
11. **Шептицький, Атаназій 1729-1746.**
12. Гребницький, Флоріян 1748-1762¹⁵.

¹⁴ Список православних митрополитів поданий за Ю. Пелешом, уточнений о. Блажейовським, див.: Дмитро Блажейовський, *Iерархія Київської Церкви (861-1996)*. Львів 1996. С. 219.

¹⁵ Там само. С. 248.

Православні перемиські владики:

(Ч.) 5. Єремія 1282.

26. **Антін Якінт Радиловський**, 1549-1582.

27. **Арсеній Брилинський** 1581-1591.

28. **Михайло Копистинський** 1591-1610¹⁶.

Копинський, Ісаак Борискович 1620-1633.

Попель, Іван Романович 1633 не висвяч.

Гулевич, Сильвестр Воютинський 1634-1645.

Винницький, Антін 1650-1679.

Коад. **Гошовський, Юрій** (1667) -1675.

Винницький, Інокентій Іван 1679-1691 потім католик-1700¹⁷.

Перемиські владики в унії з Римом:

27. **Крупецький, Атаназій** 1610-1652.

Пом. Овлучинський, Павло 1649.

28. **Хмельовський, Прокіп** 1652-1664.

29. Терлецький, Антін 1664-1669.

Адм. Суша, Яків 1667-1669.

30. **Малаховський, Іван** 1669-1691.

31. **Винницький, Інокентій** 1691-1700.

32. **Винницький, Юрій** 1700-1713.

Адм. Кишка, Лев 1713-1715.

33. **Устрицький, Єронім** 1715-1746.

34. **Шумлянський, Онуфрій** 1746-1762.

35. Шептицький, Атаназій 1762-1779.

36. Рилло, Максиміліян 1780-1793.

40. **Ангелович, Антін** 1796-1807¹⁸.

¹⁶ Там само. С. 128, 195.

¹⁷ Там само. С. 237.

¹⁸ Там само. С. 271.

Свтва Святая.	Свтва Гавриила.
Свтва Антоний.	Свтва Гавриил.
Свтва Пророки.	Свтва Гавриил.
Свтва Иудиля.	Свтва Гавриил.
Свтва Симеона.	Свтва Гавриил.
Свтва Прокопий.	Свтва Гавриил.
Свтва Мария.	Свтва Гавриил.
Свтва Георгий.	Свтва Гавриил.
Свтва Иннокентий.	Свтва Гавриил.
Свтва София.	Свтва Гавриил.
Свтва Европа.	Свтва Гавриил.
Свтва Никоний.	Свтва Гавриил.
Свтва Симеон.	Свтва Гавриил.
Свтва Афанасий.	Свтва Гавриил.
Свтва Матвей.	Свтва Гавриил.
Свтва Пётр.	Свтва Гавриил.

Транскрипція

Помянник преставленних Архієпископов, Єпископов і весь священнический чин

Архієпископа Метрополиту Петра.	Могилу.
Архієпископа Метрополиту Йова.	Борецького.
Архієпископа Метрополиту Антонія.	Винницького.
Архієпископа Метрополиту Георгія.	Винницького.
Архієпископа Метрополиту Леона.	Кишку.
Архієпископа Метрополиту Афанасія.	Шептицького.
	/арк. 24./

Перемискої диєцезії	
Єпископа Єремія.	
Єпископа Леонтія.	
Єпископа Антонія.	Радиловского.
Єпископа Арсенія.	Брилінського.
Єпископа Михаїла.	Копистинського.
Єпископа Сильвестра.	Гулевіча Воютинського.
Єпископа Прокопія.	Хмелівського.
Єпископа Афанасія.	Крупецького.
Єпископа Георгія.	Гошовського.
Єпископа Інокентія.	Винницького.

Єпископа Йоана.	Малаховского.
Єпископа Гіроніма.	Устрицкого.
Єпископа Онуфрія.	Шумлянського. 1762 ¹⁹
Єпископа Афанасія	Szeptyckiego ²⁰ .
Єпископа Максиміліяна	Rylly.
Єпископа Петра	Bilańskiego. /арк. 24 зв./

¹⁹ Імена й прізвища єпископів, починаючи від владики Шумлянського, дописані згодом.

²⁰ Імена і прізвища владик написані іншим почерком.

Молитви проти тучі у молитовній практиці в Перемиській єпархії XVII-XIX століть

На початку належиться коротке мовознавче пояснення вжитого у заголовку статті слова *туча*. Його обширну інтерпретацію знаходимо у *Словнику бойківських говірок* Михайла Онишкевича:

тúча 'буря з громом або з градом'; 'бліскавка з градом'; 'синя або чорна градова хмара з громом і бліскавкою на дощ'; 'злива з вихором'; 'градобій'¹.

Такі стихійні метеорологічні явища, як грім і буря віддавна збуджували переляк у жителів європейських міст і сіл, а їхні жахливі наслідки – пожежа і смерть від удару грому – вимагали пошуку всіх можливих засобів захисту життя і майна (нагадаймо, що громовідвід винайшов у 1749 р. Бенджамін Франклін). У середньовіччі панувало переконання, що за тими явищами скривається чорна демонічна сила, перемогти яку може тільки молит-

¹ Див. М. Й. Онишкевич, *Словник бойківських говірок*. Частина друга. О-Я. Київ 1984. С. 307. В академічному *Етимологічному словнику української мови*. У семи томах. Том п'ятий Р-Т. Київ 2006. С. 687-689, слово *туча* пояснено як: 'густа темна хмара' з посиланням на діалектні приклади: 'дуже великий дощ, злива', А. А. Москаленко, *Словник діалектизмів українських говірок Одеської області*. Одеса 1958; 'громовиця з дощем, злива з градом', М. М. Корzonюк, *Матеріали до словника західноволинських говірок*. Українська діалектологія. К. 1987. С. 62-267.

ва і спеціальний обряд². Попри спроби латинської Церкви якось запанувати над різними формами християнізації давніх, поганських вірувань, «почуття безпеки» (термін Жана Делюмо) було сильніше від церковних наказів і заборон. У латинському Ритуалі з Ажан (*Rituel romain pour le diocèse d'Agen*, 1688), Свята Трійця явиться як поборник диявола захованого під видом хмари і грому, – цитую фрагмент у польському перекладі:

[...] Chmuro, niech Bóg Ojciec cię otoczy, niech Bóg Syn cię otoczy, niech Bóg Duch Święty cię otoczy; niech Bóg Ojciec cię zniszczy, niech Bóg Syn cię zniszczy, niech Bóg Duch Święty cię zniszczy; niech Bóg Ojciec cię zdusi, niech Bóg Syn cię zdusi, niech Bóg Duch Święty cię zdusi³.

У XVI ст. молитви проти громів використовувалися аж у п'ятнадцяти французьких єпархіях, і зафіксовані вони у різних ритуалах XVII і XVIII століть, напр. у Паризькому ритуалі із 1777 року⁴.

На польськім ґрунті подібним питанням зайнявся Рафал Щуровські⁵. У статті інспірованій книжкою Жана Делюмо, автор досліджує прояви раціонального осмислення польськими вченими у кінці XVIII та у XIX ст. цього небезпечного атмосферного явища, і, зокрема критику з їхнього

² Див.: Jean Delumeau, *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*. Przełożyła Agnieszka Kupryś. Oficyna Wydawnicza Volumen. Warszawa 1998, зокрема розділ *Modlitwy i obrzędy w sytuacjach zagrożenia*. С. 61-69.

³ Там само. С. 68.

⁴ Там само. С. 73.

⁵ Див.: Rafał Szczurowski, *Doczesne duchownych rady przed piorunami ubezpieczające*. Nasza Przesłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce. T. 100. Kraków 2003. С. 391-402.

боку розповсюдженій серед населення практики дзвоніння, як єдиного надійного засобу проти громів. Проф. Яґеллонського університету Данель Вежбіцький писав у 1885 р., що фальшиве переконання про силу дзвоніння бралося із віри у те, начебто звук дзвону викликує хвилю, яка може розігнати небезпечну хмару, і це пропри те, що такі практики були заборонені церковною владою⁶.

На теренах української Церкви найдавнішу, офіційну фіксацію молитви проти громів, знаходимо у Требнику виданим братською друкарнею у Львові 1682 р.⁷ Укладачі молитви звертаються до Бога з проханням: *Да не сожжет ни огнь ярости твоєя, ніже да пояст нас ярость молний і громов твоїх* (Нехай не спалить нас вогонь сили твоєї, ані не поїсть сила блискавок і громів твоїх, – український переклад В. П.). Крім очевидних аллюзій до Старого Завіту, цей абзац можна теж відчитати як прояв барокової християнізації античності (блискавки були божественним атрибутом Зевса). Ось формула цієї молитви:

Молитва⁸

Паки твоего Господи человіколюбца владики память наказанія. Паки раб непортебних, прошенія мольби, видящих яко еліко превосходит величество согрешений, толіко множає і паче імаши, непамятозлобним

⁶ Там само. С. 392-394.

⁷ Евхологіон албо Молитвослов іли Требник іміяй в себі церковния различия Послідованія Іерейом подобающая от Святых Апостол і богоносных Отцем вразличных временах преданая. Трудолюбiem Братство Успенія Пресвятыя Богородици. Во Львові року от Рождества Христова 1682. Примірник із села Крайна біля Бірчі, зберігається в Музею Пере миської Землі, сигнatura: dr. stary 33.

⁸ На полях: запріщені громов і молний.

твоім благоутробієм. Тімже і молимтися, отврати ярость твою от нас, да не во віки прогніваєши нани, но в милости твоей живиши ни щедротами твоїми Господи Боже наш, утверждая гром, і претворяя молнія, і вся дія к спасеню діл рук твоїх, призри твоім чоловіколюбієм, і збави нас от всякоя скорби, гніва, і нужда, і настоящаго прещенія. Возгріміл бо еси с небесе Господи, і молния умножил еси, і смутил еси нас /арк. 367 зв./ премінися гнівом си благоутробне, к тебі бо прибігаєм, богатия твоя щедроти низпосли нани, і помилуй раби твоя яко благ і чоловіколюбец. Да не сожжет ни огнь ярости твоєя, ніже да пояст нас ярость молній і громов твоїх, но обичним твоїм требовав благоутробієм, укроти гнів твой, і в тихий ефір воздуха преложи, і солнечними лучами надлежащий мрак і мглу разсік, в тихость претвори. Яко Бог милости, щедрот і чоловіколюбія еси, і тебі славу возсилаєм Отцу, і Сину, і Свято му Духу, нині і присно, і во віки віков, амінь. /арк. 368/

Невдовзі ця молитва стала відома й на надсянських теренах Перемиської єпархії, зокрема у селі Крем'яна неподалік Улюча. Про її популярність свідчить факт поміщення її в рукописній книзі крем'янських поповичів – Василя, Івана і Петра Петровичів Баньковських. Під заголовком *Молитва заклинательная гром і молний*, «ісписася в року Божиєм 1696, 13 лютого, Іваном Солонським дидаскалом на той час Улицьким (тобто улюцьким – В. П.)»⁹.

Із доступних мені друкованих Требників, молитва проти грому знаходитьться ще у таких виданнях:

⁹ Див.: Лляріон Свенцицкий, *Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина третя*. Українсько-Руський Архів. Т. VII. Рукописи львівських збірок. Вип. II. Львів 1911. С. 54-55. Рук. № 175.

2. Требник, Унів 1739¹⁰. У дозволі на видання підписаним архиєпископом Атаназієм Шептицьким, мовиться, що зміст Требника не суперечить, між іншим, уставам Замойського Синоду. Унівський Требник, як здається, має найбільше розбудовану з усіх українських Требників інтенціональну частину, що було викликане актуальними потребами українських вірних. Редакція унівського Требника значно відбігає від класичного Требника митр. Петра Могили, подібно і форма молитви проти грому є у ньому зовсім відмінна – більш сконденсована від попередніх львівських видань:

Молитва

Єгда Гром, іли молнія умножатся.

Господи Боже наш, утверждаяй громи, і претворяй молнію, і вся содівая к спасеню /арк. 349 зв./ діла рук Твоих, непрезри к Твоему человіколюбію притікающих, но ізбави нас от всякія скорби, і бід і от настоящія нужди. Богриміл бо єси с Небесе яко Бог, і молнія умножил єси, і смутил єси нас в преміненї. К Тебі прибігаєм сонечния Твоя щедроти посли Господи, і помилуй ни раби твоя. Яко благ і человіколюбец Бог єси, і тебі славу возилаєм: Отцу і Сину і св. [Духу] /арк. 350/

Крім молитви проти грому, знайшлися там ще й такі оригінальні молитви: про бджоли: Чин благословенію

¹⁰ Евхологіон си єст Требник Язикословенский к ісправленію Тайн святих і інших священнодійствій, іли обрядов Церковных. Іздан в Монастирі Уневском, Іноков Чину святитя Василия Великого. Літо от Рождества Христова 1739. Примірник із села Негрибка біля Перемишля, зберігається в Музею Перемиської Землі, сигнатура: dr. stary 40.

пчелника (арк. 278), Заклинаніє противу вреждущим пчел (арк. 281), Благословеніє Роєм (арк. 282), Благословеніє новаго Меда по подбору (арк. 283), та про молоко і масло: Чин благословеню Млека чародійнаго (арк. 205-205 зв.), Тамже глаголет ся сіє Запріщеніє (арк. 206), Заклинаю тя созданіє Млека, в імя Отца +... (арк. 206 зв.), Заклинаю тя созданіє Масла Богом живим (арк. 206 зв.).

3. Требник, Львів 1761, видання львівського братства¹¹, зміст поміщеної у ньому молитви ідентичний, як у Требнику із 1682 року. Як видно, львівські братчики надавали перевагу старій формі молитви.

4. Требник, Перемишль 1844¹². Згаданий друк є першим того роду виданням друкарні епископа Івана Снігурського. Як зазначено у заголовку, є він повторенням унівського Требника з 1739 р. Молитва проти грому тотожна (з незначними стилістичними відмінами) як в унівським Требнику:

¹¹ Требник или Молитвослов Иміяй в себі Церковная различная Последование от Святых Апостол и Богочеснных Отец вразличных временах Преданія. Типом Братства при Церкви Успенія пресвятая Богородици напечатан во Львові Року от Рождества 1761. Примірник з Архиєпархіяльного Архіву в Перемишлі.

¹² Ехологіон си есть Требник язикославенскій ко ісправленію Тайн святых і інших священодійствій или Обрядов церковных, первіе в Манастире Уневском Іноков Ч. С. В. В. літа от рождества Христова 1739, послі в томже Манастире і в інших Типографіях многократно іздан, новоже напечатан в Перемишлі, в Типографії Епископской при Храмі Рождества святаго Іоанна Крестителя. Р. Б. 1844. Зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Степаніка. Дякую пані Ларисі Головатій за електронну копію титулки і тексту молитви.

ЕГХОЛОГІОНЪ

СИ ВІТЬ

ТРЕБНИКЪ

ЛЗЫКОСЛАВЕНСКІЙ

ко исправленію Тайнъ стыхъ
и иныхъ сщеннодѣйствій ии
Обрядовъ црквиныхъ.

пѣрвѣе въ Манастирѣ Оунѣскомъ И-
нокшвъ Ч. С. В. В. лѣта ѿ рожденія
Христова дафлд., послѣ въ тойже Ма-
настирѣ и въ иныхъ Типографіяхъ
многократно изданъ, по-
киже напечатанъ

ПЕРСМЫШЛІ.

въ Типографіи Спбкай при Храмѣ Рождества
свѧтаго Іоанна Предтечи.

Р. Н. ашба.

Молитва

Єгда Гром ілі молнія умножатся.

Господу помолімся. Отвіт, Господи помилуй.

Господи Боже наш, утвердждаяй громи і претворяй молнію і вся содівая к спасеню /арк. 336 зв./ діла рук Твоїх непрезри, к Твоєму чловіколюбію притікаю-щих: но ізбави нас от всякія скорби, і бід і от настоя-щія нужди, возгрэміл бо єси с небесе яко Бог, і молнія умножил єси і смутил єси, нас в преміненї к Тебі при-бігаєм солнечния Твоя щедроти посли Господи, і по-милуй ни раби твоя. Яко благ і чловіколюбец Бог єси, і тебі славу возсилаєм, Отцю, і Сину, і святому Духу.
/арк. 337/

5. Требник, Львів 1873¹³, *Молитва во время громов і молній* (стор. 993-994), текст майже тотожний як в унів-ським Требнику з 1739 р.

6. Требник, Перемишль 1876¹⁴. Це видання, що з невеличкими змінами повторює зміст львівського Требника із 1873 року, було видане заходами архипресвітера о. Григорія Шашкевича. Ось текст молитви проти громів:

¹³ Евхологіон іли Требник іміяй в себі чини святих Таїн, благословеній, освяченій і інших моленій церковних на различнія потреби вірних, во употреблені Священнослужителем іздан. Во Львові іждивеніем і типом Ставропігійского Інститута при Храмі Успення пресвятия Богородици, в літо от Рождества Христова 1873. Примірник з Архиєпархіального Архіву в Перемишлі.

¹⁴ Евхологіон си есть Требник к строеню святих Таїн і інших священно-дійствій іли Обрядов церковных, Исправлен і вторично іздан трудом і іждивеніем Григорія Шашкевича Архіпресвітера Собора Клироса Перемисскаго. Часть вторая. В Перемишлі, в Типографії Собора Клироса при пристолном Храмі Рождества святаго Ioanna Крестителя Р. Б. 1876. Примірник з Архиєпархіального Архіву в Перемишлі.

ЕГХОЛОГІОНЪ

си єсть

ТРЕБНИКЪ

къ строеню стыхъ ТАИНЪ
и иныхъ сиенномодѣиствий илъ
Обрѣдовъ црквиныхъ,

Исправленъ и вторичниш мэдани

трѣдомъ и ждѣніемъ Григоріа Шашкевича
архіпресвитера Свѣтла Клироса Перемышскаго.

ЧАСТЬ ВТОРАЯ.

ВЪ ПСРСМІІІЛІ,

въ Типографіи Свѣтла Клироса при пристольномъ
Храмѣ Рождества стаго Іоанна Крѣтеля
Р. Б. аѡс.

Молитва

Єгда громи іли молнії умножяться

Господу помолімся. Отвіт: Господи помилуй.
Господи Боже наш, утверждаяй громи і претворяй молнію, і вся содіваяй к спасенію, діл рук твоїх не презри к твоєму чоловіколюбію притікаючих: но ізбави нас от всякія скорорби, і бід, і от настояція нужди, возгрешіл бо еси с небесе яко Бог, і молнія умножил еси і смутил еси нас, во преміненії к тебе прибігаєм, сонечния твоя щедроти посли Господи і помилуй ни, раби твоя. Яко /стор. 361/ благ і чоловіколюбец Бог еси, і тебе славу возсилаєм Отцу і Сину і святому Духу нині і присно і во віки віков. Амінь.

/стор. 362/

Молитви проти громів немає у двох найбільш авторитетних Требниках першої половини XVII ст., – Требнику єпископа Арсенія Желіборського (Львів 1645)¹⁵, та Требнику митрополита Петра Могили (Київ 1647). Це дозволяє формулювати припущення, що до середини XVII ст. молитва проти громів не була санкціонована у релігійних практиках української Церкви, і до Требників потрапила щойно у третій чверті цього ж століття. Молитви проти громів немає також у інших доступних мені виданнях, як: Требник виданий братством у Львові 1668 р.¹⁶ і Требник виданий братством у Львові 1695¹⁷.

¹⁵ Примірник з музею Перемиської Землі, сигнатура: dr. stary 10.

¹⁶ Примірник з музею Перемиської Землі, сигнатура: dr. stary 21.

¹⁷ Примірник з музею Перемиської Землі, сигнатура: dr. stary 12.

Всіх видань Требника, які я мав можливість передивитися, було десять, і тільки жаліти можу, що Андрієві Кравчуку не вдалося реалізувати фундаментальний науковий проект «Требники-Евхологіони Київської Церкви, 1606-1720»¹⁸. Ним передбачувалося *вивчення змісту та внутрішньої структури Требника в історичному його розвитку на Україні*¹⁹, що допомогло б визначити присутність у даному Требнику, або ні, цікавої для нас молитви проти громів.

Крім офіційних, прийнятих церковною владою молитов, у побуті функціонували ще неофіційні, сказати б «авторські» молитви парафіяльного духовенства та дяків. Добірку таких молитов проти громів, що були складені на території історичної Перемиської єпархії, знаходимо в рукописній книзі о. Павла Свідзінського, пароха села Лодина над Сяном. В бібліографічному описі Іларіона Свенціцького, книга названа збірником, що складається з двох частин різного змісту, перша – це *підручник для духовенства в сповненю його обовязків, друга – записи статей світського характеру*²⁰. Історик вважав, що збірник складено між 1720-1730 рр. в Тернівцях біля Перемишля, в домі о. Івана Свідзінського, батька Павла.

Молитви от злой тучи вписав о. Павло до розділу, який називав *Гріхи размайтися вкратці написанние до сповідника i до сповідающогося належат i устави, которое суть*

¹⁸ Див.: А. Кравчук, *Про два міжнародні проекти: гарвардська Енциклопедія християнства на Україні та Требник-Евхологіон Київської митрополії 1606-1720 рр.* Релігія в Україні. Дослідження. Матеріали. I. Львів: Видавництво «Логос» 1992. С. 102-106.

¹⁹ Там само. С. 104.

²⁰ Див.: Іларіон Свенціцький, *Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича. Частина друга.* Українсько-Руський Архів. Т. VI. Рукописи львівських збірок. Вип. II. Львів 1911. С. 132. Рук. № 102.

*установлені на соборі, потом молитви о злой тучі...
Списанніе вселі Терновцех при храмі ствятаго Славного
С. Пророка Ілї 1722²¹. Запис сімох молитов попереджує
коротка передмова, яку місцями важко відчитати: [...]
Крест Господен біжите (?) противния сили побідил бо ест
Лев от коліна і удова Господь же і Бог наш Ісус Христос
поправил і стергл (?) вашу немощную силу, таж Господу
помолімся.*

Молитва 1

Во ім'я Отца і Сина і Святого Духа туче злая встанов-
ляю тя Богом Господним Ісусом Христом Сином Госпо-
девим, встановляють царем Костянтином і Материю
єго Єленою Матерією Господовою і Честнійшим і Же-
вотворящим Крестом і встановляють злая туче трема-
ми Святыми Ангели от востока і встановляю тя злая
туче трема Святыми Ангели от юга, встановляють злая
туче трема Святыми Ангели от запада, і встановляю-
ти злая /арк. 40/ туче трема Святыми Ангели от сівера,
і возвратися злая туче там вутки єси пришла, закли-
наю тя Божию Помощию і дванадесятми Апосто-
ли, і чтирма Евангелистами і всіми Божими Силами,
і вшиткими Божими Святыми і росказую ти і пушаю
тя, злая туче во 12 колодізей, а в нашем полі нігди не
повстань на віки вічні Амін. Теж можеш Крест учини-
ти і рци Господу помолімся.

²¹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Сте-
фаника, рукописний відділ. Фонд Антона Петрушевича. Рук. № 102.
Арк. 17. Дякую панові Тарасові Паславському за електронну копію
рукопису.

Молитва 2

Заклинаю тя злая туче і встановляють Сином Божим і Пречистою Матерією Єго, і Святим Йоаном Предтечею і Святым Архангелом Михаїлом і Гавриїлом Рафаїлом і Uriїлом, і четирма Евангелисти, Святым Йоаном /арк. 40 зв./ Святым Марком, Святым Матеєм, і Святым Лукою, і всими дванайцятми Апостоли і со всими Небесними силами, вийшла єси злая туче із пущи, от 12 керниць росказую ти злая туче жебис ся вернула во своя міста вуткиль єси пришла Богом Живим, і всими Божими Силами і вшиткими Божими Святыми і Святым Пророком Ілією, на віки вічні амін.

Молитва третая

Ішов Ісус з Апостолом к морю і нашов жену іменем Єлену Святую і стрітила її злая туча, не сміла пойти противко злой тучі, і видів ю Ісус. Ставши рек до Єлени, пойди не бойся противко неї со двома ангели, і со двома вітри отженіте тучу в пропасть во своє місто вуткиль єси пришла, також і я тоєю помощею заклинаю тя злая туче і розсіваю тя Богом Живим і якоже розсівалися жидове, /арк. 41/ із Єгипту от царя фараона ізбігли скроп чермное море і немогли бити при царі також злая туче і ти розбігнися і розійдися вернися до своя міста отколь єси пришла а в нас ніколи не бивай, заклинають злая туче Божию помощею, і 12 Апостолами і молитвами їх Святыми всегда і на віки вічнії, амін.

Молитва 4

Господи Творче Вседержителю всемирний Долготерпливе зопли ангела Свого Святого нехай проженет сію злую тучу бурную і нехай єї отвратит Милостивий Господи от нашої веси і поля в пустиню незаходимую аже-бис злая туче немогла зашкодити християнскому добру, злая туче яко я не памятаю в котрий єм ся час зачал і родил от матери своеї, також і ти злая туче, не памятай, о своєй дорозі із кудий /арк. 41 зв./ ся завернула пойти, заклинаю тя злая туче Божиєю Помощию і всіх Святих, і Пречистою Божиєю Материсю, на віки, амін.

Молитва 5

Злая туче яко коли моя мати, смутная била в той час коли мене породила також і ти злая туче смутися во своєй дорозі кудий ес ся отвернула в наш гостинець заклинаю тя злая туче Богом Живим і яко слонце ідет от востока аж і до запада, і розпустило світlost, по всем світі також милостивий Господи нехайся злая туча в порох розпорощит, і розбігнет в пустие ліси там від-киль еси пришла заклинаю тя Богом Живим і Святым Пророком Ілією і вшисткими Святыми. Амін. /арк. 42/

Молитва 6

Господи Творче Вседержителю і Вседітелью Благий бити на помощи со всіми Святыми своїми, злая туче становляються Богом первим погребенiem і воскресенієм Господа Бога і Спаса Ісуса Христа якося в той час смутила Пресвятая Діва Богородица Мати Господа

Бога нашого Ісуса Христа, коли виділа на Кресті сина
своего возлюбленного також і ти злая туче смутися
і розійдися во 12 колодізей і вернися там вуткай еси
пришла, заклинаю тя Богом Живим і Святым Проро-
ком Ілією, і всіми Святыми, Амін.

Молитва 3.

І відображенії твоєм, і єсі вѣтлю вільно
дає волти напомощи соєствии віталки
Святыи, Влади! Усе Ставо! Маготи! Що
перед ти погребеніе и Досу! Ресеніе! Іса
Свята! Їх! Ха! Пако! Ешо! Час
співтила Прічай! Дів! Руда! Мали! Іса
Свята! Нашого! Їх! Ха!, яко ли щільна накр
сті сна сного! Щодю! Віленного! Тано
и! Від! Талух! співтила! и пришили
до! її! Колодбуси! и дерниши! та! євти!
еси! Прічай! Гаслини! Іш! Род! Ради
и! Сти! Пророк! Ілією!, и федлини
її!, Амін.

Молитва 3.

Ако! Ради!

Молитва 7 /акр. 42 зв./

А я тобі злая туче показую дорогу і пут през Ангела
Михаїла, Гавриїла Рафаїла і Уриїла іди во пут в пустії
єзера і вохлані, і во глухий ліси где незаходит чоловік
християнський, где кур недопоєт, где голос чоловічес-
кій незаходит там собі іграй і воюй, а в нас нігди не
повстань, і не бивай, заклинаю тя і запріщаю тя злая
туче абис ту більш небивала в наших полях гостин-
цах і веси той от нині і до віка, заклинають Богом Жи-
вим і Святым Пророком Ілією і всими Святыми, Амін.
/акр. 43/

На окремому листку вписана молитва рукою Іва-
на Добрянського, дяко-вчителя (дидаскала) з Гломчі,
села щоеже з Лодиною, в якій тоді служив о. Павло
Свідзінський²².

Во ім'я Отца і Сина і Святаго Духа, амін, злая туче за-
клинаю тя і спираються і становлю тя і разриваю тя Гос-
подем Богом і Спасом нашим Ісусом Христом, Сином
Божим і Матірію Божію Пречистою Господнею Бого-
родицею і царем Константином, і матерію его Єленою,
четирма Евангелисти, Дванацятма Апостоли, Архан-
гелом Михаїлом і Гавриїлом, Уриїлом Ругайлом Сар-
сайлом Салатаїлом Арафаїлом Парфенем і Архангели
Херувими і Серафими шестокрилатими а многооча-

²² В іншому рукописному збірнику о. Павла Свідзінського записано ін-
формацію, що у 1691 р. пресвітером гломчанським був шляхетний
Іван Петрович Добрянський – може батько дидаскала Івана Добрян-
ського? Див. ЛННБУ, відділ рукописів. Фонд Антона Петрушевича. Ру-
копис № 236, арк. 35 зв.

тими возиваючих пернатая, Свят, Свят Господь Саваоф, злая туче заклинаю тя тристами ангел, от востока тристами, от запада тристами, тристами от сівера, тристами от юга, всі Святиї небесні сили допомозіте ми отвернути сію злую тучу, аби ту небила і не постала злая туче, Божей моци немози противитися, і Господу Ісусу Христу Богу і Спасу нашему злая туче якся розійшли і розбігли і розпорошили жидове із Єгипту, так і ти злая туче розійдися і розсійся і розпорошися і розколотися, а ту в нас небивай ані поставай Божея моци незмози противитися, і Господу Богу нашему Ісусу Христу, злая туче, як ся моя мати смутила коли мя родила, так і ти злая /акр. 44/ туче горіє і прегоріє смутися, забудь свої стежки, забудь свої дороги, забудь свої умисли где ес їх намислила, где ес їх нагадала. Злая туче возвратися во своя міста во свої села во свої трясовитій блата, во свої двананцят клядязех от куду еси повстала, а ту в нас небивай а нас постань Божиеї моци злая туче немозися противитися, Господу Богу і Спасу нашему Ісусу Христу, яко тому подобает всяка влада і честь і поклоненіє Отцу і Сину і Святому Духу, нині і присно і во віки віком амін. /акр. 44 зв./

Внизу сторінки, рукою о. Павла Свідзінського дописано, що *Сія Молитва от злой тучі переписана ест Рабом Божиим Йоанном Добрянским а дидаскалом глумецким Року Божия 1732 місяца юня [січня] дня 13.*

Отець Свідзінський свої молитви проти бурі міг відмовляти у лодинській церкві Різдва Пречистої Богородиці, яку побудував у 1743 році, і яка до нині збереглася. У молитвах священик наказує злій тучі повернутися туди, звідки

вона вийшла: до 12 колодязів (молитви 1, 6, та І. Добрянського), або до 12 криниць (молитва 2), чи теж до пустих лісів (молитва 5), где незаходит человек христианский, где кур недопоет, где голос человеческий незаходит (молитва 7), або в пустыї езера і вохлані (молитва 7), во свої трясовитиі блата (молитва І. Добрянського). Оци колодязі, криниці, пусті ліси, озера і болота – це очевидніrudименти язичницьких вірувань, які згодом увійшли в народну релігійність і міцно зберігалися, навіть у молитвах священників XVIII ст.

За словами молитов, зла туча має розійтися подібно, як розсівалися жидове, із Єгипту от царя фараона ізбігли скрз чермное море (молитва 3), якся розійшли і розбігли і розпорошили жидове із Єгипту, і у великому горі забути свої стежки, свої дороги, свої умисли где ес їх намислила, где ес їх нагадала (молитва І. Добрянського), а в нашем полі нігди не повстань (молитва 1), і ніколи не бувай (молитви 3, 7, І. Добрянського).

У молитвах проти тучі о. Павло Свідзінський і дяк Іван Добрянський звертаються про допомогу не тільки до Святої Трійці і Богородиці, як це у требникових молитвах, але і до св. Івана Хрестителя, пророка Іллі, Архангелів, зокрема Михаїла, Херувимів і Серафимів, усіх Апостолів, св. Константина і його матері св. Єлени, – ці заходи мали підсилити очікуваний ефект.

В українській народній усній словесності знаходимо замовляння, які є аналогами до неофіційних церковних молитов і в дечому їх переспівують:

Туче, Туче, Туче, красная дівице! Слиши глаголи сія
і вопрошеніє мое.

Тебе тепер прошу ввечері (ім'я) при моєй вечері.
Прийди к мні скоро от востока і запада, сяди (со) мною
за єдним столом вечеряти, із єдної миси і єдною лишкою
і край єдного хліба і пий єдину чашу і єдину бесіду со мнов бесідуй.

Туче, Туче, Туче! Звалем тя к моїй вечери, а ти
не пришла, мнов єс ізгорділа. Прото ж я тебе закли-
наю Богом живим і всіма святыми угодники Божіїми
от всіх стран. Яко єсь ту тепер не прийшла до мене к
моєй вечери, так же тучі не могут прийти до нас во
віки віком Амінь²³.

Крім замовлянь проти тучі, у словесному фольклорі ви-
ступали також замовляння в супроводі биття дзвонами:
*Бий, дзвоне, бий, хмару розбий! Нехай хмара на татара, со-
нечко на християне!* *Бий, дзвоне, бий, хмару розбий!*²⁴, що
в якійсь мірі є свідченням особливого значення дзвонів
у релігійній практиці. В рукописі з 1777 р. Івана Левиць-
кого, поповича з Хоценя, що біля Ліська у Перемиській
єпархії, збереглася така церковнослов'янська сентенція:

Дзвонов сила ізображена зде. Бога славлю істиннаго.
Люд со клиром собираю – Мертвих плачу. Тучу гоню.
Дні святий возвіщаю²⁵.

²³ Цит. за виданням: Володимир Гнатюк, *Нарис української міфології*. Іл. Олени Кульчицької. Львів: Інститут народознавства Національної академії наук України 2000. С. 150-151; див. також: *Українські замовляння*. Упор. М. Н. Москаленко. Вид. «Дніпро». Київ 1993. С. 178. №. 132.

²⁴ Цит. за: *Українські замовляння*. Упор. М. Н. Москаленко. Вид. «Дніпро». Київ 1993. С. 177. №. 131.

²⁵ Цит. за: Іляріон Свенціцкий, *Опис рукописів Народного Дому з колекції Ант. Петрушевича*. Частина друга. Українсько-Руський Архів. Т. VI. Рукописи львівських збірок. Вип. II. Львів 1911. С. 200. Рук. № 143.

Як видно, завданням дзвонів було також «розганяти тучу».

Ураз із повсюдним застосуванням громовідводу в будівництві, прохальні молитви за втихомирення бурі і грому, в кінці XIX ст., зникають з друкованих видань і молитової практики, залишившись пам'яткою нашої релігійної духовності.

До історії колекції портретів перемиських владик

Kto idzie, niech stanie przed bramą Janową,
Aby się z grzechu obmył wodą Chrzcicielową,
Którą jest trąd zgładzony człowieka każdego,
Na znak z Bogiem prawdziwym przymierza wiecznego.

R. 1776

Епіграма такого змісту запрошуvalа всіх, хто проходив поруч дзвіниці катедральної церкви св. Івана Хрестителя в Перемишлі, і яку в 1777 році було збудовано в нижній частині вулиці Владиче, біля львівської брами. Отець Антін Добрянський, який опублікував цього вірша, пише, що він був приміщений над входом до дзвіниці¹, брама ця вела вірних до старовинної мурованої церкви, яку було збудовано біля 1540 р. заходами Косми Кузмича. Злий технічний стан церковного будинку загрожував небезпекою для вірних, про що інформувала візитація проведена у 1767 р. за владицтва еп. Атаназія Шептицького. Автор візитації залишив опис художнього оформлення катедрального собору:

Мальовило церкви було досить старанне. У святилищі на південній стіні було виписано українськими

¹ Антін Добрянський, *Відомість історическая о місті Перемишили і окрузі тогоже імени. «Перемишлянин на рік 1852»*. Перемишль 1852. С. 55.

буквами, що храм вимальовано біля 7051 р. від сотворення світу ц. е. в 1543 р. по Христі, за панування Жигмунта та перемиського єпископа Арсенія. Мальовило, що в часах єпископства Анатазія Шептицького частинно було ушкоджене, представляло події з історії Старого і Нового Завітів та життя святих².

Коментуючи цей фрагмент візитації, блаженний єп. Григорій Лакота цитує інформації о. Антона Добрянського, що в церкві на стіні були намальовані образи перемиських єпископів, і що їх перед розібраним церкви перенесли на полотно³, але констатує, що *візитаційний акт за це не згадує*⁴.

Отець Антін Добрянський, перший новітній історик Перемишля й перемиської єпархії, звернув пильнішу увагу на ці портрети, що *межи інними достопамятностями [катедральної церкви – В. П.] находилися ту на стіні мальовані образи владик Перемиських і Самбірських з надписями короткими їх діяння содержащими*. В примітці, посилаючись на перший том гербовника *Польська Корона*, пише він, що її автор езуїт Каспер Несецький яко образи тиї видів в церкви престольній Перемиській і з них спис єпископів Перемиських сочинив⁵. В циклі статей надрукованих у календарі «Перемишлянин» на роки 1853, 1854, 1857, о. А. Добрянський помістив тексти 14 епітафій і портретів перемиських владик, проте чомусь серед них не відзна-

² Цитую за: Блаженний Григорій Лакота, *Дві престольні церкви перемиські*. Зібрані історичні праці. Перемишль 2003. С. 36.

³ А. Добрянський, *История епископовъ трехъ соединенныхъ епархий, перемышльской, самборской и саноцкой*. Львів 1893. С. 74.

⁴ Бл. Г. Лакота, *Дві престольні церкви перемиські*. Зібрані історичні праці. Перемишль 2003. С. 36.

⁵ А. Добрянський, *Відомостъ историческая...* С. 54.

чив портрета єп. Іларіона та єп. Євтимія Самбірського, які є в згаданій колекції.

Перший том гербовника єзуїта о. Каспера Несецького (помер у 1744 р.): *Korona Polska przy złotey wolności starożytnemi wszystkich katedr, prowincyi, y rycerstwa kleynotami... podana* вийшов друком у Львові 1728 року. Ось список о. К. Несецького у версії Я. Н. Бобровіча:

Przemysłscy władcy

Oraz się i Samborskiem piszą. Tak rozumiem, że ta katedra dopiero od roku 1271 fundowana, bo i na ścianie, katedralnej cerkwi Przemysłskiej, obrazy wszystkich tutecznych infułatów dopiero od tego roku wyprowadzono, których i ja tu kładę, tak jakiem wziął z tego exemplarza.

1. Abraham 1271. 2. Hieremiasz 1282. 3. Sergiusz. 4. Hilaryon 1387. 5. Eliasz 1422. 6. Atanazy Drohojewski, herbu Korczak. 7. Iwan Birecki, herbu Gozdawa, 1462. 8. Joannik 1491. 9. Antoni 1499. 10. Joachim 1528. 11. Wawrzyniec Terlecki, herbu Sas, 1532. 12. Jakób Radyłowski 1549. 13. Arseniusz Terlecki, herbu Sas, 1560. 14. Antoni Radyłowski 1578. 15. Stefan Bryliński, herbu Sas 1581. 16. Michał Kopystyński 1592. 17. Silwester Hulewicz, herbu Nowina, 1610. 18. Izaacyusz Kopystyński 1628. 19. Atanazy Krupecki 1644. 20. Jerzy Hoszowski. 21. Antoni Witwicki, herbu Sas, 1679. 22. Innocenty Winnicki, herbu Sas. 23. Jan Winnicki, herbu Sas, 1691. 24. Jerzy Winnicki, herbu Sas, oraz i metropolita Ruski. 25. Hieronim Ustrzycki, herbu Przestrzał, 1728⁶.

⁶ Kasper Niesiecki, *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopisów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza..* Lipsk 1839-1846. T. I., s. 103.

Найкращий польський геральдик початку XVIII століття подав у списку всі важливі генеалогічні та геральдичні інформації, які він знайшов на портретах перемиських владик; були там подані роки владицтва поодиноких єпископів, що й він відзначив. Така черговість імен у списку відбиває реальний стан розміщення настінних портретів – їх мабуть домальовували після смерті даного єпископа. Прикладом К. Несецькі подав там роки смерті першого й другого владики, але про третього – тільки ім'я; знов при деяких прізвищах владик подано їх родові герби. На цій основі можна бути певним, що ці дати й герби також були зображені на згаданих портретах. Чомусь ці всі інформації не були перенесені на копії; наприклад на портреті єп. Івана Бірецького немає зображення його родового гербу *Гоздава*, про який пише о. К. Несецький. Останнім із владик, чий портрет він міг бачити у перемиській катедрі, був портрет єп. Юрія Винницького. Єзуїт-геральдик допустився у своєму списку певних неточностей. І так Антоній Витвицький (ч. 21) це ж Антоній Винницький, натомість Інокентій Винницький та Іван Винницький (ч. 22 і 23), це ж та сама особа (Іван – мирське ім'я Інокентія). Таким чином із 24 портретів перемиських владик, що були у катедрі, у епітафійній серії відтворено 16. Можна припустити, що були вони первісно намальовані у техніці *аль фреско*, а саме: Сергія (ч. 3), Кирила Волошина (немає в списку К. Несецького), Іларіона (ч. 4), Іллі (ч. 5), Івана Бірецького (ч. 7), Йоанікія (ч. 8), Йоакима (ч. 10), Лаврентія Терлецького (ч. 11), Арсенія (Степана) Брилинського (ч. 15), Михайла Копистинського (ч. 16), Сильвестра Воютинського-Гулевича (ч. 17), Атаназія Крупецького (ч. 19) та Юрія Гошовського (ч. 20). Інші портрети із списку о. К. Несецького, а саме: Атаназія Дрогойовського (ч. 6), Антонія Винницького (ч. 21) Інокентія Винницького (ч. 22 та

23) та Юрія Винницького (ч. 24) були зразу намальовані на полотні. Вони зберігалися у єпископській палаті, що й відмітив о. А. Добрянський⁷. Отже на середину XIX ст. всіх портретів було 21. З того видно, що не всі портрети, які бачив о. К. Несецький, збереглися до наших днів. Портрет Єроніма Устрицького, на той час управителя єпархії (пом. 1748 р., ч. 25 у списку) й наступного перемиського владики Онуфрія Шумлянського, були намальовані пізніше. Їхні прізвища знайшлися у доповненому списку Яна Непомука Бобровіча у другому виданні гербовника з 1839 р. Отець Несецький у своїм списку чомусь не зафіксував портрету єпископа Кирила Волошина, який є в колекції копій.

Постає ще одне питання: чи на портретах намальованих на стінах перемиської катедри були епітафії? Мабуть що ні, бо в іншому разі отець Несецький згадав би про них. Можна припустити, що скопіювання портретів перемиських владик, на яких є вірші польською мовою та приміщення на дзвіници польсько-мовного чотиривірша було ініціативою єпископа Атаназія Шептицького. Портрети владик кінця XVII та XVIII ст. вже не були мальовані на стінах престольної церкви, але на полотні. До сьогодні збереглися портрети єп. Інокентія Винницького (два⁸), митр. Юрія Винницького⁹,

⁷ Антін Добрянський, *Історія єпископовъ трехъ соединенныхъ єпархій, перемышльской, самборской и саноцкой*. Львів 1893. (Атаназій Дрогойовський. Ч. I. С. 29; Антоній Винницький. Ч. II. С. 87; Юрій Винницький. Ч. III. С. 8).

⁸ Один портрет зберігається у Архіві Перемисько-Варшавської Архиєпархії у Перемишлі, другий у Народовому музеї Перемиської Землі. Опубліковані у збірнику *Барокові стемми & префації. Гербові вірші й присвяти перемиським владикам XVII-XVIII століть*. Вступна стаття Денис Пилипович. Зібрав і до друку підготував Володимир Пилипович. Перемишль 2011.

⁹ Портрет зберігається у Народовому музеї Перемиської Землі. Опублікований у збірнику *Барокові стемми & префації*.

єп. Єроніма Устрицького¹⁰ та єп. Онуфрія Шумлянського¹¹. Композиція портрету О. Шумлянського тотожна портретові Є. Устрицького, іхні епітафії мають по 8 рядків й автором їх був цей сам художник. Зі змісту згаданих епітафій виходить, що портрет Є. Устрицького був намальований вже після його смерті, натомість портрет О. Шумлянського – ще за його життя. Бути може, що в цей спосіб владика Шумлянський вшановував пам'ять свого попередника на перемиському престолі, який, до речі, ще за життя призначив його своїм коад'ютором. У Народовому Музеї Перемиської Землі зберігається портрет, який ніби то є зображенням митр. Антонія Винницького. На нашу думку цей портрет представляє блаженого Йосафата Кунцевича, бо ж кругом голови зображеного намальована авреоля¹².

Портрети із епітафійної серії мають таку саму величину (83×83 см) за винятком портрету Юрія Гошовського; його виміри 91×83 см. Епітафія написана в низу портрета, у двох рядках. Портрет має еліптичну форму. Із заду портрету приkleєний листок паперу з латинським написом: *Antonius Radułowski 1549-1581 † 1586*. Це очевидно помилка, цей напис міг бути тут приkleєний випадково. Зближені формою до цього портрета є портрети владик з роду Винницьких,

¹⁰ Портрет зберігається у Архіві Перемисько-Варшавської Архиєпархії. Опублікований у книжці: *Брама святого Івана. Перемиська барокова епітафія*. Супровідні статті й упорядкування Володимира Пилиповича і Дениса Пилиповича. Перемишль 2005. С. 56.

¹¹ Портрет зберігається у Архіві Перемисько-Варшавської Архиєпархії. Опублікований у книжці: *Брама святого Івана. Перемиська барокова епітафія*. С. 58.

¹² Бути може, що портрет цей у 1700 р., у супроводі єп. Інокентія Винницького, був урочисто внесений до церкви св. Спаса на Дрогобицькому передмісті Задвірне (див. Іван Балик, *З історії культу Святого Йосафата в Перемиській єпархії (XVII-XVIII ст.)*. Записки ЧСВВ. Серія II. Секція II. Т. VIII. Вип. 1-4. Рим 1973. С. 50.).

наступників єп. Гошовського. І так портрет єп. Інокентія Винницького, якого зображення має еліптичну форму (величина 96×81 см) і композиційно нагадує портрет єп. Ю. Гошовського, було вирізано із первісного портрету й підклеплено на друге полотно¹³. Те саме відноситься портретів митрополита Юрія Винницького та бл. Йосафата Кунцевича. Припускаємо, що зроблено це з розмислом в моменті творення епітафійної серії. Існуючі вже портрети були вирізані із рам у формі еліпса і наклеєні на нові полотна так, щоб можна було дописати на них епітафії. Виникає враження, що саме портрет єп. Інокентія Винницького послужив мальреві за композиційний зразок при вирішенні конвенції, в якій мали бути намальовані всі портрети епітафійної серії (владики зодягнені у чернечу рясу, з-під якої видно комірці мантій, на грудях владичий хрест, а в руці жезл).

З якихось причин цей задум не був реалізований, бути може, що на перешкоді стала смерть владики Атаназія Шептицького. Припускаємо також, що польські вірші з серії 14 портретів владик, так як і вірш приміщений над входом до дзвіниці, були створені одним автором десь біля 1776-1778 років, саме тоді, коли портрети були скопійовані, до речі, теж одним художником. Це засвідчує та ж сама техніка малювання усіх портретів.

В часі, коли владика Атаназій Шептицький почав акцію збирання грошей на побудову нової катедри в Перемишлі, мав він якусь концепцію щодо реальних шанс на реалізацію цього проекту. Треба тут зауважити, що була б це перша, так велика інвестиція, реалізована русинами у Перемишлі за два останні століття. Бути може, що владика

¹³ Портрет зберігається у Архіві Перемисько-Варшавської Архиєпархії у Перемишлі. Опублікований у книжці: *Брама святого Івана. Перемиська барокова епітафія*. С. 86.

і його оточення покладали якусь надію на нову владу, адже Перемишль, як і ціла Галичина від 1772 р. входив до складу австрійської держави, а ця декларувала рівноправне ставлення до всіх своїх громадян. Отже після візитації 1767 р. почався збір коштів серед духовенства єпархії. За зібраниі гроші у 1776 р. перше було поставлено дзвіницю, найвищу у тодішньому Перемишлі. Її будову провадив катедральний парох о. Василь Ганчаківський. На основі збережених документів єп. Г. Лакота так відзначив особливі піклування про будову з боку владики Атаназія Шептицького:

Будовою вежі опікувався теж і сам єп. Шептицький, якому складав звіти з будови о. В. Ганчаківський, що занимався безпосередньо будовою й доложив багато труду і старань. На ці доклади о. Ганчаківського відповідав єпископ теж і письмами. В письмі з 24 VI. 1768 р. приймає єпископ до відома інформації о. Ганчаківського щодо виміру площі під вежу та заоочує його до тієї будови й витривалості словами: хоча поволі, але збудуємо. Дає теж інформації о. Ганчаківському, що в Добромилі є мулярський майстер, що збудував монастирську вежу за платнею 1 зол. і 8 гр. деннино і що його буде можна взяти теж до будови катедральної вежі. Дав теж інструкції о. Ганчаківському, що на першому поверсі можна дати кімнати на сховки, та що браму треба дати від цвинтарної огорожі. В справі будови тієї вежі заховалося ще його письмо з 23 II. 1774 р., а в справі дзвонів і їх перенесення зі старої дзвіниці на нову, письма з 11 IX. 1777 р. і з 21 X. 1774 р.¹⁴

¹⁴ Бл. Г. Лакота, *Дві престольні церкви перемиські*. Зібрані історичні праці. Перемишль 2003. С. 64.

Портрет еп. Атаназія Шептицького. Фото М. Горват

Мабуть рівночасно виникла думка про конечність збереження портретів владик, що були намальовані на стінах перемиської катедри. Мати колекцію портретів своїх попередників було обов'язком владики, ними засвідчувалася легітимність та історичність пастирського уряду, а при цьому єпископ Атаназій Шептицький виводився із шанованого в Галичині шляхетського роду, в якому культивувалася пошана до традиції, властива зрештою людині бароко. Отець А. Добрянський вважав, що *образи тиї, як церков тую розбирати мали, перенесени на полотно, находяться тепер в палаті єпископській в Перемишили*¹⁵. Постає питання, хто міг бути тим художником, що відмалював зі стіни перемиської катедри портрети місцевих

¹⁵ А. Добрянський, *Відомість історическая о місті Перемишили і окрузі тогоже імені. «Перемишлянин на рік 1852»*. Перемишль 1852. С. 54.

владик й до того володів ще літературним хистом? Про те, що вірші були написані спеціально для портретів не мав вже сумніву їх перший публікатор о. Добрянський, який з того приводу писав:

Понеже церков сія в началі шестнадцятого століття создана била, то образи єпископов з прежних времен довжни били на стіну церкви з давнішими образів перенесени бити, іли таки прямо бити плодом фантазії. За посліднім мнінєм говорить і то обстоятельство, что образ найдавнішого єпископа, то есть єпископа Сергія, жившого в тринадцятому столітті, ім'єт надпись польську, а історія нас поучает, что в оных временах в Перемишлі і его окрестностях число Поляков не такое было, чтобы Руси- ни уже тогда бесіди їх употребляли¹⁶.

Як вище було сказано, автором текстів епітафій та вірша з брами перемиської дзвіниці була та ж сама людина й виникли вони приблизно в цей сам час. Щодо можливого розкриття особи автора є в нас певні дані. Нещодавно перемиський історик Август Станіслав Фенчак віднайшов у перемиському архіві коротку записку із 1773 р. пароха підперемиського села Перекопане о. Миколи Тереїнського, в якій він розповідає про свої життєві пригоди. Записка закінчується віршем такого ось змісту:

W tym Obrazie Maryja swoje łaski daje,
Gdy w pół umarły w czyrstwym zdrowiu staje.
Dodaje łaski i siły, ile trzeba,

¹⁶ А. Добрянський, *Исторія єпископовъ трехъ соединенныхъ епархій, перемышльской, самборской и саноцкой*. Львів 1893. Ч. I. С. 5-6.

Wystawia kapłanem jako Pani Nieba.
I czyni szafarzem Ciała Syna swego.
Każe go zażywać do życia wiecznego¹⁷.

Таким чином о. Микола Терейнський, відомий художник, автор ряду великих мистецьких робіт, зокрема портретів, який мав у своїм доробку 27 картин намальованих у 1763 році з нагоди коронації образу Діви Марії¹⁸, володів не тільки художнім талантом, але й літературним. Він і міг бути тим художником, який відмалював портрети перемиських владик із старої катедри, ї спираючись на основні інформації з життя перемиських владик (за таке джерело могли йому послужити історичні записки, що зберігалися у катедральному архіві¹⁹ або пом'яник перемиських єпископів²⁰), уклав до них віршовані епітафії.

¹⁷ August S. Fenczak, Ks. Mikołaj Tereinski. *Wiadomość o Świętym Obrazie Maryi Pani Nieba...* Pismo kulturalno-naukowe "Galicia". Kultura. Tradycja. Współczesność, 2001. Ч. 1-2 (3-4). С. 260.

¹⁸ Janusz Polaczek, *Mikołaj Tereinski (1723-1790). Malarz epoki późnego baroku*. Pismo kulturalno-naukowe "Galicia". Kultura. Tradycja. Współczesność, 2001. Ч. 1-2 (3-4). С. 260.

¹⁹ Вперше про існування такого рукопису згадав о. А. Добрянський у списку цінних рукописів та книжок, що переховувалися у Капітульній бібліотеці, поміщенному у монографії *Відомість історическая о місті Перемишлі...* (Перемишль 1852. С. 101. Ч. 50: *Кроніка по латиньски і польски сочиненна від найдавніших часів до р. 1718 сягаюча*). Рукопис цей у третій частині містив записи про перемиських владик та перемиську єпархію. На інформації взяті з цього рукопису часто по кликується о. А. Добрянський у статтях про перемиських владик, називаючи його *Літопись рукописна Собору Крилошан* (див. *Історія єпископівъ...* Ч. I. С. 35).

²⁰ Перший друкований пом'яник перемиських владик *Поминаніє Єпископовъ Перемислкихъ, Самборскихъ и Саноцкихъ* поміщений у виданні *Чин парастаса с приложением погребения тіл мирскихъ*. Перемишль 1835. С. 3-5. Він набагато ширший від списка К. Несецького. Разом з єп. Єронімом (Устрицьким) нараховує 48 імен, коли в К. Несецького всіх імен 25.

Йому також мала б належати епіграма вміщена над входом до дзвіниці. Відомо, що коли вірні села Перекопане виступили до перемиського владики Атаназія Шептицького з проханням відкрити в їхньому селі греко-католицьку парафію, на першого пароха був висвячений саме Микола Терейнський. Скопіювання 16 портретів перемиських владик не було для нього якоюсь складністю і, як вважаємо, могло бути свого роду відплатою за висвячення, тоді вже немолодого й безробітного поштового майстра.

Після смерти владики Шептицького, його наступник на перемиському престолі єп. Максиміліян Рилло приказав у 1780 р. закрити катедру й згодом розібрati її. Бажанням перемиського владики було побудувати у Перемишлі собор на зразок холмського, він навіть добився у Відні згоди на його будову, але рішенням нового цісаря Йосифа II, який був у Перемишлі в 1787 р., будову нової катедральної церкви було затримано, а за зібрані гроші, як припускає єп. Г. Лакота, збудовано міст на Сяні. Цісарським декретом з 24 квітня 1784 р. відступлено на катедру по-кармелітський храм, а площа давньої катедри й вежа дзвіниці стали з часом власністю міста.

Про всі суперечки й судові процеси, які велися між греко-католицькою капітулою та управою міста, кому має належати давня катедральна дзвіниця, детально писав єп. Григорій Лакота. Він теж пояснив, яка доля спіткала напис над брамою дзвіниці: *щойно по внесенні капітулою обвинувачення на магістрат за нарушування в посіданні* [у 1832 р. – В. П.], *казав магістрат цей напис забілити*²¹.

²¹ Бл. Г. Лакота, *Дві престольні церкви перемиські*. Зібрані історичні праці. Перемишль 2003. С. 83.

Про перемиську колекцію портретів писав також найвидатніший галицький історик Іван Крип'якевич²². Він то, на основі нових історичних джерел, уточнив поданий А. Добрянським список перемиських владик XV століття. Коротко про перемиські портрети згадав також історик-мистецтвознавець Микола Голубець в краєзнавчому путівнику *Перемишль*²³. Єпископ Григорій Лакота у книжці: *Три Синоди перемиські й єпархіальні постанови валаєвські в 17-19 ст.* (Перемишль 1939), опублікував ряд портретів перемиських владик кінця XVII – початку XIX століття. І так надруковані є там портрети таких владик: еп. Іоандрія Винницького (між стор. 6-7), еп. Єроніма Устрицького (між стор. 26-27), еп. Онуфрія Шумлянського (між стор. 58-59), еп. Атаназія Шептицького (між стор. 64-65), еп. Максиміліяна Рилло (між стор. 68-69) та еп. Михайла Левицького (між стор. 80-81). Портрети були також опубліковані в збірнику наукових праць: *Polska-Ukraina. 1000 lat sasiedztwa. Studia z dziejów greckokatolickiej diecezji przemyskiej. Pod redakcją Stanisława Stępnia. Przemysł 1996*, т. 3, тільки чомусь редактори цього видання вважали, що є вони творами із XVII століття. На еміграції про перемиську колекцію згадав Дам'ян Горнякевич в оглядовій статті *Перемишль у мистецькому житті України*²⁴. Автор пише, що у 1780 р. скопійовано зі стіни [катедри – В. П.] 16 портретів перемиських єпископів і ці копії зберігали-

²² І. Крип'якевич, *Перемиські владики в XV в.* «Стара Україна» 1924. Ч. XI. С. 164-165.

²³ М. Голубець, *Перемишль*. Львів 1928; друге видання: Львів 1995. С. 18.

²⁴ Стаття з'явилася у історично-краєзнавчому збірнику *Перемишль. Західний бастіон України*. Ред. Б. Загайкевич. Нью-Йорк – Філадельфія 1961. С. 306-314.

ся в греко-католицькій капітулі та в єпископській палаті в Перемишлі²⁵.

Знищення структур Української Греко-Католицької Церкви в повоєнній Польщі, арешт й депортація до Советського Союзу перемиських владик, блаженого Йосафата Коциловського та блаженого Григорія Лакоти, не могли не відбитися на пам'ятках української культури, які зберігалися в будинку палати перемиських владик. Список втрат значний, проте колекція портретів вціліла. Із понад 30 засвідчених шематизмами міжвоєнного часу²⁶, 10 з них у 1946 р. було передано в депозит польському Дієцезіяльному Музею в Перемишлі. Портрети ці були повернені отцю митрату Василеві Гринику в 1972 р.²⁷, жаль, актуальне місце знаходження двох портретів – еп. Євтимія Самбірського та еп. Арсенія Брилинського²⁸ – невідоме, інші були передані до фондів Музею Перемиської Землі, в якому зберігаються донині.

²⁵ Там само. С. 308.

²⁶ Пор. *Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій перемиської, самбірської і сяніцької*. Перемишль 1930. С. Х-ХII.

²⁷ Див. *Protokół przekazania złożonych w Muzeum Diecezjalnym portretów gr. katolickich Biskupów Przemyskich*. Ргемишль, 23 травня 1972. Документ зберігається в Архіві Перемисько-Варшавської Архиєпархії у Перемишлі.

²⁸ Світлини обох портретів опубліковані у книжці: *Брама святого Івана. Перемиська барокова epitafія*. С. 62, 78.

Дух і ревність бідермаєру

Єпископ Іван Снігурський в літературі перемиського бідермаєру

Теоретичний доробок українського літературознавства у дослідженнях над бідермаєром є незначний, хоч ще на початку 40-х років ХХ ст. це питання було дискутоване в українських літературознавчих кругах у Празі – в Українському Вільному Університеті та Українському Історично-Філологічному Товаристві. І саме у Празі вийшли друком праці присвячені цій проблемі. Першим, хто застосував термін бідермаєр у дослідженнях української літератури був Микола Гнатишак (нар. 1902 р. в Перешиблі, помер 1940 р. у Лібштадті в Німеччині) у виданій після смерти вченого *Історії української літератури*¹. Пропонуючи нову періодизаційну схему розвитку української літератури, М. Гнатишак виділив у ній десять стилів, призначивши бідермаєру місце поміж *псевдокласикою* та *романтикою*. Вчений мав надію,

¹ М. Гнатишак, *Історія української літератури*. Книжка перша. Прага 1941. Проте першим в українській науці дослідником, що застосував це поняття був музиколог Борис Кудрик. Стилістичні параметри музичного бідермаєру на галицькому ґрунті представив він у працях присвячених композиторській творчості Михайла Вербицького та Івана Лаврівського. Див.: Борис Кудрик, *Огляд історії української церковної музики. Львів 1937* (друге вид. Львів 1995); Borys Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873*. Przemyśl 2001 (книжкова публікація докторської дисертації із 1934 р.). Ширше про це питання див.: В. Пилипович, *Літургійна творчість о. Михайла Вербицького (спроба огляду)*. «Калофонія». Науковий збірник з історії монодії та гімнографії. Число 4. Видавництво Українського Католицького Університету. Львів 2008. С. 180-194.

що може оця спроба нової періодизації бодай причинитися до зрушення з мертвої точки цієї переважної проблеми українського літературознавства та дасть спонуку до дальшого шукання ліпших і досконаліших періодизаційних схем. Хоч, щодо самого бідермаєру, то М. Гнатишак не вважав його ідею, патос і навіть стиль близьким *нинішнім українським поколінням*², і про сам стиль не написав спеціальної праці.

Іще того ж 1941 року, у Празі з'явилася розвідка Івана Панькевича *Літературний бідермаер в галицько-українському письменстві*³. Іван Панькевич на той час був уже відомим дослідником українських говорів Закарпаття, натомість як літературознавець ставив по-суті перші кроки⁴. Вчений був примушений, у якійсь мірі, зацікавитися літературознавством із причини функції, яку отримав 1939 р. на Карловому університеті у Празі, а саме, після смерті Олександра Колесси зайняв він катедру українознавства, на якій крім мовознавчих кваліфікацій вимагалися теж літературознавчі. Його стаття, побудована на теоретичних працях австрійських та чеських літературознавців 30-х років, у досить хаотичній формі презентувала головні положення їхніх досліджень. Користуючись методологією Біетака (W. Bietak) та Їрати (V. Jirát), І. Панькевич пробував застосувати її для аналізу творчості галицьких письменників Маркіяна Шашкевича, Якова Головацько-

² М. Гнатишак, *Історія української літератури*. С. 27.

³ Стаття надрукована у збірнику: *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*. Том третій. Прага 1941. С. 109-114. Передрук у збірнику: «Шашкевиччана». Вип. 3-4. Львів-Вінніпег 2000. С. 431-439.

⁴ 19 жовтня 1936 р. І. Панькевич у листі до Івана Зілинського писав, що крім мовознавства, йому треба буде займатися теж літературознавством. Див.: Іван Зілинський, *Праці про говорки Лемківщини (від Попраду до Ослави)*. Горлиці 2008. С. 210.

го, Миколи Устияновича та інших, але ця стаття не стала переломом у дослідження українського бідермаєру.

Культурна ситуація в Європі після другої світової війни не сприяла дослідженням над бідермаєром, – на Заході по-воєнні ліві історики та критики оскаржили цей стиль у «інспірації» та «підгримці» фашистської ідеології, – натомість на Сході, бідермаєр як стиль «буржуазії» не мав ніяких шансів на формальну увагу літературознавців⁵. Щоправда Дмитро Чижевський у класичній нині *Історії української літератури від початків до доби реалізму* (Нью Йорк 1956), виділив бідермаєр у окремий підрозділ⁶, але, посилаючись на І. Панькевича, підкреслив, що *була спроба (І. Панькевич)* *ввести розділ «бідермаєр» і до історії української літератури* – і дальнє заявив, що *вважаю за непотрібний спеціальний розділ про «бідермаєр» в історії української літератури*. Не лише тому, що до нього потраплять нечисленні та невизначні письменники, але головне, що ці письменники не дуже для «бідермаєру» характеристичні⁷. Цей різкий тон визначного дослідника можна пояснити незаперечним фактом, що Д. Чижевський не досліджував галицької літератури середини XIX ст., і його знання цієї літератури не виходило поза творчість «Руської Трійці».

Словесна культура перемиського бідермаєру не була досі предметом наукових зацікавлень літературознавців, по-

⁵ Найповажніша праця, яка останніми роками з'явилася в українському літературознавстві, це по-суті plagiat статті І. Панькевича, див.: Н. Колісниченко-Братунь, *Бідермаєр в українській літературі*. Другий міжнародний конгрес україністів: Доповіді і повідомлення. Літературознавство. Львів 1993. С. 163-168.

⁶ Див.: Екскурс V. «Бідермаєр» та «натуральна школа» на Україні. *Історія української літератури від початків до доби реалізму*. Нью Йорк 1956. С. 488-490.

⁷ Там само. С. 489.

дібно як численні «бічні» сюжети історії української літератури, якої елементом є творчість не дуже примітних «лірваків з-над Сяну»⁸ (фраза харківського дослідника Леоніда Ушkalова, що виникла, як здається, після ознайомлення з першим томом «Перемиської бібліотеки», збірником *Лірвак з-над Сяну. Перемиські друки середини XIX ст.* Перешиль 2001). Термін *словесна культура* має ширше значення чим *художня література*, і обіймає жанри, що сьогодні не вважаються літературними, напр. проповідь або науковий трактат, бо й у таких жанрах працювали перемиські творці епохи бідермаєру.

Значення перемиського інтелектуального осередку першої половини XIX ст., як піонерського в Галичині, відмітив Осип Маковей⁹. Його характерною рисою дослідник назавв зв'язок з Віднем, який слід персоніфікувати з Вартоломеєм Копітарем, на відміну від львівського осередку, який підтримував зв'язки з Росією (читай – Погодіном), що згодом відбилося там на буйному розквіті московофільських ідей. Саме Маковей окреслив параметри перемиського гуртка й надав йому цю назву, яку пізніше прийняли й інші дослідники Василь Шурат¹⁰, Ян Козік¹¹ та Володимир Мокрій¹².

⁸ Л. Ушkalов, *На риштованнях історії української літератури. Його ж: Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури.* Київ 2007. С. 92.

⁹ О. Маковей, *З історії нашої фільольгогії. Три галицькі граматики. (Іван Mogильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський)*. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Т. LI. Львів 1903. С. 51-58.

¹⁰ В. Щурат, *При церкві св. Варвари у Відні. Його ж: На досвітку нової доби. Статті й замітки до історії відродження гал. України.* Львів 1919. С. 65.

¹¹ J. Kozik, *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830-1848.* Kraków 1973, зокрема розділ: *Antecedencje. Działalność koła przemysko-wiedeńskiego w latach 1815-1830* (С. 81-91).

¹² W. Mokry, "Ruska Trójca". *Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku.* Kraków 1997. С. 21-23.

Кружок названих попереду людей (його б можна з певним правом назвати віденсько-перемиським кружком) перший почав працю коло відродження галицької Руси і підготовив сей ґрунт, на котрім потім сьмілійше виступив львівський кружок (Руська Трійця). Істория львівського кружка більше відома і тому її поминаю. Одно тільки піднесу: знозини його з російськими ученими, чого у перемиського кружка ми не бачили¹³.

Визначення Маковея має характер не тільки географічний, але у ньому виразно прочитуються також культурно-цивілізаційні координати.

Осмислюючи головні ідеї літературознавчих праць німецького дослідника бідермаєру Фрідріха Зенгле (Friedrich Sengle), Яцек Кубяк зауважив, що властивістю епохи бідермаєру було продовжування, – понад гамором революційних доктрин й всупереч галасливим програмам та демонстративним мистецьким експериментам романтизму. Бідермаєр перекинув міст до традиції бароко понад (або скоріше прокопав тунель під) недавньою традицією романтизму, класичності та ідеалістичної філософії¹⁴.

Типовим для Перемишля прикладом міцних зв'язків з епохою бароко є видавнича діяльність. В друкарні еп. І. Снітурського, яка згодом стала власністю Капітули, перевидано у 30-60 рр. XIX ст. цілий ряд почайських видань василіян-

¹³ О. Маковей, З історії нашої фільольогії. С. 56.

¹⁴ Див.: Jacek Kubia k, *Wstęp. Spory o biedermeier. Wybór, wstęp i opracowanie Jacek Kubia k. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 2006. S. 57.* Покликання на праці німецьких та австрійських дослідників бідермаєру цитуємо із цієї знаменитої антології, в якій зібрано основні праці про цю епоху. (Далі: *Антологія*).

ського бароко: *Пісні набожнія з Богогласника Почаєвського* (1834), *Nabożeństwo różne, od Ojców św. złożone* (1835), *Літургікон* (1840), *Esphonemata liturgii greckiej* (1842). Навіть славетні *Житія святих* Дмитра Туптала були використані о. Григорієм Гинилевичем у його *Житеписах святих* (Перемишль 1860) та о. Антіном Добрянським в *Житії знаменитих в році угодників Божих* (Перемишль 1865)¹⁵. Такий прояв бідермаєрівської культури Гінтер Вейдт (Günther Weydt) назвав «збиранням і плеканням»¹⁶. Цю давню барокову культуру плекала перемиська інтелігенція доби бідермаєру завдяки книжковим зібранням еп. І. Снігурського та крилопшанина о. Івана Лаврівського, що стали основою славетної *Bibliotheca Snigursko-Ławrovsciana*, заснованої у 1830 р.

Іншим проявом цієї бідермаєрівської настанови були мовознавчі і лексикографічні праці діячів перемиського осередку першої половини XIX ст. Ці зацікавлення були викликані відродженням риторики й розбудженням мовної свідомості, що знову спричинилося до мовних та стилістичних експериментів, зокрема, до використовування діялектів та архаїзмів (Фрідріх Зенгле). Мова перемиських авторів, на наш погляд, є продовженням мовно-граматичної практики XVIII ст., – користуючись барокою українциною, вони оновили її лексику запозиченнями із народної мови, а точніше з надсянського говору. Прикладом може слугувати напр. мова трактату *Відомість історическа о язиці рускім чи Катихисму малого* о. Івана Могильницького (Перемишль 1834).

¹⁵ Див.: Теоктист Пачовський, «Книга Житій Святих» Дмитра Туптала-Ленка-Ростовського. Львівська Медевістика. Вип. 1. Дмитро Туптало у світі українського бароко. Гол. ред. Б. Криса. Львів 2007. С. 262-264.

¹⁶ Див.: Антологія. С. 109.

1830 р. у Львові о. Й. Левицький перевидав анонімно славетний *Лексикон славеноросский* Памви Беринди (Київ 1627), у його супраській переробці¹⁷, під заголовком *Приручний словар славено-польский іли собраніє неудоб разумітельних обрітаючихся в книгах церковных на язык польський толкованих*. Видно, що питання мовної культури було пекучою проблемою того часу (церковнослов'янська мова була літургічною), якщо у 1851 р. знов з'явилася подібна лексикографічна публікація іншого перемишлянина о. Якова Досковського, але тим разом з поясненнями українською мовою¹⁸. Варто навести і той факт, що хрестоматія літературної українщини, яку о. Йосиф Левицький помістив у своїй граматиці руської мови, складена в основному із текстів українського бароко¹⁹.

Герман Понгс (Hermann Pongs) вважав, що головне, чим відрізняється бідермаєр від романтизму, це відхід від демонічності, натомість будування понад персональних порядків сполучає його з класицизмом²⁰. Отож і вся публіцистика перемиських авторів з перших місяців «Весни народів» витримана у рамках дотримання існуючого конституційного порядку; автори протестують проти застосування сили і наголошують на потребі збереження громадянського порядку. Саме пошана до існуючого порядку дозволяє їм, в рамках цього ж порядку, домагатися

¹⁷ *Лексикон сиріч словесник славенскій іміющ в себі слова, азбучния, по семже польскія...* В Типографії Монастиря Общежительного супрасльского. Року Божія 1722.

¹⁸ Я. Досковскій, *Церковный словар содергающий перевод і ізясненіє стародавних славенъских і иноязических речений в писанії святом і книгах церковных находящихся*. В Перемишли, письменами русской Капітули. 1851.

¹⁹ Див.: Joseph Lewicki, *Anhang zur ruthenischen grammatic*. Його ж: *Grammatik der ruthenischen oder klein russischen sprache in Galizien*. Przemysl 1834.

²⁰ Див.: Антологія. С. 161, 171.

національних, релігійних і культурних прав для українців Галичини²¹. Про стосунок священства Перемиської єпархії до революційно-романтичної «гарячки» 1848 року свідчить така ось увага, що вийшла з під пера, як можна припустити, о. Григорія Тураша, пароха в Буневі Яворівського деканату:

Нагадав бо я собі перешлий рік [1848 – В. П.], як то молody зведена безвірними ворохобниками, по улицях викриковала слова ненависти ко інноплеменникам, і навіть свій власний рід безбожно ганьбила, а вправляючися в оружію цілому світові війну видавала – а нині наші рускі діти, тиї цвіти народу нашого всі єдиноголосно піснь спокою співають і славу голосящи Богу желають міра на землі і якби годили (мирили) народи поваснениї кажуть «*во человіціх благоволеніє*»²².

Для Пауля Клюхогна (Paul Kluchohn) головною рисою релігійної постави бідермаєру є віра у кінцеву гармонію світа²³. На перемиському ґрунті найяскравішим прикладом такої постави є поетична творчість о. Антона Лужецького зі збірки *Плач вдовиці* (Перемишль 1853).

²¹ Бідермаєрський політично-культурний проект перемиської інтелігенції представлений у збірниках «Перемиської бібліотеки»: *Лірвак з-над Сяню*. Перемиські друки середини XIX століття. Перемишль 2001 (зокрема у розділі *Публіцистика 1848 року*); *Дух і ревність*. Владика Снігурський та інші перемишляни. Перемишль-Львів 2002 (у розділі *Публіцистика*); *Готель «Під Провидінням»*. Репертуар українського театру в Перемишлі 1848-1849 рр. Перемишль 2004; *За віру, народ і права. Руські Ради Надсяння 1848-1849 рр.* Перемишль 2005.

²² Г. Т. *Лист з Перемишля дні 6/18 лютого. «Зоря Галицька» 1849, 15/27 березня*. Ч. 25.

²³ Див.: *Антологія*. С. 149.

Душе моя, веселися,
І ку небу ся май,
Як будь Бог дасть – не журися,
Все его величай²⁴.

В бідермаєрі міщанська людина не падає вже з такої висоти, як герой Шіллера (Герман Понгс), бо, як переконує заголовок одного з оповідань надрукованих у журналі «Домова школка» – *Щасливий, перестаючий на малім*²⁵.

Крім мовознавчих праць, які в міру широко дослідженні, перемиські літератори залишили певен корпус літературних спроб у ліричних жанрах, адресованих єп. І. Снігурському. Самі ж автори свої твори написані у жанрі панегірику називали по-різному: *желаніє, почтеніє, стих* (Й. Левицький); натомість у жанрі епіцедії – *Іза, слеза* (Т. Кміцекевич, Й. Левицький, Т. Леонтович, А. Лужецький), *вінець* (А. Лужецький)²⁶. За поетичною обдарованістю, їх творців можна б назвати *віршуvalьниками* або *стихотворцями* – тих два визначення знайдемо у працях найповажніших українських словникарів XIX поч. ХХ ст. – галичанина Євгена Желехівського та наддніпрянця Бориса Грінченка. І так Є. Желехівський лексему *стихотворець* пояснює німецькими відповідниками – *Versemacher, Poët, Dichter*²⁷. Натомість для Б. Грінченка *віршуvalьник* це

²⁴ Антін Лужецький, *Потішеннє сироти*. Лірвак з-над Сяну. Перемишль 2001. С. 97.

²⁵ Журнал «Домова школка» видавався у 1854–1856 рр., як додаток до віденського «Вісника для русинів австрійської держави». Вважаємо, що він є взірцевим прикладом українського літературного журналу епохи бідермаєру, призначеного для молодого читача.

²⁶ Іван Левицький надав ім такі жанрові визначення – ода і елегія, див.: І. Е. Левицкій, *Галицко-руская бібліографія XIX-го століття*. Том I. Львів 1888. Елегії, стор. 139; Оди, стор. 149.

²⁷ Див.: *Малоруско-німецький словар*. Львів 1886. Т. II. С. 920.

те саме, що по-російськи *Произносящій поздравительные стихи*²⁸.

Панегірично-епіцедійна творчість галичан у XIX ст. за обсягом є досить велика, і хоч би тому, повинна зацікавити істориків літератури і культури. Відносно тривала популярність таких форм віршування показує, якою сильною в галицькому суспільстві була бідермаєрівська чеснота пошани для представників верхів суспільства того часу – цісаря, владик, представників вищого духовенства та влади, визначних громадсько-культурних діячів тощо. Темою для цієї творчості ставали інколи події місцевого значення, як напр. посвячення новозбудованої церкви чи дзвона (див. інші видання). За моїми підрахунками ця літературно-видавнича продукція мала таку ось динаміку²⁹:

Роки видання	Панегірики	Епіцедії	Інші видання	Всіх видань
1818-1852	39	13	4	56
1853-1861	64	3	2	69
1862-1870	31	17	1	49
1871-1886	22	7	1	30

Підсумовуючи, за 68 років видано друком 156 панегіриків, 40 епіцедій та 8 інших видань, що разом дає 204 одиниці. Етичну настанову авторів, щирість їх почувань щодо об'єктів панегіричної пошани, перевіряла очевидно

²⁸ Див.: *Словаръ украинской мовы*. Київ 1907. Т. I. С. 240.

²⁹ Див.: *Репертуар украинской книги 1798-1916. Матеріали до бібліографії*. Том 1. 1798-1870. Львів 1995; Том 2. 1871-1886. Львів 1997.

смерть даної особи й поява, або теж ні, епіцедії. Ось велемовний приклад – статистика друкованих панегіриків та епіцедій, адресованих провідним церковним діячам Галичини цього періоду³⁰:

Особа	Панегірики	Епіцедії
Єп. Іван Снігурський	5	7
Митр. Михайло Левицький	16	-
Митр. Григорій Яхимович	43	12
Митр. Спиридон Литвинович	18	-
Єп. Тома Полянський	11	-
Єп. Йосиф Сембратович	11	-
Єп. Юліян Пелеш	3	-

Досі, не говорилося про ідейну невдачу раннього романтизму на галицькому ґрунті (культ Маркіяна Шашкевича зародився в наступній культурній епосі). Зміна на початку 50-х років мовно-культурної орієнтації головних його представників Я. Головацького (на російську) та І. Вагилевича (на польську) виникла, мабуть, у великій мірі з неготовності читацького загалу сприйняти романтичну ідеологію. Вдруге спроба защепити романтичну поетику мала місце на початку 60-х років (Володимир Шашкевич та інші) й тісно пов'язана з зародженням культу Шевченка, але й це покоління не вповні досягло читацького успіху. З нашої перспективи, перемиський, як і цілий галицький бідермаєр, не має особливих естетичних досягнень, проте притягнув він до себе набагато

³⁰ Там само.

то більше творців, чим романтизм, й це є також певним культурно-соціологічним фактом. Для його опису можна послужитися визначенням Іеремії Айзенштока, який у листі до Миколи Зерова творців-літераторів початку XIX ст. назвав чудовим зразком «активного читачівства»³¹. На перемиському ґрунті яскравим представником такого активного читачівства був зокрема о. Йосиф Левицький.

Портрет єп. Івана Снігурського. Фото М. Горват

³¹ І. Айзеншток, *Автобіографія. Вибрані листи (1910-і – 1920-і роки)*. Київ 2003. С. 44.

Снігурський *honorificus*^{*}

Панегірично-епіцедйна творчість перемиських авторів зосереджена в основному на постаті еп. Івана Снігурського (1784-1847), – найбільш заслуженої особи для релігійного, культурного і політичного розвитку українців Перемишля і Надсяння у 20-40-роках XIX ст. За життя єпископа з'явилося три панегірики написані о. Йосифом Левицьким – один залишився в рукописі, два вийшли другом у Львові та Перемишлі.

Першим з них є рукопис панегірику *Оказане іскреннійших желаней Єго Преосвященству Господину, Господину Йоану Снігурскому*³². На кінці панегірику автор помістив *Ізяснене нікоторих річей* – а в ньому 11 авторських приміток до тексту³³. На передостанній сторінці рукопису (арк. 188 зв.) Й. Левицький помістив список священиків та питомців, що виводилися родом із перемиської єпархії й на час написання панегірика перебували у Відні:

Децезани перемиські в Відню года 1825 живущії.

Преп[одобний] Паславський Петр із Лазів, помощник при храмі с. Варвари, священник світский. Богослови четвертаго года: Г[осподин] Хорощаковский Петр, Г[осподин] Гарбіньский Іван, Г[осподин] Криницкий Михаїл, Левицький Йосиф із Баранчич. Третяго года: Г[осподин] Бачинський. Втораго года: Жукотинський.

* Повен честі, пошани (лат.).

³² Рукопис зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника. Фонд 2 (Народний Дім у Львові), IV, арк. 180-189.

³³ Там само, арк. 188.

Перваго года: Г[осподин] Криницкий Стефан із Лабови, Г[осподин] Лозинський Іван із Гурка.

Варто сказати кілька слів про тих людей, з якими доля звела Йосифа Левицького, і так отець Петро Паславський з Лазів – це згодом відомий проповідник, парох церкви св. Варвари у Відні. Петро Хорощаковський нар. у 1800 р. після висвячення у 1825 р. був парохом в Яловому, де помер у 1875 р. Михайло Криницький нар. 1797 р., після висвячення у 1825 р. став парохом у Тиляві на Лемківщині, де й помер у 1862 р. Згаданий у списку Бачинський це має бути Антін, нар. 1803 р., висвячений у 1826 р., був парохом у Старяві, де й помер у 1860 р. Наступний питомець – Жукотинський, мав на ім'я Теодор, нар. у 1806 р., висвячений у 1831 р., був парохом у Маковії, де й помер у 1882 р. Останній, якого вдалося ідентифікувати, це Стефан Криницький із Лабової на Лемківщині, нар. у 1805 р., висвячений у 1829 р. Парох в Маластові й декан біцький на Лемківщині. Помер у 1857 р. Не вдалося мені знайти інформації про Івана Гарбінського та Івана Лозинського із Гурка (Вірка), може це старший брат о. Йосифа Лозинського, відомого граматика, фольклориста і автора першої біографії еп. Снігурського. Здається, що він не закінчив навчання у Відні, бо його особа не відзначена у шематизмах перемиської епархії.

Рукопис закінчується інформацією, що його *Напечатано в Відні у Ормянів, года 1825*. Цього заміру Й. Левицькому очевидно не вдалося реалізувати, книжка мала бути надрукована у друкарні вірменських монахів оо. Мехітаристів.

Другим панегіриком о. Левицького є невеликий друк *Оказаніє Високаго почення Его Преосвященству Госпо-*

дину Г[оспо]д[и]ну Йоану Снігурському, що був виданий друком у Львові 1829 р. На останній сторінці подано інформацію, що *Музику до сей пісни на сопран соло і четири голоси в хорі, сочинив Алоїс Нанке живий в Перемишлі*. Бути може, що так як і написано, ця хорова композиція виконувалася у Валеві 8 травня 1829 р. хористами співочої капели владики, яку провадив Алойзій Нанке. Музика на жаль не збереглася.

Россляочки ! що въ карпатахъ,
Всюды роюмъ кидно вѣсъ;
Люди каждѣтъ по всѣхъ хатахъ,
Же ночный вамъ мілый часъ.

Я то часто вызираю,
При лѣночѣ надъ Днѣстромъ;
Но хотѧ вѣсъ не кидай,
Прѣцѣ вѣснѣй громъ.

Тѣи пѣсни зъ пѣдъ калины,
Прерикає соловей ;
По надъ горы и долины,
Польно вѣшихъ мельодій.

Выслушайте, нынѣ прош
О Россляки ! вѣ менѣ :
Прѣзникъ сеѧтый вѣмъ голошъ,
Кожда наѣ вѣнцы плетѣ.

Третім твором Йосифа Левицького є панегірик *Стих во честь Йоану Снігурскому*, що був виданий друком у Львові 1837 р. Він цікавий як змістом, так і використанням до друку шрифтом, бо, як ще зауважив Іван Омелянович Левицький – примітки до тексту надруковані вперше у Львові гражданським шрифтом, при чому вжитий у тексті кириличний шрифт значно наближений до гражданки³⁴. Тут треба додати, що Левицький для передачі йотованих не скористався із кириличних букв *ю*, *я*, *е*, але передав їх через комбінацію латинського *j* з кириличними *у*, *а*, *е*, що потім стало основою т.зв. «драгоманівки» – правопису запропонованого Михайлом Драгомановим. Панегірик присвячений особі перемиського владики цікавий тим, що у його тексті не виступають німфи й наяди, звичні для цього поетичного жанру, але місцеві русалки, які співають пісні понад Дністром. Мимо волі виникає тут питання, чи ця текстуальна збіжність із *Русалкою Дністровою* «Руської Трійці» річ випадкова, чи ні? Чи Левицький скористався із концепції Шашкевича, адже про вихід *Русалки Дністрової*, як сам признає, довідався з рецензії у львівській газеті *«Rozmaitości»*, натомість саму книжку вдалося йому випадково купити щойно у 1841 р., коли за інтересами приїхав до Буди³⁵. На жаль у своїх *Листах про руську літературу в Галичині* о. Левицький ні словом не згадав про ці паралелі. Те, що відрізняє цей панегірик від попередніх віршованих спроб о. Левицького, то напевно мова; в *Стиху во честь Йоану Снігурскому* використовує він народні мовні форми, питомі для надсянського говору, такі

³⁴ И. Е. Левицкій, Галицко-русская бібліографія XIX-го століття. Том I. Львів 1888. С. 15. № кат. 167.

³⁵ J. Lewicki, Listy tyczące się piśmiennictwa ruskiego w Galicji. W Przemyślu 1843. С. 3.

як: *бистровокий, вострі, ворле, воко, злітілися, віце-кріль, цимало, теперка тощо*. Для читацького ока і вуха цей твір набагато приемніший від попередніх, в яких автор змагається з мовою нормою, що її по часті успадкував від барокової епохи, а почасти запозичив від російських поетів епохи класицизму (як можна судити із мотт, були ними Іполіт Богданович і Петров). Того ж самого року, панегірик цей вийшов друком у Перемишлі у авто-перекладі на німецьку мову під заголовком *Gedicht. welches zu Ehren dem Hochw. Iohann Śnigurski³⁶* та на польську *Wiersz na cześć Jaśnie Wielmożnego Jana Śnigurskiego³⁷*.

Панегірик Левицького привітав закарпатський поет Олександр Духнович віршем *Одвіт Йосифу Левицькому, пароху Школьському*, він написаний у 1838 р. Духнович радіє, що *русалочки заспівали сладкую піснь над Дністром*, її радить Левицькому щоб він провадив «Русалки» на Неву і на Волгу сиєу. Чи це можна кваліфікувати, як *пряму підтримку Шашкевичової справи, про наслідування її на Закарпатті*, навряд, але так принаймні вважає Михайло Шалата³⁸.

Й. Левицький має теж у своєму доробку низку перекладів, головно із Шіллера. Ці переклади сприймалися сучасниками з явною нехіттю, щоб згадати вже хрестоматійну епіграму Евзевія Черкаського *Шілер дуже засмутився, що звін его в Шклі розбився³⁹*. Проте серйозного вивчення

³⁶ Див.: И. Е. Левицкій, Галицко-русская бібліографія XIX-го століття. Том I. Львів 1888. С. 14. Ч. 165.

³⁷ Див.: Anna Siciak, Druki przemyskie 1754-1939. Przemyśl 2002. S. 349. № 2127.

³⁸ М. Шалата, Вічна шана, вічна любов. Вінок Маркіянові Шашкевичу. Поезії, статті, виступи, хроніка. Київ 1987. С. 9.

³⁹ Цитую за запискою на останній сторінці друку з примірника перекладу Дзвона, що зберігається у Науковій бібліотеці ім. В. Стефаника.

тих перекладів досі немає й не ідеться тут про визнання їх за вершинне осягнення українського перекладацтва поч. XIX ст., але про елементарне вивчення мови, техніки й місця перекладів Й. Левицького в структурі галицької літератури першої половини XIX століття. На повноцінні переклади поезій Шіллера український читач мусив чекати аж до середини XX століття, бо ж сьогодні навіть переклади Франка належать вже до історії українського перекладацтва. Соломія Павличко аналізуючи переклади Ігоря Костецького вжила термін «жахливий переклад», який проте не має оціночного значення. Переклади Йосифа Левицького належать саме до цієї категорії і, мабуть, ініціюють її в українській літературі.

Вони [переклади І. Костецького – В. П.] належать до певної традиції жахливих перекладів, яку, наприклад, утілюють переклади з Шекспіра Пантелеїмона Куліша. [...] ця жахливість [...] зумовлена станом української мови й неопрацьованістю техніки перекладу. Ця жахливість не перекреслює культурного й лінгвістичного значення перекладу Костецького, як і значення перекладацтва Куліша⁴⁰.

Від себе додамо, що ця «жахливість» також не перекреслює перекладацького доробку о. Йосифа Левицького.

Іншим рукописним твором Йосифа Левицького, про який варта розповісти, є віршований памфлет *Слеза над Слезою надгробною з причини смерти М. Гарасевича Барона від Найштерн і проч[ая]: іменем питомцей Семина-*

⁴⁰ С. Павличко, *Дискурс модернізму в українській літературі*. Київ 1997. С. 327.

риї Львівської на світ виданною творення Устияновича⁴¹. Рукопис недатований, як видно із самого заголовку є він відповідю на епіцедію *Слеза на гробі Єго Високопрепод. I Всечестнішаго Господина Михаїла барона от Neustern Гарасевича* (Львів 1836), що була першим друкованим твором Миколи Устияновича. Можна отже припустити, що Й. Левицький написав свою відповідь десь у 1836 р. зразу після виходу книжечки М. Устиновича. Причиною до критики був очевидно правопис, яким Устиянович скористався, а який не сходився з граматичними принципами Й. Левицького. За епіграф до свого вірша (*Під Галичим небом Язык русский гасне*) Левицький використав епіграф М. Устияновича відповідно обігравши його⁴². Зрештою цілий текст Левицького є в'їдливою насмішкою й пародіюванням першої поетичної спроби М. Устияновича. Щоб підкріпити свою версифіаторську незgrabність, Левицький згідно з вимогами «Руської Трійці» посилається на *яворівську синтаксіс*, тобто на народну говірку (надсянську) села Шкло біля Яворова, в якому був тоді парохом. Тут варто зауважити, що Левицький вперше вжив у цьому тексті латинське *ј* замість кириличного *й*, подібно як у надрукованому 1837 р. у Львові панегірику *Стих во честь... Йоану Снігурскому*. Можна припустити, що зміна ця сталася саме під впливом правописних правил «Руської Трійці», застосованих нею у *Русалці Дністровій*. У панегіриках виданих Й. Левицьким у 1838 р. цього нововведення вже немає, проте в рукописі незавершеного перекладу *Слова о*

⁴¹ Рукопис зберігається у відділі рукописів ЛННБУ. Фонд 2 (Народний Дім у Львові), IV, арк. 167-168.

⁴² *На галичім небі Нова зоря згасла*. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. Руска Письменність. Т. III. Львів 1906. С. 173.

*полку Ігоревім – Піснь о полку Ігоревім зложенная при кінці XII віка*⁴³, що був написаний у 1839 році, він знов використовує латинську букву *j*. Граматичні війни Й. Левицького з противниками, саркастично підсумував анонімний дописувач «Зорі Галицької», як можна судити зі змісту статті був ним о. Йосиф Лозинський:

Як імя почтенного сего мужа писатися має, не знаемо; ібо і сам почтенний сей муж правопись імени своєго літами переміняє: в році 1822 писався Левіцкій, в р. 1829 Левицкій, в. р. 1837 Лъвицкій, а в р. 1838 і 1847 Лъвіцкій. Котораяже правопись із сих всіх ест злая, которая добра, а которая найліпша? Як про тое може Преподобний Отец Левицкий своего соіменного упрекати, що підписатися не уміє, егда сам хотя сочинитель трох грамматик руских, з іменем своїм ради дати си не може? «Врачу ізцілися сам!»⁴⁴.

Священик Антін Лужецький є автором єдиного, відомого нам поетичного ляменту, адресованого до єпископа Івана Снігурського, вірш *To J.S.B.P.* написаний польською мовою у 1837 р.⁴⁵ У кінці 1836 р. А. Лужецький опинився без засобів до життя, тому і звернувся до владики Снігурського з проханням надати йому фінансову допомогу⁴⁶. Здається, що лямент і був художнім додатком до офіцій-

⁴³ Рукопис зберігається у відділі рукописів ЛННБУ. Фонд 2 (Народний Дім у Львові), III, арк. 109-113.

⁴⁴ Єден іменем многих, *Перемишль дня 20-го марта. «Зоря Галицка»* 1850, 15/27 березня. Ч. 25.

⁴⁵ Рукопис зберігається у відділі рукописів ЛННБУ. Фонд 167, оп. II Лвц, п. 62, арк. 8.

⁴⁶ Див.: А. Лужецький, *Автобіографія. Дух і ревність. Перемишль-Львів* 2002. С. 212.

ного звернення. Подібні особисті проблеми презентовано владиці Снігурському, назагал, у формі листів⁴⁷.

Інший віршований твір о. А. Лужецького *В память напечатаня первой книги церковной Леітургікон (Служебник званої) р. 1841 в типографії Єп[иско]пскій в Пере-мишили*⁴⁸, мав характер оказіональний і був спеціально ілюстрований перемиським художником Іваном Вендзиловичем (1807-1885). Оригінал твору здається не зберігся, в кожному разі сучасні каталоги Державного архіву у Перешилі не фіксують такого рукопису, його спрощену версію о. Лужецький записав на прохання бібліографа Івана Левицького. Як можна судити з авторського опису, рукопис мав оригінальну, витриману в бароковому стилі графічну форму: *Стих сей бив кирилицею іскусно написан і украшен Йоа[ном] Вендзиловичом, доручен Айталь[ови] Витошинському крилош[анинови]. Хранится до тепер яко памятник в бібліотеці Собора в Перешили в дрожайшим переплеті в Вені зділаним.*

Наглавіє сего стиха было іскусно украшенне Митрою Еп[ископскою] со написею за [Григорія XVI⁴⁹] Папи Рим[ского], Державного Кесаря Фердинанда⁵⁰, а на листі: Йоана Снігурского Еп[иско]па Переши[ского], а всі тогдашні крилошане уміщенні били на убочних вінетках, перший Селецькій Архипрезб[ітер] а послідний Др Гинилевич, проч[ий] не тямлю.

⁴⁷ Див. лист о. Гавриїла Паславського до еп. Снігурського. Дух і ревність. Перешиль-Львів 2002. С. 449-451.

⁴⁸ Рукопис зберігається у відділі рукописів ЛННБУ. Фонд 167, оп. II Лвц, п. 62, арк. 7.

⁴⁹ Видно, отець Лужецький забув ім'я тодішнього папи Григорія XVI (папа у 1831-1846 рр.).

⁵⁰ Фердинад I (1793-1875), цісар Австрійської імперії у 1835-1848 рр.

Іван Вендзилович був також автором титульної сторінки до згаданого Літургікону та поміщених у ньому гравюр св. Йоана Златоустого, св. Василія Великого і Григорія Двоєслова, скопійованих ним із гравюр Івана Филиповича з львівського Літургікону 1759 р. Перемиський Служебник насправді вийшов друком у 1840 р. і був передруком із почайївського видання 1791 р.

Отець А. Лужецький відмітив у вірші особливі заслуги єп. Снігурського, як фундатора перемиської друкарні та ініціатора культурного та національного відродження, назвав також прізвища його співробітників – перемиських крилошан Івана Селецького, Григорія Гинилевича та Айталя Вітошинського, а *проч[их]*, як сам признався – *не тямлю*. Проте на наступній сторінці згаданого рукопису автор зробив таку заувагу:

Однакож наведений стих не єсть комплетним, бо ту входять два лица яко убочний ділателі в напечатаним первим Служебнику р. [1]841 а то Діонізи Парилович і Яков Голембйовский.

Мова йде очевидно про двох друкарів, які складали Літургікон, а саме о. Діонізія Париловича (1810-1877), префекта друкарні і коректора, та Якова (Якуба) Голембйовського, управителя і попереднього власника друкарні.

Снігурський *memoria*^{*}

Меморія перемишлян, щодо особи владики Снігурського проявилася зразу після смерти владики у формі епіцедій написаних Теофільом Кміцкевичем, о. Йосифом Левицьким, о. Антіном Лужецьким та Теодором Леонтовичем, а також книжки біографічного характеру о. Йосифа Лозинського, з бароковим заголовком *Жите Йоана Снігурського, владики Перемиського, Самбірського і Сяноцького, Єго ц.к. Величества дійственного тайного Советника, Св. Богословія Доктора, вислуженого Dekана Факультета Богословного Віденського, Директора ц.к. Інститута філософійного Перемиського, Предсідателя Комісії Інститута убогих і пр.* (Львів 1851). Йосиф Левицький звертаючись до учасників З'їзду руських учених у Львові 26 жовтня 1848 р. запитував:

І кто ж стався творителем, каменем угольним того так великого здання народного (української літератури в Галичині – В. П.), без котрого помочи воно било до сего совершенства так борзо не прийшло. От я вам милий братя скажу: покойний преосвящений Йоан Снігурський епископ перемиський. Він то своєю вообще знаюю добротою і любовю ко отечеству підкріпив всіх вище вспоменutих сил, ко его розпорядженъ служащимим средствами. Тому то нинішній плід уміння нашого ему принадлежится⁵¹.

* Це латинське слово має багато значень: пам'ять, здатність згадування, спогад, час, історія, могила мученика, місце переховування його мощей.

⁵¹ Див. Й. Левицький, *Слово говорене Йосифом Левицким на общем за- сіданю зе зїзду учених руских дні 26-го жовтня 1848 р. н.ч. у Львові. Дух і ревність. Перемишль-Львів 2002. С. 325.*

Постійне нагадування Левицьким новому владиці перемиському Григорієві Яхимовичу про особу і заслуги єп. Снігурського, скінчилося тим, що єп. Яхимович відправив о. Левицького на парафію до гірського села Нагуевичі.

L Z A

poświęcona zwłokom

Jego Ekscellencyi JW i Najprzywilejniejszego

J A N A

S N I G U R S K I E

TAJNEGO RADCY JEGO CRS. KROL. MOŚCI, NAJPRZYWILEJENIEJSZEGO PASTERZA DYCEZJI PRZEMYSKIEJ OBRĄDZU GRECKO-KAT., DR. ŚWIĘTEJ TEOLOGII, DYREKTORA SZKOŁY FILOZOFOFICZNEJ W PRZENYSŁU i t. d. i t. d.

smariego

w Przemyślu dnia 24 Września 1847 roku

przez

BOGUMILA z WETLINA.

Незабаром після смерті єп. Івана Снігурського (пом. 24 вересня), Теофіль Кміцикович, під псевдонімом Богушіł z Wetlina, видав друком у Перемишлі епіцедію присвячену владиці під заголовком *Łza poświęcona zwłokom Jana Śnigurskiego*. Епіцедія Кміциковича вийшла друком у двох версіях, що відрізняються застосованим шрифтом, перша – оздобним, друга – простим. Бути може, що причиною того була популярність цього твору серед читачів з Перемишля і єпархії. Твір складається із 12-ти восьмирядкових віршів, що їх початкові букви складають акrostих *JAN SNIGURSKI*. Автор епіцедії називає основні здобутки владики на церковній, громадській, культурній і національній нивах; вираховує його чесноти як пастиря і Батька народу (чи не вперше, саме у творі Кміциковича, маємо такий приклад величання галицького діяча). Його констатациі доповнюють інформації подані у примітках, зокрема про діяльність започаткованого єп. Снігурським вдовичого фонду.

Про близькі контакти творців зв'язаних з Перемишлем може свідчити такий факт, що недовго після опублікування епіцедії Теофіля Кміциковича, були надруковані три українські переклади цього твору, правдоподібно всі у Перемишлі. Першим перекладом презентованим у нашій публікації є твір о. Йосифа Левицького *Слеза посвященна памяти ЄГО Превосходительства Преосвященнаго Кир Йоана Снігурскаго*, із заміткою З польского на галицко-русский язык перевів Йосиф Левицкий з Грушової. Друк вийшов у Перемишлі, але без подання року. Другим перекладом є *Слеза над гробом Єго Преосвященства і Превосходительства Кир Йоана Снігурскаго Теодора Леонтовича*, із заміткою *Із польского через Боголюба з Ветлина переведенна Теодором Л[еонтовичем]*, без місяця і року видання. Третій переклад зробив о. Антін Лужецький *Слеза посвященна па-*

мяти Єго Превосх. Йоана Снігурского, із заміткою через Богумила з Ветлина, перевів із польського, без подання місця і року видання.

Антін Лужецький опублікував теж власний твір *Надгробний вінец во память Єго Превосходительства Йоана Снігурского*, без місця і року видання. Епіцедія побудована у формі діялогу мирян (*вірних*) і священства (*клеру*), що у віршованих «вінцях» вираховують різні заслуги покійного владики. Одною з них, було напр. поширення освіти серед широких верств населення:

Той варт хвали у почтивих;
Лиш кто добив здрій мудrosti
Для омлілого Народа,
Той вікує в потомностi
Од рода – даже до рода.

Діялог завершується сумним прощанням з владикою від імені всього народу:

Зоре ясна руской мати
Вже нам тебе не видіти
Возлетівесь спочивати
Там до світа над всі світи...

Така творча співпраця, а заодно й творче змагання, не мало досі свого аналогу в галицькій літературі, попри те, що автори перекладів жили тоді поза Перемишлем – Й. Левицький в Грушовій біля Дрогобича, Т. Леонтович у Львові, на томіст А. Лужецький у Скопові над Сяном. Бути може, що ініціатива видання трьох перекладів належала самому Теофільові Кміциковичу. Як вище сказано, у епіцедії написаній

Т. Кміцкевичем прочитується акrostих *JAN SNIGURSKI*, на-
томість у перекладах він не збережений. Метою цієї куль-
турної та видавничої акції могло бути прагнення показати
з одного боку особливий пістет до померлого владики, яко-
му автори чимось завдячували, а з другого – перекладаць-
кі можливості всіх авторів перемиського гуртка, і це якби
підтверджує факт його існування. Крім тих чотирьох поетів
треба ще згадати особу о. Йосифа Лозинського, якого біогра-
фія еп. Снігурського вписується у цей проект. Й. Лозинський
згадує про ці поетичні твори у заключній частині нарису
про перемиського владику.

Про давню приязнь А. Лужецького і Т. Кміцкевича,
ще з навчання у перемиській гімназії, знаємо зі звітів ав-
стрійської поліції, в яких мовиться про їхню участь у під-
пільному гуртку перемиської шкільної молоді⁵². Крім А.
Лужецького та Теофіля Кміцкевича, його учасниками
були теж три брати Теофіля – Микола, Юліян⁵³ та Лев⁵⁴. Ка-
нікули проводили вони разом у селі Ветлин біля Ярослава,
де їх батько о. Теодор Кміцкевич довгі роки був парохом.
Про їхні юнацькі ігри з того часу згадує А. Лужецький у ві-
рші *Pieśń studencka*⁵⁵:

Śpiew radosny, śpiew wesoły
Niech się ścieli po Wetlinie,
Dobra klasa, niema szkoły,
Każe licho niech zaginię.

⁵² Див.: J. Kozik, *Ukraiński ruch narodowy*. Kraków 1973. С. 59.

⁵³ Нар. 1812 р. – пом. 4. IX 1882 р., священик перемиської єпархії, висвя-
чений 1836 р. Від 1842 аж до смерті парох у Монастирі біля Ярослава.

⁵⁴ Нар. 1817 р. – пом. 1889 р., священик перемиської єпархії, висвячений
1842 р. Від 1848 аж до смерті парох у Малнівській Волі біля Mostyszk.

⁵⁵ Вірш публікується за авторським рукописом, що зберігається у відділі
рукописів ЛННБУ. Фонд 167, оп. II Лвц, п. 62, арк. 5.

Kto sierocie łzę osuszył,
Kogo ludzkość ojcem woła,
Kto niewoli pęta skruszył,
Ten niech staje tu do koła.

Kto tysięcy w handlu zyskał,
Kto niewinność pomścić zdoła,
Lub kto dziewczę swe uściskał,
Ten niech staje tu do koła.

Z laty kiedyś w późnej dobie,
Gdy starości wiek nas schyli,
Mile Bracia wspomniem sobie,
Żeśmy zwawi chłopcy byli.

Choć po polsku dziś śpiewamy,
Bo nas ciężka przemoc gniecie,
Jednak ruskie serca mamy,
Podołamy lichu przecie.

Антін Лужецький перебував теж у родинних зв'язках із Йосифом Лозинським, – дружина Лужецького, Кристина була рідною сестрою Лозинського. Йому теж А. Лужецький присвятив вірша *Józefowi Łoz[eńskiemu] z powodu powrotu do zdrowia po ciężkiej niemocy 1841⁵⁶*.

У 1851 р., в чотири роки після смерти владики, у Львові вийшла друком невелика книжечка о. Йосифа Лозинського *Житє Йоана Снігурського, владики Перемиського,*

⁵⁶ Автограф вірша зберігається у відділі рукописів ЛННБУ. Фонд 167, оп. II Лвц, п. 62, арк. 5-5 зв.

Самбірского і Сяноцького. Це один з перших біографічних творів у галицькій літературі. Лозинський написав його у Яворові, почавши свою працю 3-го вересня 1850 р., про що інформує читачів на кінці своєї передмови (Предслово). Рішення написати цю біографію, автор мотивує у бідермаєрівському дусі:

Уцтвости все ся честь принадлежит, а повинностев тे-
перішности ест заховати ей память від загибелі і пере-
казати ю потомности до наслідання. Муж, которого
жите описати рад бим, так богатий во всі уцтвости і за-
слуги, же Єго біографія годна ест труду і найдоскональ-
шого історика. Но понеже досій никто еще не покусився
о тое, я ідучи за потягом серца моего, которое єго добре
знало і високо чтило, беру неудольною рукою за перо,
аби хоть в части успокоїти желаніє серця моего і прила-
дити матеріял для пізньнійших писателів⁵⁷.

Деякі факти з біографії владики Снігурського були добре відомі о. Й. Лозинському, бо як признав:

Сам зневім Го добрі, і від часу як Владикою зістав, все
недалеко Перемишля перебувавем, інні річи довідова-
вемся від людей, который о них певну відомість мали
і віри години били, прото за правду тих черт і сам ру-
чити могу, і на свідоцтво своїх ся відкликую, що Го га-
разд знали і еще жиують, а который мому описаню лжі
дійстно не закинут⁵⁸.

⁵⁷ Й. Лозинський, *Предслово*. Його ж: *Житє Йоана Снігурського*. Львів 1851. С. 5 н.н.

⁵⁸ Там само.

У своїй праці автор використав також письмові джерела, що *находятся в Книгозборі русского Собора Крилошанів в Перемишилю*. То ж у творі, читач натрапить на ряд цитат із листів та всяких документів, що стосуються особи покійного єпископа, написаних латинською та німецькою мовами. Основний текст праці збагачують численні посторінкові примітки, в яких автор подав додаткові інформації та коментарі. Біографічні дані, зібрани автором, доповнено текстом заповіту владики Снігурського (*Послідня воля*) із 13 вересня 1847 р., який о. Лозинський переклав українською мовою.

Через рік від появи *Життя Йоана Снігурського*, його скорочену версію передрукував Василь Ковальський у хрестоматії *Руска читанка для нижшої гімназії* (Часть I. Віденський 1852. С. 272-284). Це видання не було помічене дослідниками західноукраїнської літератури, – мабуть тому, що Іван Омелянович Левицький у своїй славній бібліографії не подав його змісту. Тим часом публікація підготована В. Ковальським є чи не першою спробою визначити літературний канон західноукраїнської літератури першої половини XIX ст. У хрестоматії надруковано твори таких відомих галицьких письменників як Маркіян Шашкевич, Яків Головацький (Я. Балагура), Микола Устиянович, Антін Могильницький, Іван Наумович (І. Н. Бужаненько), Іван Гушалевич, Йосиф Левицький, але й менш відомих літераторів як Лука Данкевич (Лука з Ракова), Василь Ковальський, Василь Зборовський, Михайло Малиновський, Михайло Козаневич, Михайло Тимяк, Антін Добрянський, Яків Геровський, Лев Трещаковський, Гриць Кукурудза (?). У читанці поміщено теж твори закарпатців Олександра Духновича, Олександра Павловича (Чарнян Маковицький) та буковинця Васи-

ля Воляна. Зібрани у підручнику тексти представляють популярні літературні жанри: поезію, байку, приповідку, анекдот, оповідання, нарис, наукову розвідку, в яких передано основні ідеологеми бідермаєру пов'язані з дидактичними ідеалами епохи. Тут варто підкреслити, що саме дидактизм був важливим естетичним елементом бідермаєрської літератури.

У заключному фрагменті біографії єпископа Снігурського, Й. Лозинський зробив ще таке зауваження: *Гріб Єго виглядає достойного Памятника, і тепер уже діються складки по Епархії в тій цілі*⁵⁹. Проте пам'ятник на могилі владики Снігурського не з'явився так скоро, бо ж через два роки після видання біографії інший перемиський автор о. Антін Добрянський у першій історичній монографії міста Перемишля писав: *Первий з владик русских [Іван Снігурський – В. П.] лежит він погребений на тім цвинтарі, а памятника наробі своєм дочекатися не може. Чи і ми так довго ждати мусіли, еслисьмо покійного ощо просили?*⁶⁰ Отже, після п'яти років від смерти еп. Івана Снігурського, на його могилі не було надгробного пам'ятника. Вкінці, очевидно, він там знайшовся, але мені не вдалося уточнити дати його поставлення, – сталося це, мабуть, десь біля 1855 року⁶¹. У січні 1857 р. віденський «Вістник для русинів австрійської Держави» писав, що *замовили в Krakowі у Г. Галлі бившого професора іскусства різьби при всеучилищи, для престольної церкви Перемиської памят-*

⁵⁹ Там само. С. 36.

⁶⁰ А. Д обрян сък ий, *Відомість історическая о місті Перемишили*. Перемишль 1852. Передрук див. у збірнику *Лірвак з-над Сяну*. Перемишль 2001. С. 254.

⁶¹ Про невідрадний стан пам'ятника на могилі еп. І. Снігурського писала 1891 року львівська газета «Галицька Русь» (ч. 198), друкуючи допис *Із Перемишиля*, підписаний криптонімом М. И. Л.

ник із чороного мрамора 5 і $\frac{1}{2}$ локтя висоти і сорозмірної широкості в готическім виді з погрудієм високого Покійника і владичими отличіями, як з приличним золоченім надписом⁶². Але це не був надгробний пам'ятник, а епітафійна таблиця, яку вмурено в стіну собору св. Івана Хрестителя, і яка після перебудови святині у 60-х рр. ХХ ст. була знищена новими господарями.

Після смерті владики І. Снігурського, в друкарні перемиської Капітули надруковано польсько-мовну клепсидру. На примірнику, який зберігається у Перемиському державному архіві у колекції давнього єпископського архіву⁶³, о. Теодор Лукашевський, перемиський крилошанин і останній сповідник еп. Івана Снігурського, написав латинською мовою: *Requiescat in Pace! Pro perpetuo Memoria*⁶⁴.

Літературна творчість перемишлян 30- поч. 50-х рр. ХІХ ст. зродила й зафіксувала міт єпископа Снігурського, його збереження і плекання стало згодом викликом для наступних поколінь перемишлян⁶⁵.

⁶² Допис *Krakiv v Cічню 1857.* « Вістник для русинів австрійської Держави» 1857, 9 (21) січня. Ч. 1. С. 3.

⁶³ Archiwum Państwowe w Przemyślu, ABGK, sygn. 3585. Опис друку, див.: Teresa Mrozek, *Afisze, plakaty i druki ulotne z terenu Przemyśla w zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Przemyślu. Inwentarz zespołu archiwalnego 1833-1989.* Перемишль 2001. С. 493. № 3585. Формат клепсидри – 39×50 см. Упорядник помилково зазначила, що текст клепсидри надрукований українською мовою.

⁶⁴ Нехай спочиває у мірі! На вічну пам'ять (лат.).

⁶⁵ Див. у цьому збірнику стаття: *Перипетії перемишлян із пам'яттю про еп. І. Снігурського (початок 90-х років XIX ст.)*.

JEGO EKSCHEŁENCY
JAŚNIE WIELMOŻNY KSIĄDZ
JAN SNIĘGURSKI,

Biskup obr. gr. kat. Przemyski, Samborski i Sanocki, Jego C. K. Apostolskiej Mości rzeczywisty tajny Radca, & Teologii Doktor, przeżywszy lat 63., opatrzony ss. Sakramentami przeniósł się dnia 24. Września r. b. o trzy kwadrantę na szóstą po południu do wieczności.

Elegancja do Cerkwi katedralnej tutejszej nastąpi dnia 27. Września r. b. o godzinie 4. po południu, a dnia 28. Września r. b. o godzinie 8 z rana odprawi się nabożeństwo żałobne, po którym zwłoki odprowadzone zostaną na Cmentarz powszechny.

Hipitala tutejsza chr. gr. kat. po zgromie swego najgodniejszego Pastera w głębokim żalu pogrzebiona, zaprasza pobożnych chrześcian na ten Akt pogrzebowy.

Przemysł dnia 24. Września 1847.

Requiescat in pace!

Pro populo Missionis

S. Sniegurski

392/3585

D M /

Перипетії перемишлян із пам'яттю про єп. І. Снігурського (початок 90-х років XIX століття)

Публікуючи весною 2009 року збірник літературних творів авторства перемишлян, присвячених особі владики Івана Снігурського і написаних за його життя та зразу після смерти (помер у 1847 р.), у вступній статті підкresлив я, що ці твори були формою глибокої і справжньої пошані до єп. Івана Снігурського, – найбільш заслуженої особи для релігійного, культурного і політичного розвитку українців Перемишля і Надсяння у 20-40-роках XIX ст.¹

В заключному фрагменті біографії єпископа Снігурського, написаної о. Йосифом Лозинським і датованої 3 вересня 1850 р., автор зробив таке зауваження: *Гріб Єго виглядає достойного Памятника, і тепер уже діються складки по Епархії в тій цілі*². Але пам'ятник на могилі владики Снігурського не з'явився так скоро, як бажав того о. Лозинський, бо через два роки інший перемиський автор о. Антін Добрянський, у першій історичній монографії Перемишля писав: *Первий з владик руских [Іван Снігурський – В. П.] лежит він погребений на тім цвинтарі, а памят-*

¹ *Memoria перемишлян. Єпископ Іван Снігурський в літературі перемиського бідермаєру.* Перемишль 2009. С. 136; див. ще збірник: *Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни.* Упор. Володимир Пилипович. Перемишль-Львів 2002.

² Й. Лозинський, *Жите Йоана Снігурського, владики Перемиського, Самбірского і Сяноцького.* Львів 1851. С. 36. Текст передрукований у збірнику: *Memoria перемишлян.* С. 121.

ника на гробі своєм до-
чекатися не може. Чи
і ми так довго ждати
мусіли, еслисьмо по-
кійного ощо просили?³
Оточ, після п'яти років
від смерти єп. Івана Сні-
гурського, на його моги-
лі не було надгробного
пам'ятника. Вкінці його
там споруджено, але
нам не вдалося уточ-
нити дати його по-
ставлення, сталося це,
мабуть, десь біля 1855
року. У січні 1857 р. ві-
денський «Вістник для
русинів австрійської
Держави» писав, що за-
мовили в Кракові у Г.
Галлі бившого професора іскусства різьби при всеучилищи,
для престольної церкви Перемискої памятник із чороного
мрамора 5 і $\frac{1}{2}$ локтя висоти і сорозмірної широкості в го-
тическім виді з погрудієм високого Покійника і владичими
отличіями, як з приличним золоченим надписом⁴. Але це
не був надгробний пам'ятник, а епітафійна таблиця, яку
вмурували в стіну собору св. Івана Хрестителя, і яка після

ЖИТЬЕ І ОАНИ СНІГУРСКОГО

ВЛАДЫКИ

Перемиского, Самборского и Синюцкого, бго п. к. Ве-
личества действеннаго тайного Советника, Св. Богословия
Доктора, выслуженного Декана Факультета Богословскаго
Введенскаго, Директора п. к. Института философскаго Пере-
мыскаго, Председателя Комиссии Института уображенъ и пр.

ОПИСАНОЕ

Священникомъ Иосифомъ Лозинскимъ Парохомъ въ
Яворовъ Завѣдовательомъ Деканиту и Надзирательомъ
школъ иар. повѣту Яворовскаго.

ВОЛЬВОВЪ

Типомъ Института Ставропигійскаго.
1851.

³ А. Добрянский, Відомість історическая о місті Перемишили. Перемишль 1852. Див. передрук у збірнику: Лірвак з-над Сяну. Перемишль 2001. С. 254.

⁴ Допис Krakів в Січню 1857. «Вістник для русинів австрійської Держави» 1857, 9 (21) січня. Ч. 1. С. 3.

перебудови святыні у 60-х роках ХХ ст. була знищена новими господарями.

З 1891 р. питання збереження пам'яті про єп. Снігурського знов почало хвилювати перемиську громаду, коли то у львівській москофільській газеті «Галицкая Русь» з'явилася кореспонденція *Із Перемишли* підписана кріptonімом М. И. Л.⁵ Автором кореспонденції був Іван Матковський (*23.07.1863 †27.07.1906), перемиський юрист, близький співробітник єп. Константина Чеховича у його заходах над утворенням першої в Галичині дівочої гімназії – Інституту для дівчат у Перемишилі, та початкових 15-ти років її діяльності⁶. І. Матковський є теж автором першої друкованої розвідки про історію цього Інституту⁷. Саме допис Матковського до «Галицкої Руси» викликав дискусію про потребу збереження на той час вже зруйнованої могили єп. Івана Снігурського. Матковський даючи відсіч анонімному критику, який гостро скритикував руську інтелігенцію Перемишиля за те, що вона не виявляє найменшої *народной жизни а вся лишь спить*⁸, призвав, що так насправді і є, але у другій частині свого допису нагадав, що *три або четыри роки тому [...] зав'язали руські перемишильни комітет, який мав за завдання зайнятьтись перенесенням останків незабутнього нашого владики Іва-*

⁵ М. И. Л., *Изъ Перемышиля (Неотрадное положеніе. – Мощи епископа Снѣгурского)*. «Галицкая Русь» 1891. Ч. 198.

⁶ Див. некролог Івана Матковського авторства Василя Щурата надрукований у львівській газеті «Діло» 14 липня 1906. Ч. 145.

⁷ І[ван] М[атковський], *Русский Інститут для дівчат в Перемишили, его повстане, розвій і теперішній устрій на підставі актів, протоколів і власних споминів списав I. M.*, розвідка опублікована як додаток до книжки о. Василя Чернецького, *Звістки о місті Перемишили*. Коломия 1897. С. 67-143.

⁸ Див. статтю: *Собрание Общества Качковского*. «Галицкая Русь» 1891. Ч. 118.

на Снігурського. З початку видна була жива діяльність у цій справі, але тепер вона замовкла. До того ж, ми майже щоденно дивимось із сльозою в оці на це місце, де спочивають тлінні останки нашого владики над владиками І. Снігурського, кажу: на це місце, бо ж цвинтарем важко його тепер назвати⁹. Тут потрібно нагадати, що еп. Іван Снігурський, згідно зі своїм заповітом, був похований серед його паства на громадському Благовіщенському цвинтарі¹⁰, що знаходився на Львівському передмісті, при сучасній вулиці Конарського. Після закриття цього цвинтаря австрійською владою, у Перемишлі відкрито новий громадський цвинтар при вул. Словацького (перші поховання з 1856 р.), а старий остаточно закрито у 1883 році¹¹. Від того часу попадав він у все більшу руїну, аж до часу, коли на поч. ХХ ст. всі поховання, які ще на ним збереглися, перенесено на новий цвинтар, в тому і могилу о. Івана Могильницького. За такий стан цвинтаря Матковський звинуватив місцеве населення, бо як пише давній цвинтар служить сьогодні захистом всякій сволоті і драні, яка безчестить місце вічного спочинку найгідкішими ділами, а тому, що він стоїть відкритий, то вхід мають тут собаки і безрогі. Намогильні хрести і пам'ятники лежать вже від довгих років понищенні і валяються на землі, і немає навіть кому зайнятися тим, щоб це місце охоронити від святотатства, щоб не допустити до осквернен-

⁹ М. И. Л., *Изъ Перемышля*. Тут і далі цитати у перекладі із галицько-російської мови.

¹⁰ Й. Лозинський, *Жите Йоана Снігурського*. С. 45. Передрук: *Memoria перемишлян*. С. 129.

¹¹ Див.: Богдан Білій, *Історичний нарис українських поховань у Перемишлі*, у його статті: *Пам'ятки української історії та культури на перемиському комунальному Головному цвинтарі*. «Перемиські Архієпархіальні Відомості» 2006. Ч. IV. С. 115.

ня праху славного мужа-праведника, просвітителя, борця за руський народ, за його права і віру. Цей абзац є справжнім апoteозом особи і діл єпископа Івана Снігурського, – для Матковського він муж-праведник, просвітитель, борець за руський народ, його права і віру, він названий навіть первосвятителем! Зауважмо, що Снігурський для покоління своїх сучасників був:

[...] творителем, каменем угольним того так великого здання народного (української літератури в Галичині – В. П.), без котрого помочи воно било до сего совершенства так борзо не прийшло. [...] Тому то нинішній плід уміння нашого єму принадлежиться¹².

Так називав владику о. Йосиф Левицький, звертаючись до учасників З'їзду руських учених у Львові 26 жовтня 1848 р. Для сучасників був теж «батьком народу», як возвеличив Снігурського Теофіль Кміцкевич у епіцедії *Eza poświęcona zwłokom Jego Ekscelencji J. W. Jana Śnigurskiego*:

My MU podamy wdzięczności czarę,
Ojcu naszemu – ojcu narodu!¹³

Свій допис І. Матковський завершив зверненням до руської громадськості взяти за приклад поляків й успішне перепоховання ними останків Адама Міцкевича: між нами повинно знайтись стільки засобів, щоб останкам нашого святителя віддати цю честь, яка йому належить.

¹² Див.: Й. Левицький, Слово говорене Йосифом Левицким на общем засіданію зе зїзду учених руских дні 26-го жовтня 1848 р. н.ч. у Львові. Дух і ревність. Перемишль-Львів 2002. С. 325.

¹³ Перемишль 1847. С. 6 нн. Передрук: *Memoria перемишлян.* С. 72.

житься. Якщо поляки спровадили прах Міцкевича із далекої Франції [...], то чому руський народ в Галичині не міг би спромогтись на стільки, щоб перенести свого первосвятителя на достойне місце, і то всього на кілька кроків дальше? – дальше – тобто на новий перемиський цвинтар. Автор констатує, що у тій справі годі рахувати на фінансову підтримку краєвого галицького уряду, бо хоч він щедро підтримав акцію перенесення праху А. Міцкевича, то русинам не дасть зламаного шелюга, тому теж закликає скиньмось по лепті і зробімо добре діло, тай покажемо світу, що вмімо цінити заслужених для народу людей. Стаття закінчується проханням до місцевого священства, хай у цій справі розгорне енергію і дасть поштовх руській інтелігенції в Перемишлі до ініціативи, щоб дорогі нам останки, як Бог дозволить, вже наступного року на весні біля травня можна було похоронити святково на новому цвинтарі.

Як згадано, пресовий виступ Матковського викликав у наступному 1892 році низку дописів до газети «Галицкая Русь» різних авторів, назагал анонімних. Першою була кореспонденція авторства того ж Івана Матковського *Отъ Перемышля (В дѣлѣ перенесенія праха бл. п. еп. Снігурского)* підписана криптонімом *I. M.*¹⁴. Матковський, як можна судити з її змісту, мав близькі стосунки з місцевими священиками, які інформували його про справи, що стосувалися перепоховання праху еп. Снігурського. У тому часі перемиським крилошанином і консисторіальним службовцем був. о. Павло Матковський (1825-1909), свояк Івана Матковського, – людина добре поінформована у цих справах. Автор, доповнюючи ін-

¹⁴ Див. «Галицкая Русь» 1892. Ч. 125.

формації поміщені у його дописі із 198 ч. газети за 1891 рік, пише, що *еп. Юліян Пелеш рад би бачити на місці, де має спочити прах великого перемиського владики Снігурського, побудовану каплицю, як пам'ятник, достойний пам'яті і відповідний до заслуг, покладених Снігурським для єпархії і всієї галицької Руси.* Успішне побудування відповідної каплиці залежатиме від висоти пожертв, які має на ту ціль зібрати єпархіальне духовенство. З ініціативою цієї важливої і пекучої справи вийшло кондеканальне духовенство, яке долучило своїй депутації до владики *представити архиєрею однодушне бажання лише від імені перемиського деканату*, і що сподівається підтримки з боку всіх деканатів перемиської єпархії. Приводом до цієї акції було те, що *священики перемиського деканату, приїжджаючи до Перемишля від східної сторони міста, надто часто були примушенні бути свідками, як біля могили Снігурського, нічю вештається всяка сволота, а зокрема євреї, які протягом дня перевозять туди бочки до алкоголю.* Проте, не стан збереження могили, але брак належного пошанування для місця поховання єпископа Снігурського, був основним і оправданим мотивом для деканального духовенства, яке зачеплене до живого, спільно вирішило домагатися перенесення праху, і тим способом *причинити профанацію і зберегти пам'ять* *своего великого ієрарха, яка в історії руської Церкви і руського народу повинна залишитись безсмертною.*

На соборчику, що відбувся в Перемишлі 12 (24) травня 1892 р., пролунали голоси надії, що за перемиським духовенством піде все єпархіальне. Вирішено обіжником повідомити священиків про складання вільних декларацій сум, хто які пожертвую. *Ми переважно можемо розраховувати тільки на те, що самі зберемо. I від цього, головно, буде залежати, якою буде каплиця, що має стояти на місці*

вічного спочинку тлінних останків Снігурського. Ініціятори надіялись, що в майбутньому можна буде сподіватися на підтримку капітули, яка складе відповідну пожертву, і що ця пожертва не буде меншою від складеної священиками. Тоді й інші епархії, львівська та станиславівська, але також й світська інтелігенція не відмовляться від складення пожертв.

На думку автора статті, кожен деканат повинен сам назвати мінімальну суму декларованих пожертв і подати їх до загального відома. Тим способом, навіть якщо пожертви не будуть ще зібрані у готівці, можна буде оцінити *нашу силу*. Тоді теж можна буде представити громадськості проект і кошторис каплиці. Найважливішою справою є, поки-що, донести до свідомості загалу, що почин до передбаченого перенесення праху єпископа Снігурського виходить від єпархіального духовенства, яке буде займатися тим питанням без комітетів, анкет і дискусій, довіряючи керівництво одній особі, тобто своєму архипастырю, в надії, що сказане ним слово до депутації, незабаром буде втілене у життя.

Через тиждень у «Галицькій Русі» з'явилася чергова кореспонденція *Отъ Перемышля (Посѣщеніе могилы бл. п. єпископа Снѣгурского)*¹⁵, в якій анонімний автор-перемишлянин розповідає про стан цвинтаря: *Вхідні двері старого цвинтаря були до останніх років завжди закриті, відкривали їх лише раз у рік, в день Святої Троїці, коли з руської катедри після вечірні відправлялася процесія з громадою вірних до могили бл. п. Івана Снігурського*¹⁶,

¹⁵ «Галицька Русь» 1892. Ч. 131.

¹⁶ Згідно зі заповітом єп. І. Снігурського, перемиські крилошани мали щороку в річницю смерти владики відправити співану Службу Божу з Паастастом за душу владики і його батьків.

і додає, що таке велике зібрання вірних у Перемишлі має місце тільки при нагоді свята Йордану. Далі автор подав згадку про фактичний стан могили владики (єдину відому нам), а зокрема про хрест і напис на ньому, які до сьогодні не збереглися: якби не збережений до сих пір напис на поламаним хресті «Здѣупокоицъ сѧ Ioannъ Снѣгурскій епископъ Перемышлскій», ніхто не віднайшов би його могили. Верхнє і одне бічне рам'я хреста відламано, а третє від сторони Перемишля, якби запитували: Е ще такий, хто згадав би найбільшого для єпархії благодітеля? Нижче на пам'ятнику вирізані слова із псалма: «Въ память вѣчную будеть праведникъ, отъ слуха зла не убоитъ сѧ». Ці слова з великим трудом ще можна відчитати.

Автор зі сумом констатує, що старий цвинтар руйнується: серединою цвинтаря дорога, – з одного боку єврей Фрайденгайм навіз уже каміння на фундаменти дому, з другого боку дороги, через середину – калюжі і ями зі сміттям та гноем; в горі – дуже принадні місця для « прогулъки » інтелігенції нижчих верств, бо там є ще багато дерев і, по-правді, повітря без порівняння чистіше і свіжіше, чим на дорогах і гостинцях. На старім цвинтарі євреї не тільки мають куди гуляти, але й де сісти – лавок заступають їм пам'ятники без хрестів і написів. Попри жалюгідний стан цвинтаря, автор все ж таки впевнений, що прах єпископа Снігурського буде перенесений, бо він сам бачив раз чотирьох крилошан, а саме оо. Войтовича, Чеховича, Подолинського і Волошина, коли поверталися зі старого цвинтаря. Без сумніву, була це комісія єпархіального уряду, делегована з метою вирішити на консисторській сесії питання, чи могила Снігурського може дальнє залишатися у такому забутті. Можна очікувати, що справою швидкого, і з належною пошаною, перене-

сення мощів бл. п. єпископа Івана Снігурського, займутися щиро всі деканати і вся патріотична інтелігенція Галицької Руси.

З допису можна зробити висновок, що питанням перенесення останків владики Снігурського зайнялися перемиські крилошани, отже справа ставала урядовою, що підтвердила наступна кореспонденція анонімного перемиського автора. У черговому числі «Галицької Русі» знаходимо цікаву інформацію про намір перепоховання праху І. Снігурського, і що цю думку *піднесено було, як відомо, на деканальним соборчику в Перемишлі дня 12 (24) травня, а підніс її о. Олександер Гелітович, запропонувавши вислати до преосв. владики Юліяна [Пелеша – В. П.] депутатію з проханням взяти участь і закликати духовенство всіх трьох єпархій в Галичині до складання жертв на цю ціль¹⁷.* Депутація деканального духовенства з'явилася у єпископа Юліяна дня 3 червня 1892 р. (за новим стилем) з о. деканом Дмоховським у проводі. Єпископ дуже радо погодився з рішенням соборчика і заявив, що його тішить факт, що духовенство солідаризується з тим пляном, який виник у нього з моменту, коли засів на перемиськім престолі. Дальше владика сказав, що перші кроки у цій справі вже зроблені, й, що він добився у магістраті визначення гідного місця на новому цвинтарі для перепоховання свого попередника, додав, що це місце спеціально на цю ціль зарезервовано і показав проект виготовлений запрошеним інженером. Згідно з проектом мала бути збудована обширна гробниця з криптою, і не тільки для єп. Снігурського, але й для його

¹⁷ Отъ Перемышля (Еще о перенесении праха Снѣгурского). «Галицкая Русь» 1892. Ч. 132.

наступників. Над криптою передбачувалося спорудити каплицю для відправи заупокійних Служб Божих. Кошт цілої інвестиції мав винести 10 тисяч ринських, але враховуючи кошт перенесення праху владики, був би він на кілька тисяч більший. У дописі, Снігурського названо за служеним для Церкви і народу мужем, що *першим дав поштовх до відродження руських жителів Галицької землі в духовному і матеріальному напрямках, заснував корисні руські інституції в Перемишлі, жертвуєвав своє життя і майно для добра своєї Церкви і свого руського народу, був батьком і приятелем для всіх вірних.* Стаття завершується оптимістичним зауваженням автора; як глибоко вкоренилася в Перемишлі думка вшанувати пам'ять незабутнього архиєрея, видно по тому, що не тільки деканальний клір, зразу ж на соборчику, почав складати пожертви, але й сторонні люди, самі, добровільно, тільки з пієтизму до покійного владики, пересилають на руки декана добровільні складки, а й сам владика Юліян Пелеш має вже значну суму, зложену на цю ціль. Перемиський церковний офіціоз «Вістник Перемиської Епархії», починаючи від 1 листопада 1892 р. публікував списки з прізвищами священиків-жертводавців, назвами деканатів, у яких зібрано дану суму грошей, висоту зібраних коштів, призначених на перенесення тлінних останків єп. І. Снігурського¹⁸.

Незабаром з'являється наступний анонімний допис з Перемишля, тим разом присвячений 45-тій річниці смер-

¹⁸ Див.: *Жертвы. На перенесенье мощей б. п. Епископа Иоанна Снѣгурского зложили: «Вѣстникъ Перемисской Епархіи».* Рокъ 1892. Ч. XI. 1 листопада. С. 128-129; Там само. Ч. XII. 18 листопада. С. 137-138; Там само. Ч. XIV. 28 студня [грудня]. С. 156-158; Рокъ 1895. Ч. I. 28 січня. С. 15-16.

ти єп. Снігурського (помер 24 вересня)¹⁹. Автор розмірковує над можливістю швидкого перенесення праху єп. Снігурського до запланованої каплиці, пише, що оскільки побудова нової каплиці не буде завершена швидше, як у зимі, тому теж і перенесення останків єп. Снігурського тільки тоді стане можливим. Автор, священик, як можна судити зі змісту статті, володіючи інформаціями із самого джерела пише, що бажанням єп. Юліяна Пелеша є, щоб питання перенесення останків Снігурського не віддаляти від справи побудови згаданої каплиці, і уточнює саме розуміння перенесення праху Снігурського як низку заходів, починаючи від побудови крипти, каплиці, далі перепоховання останків І. Снігурського з Богослужінням, і взагалі усього до найменших подробиць, щоб у належній формі віддати честь незабутньому архиерею. Автор переконаний, що духовенство віддаючи цю справу в руки свого пастыря, який підтримав її, може бути впевнене, що вже недалеко той час, коли *втішиться вся Русь, втішиться дух покійного, споглядаючи на гідного себе наступника, втішиться клір, зібраний кругом видобутої із землі після 45-ти років могили покійного владики.*

Але поки це станеться, автор пропонує пом'януть 45-ту річницю смерти єп. Снігурського спільною молитвою за душу великого архиерея на запланованим на 24 вересня соборчику перемиського деканату. Кореспонденція завершується черговим апотеозом особи і діл перемиського владики. *Безсмертний архипастирю! З твоєю смертю не вмерла пам'ять про тебе серед вдячного кліру. Твій дух живе і буде жити між нами [...] ми хочемо впроси-*

¹⁹ Отъ Перемышля (45-лѣтіе кончины епископа Снѣгурского и первая го-довицна львовскаго церковнаго синода). «Галицкая Русь» 1892. Ч. 137.

ти Царя царів, хай увінчає тебе вінцем слави у своїм небеснім царстві. Твій дух не перестане спонукувати нас до добрих діл. Дальше автор вирахував інституції, засновані еп. І. Снігурським: Вже 45 літ, як серед живих нема Снігурського. Але куди не ступити, всюди сліди його мудрої діяльності. Найбільший в Перемишлі дзвін, названий Іваном, взыває вірних у неділі і свята на Богослужіння до руської катедри; вищуканий хоровий спів знаходить признання у кожного, хто хоч раз зайшов до перемиського соборного храму. Чиє це діло, як не Снігурського? Стипендії для гімназистів, що навчаються церковного нотного співу; інститут церковних півців з фондом на 24 учнів; фонд на утримання настоятеля ризниці і на професора катехетики при Духовній семінарії; фонд для спеціального сповідника при катедрі; фонд на утримання настоятеля при Інституті півців церковних; Інститут для немічних дяків епархії; капітульна бібліотека і т.д. – все це діло Снігурського. Автор статті зауважив, що владика Юліян Пелеш, від початку свого управління епархією, не раз звертав увагу духовенства на громадську діяльність Снігурського, яку дехто не вмів належно оцінити. Тому теж буде властивим, коли день 24 вересня стане для перемиської епархії святковим днем 45-ліття блаженної смерті *першого і найкращого архипастыря*. У статті пропонується також з'єднати святкування річниці еп. Снігурського з першою річницею відкриття Львівського Собору.

Чергове, 144 число «Галицької Русі» приносить наступний допис із Перемишля, підписаний криptonімом *в²⁰*. Пи-

²⁰ в., *Отъ Перемышля (Перенесеніе моцей еп. Снѣгурского и сооруженіе ему памятника-часовни. – Потреба основанія политического Общества въ Перемышл?. – Русское школьнное Общество. – О наших календаряхъ). «Галицкая Русь» 1892. Ч. 144.*

тання перепоховання останків еп. Снігурського стало тим разом приводом до дискусії про потребу створення у Пере-мишлі політичної організації, яка зайнялася б організуванням філій Общества ім. Качковського у містечках і селах Перешичини. Автор віддаючи пошану еп. Снігурському, так охарактеризував його діяльність: *Політика єпископа Снігурського, це рішучість і посвята в обороні національної ідеї, в такому розумінні, на якому рівні розвитку у тому часі вона перебувала. Ставляючи пам'ятник Снігурському, ми ставимо пам'ятник в честь справжнього патріотизму і відважності та віданої оборони прав руської Церкви і руського народу.* Проте, як би радісним не представлялося розбудження національного життя, піднятою ідеєю перенесення праху еп. Снігурського і побудови йому пам'ятника-каплиці, на цьому не може вичергуватися вся діяльність і енергія місцевих діячів. Першим завданням кожного патріота, за словами анонімного автора, є старатися відкривати політичні організації: *Не стид, що в престольнім місті давнього руського князівства сьогодні немає навіть руського політичного товариства [...], бо такі товариства це золоті вінки, які належить покласти на могилі незабутнього Снігурського. Не стидно, що Перешиль став гніздом національного сепаратизму, не з причини браку патріотизму, але енергії в руських людей?* Остання фраза цієї цитати, показує, що ідея перепоховання останків еп. Снігурського в руках перемиських московофілів («руських людей» як себе називали), ставала знаряддям у війні з «національним сепаратизмом» (тобто українською ідеєю) перемиських народовців, яких очолював директор перемиської гімназії Григорій Цеглинський.

Бути може, що саме і це стало причиною, що проект побудови каплиці не був реалізований владикою Юліяном Пелешом, Церква не могла дозволити, щоб московофіли

втягали її у політичну боротьбу з народовцями, до яких зрештою схилявся владика Юліян.

Дискусію у «Галицькій Русі» про перепоховання еп. Івана Снігурського завершує кореспонденція з Перемишлем підписана криптонімом *I. M.*²¹, оскільки і сама газета цього ж 1892 р. припинила своє існування. У дописі мовиться про діяльність хорового Товариства «Боян», яке виникло у Перемишлі 1891 року (другого після Львова). Хор перемиського «Бояна» очолював катехит о. Максим Копко (1859-1919), композитор і диригент, засновник музичного видавництва «Бібліотека Музикальна», в якому, крім власних композицій, друкував твори Д. Бортнянського, Й. Кишакевича, співаники та музичні підручники²². Автор допису признає, що молодий колектив ще не досягнув високого мистецького рівня, але він пересвідчений, що під управою о. М. Копка перемиський «Боян» з часом стане *окрасою перемиської Русі*. Матковський наголошує на факті, що Товариство «Боян» є першою у Перемишлі не партійною організацією, тому теж звертається до його керівництва, щоб після першого концерту, який відбувся 6 липня 1892 р. у приміщеннях бурси св. Миколая, були організовані подібні концерти на підтримку діяльності Дівочого Інституту і на потреби переднесення праху еп. Снігурського.

Єпископ Снігурський, як великий любитель співу і української пісні підтримував матеріально співаків церковного хору в Перемишлі. *По всій єпархії народ на празниках співає «Єдинородний Сине» київського напіву. Хто ж навчив*

²¹ И. М., *Отъ Перемышля (Вечеръ перемышльского «Бояна» въ воспоминаніе дѣятельности епископа Снѣгурского)*. «Галицкая Русь» 1892. Ч. 159.

²² Див.: Василь Витвицький, *Старогалицька сольна пісня XIX століття*. Перемишль 2004. С. 63.

наш народ співати по київському напіві, як не Снігурський, що завів у катедрі хоровий спів і спровадив для церковних співаків твори Бортнянського. Матковський з радістю прийняв слова о. д-ра Михайла Людкевича (1846-1914), члена-засновника перемиського «Бояна», що він є за тим, щоб з участю хору зорганізувати святковий вечір пам'яти Снігурського. Бажанням Матковського було теж почути у виконанні хористів пісню на слова Миколи Устияновича *До перемишлян*:

Перемишляне, Володаря діти.
Красній щепи винниці Йоана! [Снігурського – В. П.]
Для вас збирає золотій цвіти
Мати Галича, столиця Романа.

Дописувач надіється, що згуртованими силами вдасться перемогти всю міць *враждебних политиковъ*, чиїм бажанням є гукнути над руською могилою: *Nie ma Rusi!*

Акція перенесення тлінних останків єп. Снігурського із старого цвинтаря на новий не закінчилася так, як бажали того ініціатори, – плянованої каплиці з криптою для перемиських владик так і не збудовано. Єпископа Юліяна Пелеша, подібно як і його наступника єп. Констатинна Чеховича, поховано у окремій могилі на перемиському цвинтарі при вул. Словацького²³. Напередодні 50-річчя смерті єп. Снігурського отець Василь Чернецький, автор другої україномовної публікації про Перемишль, так описав стан могили єп. Снігурського:

²³ Див.: Богдан Білій, цитована праця.

Того повних заслуг народолюбця єпископа похоронено на закритім тепер цвинтарі в Перемишлі при дорозі львівській. На його могилі стоїть памятник з поламаним крестом, лише напись на памятнику єще четка²⁴.

В інтелектуальному пляні акцію завершила у 1894 р. монографія єп. Івана Снігурського, написана перемиським каноніком о. Юстином Желехівським (1821-1900), останнім капеланом владики²⁵. Книжка о. Желехівського написана російсько-галицькою мовою (як і його інші праці з пізнішого періоду життя), в основній частині є перекладом книжки о. Йосифа Лозинського із 1851 р. Автор щоправда збагатив її новими історичними матеріалами, що підносить вартість публікації, однак спроба перемиських московофілів, в тому і о. Ю. Желехівського, винести особу єпископа Снігурського на вівтар «общерусского отечества» не принесла сподіваного результату.

У 1897 році, до 50-ліття смерті Снігурського перемиські народовці під проводом єпископа Константина Чеховича перепоховали прах єп. Івана у крипті катедрального собору св. Івана Хрестителя. Ці святкування були показом сили народовців цілої Галичини, і варті того, щоб присвятити їм окрему статтю²⁶. Натомість московофільство, як політична й ідеологічна течія незабаром зникло з теренів Галичини, животіючи ще у 30-х роках по деяких надсянських селах лише як вияв політичного фольклору.

²⁴ Василій Чернєцький. *Звістки о місті Перемишлі*. Коломия 1987. С. 63.

²⁵ Юстин Желеховский, Іоаннъ Снѣгурскій, его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси. Львовъ 1894.

²⁶ У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника, у фонді Івана Снігурського зберігається колекція вітальних телеграм, які у 1897 р. були надіслані до Перемишля від різних інституцій та приватних осіб.

ІОАННЪ СНѢГУРСКІЙ

его жизнъ и дѣятельность въ Галицкой Руси.

Сочиненіе

Юстина Жемаховскаго,

высл. Профессора Богочестія ц. и. гимназіи въ Перемышли.

Съ изображеніемъ бл. п. Иоанна Снѣгурского
и съ прибавленіемъ.

ЛЬВОВЪ, 1894.

Типомъ и накладомъ Ставронигійскаго Института.
Управитель типографіи И. Ф. Пухирь.

о. Василь Гавришкевич – душпастир, поет і садівник

Людина [бідермаєру – В. П.] не затрачується у природі і не бачить у ній маніфестації всюдисущої божественності, [...] вона дбайливо і віддано піклується квітами, порається в городі.

Гінтер Вейдт

Темою статті є творчість одного з «лірваків з-над Сяну» – отця Василя Гавришкевича – яскравого представника раннього галицького бідермаєру¹. Його невелика за обсягом творчість (принаймні ця, що збереглася до наших днів), вкладається у типові для бідермаєру форми «вжиткової літератури» і реалізується у таких жанрах як байка, дидактична поема, епіграма, проповідь, молитовник, порадник.

Василь Гавришкевич народився 10 квітня 1799 р. в селі Мельники, села Липовець біля Любачева. Після закінчення Духовної семінарії у Львові, був рукопокладений у 1826 році перемиським єпископом Іваном Снігурським і назначений спочатку адміністратором, а потім парохом

¹ На галицькому ґрунті бідермаєрівська естетика функціонувала до ранніх 60-х рр., коли з'являються перші провісники реалізму, і повільно завмирає у 80-х, ураз з відходом із життя другої бідермаєрівської генерації.

у Новому Селі біля Чесанова (польська назва: Cieszanów). Тут він служив аж до смерті, що сталася 16 серпня 1863 р.²

Сучасник о. Василя – перемиський граматик і літератор о. Йосиф Левицький, у промові прочитаній 26 жовтня 1848 р. у Львові на загальнім засіданні З'їзду учених руських, назвав Гавришкевича одним із продовжуачів справи Маркіяна Шашкевича та Григорія Ількевича³. Ми скажемо інакше – Гавришкевич був не так продовжува-чим, як співтворцем, – поруч Шашкевича та Ільницько-го, нової галицької культури 30 - 40-х років XIX століття, в якій функціонували дві стилюві течії – бідермаєрівська та романтична⁴.

Письменники, чи правильніше сказати б, літератори перемиського інтелектуального кола початку XIX ст., як антецеденти (попередники) галицького відродження (ви-слів Яна Козіка), орієнтувалися на культурні та цивіліза-ційні зразки Відня, дадаймо – Відня після Конгресу 1815

² Див.: Іван Гавришкевич, *Біографія пок. о. Василя Гавришкевича. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни*. Упорядник Володимир Пилипович. Перемишль-Львів 2002. С. 217; Михайло Клемертович, О. Василій Гавришкевич. «Временник Ставропігійского Института на год 1893». Львів 1893. С. 154-156. Важливим джере-лом до біографії о. Василя Гавришкевича є повість Івана Наумовича Крислаті *тополі*. Львів 1872.

³ Див.: Яков Головацкий, *Історический очерк основания Галицко-русской Матицї і Справоздане первого собору учёных русских і любителей народного просвещения*. Львів 1850. С. 84. Передрук промови див. у збірнику: *Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни*. С. 323-329.

⁴ Прояви цієї культурної антиномії на прикладі перемиського й львів-ського осередків, відзначив Осип Маковей ще на початку ХХ століття, див.: О. Маковей, З історії нашої фільольгії. *Три галицькі граматики. (Іван Могильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський)*. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Т. LI. Львів 1903. С. 56. Про перемиський осередок див.: Феодосій Стеблій, *Предтеча «Руської Трійці». Перемишльський культурно-освітній осередок першої половини XIX ст.* Львів 2003.

року і з-перед революції 1848 р. Дехто з них здобув там освіту, а їхній ментор і меценат єпископ Іван Снігурський (1784-1847), саме там і сформувався⁵. У Відні функціонувала найвища державна влада, звідтам ішли нові ідеї та культурні зразки, там процвітала бідермаєрівська література, яка у Перемишлі й на Надсянні знайшла собі вдячних наслідувачів. Початки галицького відродження у його перемиським виданні сягають перших днів 1816 року, коли з ініціативи перемиського єпископа Михайла Левицького покликано до життя Товариство греко-католицьких священиків Галичини (*Societas Presbyterorum Ritus graecocatholici Galiciensis*).

Попри те, що на дальшу діяльність Товариства не було згоди найвищої політичної влади, його ідеї у колі перемиських інтелектуалів були чинними впродовж наступних 50-ти років й спричинили значний розвиток української культури та науки в Галичині, а зокрема на Надсянні. У Статуті Товариства із 20 січня 1816 року викладено мету і завдання Товариства, у § 3 сказано зокрема, що:

[...] воно має давати [...] книги й інше для вжитку простиародній молоді, які б робили їх сильними: тому Товариство вестиме свою працю, як по-простому кажуть, звичну селу й вулиці, і творитиме її найпростішим стилем; а поза тим буде позбавляти від помилок грубу мову простолюду, і свої пояснення створювати якнайпростішими як за зовнішньою формою, так і за зрозумілістю, однак, звернувшись до вишуканого викладу, і таким чином мову простолюду також непрямо вдосконалюва-

⁵ Див. мій вступ до збірника: *Memoria перемишлян. Єпископ Іван Снігурський в літературі перемиського бідермаєру*. Перемишль 2009. С. 7-31.

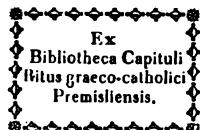
S T A T U T A

Societatis Presbyterorum
Ritus graeco-catholici Galiciensis

ad

promovendam operibus scriptis apud fideles
Christi cognitionem Religionis et ad forman-
dos eorundem fidelium mores institutae,
atque a SS. Caes. R. Apostolica Maestate
mediante decreto aulicæ Cancelleriae dd.

5. Julii 1816, N° 12787 confirmatae.

VIENNAE, 1816.
Typis CABOLI GEROLD.

тиметься, і простолюд легше звикатиме до вищуканої розмови⁶.

У § 6 Статуту цю думку уточнено:

Отже, у всіх катехитичних заняттях молоді прищеплюватимуться належні молодому вікові норми, якими є:

⁶ Статут Товариства греко-католицьких священиків Галичини. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни. С. 41-42. Латиномовний текст Статуту переклав Іван Сварник із примірника, що зберігається у Архиєпархіальному архіві в Перемишлі.

страх Божий, старання пізнати Божественну волю, старанне накопичення знань катехитичного вчення, старанне відвідування парохіяльної школи, дотримання Божих і церковних приписів, повага до батьків і старших, покірність щодо них, уникання поганих товариств і т. п.; натомість у гомілетичних працях з християнською молоддю, з одного боку, радити вправлятись у християнських обітах, які повсюдно занедбані, а з іншого боку, повинно пропагуватися уникнення вад, несумісних із справжньою побожністю й добрими звичаями, – що майже повсюди беруть гору⁷.

Розповідаючи про християнські чесноти, що мають їх плекати члени Товариства серед підчиненої їм молодої паства, як основні названо такі:

по-перше, особисті будь-якого християнина стосовно себе, так, по-друге, і суспільні – стосовно інших людей, серед яких живе будь-який християнин; по-третє, державні чесноти, що їх зобов'язаний вправляти кожен християнин щодо найвищої суспільної влади й призначених цією владою установ⁸.

Бідермаєр, на відміну від романтизму, не витворив власної теоретичної програми, можна навіть сказати, що був він антипрограмним рухом. Проте у випадку перемиського бідермаєрівського кола, таку програму знаходимо у Статуті Товариства. Програмною для бідермаєрівських творців культури і науки є зокрема § 9 Статуту, в якій сказано, що:

⁷ Там само. С. 43.

⁸ Там само. § 8. С. 44.

Першого роду чесноти, головно, є такі: раціональне плекання інтелектуальних можливостей, тобто, розуму, пам'яті й волі; плекання гідних християнина можливостей тіла, куди належить піклування про здоров'я, належне йому влаштування житла, використання одягу й помірковане харчування; врешті, відповідне як тілові, так і душі, вживання можливостей, відповідно до блага дочасного й щастя вічного.

До чеснот другого роду належать: прагнення збільшення щастя дочасного й вічного родичів і тих, хто належить до їхньої родини; піклування про справжнє добро сусідів, жителів даного міста, містечка чи села, та жителів сусідніх міст, містечок і сіл, врешті, всіх, хто разом з нами творить цю ж суспільну громаду, хто разом з нами сповідує цю ж релігію, шанує цього ж Бога, хто є людьми, подібними до нас, одним словом – наших близьких; гостинність щодо чужинців і мандрівників; співчуття до тих, кого спіткало нещастя; турбота про недужих, нарешті, активна милість до бідних і нужденних.

Серед чеснот третього роду головними є: любов, вірність і покірність до найвищого повелителя; повага й послух щодо установ, затверджених Повелителем, якими переважно є: висока Цісарсько-Королівська Губернія і Цісарсько-Королівські циркульні (окружні) установи; готовність виконувати розпорядження, оприлюднені цими установами; старанність у виконанні податків, наперед встановлених вищою владою; любов до батьківщини й пристрасність у розвиткові добра інших; добровільне посвячення себе військовому станові, як найскоріше покликання вищою вла-

дою до цього стану; врешті готовність віддати життя і кров за Вітчизну й Повелителя.

І хоча в епоху панщинної залежності, пригнічений різними обов'язками український селянин вважав, що він *народжений і призначений до постійної нужди, а своє майно й прибутки вважає підлеглими й відданими на розсуд землевласника, не дбає про поліпшення свого зовнішнього стану й умов*, то ж Товариство греко-католицьких священників Галичини *на все це повинно особливо зважати [...] в процесі опрацювання катехитичних і гомілетичних творів, а також в написанні підручників для парохіяльних шкіл*⁹.

Підтримуючи утворення парафіяльних шкіл у Перемиській єпархії, автори Статуту розуміли, що для успішного функціонування тих шкіл потрібні відповідні підручники, за якими вчителі могли б вести навчання.

Вельми корисним засобом ширення справжньої релігії і побожності у душах вірних є, безумовно, парохіяльні школи, про заснування яких Його Величність [цісарським декретом із 1812 року – В. П.] зволила розумно дозволити й розпорядитися. Товариство всі свої зусилля зверне на те, щоб виконати всі ті рішення й розпорядження. У катехитичних і гомілетичних творах викладе мету заснування парохіяльних шкіл, закликатиме до встановлення їхніх фондів, всіляко й ненастанно переконуватиме як батьків у їхньому обов'язку посилати дітей до парохіяльної школи, так і дітей у необхідності відвідувати школу. Окрім того підготує такі книжечки що могли б використовувати-

⁹ Там само. § 10. С. 46.

ся вже на самих початках шкільних занять. А оскільки основна мета парохіяльних шкіл – це виховання народу в істинах релігії та формування відповідних звичаїв, – то Товариство опрацьовуватиме призначенні для вжитку в парохіяльних школах книжки згідно з цією метою. Ось чому вище викладені чесноти мають бути подані в тих книжечках відповідно до розуміння дітей, яких постійно слід попереджати про супротивні тим чеснотам пороки¹⁰.

На потребі заведення і збільшення кількості парафіяльних шкіл ставив наголос також Єпархіальний Синод, що відбувся у Перемишлі 10 травня 1818 року, і який у своїх документах використовував інтелектуальне надбання Статуту Товариства греко-католицьких священиків Галичини¹¹.

Сприйманню бідермаєрівської естетики колом перемиських творців посприяла також можливість користуватися багатими книжковими колекціями єп. Івана Снігурського та крилошанина Івана Лаврівського. Отці Йосиф Левицький, Йосиф Лозинський, Антін Добрянський, Григорій Гинилевич та інші, мали доступ до найбагатшої на той час у Галичині колекції барокових українських стародруків, але також і до новітньої німецькомовної літератури. У слід за німецьким дослідником Фрідріхом Зенгле (Friedrich Sngle) можна повторити, що так як у Німеччині до 1848 року протривала баркова традиція¹², так і в Пере-

¹⁰ Там само. § 14. С. 49-50.

¹¹ Див.: Єпархіальний синод, що відбувся у Перемишлі 10-го травня 1818 р. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни. С. 67.

¹² Цит. за виданням: Jacek Kubiak, *Wstęp. Spory o biedermeier. Wybór, wstęp i opracowanie Jacek Kubiak. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 2006. С. 49.*

мишлі сталася вона важливим естетичним компонентом місцевого бідермаєру¹³.

У відношенні до бідермаєру – вважає Фрідріх Зенгле – підводить класичний тричленний поділ літературних родів, а це тому, що важко провести точний розподіл поміж чистим та вжитковим мистецтвом¹⁴. Бідермаєр, як мистецтво доби реставрації, для захисту і ширення консервативних ідеалів застосовує традиційний принцип *utile*. У цій новій культурно-політичній ситуації (мова йде про 1815 рік), новий *утилітаризм* спричинює відродження традиційної риторики, що призводить до нового розцвіту четвертого роду¹⁵. Тому варто зауважити, що галицький бідермаєр здається багатший на жанри, чим його побратимець галицький романтизм (він може й конкурент – але це належить ще дослідити). Як наслідок – дидактична стихія проникає всю літературну творчість отця Гавришкевича, а її основним адресатом, що само собою зрозуміле, залишаються його учні з парафіяльної школи в Новому Селі¹⁶.

¹³ Про цей зв'язок пишу у вступі до збірника: *Меморія перемишлян. Епіскоп Іван Снігурський в літературі перемиського бідермаєру*. С. 10-12.

¹⁴ Jacek Kubia k, *Wstęp*. С. 52.

¹⁵ Там само. С. 53.

¹⁶ У Шематизмах Перемиської єпархії першої половини ХІХ ст., про парафіяльну школу в Новому Селі подано такі статистичні дані, напр.: 1831 р. *Школа парафіяльна*. Про вчителя та учнів брак даних.

1835 р. Вчитель о. Василь Гавришкевич, помічник вчителя Дмитро Грабець, про учнів брак даних.

1837 р. Вчитель о. Василь Гавришкевич, помічник вчителя Дмитро Грабець, учнів 87, платня для помічника вчителя – 74 ринських.

1846 р. Вчитель о. Василь Гавришкевич, помічник вчителя Дмитро Грабець, учнів 54.

1847 р. Вчитель о. Василь Гавришкевич, помічник вчителя Дмитро Грабець, учнів 53.

1848 р. Вчитель о. Василь Гавришкевич, помічник вчителя Дмитро Грабець, учнів 54.

Першою літературною спробою Василя Гавришкевича – питомця Перемиської духовної семінарії, була проповідь написана ним українською мовою ще у 1826 році, що свого часу підкреслив Блаженний єпископ Григорій Лакота. У 30-х роках перемиський владика віднайшов її і коротко описав у дослідженні *Народня мова в проповіді й катехизі в перемиській єпархії на переломі 18. на 19. ст.*, разом з основними життєписними даними о. Гавришкевича. Ось фрагмент цієї статті:

[...] з 1826 р. заховалася гомілія на 23 неділю по Зісланні Святого Духа списана в Перемишлі 30 листопада в українській мові Василем Гавришкевичем, пізнішим парохом в Новім Селі любачівського деканату. Під виробом написано: въ Перемишли дня 30/13 9-bris 826 Василію Гавришкевъчъ. Треба тут додати, що о. В. Гавришкевич, як душпастир був теж куратором деканальним бібліотеки і працював теж пером. Написав розправу про календарну рахубу з пасхалією під наголовком: Часословъ или краткое изясненіе круговъ с дополненіем о Пасцѣ Господней. Написанное В. Гавришкевичемъ парохомъ въ Новоселѣ. Року Христова 1844 отъ созданія міра 7352. Захований рукопис обнимає 12 аркушів. При кінці праці автор залишив таблицю Пасхи в Східній і Західній Церкві від 1840 до 1910 р. і написав таке: «Кто далъ пережіє, нехай собѣ по єпактахъ самъ рахує. А може Господь Богъ дозволить намъ еще дочекати того часу, где и восточная церковь новый каледаръ прійме, злучим-

1849 р. Вчитель о. Василь Гавришкевич, помічник вчителя Дмитро Грабець, учнів 50.

ся съ Римлянами що ся тичить празнованя святъ, подобнѣ, якъ была злученая передъ запровадженiemъ нового календаря черезъ Григорія, а такъ будуть всѣ католики на цѣлімъ свѣтѣ не тілько єдинѣми усти и єдинамъ сердцемъ, но и въ єдино времѧ єдиного Бога въ Тройцї Святїй славити». Випис з оригіналу¹⁷.

У біографії о. Василя Гавришкевича, написаній його сином Іваном, згадано, що у 1844-1845 роках склав він *перший руский «Молитвослов в употребленіе мирским человікам» іздан у Перемишли*¹⁸. У збірнику *Дух і ревність, спираючись на Репертуар української книги 1798-1916. Матеріали до бібліографії* (Том I 1798-1870. Львів 1995. С. 54. № 332), подав я бібліографічні дані друку, якого автором мав бути о. Василь Гавришкевич: *Молитвослов в употребленіе мирским людем.* В Перемишли, в типографії Епископской, 1847. 276 с. [без зазначення автора]. Згодом, завдяки львівському букіністові Анатолієві Недільському, отримав я змогу переглянути друк, якого титул такий: *Молитвослов. В нем же чин часов церковных і прочих спасительных моленій, с Тропарами і Кондаками воскресными, дневными, святия четиредесятницы і пятидесятницы с Місяцословом і Пасхаліе., по екземплярем ізданним в Монастері почаївском літа от Р. Х. 1820.* Напечатан в Перемишли, в Книгопечатні соборного Крилоса рускаго, при Храмі святаго Іоанна

¹⁷ Див. «Перемиські Епархіяльні Відомості», лютий 1939. Ч. II. С. 14-21. Передруковано у збірнику: Блаженній Григорій Лакота перемиський єпископ-помічник, Зібрані історичні праці. Вступ Марко Мельник. Зібрав і до друку підготував Володимир Пилипович. Перемишль 2003. С. 183-192.

¹⁸ Іван Гавришкевич, *Біографія пок. о. Василя Гавришкевича. Дух і ревність.* Владика Снігурський та інші перемишляни. С. 217.

МОЛІТВОСЛОВЪ.

Въ нѣкоже
чимъ часѹбъ церковныхъ

и прѹчицъ сїтєлихъ моленій, съ Тропарями
и Кондаками ко скрипкамъ, дѣнникамъ, стихамъ
и иици и ѹици съ Акафистомъ и Пасхалию,
по єзюиларемъ изданыхъ изъ Монастыря
пачаенскому лѣта ѿ Р. Х. 1845. напечатаны

ІІІ. НЕРЕДКІНІАН,
из Кингонечатин сокорнаго Крілоса рус-
скаго, прѣ Храмѣ свѧтаго Іоанна Крїтителя,
года 1845.

Крестителя, года 1847. Книга форматом 16°, була досить товста (я, на жаль, не записав собі кількості сторінок) і мала чимало ілюстрацій. На третьій сторінці міститься дозвіл на друк львівського митрополита Михайла Левицького та перемиського владики Івана Снігурського.

Здається, що це той друк, про якого згадує о. Іван Гавришкевич. Заголовок поданий в бібліографії Івана

О. Левицького¹⁹, дуже нагадує титул з біографії о. В. Гавришкевича, але здається, що він неправильний, бо ж мало правдоподібне, щоб одного року надруковано в Перемишлі аж два молитвослови.

Інформація Гавришкевича-сина про те, що у 1840 році батько склав «Часослов, іли кроткое ізясненіе кругов календарских, з доловженіем о пасці Господней». Розсужденіе тоє, обнімающе четьре тісно писаних листів, находит-ся в рукописи у родини автора²⁰, знаходить підтвердження у статті еп. Григорія Лакоти. Рукопис цей, подібно як і рукопис проповіді із 1826 р., мав би сьогодні зберігатися у Державному Архіві в Перемишлі.

Натомість нічого не знаємо про долю ще одного рукопису о. Василя, – підручника з математики. Як пише о. Іван Гавришкевич *По возванію епископа Йоана Снігурского з 21 листопада 1846 ч. 647, написав о. Василій в літах 1846-1848 «Руководство ко рахункам для первої, второї, третої і четвертої класи шкіл народних». Сочиненіе тоє остало однакож во виду того обстоятельства, що сим часом поступило в печатню похожое сочиненіе совітника Йоана Гуркевича, лиши в рукописи²¹.*

Про літературну творчість Василя Гавришкевича, його син подав дуже скромні інформації а саме, що писав він по розличним случайностям удачнії стихи в язиці рускому і польському, з яких гдекотрий, як на пр. «Раз всі члени в людськім тілі» і «Діти ходіть до пчоли...» стали випечатанії з підписею других лиц²². Бути може, що поетичні твори

¹⁹ Див.: Иванъ Левицкій, Галицко-русская бібліографія XIX-го століття (1801-1886). Т. I. Львовъ 1888. С. 128. Ч. 1328.

²⁰ Іван Гавришкевич, Біографія пок. о. Василія Гавришкевича. С. 217.

²¹ Там само.

²² Там само.

о. Василя Гавришкевича передруковувалися у 70 – 80-х роках XIX ст. у шкільних читанках без подання прізвища їх автора, але, тим не менше, це тільки частина правди. Вірш о. Гавришкевича, що починається рядком *Діти ходіт до пчоляти*, підписаний криптограмою В. Г. П. в Н. (Василь Гавришкевич парох в Новоселі), що за словами Івана Омеляновича Левицького мав бути надрукований у Львові 1848 р. в друкарні Ставропігійського Інституту під титулом *Пчоли*, насправді вірш з'явився окремим друком у Перемишлі не пізніше 1847 р. Знайшовся він у складеним о. Яковом Досковським 22 серпня 1847 р. списку книжок запропонованих Якову Головацькому до обміну за I том *Вінка русинам на обжинки*²³. Всі, перераховані у цьому списку книжки, були надруковані саме в перемиській друкарні, при чому Досковським названо аж три титули Гавришкевича: *Молитвослов мірский* 1847 р., *Руководство ко умноженю і годованю садовини по селах і містечках* (Перемишль 1844) та байка *Пчола (Діти ходіт до пчоляти)*. Ця віршована розповідь про бджоли є літературним відображенням паралельної і комп-

Пчоли.

Діти ходіт до пчоляти,
Вчита єтъ ней працювати,
Вчита старшихъ шановати,
Въ домѣ чистота заховати.
* * *

Приднєєтса що зъ згоды,
Що въ пчолатахъ за своєдѣ,
Ікка кіждя затруднає,
Окооказъ свой сполнає.
* * *

Єдинъ євъ поле полетѣли,
По пожитокъ чимѣи жили,
Вітавши заразъ єтъ поранкѣ,
Въ трюдѣ въ працы везъ оустанкѣ.
* * *

Зъ цвѣтія на цвѣтокъ лѣтають,
Мѣдъ солодкій виснають,
И въ воскѣ паматають,
До нижокъ си прилѣпають.
* * *

²³ Див. лист Я. Досковського до Я. Головацького. К. Студинський, *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49*. У Львові 1909. С. 198.

ліментарної до садівництва пристрасті о. Гавришкевича – бджільництва. Дітворі із парафіяльної школи в Новому Селі отець Гавришкевич пропонує таке:

Діти ходіт до пчоляти,
Вчится від ней працювати,
Вчится старших шанувати,
В дому чистість заховати.

Бджола – це улюблений топос бідермаєрівської літератури, зокрема поетів перемиського кола. Серед рукописів іншого надсянського поета о. Антона Лужецького (1807-1891), натрапив я на не публіковану байку *Віл і пчола*.

На пасовиску на вола,
Розгнівалася била пчола,
Що самопас ходив,
Тай цвіточки бродив,
Щоб ся свого помстити,
Нуж їй вола вкусити.
Але віл
Неболіл,
А пчола
Згинула.

Кто ся кривди мстити любить,
Часто себе сам погубить²⁴.

Байку *Пчола та мотиль* написав призабутий поет галицького бідермаєру о. Лука Данкевич (1791-1867). Друком

²⁴ Антін Лужецький, *Віл і пчола*. Рукопис зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника. Фонд 167, оп. II. Лвц, п. 62, арк. 3.

цей твір з'явився, разом із чотирма іншими поетичними творами отця Данкевича, у календарі «Перемишлянин на рік 1851» (Перемишль 1851)²⁵.

За життя о. Василя Гавришкевича друком вийшли ще два його вірші. Перший з них – *Не лінися младенче!*, надрукований як епіграф у пораднику *Руководство ко умножению і годованю садовини по селах і містечках* (Перемишль 1844. С. 3), другий – *Казка*, надрукований анонімно в календарі «Перемишлянин на год 1859» (Перемишль 1859. С. 70-72). Імовірно, до поетичного доробку о. Гавришкевича належать ще два твори підписані криптонімом *Гч.*, що були надруковані у 1854 р. у додатках до віденської газети *«Вістник для русинів австрійської держави»: Молитва дітей* («Домова школка». Ч. 15²⁶), та *Мишка і ей мати* («Отечественний Сборник». Ч. 30²⁷).

Збережена до сьогодні поетична спадщина о. Василя Гавришкевича невеличка, – всього сім творів (або й дев'ять, якщо врахувати віденські публікації двох вище названих віршів). Вважаємо, що його найбільш раннім твором є вірш *Дума. Хрестець камінний край Любачева* із рукописної збірки *Син Русі*, складеної у 1833 р. гуртком Маркіяна Шашкевича²⁸. Дослідникам спадщини о. Мар-

²⁵ Усі ці вірші-байки передруковано у збірнику: *Лірвак з-над Сяну. Перемиські друки середини XIX століття*. Упорядник Володимир Пилипович. Перемишль 2001. С. 47-56. Варто тут додати, що літературну творчість о. Луки Данкевича збирав і заходився видати друком Іван Франко.

²⁶ Див.: *Іванъ Левицкій, Галицко-русская библіографія XIX-го століття (1801-1886)*. Т. I. Львовъ 1888. С. 82. Ч. 854. I.

²⁷ Там само. С. 85. Ч. 879, I.

²⁸ Моя аргументація викладена у статті: *Чи отець Маркіян Шашкевич є автором перекладу вірша «Тілько вже разів сонінько вертало?»*. Український альманах 2010. Об'єднання українців у Польщі. Варшава 2010. С. 313-317.

кіяна не вдалося з'ясувати, хто був автором цього вірша, і він до сьогодні вважається твором анонімного члена літературного гуртка, попередника «Руської Трійці»²⁹. Подія, про яку йде мова у вірші, відбувається в придорожній каплиці, в якій за недотримання перед шлюбної присяги від удара грому трагічно гине молода пара. Автор точно описав топографію місця: каплиця стоїть під Любачевом при дорозі з Башні, неподалік Любачівського замку, а побіч пливе річка Годвишня. Про такі деталі могла знати тільки людина яка тут жила, або була родом з тих сторін. Такою людиною був саме о. Василь Гавришкевич, який народився біля Любачева, а в самому Любачеві вчився у початковій школі, де й мабуть почув цю легенду. Мова *Думи* має теж чимало лексичних і граматичних сходжень з мовою інших творів о. Гавришкевича.

Дума о. Гавришкевича, попри наявний у ній «романтичний» антураж, закінчується, подібно як інші вірші цього автора, моральною науковою для читача, – це типовий для епохи бідермаєру приклад дидактичної поеми. Поетична творчість служить о. Гавришкевичу до захисту й поширення консервативних ідеалів і має на меті уберегти читача перед релятивізмом романтизму. На час створення збірки *Син Русі* всі її автори, крім В. Гавришкевича, були ще питомцями духовної семінарії у Львові. Василь Гавришкевич з 1826 року був уже священиком в Новому Селі, і тим фактом можна пояснити причину того, чому вірш *Дума* не підписаний. Бажанням поета-священика

²⁹ Михайло Возняк припускає, що автором вірша міг бути член «Руської Трійці» Михайло Мінчакевич, див.: Євген Нахлік, З перших проб нової літератури в Галицькій Русі. *Син Русі* (1833). Перша рукописна збірка віршів Маркіяна Шашкевича та його побратимів. Упор. Є. Нахліка. Львів 1995. С. 11.

було залишитись анонімним і тим самим, не порушити авторитету духовного стану.

Три рукописні вірші о. Гавришкевича, які сьогодні зберігаються у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника, у 1908 р. надрукував Филип Свистун³⁰. Вірш *Утренна піснь* зберігся у відписі зробленим, як припускаємо, рукою сина поета о. Івана Гавришкевича. На кінці останньої сторінки є дописка *З паперов ус. Василія Гавришкевича. Н. Б. Піснь, похожая на повижшую, находится в которой то читанці для школ народних.* Цієї інформації нам не вдалося уточнити. Филип Свистун припускає, що цей твір Гавришкевич написав перед 1840 р.³¹ Другий вірш *Безбожний*, – це датований 1844 роком автограф з підписом Василя Гавришкевича. Підпис ідентичний як на листі з 11 серпня 1848 р., адресованим до Головної Руської Ради у Львові³². В часі «Весни народів» о. Василь Гавришкевич був членом деканальної Руської Ради в Любачеві, а потім заступником її голови. Свій підпис, як заступник голови Любачівської Ради, склав під листом-зверненням до Головної Руської Ради у Львові в справі користування громадськими лісами. Згаданого листа підписав також близький друг Гавришкевича о. Данило Кошик – член Любачівської Ради³³.

³⁰ Див.: *Стихотворения о. Василія Гавришкевича, пароха въ Новомъ Селѣ Любачевскаго деканата.* (Изъ бумагъ покойного). Вѣстникъ «Народного Дома». Львовъ 1908. Ч. 8-9. С. 160-164.

³¹ Там само. С. 160.

³² Лист зберігається у Львові в Центральному державному історичному архіві України, фонд 180, оп. 1, спр. 43, арк. 56-57.

³³ Лист опублікований у збірнику: *За віру, народ і права. Руські Ради Надсяння 1848-1850 рр.* Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. Перемишль 2005. С. 201-203. Там теж, на стор. 190, факсиміле підписів о. Гавришкевича й о. Д. Кошика.

Безперечно, найбільш дозрілим твором о. Гавришкевича слід вважати поему *Безбожний*. У цьому високо духовному творі, побудованому на життєвому екземплюм, поет-священик ладом проповіді бажає зворушити найменших читачів, розбудити у них християнську чесноту милосердя і Божого страху. У поемі автор використовує біблійні топоси: багача, як синоніму гріховності, моря, як засобу покарання, та морської плавби, як символу людського життя. *Безбожний*, подібно до *Думи*, закінчується моральним повчанням, як належить зберігати віру, дотримуватись християнських чеснот.

Вірш *Стих піднесен дня 17 студня 1840 г. другу Данилу Кошику, пароху в Брусні* зберігся у відписі, почерк ідентичний як у вірші *Утренна піснь*. Переписувач (син поета, о. Іван Гавришкевич?), зміст вірша пояснив двома примітками, що стосуються особи о. Данила Кошика, зокрема його потягу до надмірного вживання ліків. *Стих* – це єдиний з відомих нам творів о. Гавришкевича, що був адресований до рослому читачеві. Поет продовжує ним барокову традицію віршів-орацій, яка, за словами Михайла Возняка, на теренах Галичини мала давню традицію³⁴. Найпростіше довести цього можна порівнюючи вірш-орацію *Пане отче, родичу мой...* анонімного барокового автора зі стихом *Отче Даниле, Брусненский Прелате!* о. Гавришкевича:

Пане отче, родичу мой зацний,
Я найнижший подножок твой власний
Пред тобою нині упадаю
І святи хвалебними поздорвляю,

³⁴ Михайло Возняк, *Матеріали до історії української пісні і вірші*. Тексти й замітки. Т. І. Львів 1913. С. 45.

Котриє в радості опроважай,
А мене в ласці своїй май (альбо ховай)³⁵.

*

Отче Даниле, Брусненский Прелате!
Друже премиilih, куме і брате!
День іменин Твоїх тим начинаю,
Що Ти сердечно благ всіх желаю:
Літ пережити зо дві копини,
Видати щастно доні-малини,
Мати синів остроумних і хватів^{36*},
Фунти банкнотів і сотнар дукатів.
Най Ти здоровле весело іграє,
Всякий недуг Тебе оминає.

В епоху бідермаєру видавалися друком спеціальні збірники зі зразковими текстами святкових вітань. Такий друк *Сборник привітствованій і желаній к употребленію руского юношества* з'явився у Львові 1851 р., а його ініціатором і автором ряду віршованих вітань і побажань був Павло Леонтович, відомий поет родом зі Щуткова, що біля Любачева (священик і земляк о. В. Гавришкевича). Про популярність цього видання Кирило Студинський писав: *вірші стали не одній дитині в пригоді, коли зближалися уродини, чи іменини діда, бабуні, батька, нені, або сестри. Ще у вісімдесятих роках минулого віку заглядали ми до збірки желань, переписували, або виучували на-із-уст, бо нічого кращого в нашім письменстві не мали*³⁷.

³⁵ Там само. Вірш № 9. С. 52.

³⁶* Дочки о. Даниїла видалися істинно щастливо, і живут досі, синів не діждався покійник [заувага переписувача – В. П.].

³⁷ Кирило Студинський, Павло Леонтович (Павло зі Щуткова). Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Том СХХХII. Львів 1922. С. 137.

У 1844 році, в перемиській друкарні єпископа Івана Снігурського надруковано порадник *Руководство ко умноженю і годованю садовини по селах і містечках*, написаний священиком Перемиської єпархії о. Василем Гавришкевичем, парохом у Новому Селі на Любачівщині³⁸. Значення появі цієї публікації для української культури добачили учасники Собору учених руських, – першого в історії з'їзду української інтелігенції, що проходив у Львові в днях 19-26 жовтня 1848 р. На засіданні Відділу низчого шкільництва о. Йосафат Кобринський запропонував користуватися порадником о. Гавришкевича як підручником для початкових шкіл: *садоводство Гавришкевича, печатане в Перемишили препоручается особенно к научению і разпространению як найборше*³⁹. Порадник Гавришкевича визнано також корисним для селян, тому і Відділ господарства рекомендував його для розповсюдження серед українського населення⁴⁰.

Сільсько-господарчий порадник о. Василя Гавришкевича не був першим такого роду твором в українській фаховій літературі, його попередником була *Книжица для Господарства* І. Ленкевича, опублікована Василіянами у Почаєві 1788 року⁴¹. Є там окремі розділи присвячені справам

³⁸ Повний заголовок такий: *Руководство ко умноженю і годованю садовини по селах і містечках, написаное В. Гавришкевичом, Парохом Новосельским.* В Перемишли, в Типографії Епіскопської при соборному Храмі Рождества святого Йоанна Крестителя 1844. Сторінок [6] + 86 + [1 ілюстрація].

³⁹ Див.: Яков Головацкий, *Исторический очерк основания Галицко-русской Матицы и Справоздане первого собора учених русских и любителей народного просвещения*. Львів 1850. С. ХСІ.

⁴⁰ Там само. С. ХCVIII.

⁴¹ Титульна сторінка цього видання надрукована польською мовою, хоч увесь текст книжки – українською, деякі розділи надруковано у двох версіях: кирилицею та латинкою. *Książka lekarstw Końskich, oraz spo-*

садівництва: *Лѣкарство на згубу гуселницѣ з городовѣ з древа і капусти* (стор. 77-78), Якъ тіи робаки губити, которї на древѣ въ садахъ листъ и цѣвтъ обѣдаютъ? (стор. 88), *О прищепахъ садовыхъ Яблокъ, Грушокъ и иныхъ древесъ* (стор. 88-91), *Орѣхи волоскіи садити* (стор. 92-93), *Jak tyi robaki hubuty, kotoryi naderewi w Sadach lyst i cwit obidaiut?* (стор. 104), *O Pryszzepach sadowych Jablok Hruszok, i proczyich* (стор. 106-109). Проте українська культура потребувала чекати аж 56 років, щоб з'явилося подібне видання, тим разом присвячене виключно садівництву. Розділ *О прищепахъ садовыхъ Яблокъ, Грушокъ и иныхъ древесъ* з василіянського порадника – це тільки основні і дуже скромні інформації про щеплення садових дерев, тим часом книжка отця Гавришкевича – це вичерпне, як на свій час, компендує помологічних знань. Отже, *Руководство ко умно-*

РУКОВОДСТВО

ко

оумноженю і годованню

САДОВИНЫ

ко

СЕЛЯХЪ И МѢСТСЧИХЪ,

написаное

Б. ГАВРИШКЕВИЧОМЪ.

Издадено въ Неволинікіи.

въ пересмѣшили,

въ Типографіи єпископской

при соборномъ Храмѣ Рождества стого Іоанна
Крестителя, 1788.

soby ratowania w Chorobach, Bydla, Owiec, &c. w Typografii WW. OO. Bazylianow za Przywilejem J. K. Mci. 1788. R. w Roczaiowie. 110 c. Користуюся фототипічним передруком проф. Олекси Горбача: Два почаївські стародруки: «Книжиця для господарства» (1778) та «Полѣтика свѣцка» (1770/1790). Мюнхен 1985. Див. ще: Ярослав Ісаевич, Українське книгодрукарство: витоки, розвиток, проблеми. Львів 2002. С. 330-331

женю і годованю садовини по селах і містечках о. Василя Гавришкевича, є першим того типу українським (і україномовним) фаховим виданням з помології.

Книжку відкриває передмова (*Предисловіє*), в якій автор виклав свої очікування щодо опублікованої праці, і назвав її адресатів:

найліпшає єсть річ, аби діти земледілців уміли з зернят, іли інним способом дерева овоцовий множити, щипити, пересажати і до видаваня овоців допроважати; а о тім буде розмова в сей книжці.

[...] Наміреніє мое єсть, подати руководство простим людем по селах і містечках, як собі мають поступити в тій вітві господарчій. Хотябим не рад бити незрозумілим, єднакож пишу коротко, южто абим не знудив чительника довгими розправами, южто, аби недостатних рольників не відстрашити великою ціною від куплення тої книжки для дітей своїх⁴².

Залишаючись у річищі дидактичної стихії епохи бідермаєру, новосільський парох впевнений, що:

Красная а разом дуже пожитечная есть то річ, где есть дім обсаджений деревами овоцовими, котрій живят земледілца своїми овоцами, хоронят го в часі великія бурі.

[...] Овоц зерваний, усушений, може бити на час до вішнь захованний, а нераз станеться в великій вигоді, для здорових есть покармом, а слабим стається лікарством. Для того то найласкавший монарха⁴³ обіцяєт

⁴² *Предисловіє.* Руководство. С. 3 ненумерована.

⁴³ Мова йде про Фердинанда I (1793-1875), з 1835 р. цісаря Австрійської імперії. У 1848 р. він передав владу Франц Йосифу I.

надгороду тим підданим, котрий би певну лічбу дерев овоцівих насажених і зашиплених указали, а ораз наказуєт, аби кождий хотящийся женити мав хотіть кілька дерев овоцівих насажених. Тим святым наказом розмайтий перешкоди стаються часто на заваді⁴⁴.

Порадник о. Гавришкевича має форму трактату, в якому крім чисто фахових порад, читач знайде елементи християнського морального повчання. Автор-священик кладе наголос на належному ставленні до дерев як власності, пошануванні їх недоторканості в ім'я збереження християнських заповітів. Цьому питанню автор присвятив окремий розділ – § 19. *Погрішення (Погрішності) садовиї*⁴⁵.

Як Господь Бог поблагословит працу земледілца, зародит садовина. Вмісто вдячності за його дар діються часто великія погрішення так зо сторони властителей, яко і інших людей. Много грішат діти земледілців, котрій псують недозрілі овоци, більше грішат родичі, котрій їм на тое позвалають, а найбільше грішат діти, ходячи до чужих садів а їх родичі їм позвалаючи до тихже ходити і краденим способом овоци зривати⁴⁶.

На оправдання дорослих, що, мовляв, переднівок довгий і нема чим прогодувати дітей, а тому й діти не слухаються батьків, – душпастир-садівник відповідає:

А если тя дитина не слушает то досить зле: бо если тя дитина малая не слушает покись еще в силах, якже

⁴⁴ Там само. С. 1-2 ненумеровані.

⁴⁵ Руководство. С. 53-56.

⁴⁶ Там само. С. 53-54.

ся можеш сподівати послушеньства від неї в той час, як доростет, а ти на силах опадеш? Овоц в той час єсть дозрілий, як набере звичайної собі власної барви і смаку приемного, а меновиті (іменні) грушки і яблука в той час, як їх зернята почорніють. Церков святая не без причини установила, аби овоци на Преображені Господне благословими били, але запевне для того, аби люди, котої завсігди Господу Богу вдячними бити повинни за єго дари, часть якую овоців своїх принесли до церкви, а як їх ієрей поблагословит і людем роздаст, в той час со благословеніем овоци поживати зачинали⁴⁷.

Байдуже ставлення до не пошанування малими дітьми чужої власності з боку батьків, які вважають, що «*то Бог для кождого родит*», але також і місцевої влади, для якої *мало важат подобний крадежи*, є причиною того, що:

годовані садовини в наших краях так міцно єсть за недбаное, бо хотяж хто мав якую деревину, тая надаремні місце забирала в городі, а властитель і не знов правдивого смаку зе своїх овоців, бо їм злий люде нігди дозріти не дозволили⁴⁸.

Питання християнської моралі і поведінки є також провідним елементом іншого розділу – § 21. *O деревах при дорогах і гостинцях публичних насадженых*⁴⁹. Уньому о. Гавришкевич явиться нам як провісник руху українських «зелених» в його християнській, бідермаєрівській формі:

⁴⁷ Там само. С. 54-55.

⁴⁸ Там само. С. 56.

⁴⁹ Там само. С. 58-63.

Панове, котої нетілько своє власное добро мають на оку, але єще більше інних людей, отжаловали частъ землі з своїх добр дідичних, повиміровали гостинці простиї від єдного села до другого, від міста до міста; для вигоди поробили їх обширними, аби їх сухо утримати, казали з обох сторон рови повибирати, калюжі форостом повитарасовувати, а на ріках мости побудовати, і тоє все утримують в добрім стані. Для оздоби більшого безпеченства і відпочинку подорожників, пообсаджали такій густинці деревами. Але злий люде часто тому публичному добру стаються на перешкоді, не дозваляючи аби тиї деревка вросли⁵⁰.

Як приклад, наводить стан придорожніх насаджень біля містечка Олешиці:

Тиї густинці в часі тринайцяти літ, як ми суть знаний [тобто з-перед 1844 р. – В. П.], юж по кілька рази били деревами обсажені, кождоє дерево (котрихся може кілька тисяч по всіх дорогах в тімже паньству знаходило) било до кола привязане, а навет аби ходоба до него приступу не мала, терниною обложене, а єднаково ж малося котоющее утримало. Злий люди ци то з потреби, ци теж зо сваволі повилямовали коли, до котрих тиї дерева били привязані, поломали деревину, а много з корінем повибирали так, жеся мало котоющее позостало.

Грішат такій люди тяжко на против людскости, не заслугуют собі навет аби їх людьми називати, бо псу-

⁵⁰ Там само. С. 59-60.

ют тоє, що для їх власного і інших людей добра єсть учиненое⁵¹.

На кінець, зболілим голосом отець Гавришкевич додає:

А хотьбись не мав жадного пожитку з тих дерев, то го будут мати твої потомки, інній люде, а єсть то тяжкий гріх зе сваволі або для малого своєго пожитку, псова-ти пожиток інших людей далеко більший⁵².

У наступному розділі – § 22. *О насадженю дерев овоцо-вих на пасвистках громадских*⁵³, невтомний пропагандист садівництва, виходить із пропозицією здавалося б нереальнаю в галицьких умовах:

Каждая громада маєт хоть кавалок пасвистка вспільногого, а некоториї громади мают обширниї лани, на которихся стада розмаїтої ходоби пасут. Тиї пасвистка моглиби бити з рідка обсаженими деревами овоцовими, коториїби нетілько пасвистку нічого не шкодили, але овшім допомагалиби до лішшого вросту трави, боби ю хоронили від збитечних упалів. Ходоба мала-би охорону, а селянин поживлінє для себе і челяди своїй⁵⁴.

І хоч автор впевнений, що ці рядки викличуть у читача сумніви, вимальовує перед ним позитивну перспективу:

⁵¹ Там само. С. 60.

⁵² Там само. 62.

⁵³ Там само. С. 63-70.

⁵⁴ Там само. С. 63.

Не єдному читателеви будеться здавати тая мисль за надто смілая і до правди не подобная. Як то бити может, аби садити садовину на пасвистках, колися она коло дому в городі з трудностю приймаєт? Віткиж взяти так много дерев овоцовых? Кто ж на них овоців допильнує на пасвистку, коли їх в городі трудно допильновати? Хотяжбися що і уродило, то злий люди зеленцем знесут, і деревину поломлят.

Єсть то річ певная, же в насаженю дерев овоцowych на пасвистках громадских великиї заходять трудности, аніся сподію, аби то так скоро могло прийти до скутку. Найпершя річ о тоє ся розходит, аби доми деревами овоцовими обсадити, а потім можна мислити о пасвистках⁵⁵.

Подібні мрії не опускали галицьких інтелігентів ще й у першій половині ХХ ст., прикладом хай послужить книжка іншого надсянця – Василя Гірного *Що діялося у селі Молодівці* (Краків 1943). В. Гірний представив у ній власний політично-економічний проект ідеального галицького села, який, за словами автора, можна б зреалізувати при умовах загального солідаризму.

Правовим питанням, що виникають із користування плодами дерев, які ростуть на межах, присвячений окремий розділ – § 20. *О деревах овоцowych не межах і коло них знайдуючихся*⁵⁶. Як зауважує автор:

Часто биваєт колотня великая і ненавість меже сусідами з причини дерева овоцового на або коло межи

⁵⁵ Там само. С. 63-64.

⁵⁶ Там само. С. 57-58.

урослого. Як таке дерево зродит овоци, властитель дерева, на якого ґрунті оно стоїт, не хочетничого дати своєму сусіді, хотіж гилі далеко за межу на ґрунт сусідський суть простертиї, ходит сам або его челядь, визбираєт кожного разу нападаний овоци, і стрясениі также сам визбираєт, витовкает траву і огородину, а якся сусід упоминаєт, або збираєт нападениі овоци, сварится з ним мовячи: «то єсть моє дерево і мої овоци»⁵⁷.

Проте, ці проблеми можна розв'язувати без сварній в дусі християнського братерства; автор наводить приклад із власного досвіду:

Я маю три великиі груші при всходній межі вирослиї, з которых если зродят, більше як два корци, хоть не найліпших грушок за пліт на город сусіда падают. Я чиню з ним такую добровольну дільбу: всі паденки сут сусідови, аби моя челядь плота не ломала і сусідови огородини не витовковала. Трясених зась овоців нападаних на город сусідів беру половину собі, а половину даю сусідови, а він з тої дільби есть весьма доволен⁵⁸.

Такий спосіб полагоджувати сусідські стосунки у питанні спільногго користування плодами садовини, пропонували записи середньовічного німецького, т.зв. магдебурзького права, які здавна мали застосування на українських землях і згодом знайшлися у такій пам'ятці

⁵⁷ Там само. С. 57.

⁵⁸ Там само. С. 58.

українського законодавства як кодекс *Права, за якими судиться малоросійський народ*, складеного у 1743 р.⁵⁹

Основну частину книжки о. Гавришкевича займають, що зрозуміле, справи вмілого вирощування садів. Автор презентує велике знання предмету, а свої міркування часто посилює цитатами із фахової літератури. Крім власного багатого досвіду садівника, о. Василь посилається на праці німецьких садівників (садописарів, – як пише) Ровера і Міллера, чиї статті друкувалися у фаховому журналі «*Ziemianin galicyjski*»⁶⁰, посилається також на німецький річник *Vaterländischer Pilger vom Jahre 1826* (*Вітчизняний паломник на 1826 рік*), а деінде пише, що так *Англики додають*.

Фахові садівничі терміни отець Василь Гавришкевич подає у перекладі із німецької, або пояснює їхню суть: *До очкованя суть умисльниї ножики (Okulirmesser)*⁶¹.

[...] таке очко єще того самого року виросте, щося називаєт *растягим очком* (*aus treibende Auge*), а тоє можеся діяти аж до св. Онуфрія (12 Іюня)⁶². Коло св. Онуфрія перетворяються соки під корою в дерево, дерево затримується на час короткий в зрості, а кора не отділяється від дерева. По св. Онуфриї підступают знову соки під кору, дерево зачинає далі рости, а кора

⁵⁹ Див. Артікуль 14. *О деревѣ растущемъ близъ сумежнаго чѣго грунта или на самой межѣ*. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. Київ 1997. С. 342-343. З посиланням на *Саксонське Зерцало*.

⁶⁰ «*Ziemianin galicyjski*»: pismo poświęcone gospodarstwu krajowemu («Галицький землевласник»: часопис присвячений краєвому господарству), – журнал виходив друком у Львові 1835-1837 рр.

⁶¹ Розділ: § 7. *О очкованю дерев овоцових*. С. 13.

⁶² Святого Онуфрія припадає 12 червня за старим, або 25 червня за новим стилем.

відділяється від дерева. В той час очкуються знову дерево аж до осені, поки кора не присхне. А же таке очко не виросте аж весни наступаючої, а через зиму спит, для того таке очковане називається *спящим очком* (*aus schlafende Auge*), і таке очковане єсть ліпше⁶³.

Крім загальновідомих способів щеплення дерев, є теж способи невідомі загалові селян: *кожуховане*, *отлучене*, *рурковане*. Ось чим вони характеризуються:

Кожуховане (*das Pelzen*) називається в той час, колиця зраз не в розлуп але за кору вставляєт.

[...] *Отлучене* (*ablactatio*) єсть спосіб помноженя добріх дерев овоцowych через гилі.

[...] *Рурковане* (*fistulatio*) может бити ужитое на малих деревках⁶⁴.

Отець Гавришкевич виявився знаменитим знавцем української сільськогосподарської термінології, якою користується дуже вміло. Місцями його текст має характер літературного твору, з гарними поетичними порівняннями:

Водній літорости суть то краснії, весолії під коронов з пенька або з грубої гилі просто з закори вирошли прути, маючи рідкії і маленькиї очка⁶⁵.

⁶³ Там само. С. 14.

⁶⁴ Розділ: § 10. *О інних способах щипленя*. С. 29-31.

⁶⁵ Розділ: § 15. *Дальшое ходжене около дерев овоцовых в саді*. С. 46.

[...] Викопавши їх [саджанці глоду – В. П.] зе школи притенаються на шість цалей від чуприни кореней і садяться до приготованого місца⁶⁶.

У тексті *Руководства* вражає діловий стиль розповіді вправного садівника; він ясний, без зайвих і довгих пояснень, зрозумілий і для сучасного читача:

Зраз, то єсть прут того ж самого року вирослий, з листом зеленим, під которым маються повні очка знаходити, взятий з доброго дерева від сторони полудневої або сходової.

[...] Я очкую ножем звичайним до заправляння піря (сцизориком); такоже колодач, чили так званий циганок добре наострений может бити ужитий до очковання⁶⁷.

[...] При отдаленю очка від зраза уважати потреба, аби зарід знайдуючийся в очку, з котрого дерево рости маєт, не виявся з очка і не зістав при дереві, що єслибися постерегло, покидається тоє очко, і берется інноє⁶⁸.

Крім фахового опису садівничих робіть, читач знайде у книжці також інші важливі поради, наприклад: *Перед окнами не потреба также збитні спихати деревину, боби то учинило темність в мешканю, і здоровлю людському билоби шкодливі*⁶⁹.

⁶⁶ Розділ: § 23. *O плотах саморідних*. С. 72.

⁶⁷ Розділ: § 7. *O очкованю дерев овоцювих*. С. 13.

⁶⁸ Там само. С. 16.

⁶⁹ Розділ: § 14. *O насаженю дерев овоцювих по під плоти і по інних місцах*. С. 43-44.

Останнім у пораднику отця Гавришкевича є розділ – § 23. *O плотах саморідних*⁷⁰, щоправда сам автор признає, що він не може похвалитися таким плотом, отже і не має потрібного досвіду, тому вскажу тільки як він єсть описаній в : «*Ziemianinie galicyjskim*» з посиланням на автора статті – Функе:

Недостаток лісів на огорожене саду єсть такоже не маюю перешкодою, жеся сади утримати не могут. Праца і пильність і в тім зарадити потрафит через запроваджене живого плота.

[...] Гліг білий єсть найліпший на пліт саморідний, пліт з него згодований в 7-8 року так єсть густий, же в літі птиця через него перелізти не может, а в 12 році до тої приходить сили, же го наймоцнійший віл переломати не потрафит. Видерживаєт до 150 літ, і зносит боліє мороз як інное дерево⁷¹.

Усі, найважливіші інформації, потрібні сільському і маломістечковому садівнику, автор ще раз представив у кінці книжки, помістивши там *Місяцеслов садовий*⁷². При назві кожного з місяців (вони подані у церковнослов'янській формі), представлено у пунктах хід робіт, необхідних до проведення у даному місяці. Наприклад у грудні (Декемврій) садівнику належить:

Збирати зернятка з яблок на рождество Христово ужитих, змішати з землею, всипати в вазон, накрити по-

⁷⁰ Руководство. С. 70-79.

⁷¹ Розділ: § 23. *O плотах саморідних*. С. 70-71.

⁷² Руководство. С. 79-86.

кривою, абися миши до вазона не достали, і закопати в півници⁷³.

На останній сторінці книжки о. Гавришкевича, видавці помістили три малюнки, на яких зображені три різні способи щеплення дерев і три етапи таких робіт: *Лучене*, *Очковане*, та *Щиплене в розлун*.

*

Резюмуючи, автор плекає надію, що спадщина отця Василя Гавришкевича займе належне їй місце у каноні західноукраїнської літератури першої половини XIX ст., й у Шашкевичеве 200-ліття приверне до себе увагу дослідників галицького відродження.

⁷³ *Місяцеслов садовий*. С. 86.

Чи отець Маркіян Шашкевич
є автором перекладу вірша
Тілько вже разів сонінько вертало?

Марія Вальо публікуючи у «Шашкевичіані» статтю про видання *Русалки дністрової*, передрукувала також критичні матеріали Михайла Возняка та Лідії Чехович, що відносяться до передруків й фототипічних перевидань *Русалки дністрової*. Авторка прагнула звернути увагу майбутніх видавців спадщини Маркіяна Шашкевича на конечність застосування наукових засад редакторської підготовки таких видань¹. В контексті недалекого 200-ліття народження о. Маркіяна і сподіваних ювілейних видань його літературної творчості, здається, що такого критичного підходу вимагає не тільки альманах *Русалка дністровая*, але також приписуваний Маркіянові Шашкевичу вірш *Тілько вже разів сонінько вертало*.

Як нижче доведемо, канон творів отця Маркіяна формувався літературознавцями і видавцями без належного критичного ставлення до зібраного ними матеріалу.

Михайло Возняк у вступній статті до підготовованого ним повного видання творів М. Шашкевича, писав:

[...] в 1850 р. принесла “Зоря Галицка” в 80 ч. статей-ку “Всячина”, підписану криптонімно И. Н. [Іван

¹ М. Вальо, *Про наукові засади редакторської підготовки видань “Русалки дністрової”*. Шашкевичіана. Збірник наукових праць. Вип. 5-6. Львів-Вінніпег 2004. С. 90-110.

Наумович, зять В. Гавришкевича – В. П.], в якій опубліковано текст з початком “Тілько вже разів сонінько вертало”. Тут і зазначив криптонімний автор, що подав “нашому обществу пісноньку знайдену меже паперами в Новоселі у всеч. намістника Гавришкевича, котору сочинив усопший єще р. 1839 Бульвинський, друг нашого безсмертного Маркіяна [тут і далі мое підкреслення – В. П.], ревний соділатель дружества завязавшогося в цілі сочиненія народного слова-ря, чоловік сердечний, в товаристві бувало любимий і всякому милий”².

Виринає питання, – звідки в молодого питомця Івана Наумовича, який приїздив до Новосела (Нове Село біля Любачева) до своєї майбутньої дружини Теодори (одружилися у 1852 р.), дочки священика Василя Гавришкевича, таке знання про діячів Шашкевичевого кола, зокрема про Михайла Бульвинського, який помер ще у 1838 р., й звідки взявся між паперами о. Гавришкевича цей вірш, в якому, як писав у цитованій статті М. Возняк:

[...] по складі, словах, настрою і ідеї цього вірша піз-навали в його авторі Шашкевича й така традиція удержанася досі. Впрочім се не оригінальна поезія, а перерібка з польської мови, як догадувався др. В. Кочовський, а як указав автора проф. К. Студинський, з Карпінського.

² М. Возняк, *Кілька слів про видаваннє Шашкевичевих писань і їх хронологію*. Писання Маркіяна Шашкевича. Збірник Фільольотичної Секції Наукового Товариства імені Шевченка. Т. XIV. У Львові 1912. С. IX.

Перша, ще несмілива спроба приписати цього вірша Маркіянові Шашкевичу вийшла з-під пера Володимира Коцковського у вступі до збірника творів «Руської Трійці». Автор статті посилаючись на публікацію у «Зорі» (1880, ч. 2) слушно здогадувався, що твір є перекладом *мабуть* після польського; *відпис сего стиха найшовсь між паперами приятеля Маркіяна, Бульвицького, але склад і мова пригадують Маркіяна*³.

Попри певні сумніви, видавці першого зібрання спадщини «Руської Трійці» вже без будь-яких застережень помістили поезію *Верніт ся пісні родимі!* у корпусі творів Маркіяна Шашкевича⁴.

Ще до появи критичного видання підготованого Михайлом Возняком, у 1906 році вийшов збірник підготований Юліяном Романчуком і виданий у серії «Руска письменність». Упорядник не помістив тут цього вірша, бо як писав:

Межи его поезиями подають також переклад з польского: «Верніт ся пісні родимі»; але сего не написав Маркіян Шашкевич, іно его приятель Бульвицький (гл. Зоря Галицка ч. 80)⁵.

Проте вже у другому виданні творів «Руської Трійці», яке вийшло через рік після видання М. Возняка, вірш цей,

³ В. Коцковський, *Введені . I. Онишкевича Руска бібліотека. Том III. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацкого.* Львів 1884. С. XXX.

⁴ Там само. С. 23-24.

⁵ *Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацкого, Николи Устияновича, Антона Могильницького.* Руска письменність. III. Видане товариства «Просвіті». Львів 1906. С. 64. Подібно вважав Іван Левицький у своїй Галицько-руській бібліографії XIX ст. Том I. Львів 1888. С. 54.

попри певні сумніви упорядника, знайшовся у корпусі творів М. Шашкевича.

Чи сеся перерібка есть дійстно твором Маркіяна Шашкевича, се непевне; она друкована була найперше в “Зорі Галицькій” 1850 ч. 80. яко твір о. Бульвињского, приятеля Шашкевича⁶.

Представлені вище приклади підтверджують припущення, що видавці народницької орієнтації старалися представити творчість М. Шашкевича у якнайширшій, найбільш об’ємній формі, не прикладаючи особливої уваги до справжнього авторства Шашкевича. Не сприяла тому навіть така нагода, як річниця 100-ліття народження поета.

Щоправда у пізнішому часі твір цей публікувався вже як переклад М. Шашкевича із Ф. Карпінського⁷, але й тут видавці, користуючись із ювілейного видання 1912 р. підготовленого М. Возняком, не спромоглися на критичний підхід щодо першої публікації Івана Наумовича і не врахували очевидних фактів представлених першим публіатором цього твору. Навіть Михайло Шалата, дуже заслужений дослідник творчості Шашкевича, також вважає його автором цього перекладу⁸. У виданому ним

⁶ Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацкого. Видане друге (з додатком творів: Івана Вагилевича і Тимка Падури). Руска письменність. III, 1. Накладом товариства «Просвіта». Львів 1913. С. 136-137. Твір надрукований у розділі *Переклади. З польського*. С. 42.

⁷ М. Шашкевич, [Із Ф. Карпінського]. *Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст.* Упор. І. І. Пільгук, М. Г. Чорнописький. Київ 1965. С. 89.

⁸ М. Й. Шалата, *Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність*. Київ 1969. С. 216.

збірнику творів М. Шашкевича, вже без будь-яких застежень заявляє, що вірш цей [...] виявив Іван Наумович і, приписавши його другові поета, Бульвинському (?-1839), опублікував у "Зорі галицькій"⁹.

Неупереджений дослідник мусить признати, що зміст публікації Івана Наумовича із 1850 р. не дає жодних підстав сумніватися у авторстві Михайла Бульвинського, а тим більше приписувати його Маркіянові Шашкевичу.

Про отця Михайла Бульвинського збереглося обмаль інформації. Відомо, що народився 1812 року в Гарбаях, передмісті Перемишля, в родині міщанина. До семінарії у Львові був прийнятий 1834 р. Під час навчання у 1836 р. виступив у семінарії з промовою (по-польськи) про обов'язки підданого супроти монарха¹⁰. У 1837 р. був висвячений й став адміністратором парафії в Кречовичах Ланцутського деканату, помер у Перемишлі 1838 р.¹¹ Сьогодні важко підтвердити припущення, чи Бульвинський був талановитим письменником й чи залишив якусь літературну спадщину, в кожному разі став він членом Шашкевичевого гуртка. Цілком можливо, що пісні надруковані у *Русалці дністровій*, у розділі *Ладканя* (Від Перемишля): 1. *Коли брат княгині косу розплітає*, 2. *При вінкоплетинах*, 3. *Сиротинськая* – були записані саме Михайлом Бульвинським, – чи не єдиним перемишлянином у шашкевичівському гуртку.

⁹ Маркіян Шашкевич, *Твори*. Київ 1973. С. 172. Вірш Тілько вже разів сонінько вертало надрукований у цьому збірнику з деякими фонетичними модифікаціями, див. стор. 103.

¹⁰ Див.: К. Студинський, *Львівська духовна Семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829-1843)*. Збірник Фільольгічної Секції Наукового Товариства імені Шевченка. Т. XVII і XVIII. Львів 1916. С. СІІ.

¹¹ Див.: D. Blazejowskyj, *Historical ſematism of the Eparchy of Peremyšl including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828-1939)*. Львів 1995. С. 607.

Інформація І. Наумовича про авторство згаданого вірша, яку він отримав від о. Гавришкевича є більш правдоподібна, чим припущення пізніших дослідників (Коцковського та Студинського), і які Михайло Возняк назвав уже «традицією».

Звідки взявся у о. В. Гавришкевича вірш *Тілько вже разів сонінько вертало*, не знаємо, нічого про це не пише Іван Наумович. Про можливі зв'язки о. В. Гавришкевича з колом Шашкевича ми не маємо жодних прямих інформацій, але є один слід, який може дещо пояснити. Відомо, що о. Василь Гавришкевич писав поезії, 1847 р. у Перемишлі вийшов друком його вірш *Пчоли*, підписаний криптографією В. Г. П. в Н. (тобто – Василь Гавришкевич парох в Новоселі). Добірку його віршів із 40-х років опублікував Ф. Свистун¹².

У рукописній збірці *Син Русі* з 1833 року знайшовся вірш *Дума. Хрестець камінний край Любачева*, якого автор не підписаний. Подія, про яку мовиться у вірші, відбувається в придорожній каплиці, де за недотримання перед-шлюбної присяги, від удару грому трагічно гине молода пара. Автор точно описав топографію місця: каплиця стоїть під Любачевом при дорозі з Башні, неподалік Любачівського замку, побіч пливе річка Годвишня. Про такі деталі могла знати тільки людина яка жила в Любачеві, або була родом з тих сторін. Такою людиною міг бути саме о. Василь Гавришкевич, який народився біля Любачева, а в самому Любачеві вчився у початковій школі й тоді міг дізнатися про цю легенду¹³. Мовні осо-

¹² Див.: «Вістник Народного Дому». Львів 1908. Ч. 8-9.

¹³ Див.: Іван Гавришкевич, *Біографія пок. о. Василія Гавришкевича. Дух і ревність*. Владика Снігурський та інші перемишляни. Упор. В. Пилипович. Перемишль-Львів 2002. С. 215.

бливості вірша *Дума. Хрестец камінний край Любачева*, зокрема вживання двоїни, як характерної риси говірок любачівщини, наближають його до мовних форм вживаних о. В. Гавришкевичем.

Згаданий вірш міг потрапити до рук упорядника *Сина Русі*, саме від Михайла Бульвинського, про якого так тепло висловлювався І. Наумович.

Дещо пояснює теж факт, що на відміну від більшості зібраних у цій збірці віршів, – *Дума. Хрестец камінний край Любачева* не підписаний, навіть криптонімом. На час створення збірки, Василь Гавришкевич був уже священиком у Новому Селі (від 1826 р.), отже йому треба було зберігати повагу свого становища, коли всі інші автори збірки були ще питомцями духовної семінарії, – тим можна пояснити причину, чому він не підписався під віршем.

Нижче публікуємо допис Івана Наумовича, в якому знайшовся вірш Михайла Бульвинського¹⁴.

* * *

Як путник повертаючий дононьку к любимій родині, за которою довго в чужині тужив, ступає нетерпливо к любимим своїм, не питаючи, чи гора строма, чи глубока яруга, чи скала, чи пропасть, аби лиш борше – борше к своїм приспіти, та з нимись порадовати; так не оден із наших любезних родимців в временах минувших, неприязніх народності нашій, не щадив ні труду, ні здоровля, виставляв ся на найбільші опасності, гоненія і погорду ворогів наших, щоби лиш прислужитись чим ни будь своїм, та увидіти возбуджа-

¹⁴ Допис опублікований у газеті «Зоря Галицька» 1850. Ч. 80. С. 483-484. Розділ *Всячина*.

ющуюся життя своїх, та хотіть подумати о кращій благодійній будущині.

От аби лиши згадати любезное всякому русинови імя Маркіяна, нашого галицького барда, братий Головацких, Устияновича і прочих інних, котрий то поезиями, то істориєю, то язикословскими сочиненіями прислужили ся отечеству, і на вічное благодареніе всіх родимців за неутомимую ревність і трудолюбіє заслужили – кромі тих, котрих любезний імена читаємо днесь в книжках, іли котрих дорогі лица видимо єще меже нами, бачимо їх ревнуючих і тружающих ся про общое благо, суть і такі, о котрих світ не знає, котрий ділали в нашій нещасливій бувальщині з всякою приліжностею з вотхновеніем чисто народним, но не много маючи соділателей а ворогів без ліку, тілько где по кутиках далеко від невдячного світа трудили ся за ніяку інну надгороду, як тілько з власного, основаного присвідчення. Так нині не в єдиній сільській хатині можна найти хоть маленький, недоспілій, но нам тепер дорогий овощ ревнителей наших, будь то пісню просто сердечну, будь думку тужливу, як і судьба нашій бувальщини. От і я подаю нашему обществу пісноньку знайдену меже паперами в Новоселі у всеч. намістника Гавришкевича, котру сочинив усопший еще р. 1839 Бульвинський, друг нашого безсмертного Маркіяна, ревний соділатель дружества завязавшого ся в ціли сочиненія народного словаря, человік сердечний, в товаристві бувало любимий, і всякому милий.

Пісня тая так одвітна чувству руского сердця тогдаших времен, же істинно мимо недостатків ей возхитивем ся нею. Так она звенить:

Тілько вже разів сонінько вертало
Ясненським світлом днину красило;
Но мому світлу щож то ся стало,
Що мені доси не зазоріло?

Вже й царинонька в гору ся взбила,
Росте, і в колос буяє швидко:
І ярина ся зазеленіла...
Моєй пшениці не видко – не видко.

Соловій мило вже щекотає,
Птичок громада лісних заграла;
Воздухом звінко жайворон співає;
Но моя птиця менісь – не озвала.

Де поглянь, з землі цвіт прозябає
По завчерашній поводі,
В чудесні барви сь луг приберає;
Но мому цвітку щось годі – щось годі.

Доки ж тя доки, весно молити?
Приспій на Галич лучи теплими,
І чадам руским верни їх цвіти...
Верни їм пісни родимі.

Оби всякий читаючий тиї строчки хоть зітхнув до небес за усопшого в раннім віку півця!

I. H.

Улюцький молитовник Михайла Левицького

Надсянське село Улюч, його уродженці та жителі внесли свій вклад в українську духовну культуру. На улюцькій горі Дубник знаходився василіанський монастир, з якого до сьогодні перетривала знаменита пам'ятка українського сакрального будівництва початку XVI ст. – дерев'яна церква св. Миколи. В Улучі, 19 серпня 1778 р., в сімі місцевого пароха о. Івана Могильницького прийшов на світ Іван Могильницький, пізніший перемиський крилощанин, визначний діяч української науки і культури поч. XIX ст., автор першої в Галичині граматики української мови. В Улучі пройшли теж дитячі роки Михайла Вербицького (1815-1870), визначного композитора, священика Перемиської єпархії (його батько Іван був улюцьким парохом)¹.

Рукописний молитовник улюцького дяка, поповича Михайла Левицького (здається, що він народився у селі Хочень біля Ліська), був складений у 1836 р., що підтверджує записка на аркуші 22. Внизу сторінки знаходиться заставка у формі трикутника, в ньому вписана дата і криptonім укладача: 1836. M: L: Згодом рукопис придбав мешканець Улуча – Петрушак, про що інформує власницька записка

¹ Основні історичні інформації про Улюч подано у статті: Володимир Лесняк, *Західні фортеці Руси-України. Ярославщина і Засяння 1031-1947. Історично-мемуарний збірник*. Український архів. Том XLII. Ред. Мирослав Семчишин. Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто 1986. С. 180-184.

на першій сторінці рукопису: *Ta Książeczka własna jest [...] Pietruszczaka [...] Ulucza wsi spod [...] Domu 305 A nabyta Jest od oyca po świętei p. Michała Lewickiego wroku 1884.* Можна припустити, що рукопис, аж до моменту, коли на поч. 30-х рр. ХХ ст. попав до зібрання перемиського музею «Стривігор», зберігався в Улючі у нащадків Петрушака².

Крім молитовника, у 1829-1832 рр. М. Левицький переписав збірник духовних пісень³, а через кілька років, під час навчання в перемиському Дяко-учительському інституті, нотний ірмолой – *Roku Państkiego 1838 w Instytucie Przemyskim Michał Lewicki mr*, як зазначив сам переписувач⁴. Після закінчення навчання працював як помічник вчителя (adjutor) у парафіяльних школах Перемиської єпархії; 1846 р. в селі Бориславка, 1846 та 1848 рр. в Улючі, 1847 та 1849 рр. в Посаді Риботицькій⁵.

Відомо, що М. Левицький успадкував книгозбірню, складену із стародруків та рукописів, яку протягом XVII та XVIII століть призбирувала священицька родина Свідзінських; спочатку в Тернівцях, а потім у Володжі та Лодині (надсянські села на південний захід від Перемишли). Від

² Одним з активних діячів в Улючі у 30-х рр. ХХ. ст. був Марко Петрушак, див. цитована стаття. С. 182.

³ Див.: Юрій Медведик, *Рукописні співаники другої половини XVII – початку XX століть і проблеми джерелознавчо-текстологічних досліджень почаївського «Богогласника*. Записки наукового Товариства імені Шевченка. Том CCLVIII. Праці Музикознавчої комісії. Львів 2009. С. 463.

⁴ Див.: Юрій Ясиновський, *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16-18 століть*. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів 1996. № 1078. С. 487; його ж: *Матеріали до біографічного словника співців і музик давньої України: переписувачі нотолінійних ірмолоїв. «Калофонія»*. Науковий збірник з історії монодії та гімнографії. Число 3. Видавництво Українського Католицького Університету. Львів 2006. С. 108.

⁵ Див. Шематизми Перемиської єпархії за 1846-1849 рр.

нащадків о. Павла Свідзінського попала вона до Михайла Левицького (може через одруження), який володів теж бібліотекою свого батька о. Івана Левицького, священика в селі Хоцень, колекціонера і переписувача книг, укладача відомого в літературі т.зв. хоценського співаника⁶. Згодом більшість рукописів цієї збірки Левицькі відprodали львівському колекціонерові о. Антонові Петрушевичу⁷. Автографи М. Левицького знаходяться на деяких рукописних книгах, що були у цій бібліотеці напр. у *Книзі учительній іже содержит в собі многія вещи духовных справ* (постанови Перемиського собору із 25 січня 1681 р.). На останній сторінці цього рукопису знаходиться записка: *Ulucz 20 stycznia 1829. Michał Lewicki mp⁸*.

До 1945 р. пам'ятка зберігалася в українському музею «Стривігор», про що засвідчує кругла печатка *Стривігор Музей в Перемишилі*, відбита на аркушах 32 зв., 34 зв., 50 зв., 65 зв., 66 зв., та каталогове ч. 893 (арк. 1). Імовірно, що для музею рукопис придбав Богдан Загайкевич – один з його засновників і голова Товариства Український Музей «Стривігор» в Перемишилі⁹. Про рукопис М. Левицького вперше згадав проф. Александр Наумов, дослідник

⁶ Див.: Юрій Медведик, *Українська духовна пісня XVII-XVIII століть*. Видавництво Українського Католицького Університету. Львів 2006. С. 23, 138.

⁷ Про історію бібліотеки див. статтю: Марія Колбух, *З історії бібліотеки родини Свідзінських*. Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Випуск 9/10. Львів 2002. С. 152-159.

⁸ Див. факсиміле в збірнику: Єпископ Інокентій Винницький, *Катихисіс або бароковий душпастирський сад*. Супровідні статті й упорядкування Володимира і Дениса Пилиповичів. Перемишль 2007. С. 428.

⁹ Богдан Загайкевич (1887-1967), – викладач української чоловічої гімназії в Перемишилі (1922-1939), після війни проживав у США, де і помер. Про подаровану ним збірку цінних девоціоналій, рукописів і стародруків див. у статті: Ю. Шпитковський, *Нова культурна інституція в Перемишилі. «Прорив»*. (Перемишль), 1 січня 1937. Ч. 1(7).

церковнослов'янських рукописів у Польщі¹⁰. Тепер рукопис зберігається в Національному музею Перемиської Землі в Перемишлі, сигнатуря rkp. C. 7076.

Пам'ятка нараховує 80 нумерованих аркушів, сторінки в рамках, розмір: 17, 6 × 11 см, тексти молитов церковнослов'янською та українською мовами записані півуставом, – польською мовою – скорописом. Обкладинки картонні, збереглися залишки шкіряного корінця.

Усіх молитов у книжці 65, з них 22 церковнослов'янською, 2 українською та 41 польською мовою. Марійних молитов – 21; церковнослов'янських 10, одна українська, польських 10. Молитов присвячених Ісусу Христу також 21; церковнослов'янських 7, одна українська, польських 13. Йоану Хрестителю – три: церковнослов'янських дві, одна польська. Святому Ігнатію Лойолі – три, всі польською мовою; дві молитви до св. Івана Непомука; дві до св. Станіслава, краківського єпископа, хоч гравюри приkleєні поруч тих молитов представляють іншого святого – Станіслава Костку; дві – св. Анні. По одній молитві присвячено таким святым: св. Андрію, св. Урсулі, св. Еразму, св. Панталеону, св. Карлу Боромеєві, св. Марії Магдалині, св. Великомучениці Катерині, святым Йоакиму і Анні, Святій Тройці, Святому Духу, св. Онуфрію.

Якщо розкрити книжку, – по правому боці читач побачить гарно віписаний текст молитви обведеної рамкою, а по лівому – теж у рамці – вклесений листок з малюнком,

¹⁰ Див.: *Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog*. Wydanie drugie zmienione. Opracowali Aleksander Naumow oraz Andrzej Kaszlej przy współpracy Ewy Naumow i Jana Stradomskiego. Kraków 2004. С. 644. С. 310. Автори каталогу неправильно відчитали власницький запис: *była u Michała Lenickiego w roku 1854 r.*, і неправильно датували сам рукопис: *wiek XIX, III kwiecien (1854)*.

що назагал ілюструє зміст даної молитви; у молитовнику їх 62. Створюється враження, що для Левицького ілюстративний бік збірника був так само важливий і рівноцінний як словесний. Можна припустити, що ці картинки (*святі образці*, – як говориться на Надсянні) Левицький купував у перемиських книгарів, або на відпустах; це, здебільше, гравюри на міді, але трапляються також літографії, що були надруковані у баварських (Авгсбург), австрійських (Віден, Грац) та чеських (Прага) друкарнях.

На деяких картинках з рукопису М. Левицького можна знайти прізвища їх авторів, напр. Йоган Мартін Вілл (*Joh. Martin Will*) є автором 5 картинок (арк. 22 зв., 27 зв., 42 зв., 48 зв., 54 зв.), зроблених у техніці гравюри на міді і розмальованих аквареллю. Ці твори витримані у бароко-вій стилістиці, у них багато рослинних елементів, рококо-вих раковин тощо. Автором 7 картинок є І. Буш (*I. Busch*), вони презентують класицистичну манеру, сюжети його графік обрамлені геометричними фігурами – еліпсом, колом, прямокутником (арк. 25 зв., 41 зв., 52 зв., 55 зв., 58 зв., 59 зв., 63 зв.). Антон Штрапергер (*Ant. Straperger*) є автором 5 картинок (арк. 31 зв., 43 зв., 49 зв., 51 зв., 61 зв.). Всі його твори надруковані на темно рожевому папері, витримані у реалістичній конвенції, яку можна б назвати бідермаєрівською, напр. *Втеча св. Родини* (арк. 49 зв.). Стилістично близькі до гравюр Штрапергера є картинки А. Штрабергера (*A. Straberger*, якщо я правильно відчитав прізвище художника). Його картинки, надруковані червоною фарбою, виявляють слабкості граверського ремесла (арк. 35 зв., 39 зв., 45 зв., 56 зв.), але цікаві тим, що на них знайшлися німецькомовні чотирирядкові епіграми. У рукописі є сім німецькомовних молитов-епіграм, вони засвідчують мовну полікультурність української інтелігенції початку XIX

ст.; крім звичної для попереднього століття українсько-польської культурної традиції, з'являється третій складник – німецька культура і мова. У цьому часі (30-ті роки) німецькою писали такі діячі перемиського осередку як о. Йосиф Левицький – згадати б його славну граматику руської мови (Перемишль 1834) і полемічні статті в австрійській та німецькій пресі, чи о. Йосиф Лозинський (німецькомовна публіцистика) але і такі відомі творці, як Юрій Федькович, Іван Франко та Ольга Кобилянська.

Про походження записаних Левицьким молитов не збираюся судити – це надто складне завдання, яке вимагало б кропітких досліджень. Одне тут певне – він не був їх автором, але важко відповісти на питання звідки їх узяв? Польськомовні молитви міг переписати з друкованих видань XVIII – поч. XIX ст., – церковнослов'янські, що можливо, з рукописів зібраних батьком та родиною Свідзінських. В молитовнику знаходимо дві україномовні молитви, *Молитва к Ісусу Христу* (арк. 38) та *Молитва Ко Пресвятой Богородици* (арк. 39). Перша з них – це прохальне звернення до пораненого Христового тіла:

Ноги Ісуса Укріжованого
в ранах ваших за-
ховайте мене; Руки Ісуса
Христа, на Кресті висячого
Ранами вашими заслоніт
меня; Сердце Ісуса зраненого
умоцінітмя;

Амінь.

Друга молитва – Молитва Ко Пресвятой Богородици (арк. 39), що здається бути перекладом з польської, є проханням до Богородиці про дари Святого Духа:

Ах прошу тя о Панно пре-
чистая Патронко осиротілих
потіхо опущоних, дорогою блу-
дящих, а матко великого ми-
лосердія, прийми мя под опіку
свою, а упроси ми дар духа С.
которий би мя цнотами обда-
рил от гріхов свободил, скорби
біди вшелякой боронил, а власці
своей аж до остатного моменту
живота моего ховати рачил
по смерти живот вічний да-
ровал. Амінь.

Належить зауважити, що перший україномовний друкований молитовник з'явиться щойно у 1878 р.¹¹, а серйозна дискусія про потребу вживання національної мови у щоденних молитвах, мала місце аж у 1911 році¹². Спроба о. Йосифа Левицького украйнізувати щоденні молит-

¹¹ Мова йде про виданий Товариством «Просвіта» *Народный русский молитвенникъ для дѣтей*. Львів 1878. 128 с.: іл., див.: Товариство «Просвіта» у Львові: показчик видань 1868-1939. Львів 1996. Ч. 90. С. 58. Там теж подано зміст видання. Укладачі інформують, що примірник цього друку зберігається у Національній Бібліотеці у Варшаві. Див. також: о. Петро Галадза, *Вступ до репринтного перевидання уривків «Молитвенника», упорядкованого о. Петром Крип'якевичем*. «Калофонія». Нauковий збірник з історії церковної монодії та гімнографії. Ч. 4. Львів 2008. С. 17-19.

¹² Ця дуже цікава і бурхлива дискусія відбулася на сторінках львівського католицького журналу «Нива», участь у ній взяли: о. Юліян Дзерович,

ви у виданому ним *Молитвослові для вигоди парафіян Школьских* (Перемишль 1840) зустрілася з негативним відгуком з боку церковної ієархії та деяких читачів¹³.

Молитовник відкриває *Молитва к Господу нашему Ісусу Христу* (арк. 3):

Благодаті Господи Ісує Христе, яже до
послідного дне живота твоєго
єгда на древі Креста святаго висящу
ти седм слов глаголивий,
да іми іх всегда в непрестанном
часі, і памяти іміем, і молим
тися ради седми слов Благово-
леми і прости ми яже всед-
ми гріхов противу тебі согріших. Амінь.

В молитовнику Левицького знайшов своє відбиття культ Серця Ісусового, відносно новий на теренах Галицької церковної провінції поч. XIX ст. На арк. 35 переписав він акафістову *Молитву до Сердца Ісуса*:

Сердце Ісусово всемогущое Благослови мя
Сердце Ісусово пречистое очисти мя
Сердце Ісусово Пресвятое освяти мя
Сердце Ісусово паче всего люби
мое, любовию твою розпалимя

о. Микола Щепанюк, о. Макарій Каровець, ЧСВВ, та о. Орест Гнатишак, парох в Сорохові біля Ярослава.

¹³ Див.: Йосиф Левицький, *Лист до митрополита Михайла Левицького* від 16 березня 1841 р., надрукований у збірнику: *Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни*. Упорядник В. Пилипович. Перемишль-Львів 2002. С. 435-439.

Сердце Іусово премилостивое помилуй мя
Сердце Іусово сладчайшое в бездні
твоих Божих, щедрот скрий мя
Да в тебе жити! о тебе скон-
чаю ся! в тебе пребиваю!
обитаю і возлюблю тя во
віки Амінь.

Як вже згадано, молитов присвячених Ісусу Христу є 21, стільки ж само присвячено й Богородиці. Гарну мистецьку форму має запис молитви до Богородиці на 47 аркуші; короткий текст якої Левицький записав стараним письмом, з ініціалом і рослинною заставкою.

Молитва
до Святой Девы Богородици.

Богородительнице чистая
небесная двери, спасенная
врата, всіх християн,
мольбу прийми тебе блажа-
щих во вся віки:

Амінь.

На попередній сторінці (арк. 46 зв.) вклесна картина зі складною композицією, що зображає Богородицю з Дитятком на руках (*Regina Sacratissimi Rosarii – Цариця найсвятішого Розарія*), у вінці з рож і оточену ангелами. Маленький Ісус дарує нагрудного хреста святому мужеві, який клячить перед ними. Під зображенням цитата з Ісуса Сираха: *Як троянді квіт весною, як лілея при джерелах водних* (Сир. 50, 8). Автором кольорової гравюри є *I. G. Grueber*.

Святому Йоанові Хрестителю у молитовнику присвячено три тексти – один польськомовний та два церковнослов'янські – *Тропар Святому Йоану Предтечи* (арк. 42) та *Кондак Святому Йоану Предтечи* (арк. 43). Ці літургічні тексти могли з'явитися у молитовнику Левицького як відомін його навчання у Перемишлі і прояв особливої пошани до покровителя місцевого собору. До обох текстів Левицький підшукав цікаві кольорові гравюри із зображенням святого.

Основний корпус святих представлених на картинах молитовника М. Левицького є репрезентативним для католицького культу святих на теренах Австрійського цісарства поч. XIX ст. Крім загально відомих християнських святих, у молитовнику знайшлися молитви до святих популярних тільки на німецьких землях, та святих з теренів давньої Чехії та Польщі.

Сьогодні може дивувати сухо римо-католицький іконографічний репертуар картинок з молитовника Левицького, але треба пам'ятати, що у 30-х років XIX ст. українське книгодрукування в Галичині мало дуже обмежені можливості і, що подібні образки українського виробництва з'являться друком у Перемишлі щойно у 1898 році, заходом церковної газети «Посланник» (нагадува-

ли акварелі)¹⁴. Крім того, деякі святі, напр. Іван Непомук або Станіслав Костка, були досить популярні серед греко-католицького кліру того часу. Єдиною ілюстрацією рукопису, що має східний характер – є листок із зображенням Ісуса Христа у візантійських архиерейських ризах; гравюра на міді могла бути виготовлена в друкарні вірменських монахів оо. межітаристів у Відні. Кругом картинки Левицький домалював кольорову рамку (арк. 44 зв.), а поруч вписав *Молитву ко Господу нашему Ісусу Христу* (арк. 45) такого змісту:

Боже мой і Господи Ісусе Христе
вижду тя на Кресті мило-
сердія ради ко роду чловечес-
кому висяща, главу імуща
преклоненну ко слішанію всіх
молитви сердце отверсто ко
покаянню всім благодаті тво-
єя, Руці разтягнени ко при-
влеченію всіх ко себі Нозі
пригвожденни пребиванія ради
всегда со грішними, о мно-
го милостиве помилуй мя гріш-
наго Амінь.

Читача молитовника може дивувати відсутність у ньому молитов до загально відомого і популярного по-

¹⁴ У першій серії надруковано такі образки: Христос, Мати Божа неустаючої помочи, Св. о. Николай, Св. Іоанн Креститель, Св. Параскева, Св. Владимир, Св. Михаїл, Св. Єлена, Св. Варвара, Св. Димитрій. Див.: *Репертуар української книги 1798-1916. Матеріали до бібліографії. Том 4. 1895-1900*. Львів 1999. С. 219. Ч. 7769.

всій Україні св. Миколая, тим більше, що саме старинна улюцька церква була йому присвячена. Єдиним популярним святим з теренів Перемиської єпархії, молитва до якого знайшлася у молитовнику Левицького, залишається св. Онуфрій (арк. 64).

Молитва
С. Отцу Онофрію.

Преподобне Отче наш Онуфріє, ти іздітска Бога возлюбил еси, навиклже в младенчестві Монашескому житію презріл еси Персидского Царствія наслідіє і слава радуяся о холміх і пустинних вертепіх паче світлих палат і сего бо ради сподобил ся еси от Ангелских Рук причащати ся Святих Тайн Тіла і Крове Христа Бога нашого к сему же получил еси от Бога сію благодат і обіщеніє, да всяк іже тя в помоць всім усердієм призовет, нелишит ся прошеній своїх то всячески твоего ради ходотайства услышан буду. Благодарю убо Бога осей благодаті от него тебі данной, і молю тя да мя в кріпкое твоє приймеш защиніє.

Бувало, що Левицькому не завжди вдавалося підшукати відповідну ілюстрацію до даної молитви. Часом, він сплутував святих, що мали таке саме ім'я, наприклад до молитов до св. Станіслава краківського єпископа (біля 1030-1079 рр.), вклей ілюстрації, що зображають іншого святого – Станіслава Костку (1550-1568)¹⁵. *Modlitwa do pana Jezusa* (арк. 53) проілюстрована розмальованою гравюрою на міді (арк. 52 зв.), що представляє польського королевича св. Казимира (S. Casimirus. Rex. Pol.), автором її був І. Буш.

Між ілюстраціями молитовника знаходимо репродукції двох святих образів – літографію ікони ченстоховської Богородиці (арк. 14 зв.) та розмальовану гравюру образу св. Матері Анни із церкви св. Петра у Відні (арк. 20 зв.). Вони ілюструють відповідно молитву до Богородиці та до св. Анни.

На деяких ілюстраціях вклесних до молитовника, знаходяться німецькомовні епіграми, чим Левицький розширив етнокультурні рамки свого збірника. Тут годиться нагадати, що учні Дяко-учительського інституту в Перешиблі крім руської (української), церковнослов'янської та польської мов вивчали ще й німецьку, отже ці тексти були Левицькому повністю зрозумілі. Для прикладу, до літографії, що представляє обличчя Богородиці з латинською та німецькою сентенціями – *Magnificat anima mea Dominum. Meine Seell macht Gros den Herrn*, – Левицький дописав церковнослов'янський відповідник: *Величит Душа моя Господа, і возрадовася Дух мой, о Бозі Спасі моєм* (арк. 15 зв.).

В молитовнику Левицького трапляються зображення «екзотичних» для східної агіографічної традиції святих;

¹⁵ Див. ілюстрації на арк. 9 зв. та 31 зв.

Modlitwa Do Pana Jezusa (арк. 63) проілюстрована гравюрою св. Іди (арк. 62 зв.). Свята Іда з Герцфельд (нар. біля 766- пом. 825 р.) була дочкою франконського вождя Карла Молота і дружиною саксонського володаря Егберта, після його смерті подалася до заснованого нею монастиря в Герцфельд біля Мюнстера, де і померла. Займалася благочинством, канонізована 980 р. В іконографії представляють її у довгій сукні, з оленем біля ніг (згідно з легендою свята допомагала звірятам під час полювань), так, як на згаданій картинці.

Молитовну пам'ять про чеського святого Іvana Непомука (нар. біля 1350- пом. 1399 р.) Левицький відзначив вписавши до молитовника *Hymn o Świętym Janie Nepomucenie* (арк. 13):

Witay Nepomucenie cnotą cudem sławny.
Wielkim Nieba faworem zdawna światu jawny!
Tobie dziś się oddać zmemi potrszebami.
Tymie ratuj przed Bogiem twojemi proźbami.
Panie nieoddalay twojey pomocy odemnie.
Panie na wspomożenie moie weyzrzyi namie.

Поруч тексту молитви, Левицький вклейв дуже цікаву розмальовану гравюру, на якій представлено момент смерти святого у хвилях річки Влтави. Канонізований у 1729 р. св. Іван Непомук вважається покровителем доброї слави, захисником від повені й опікуном мостів, тому теж біля них ставилися його різьблені фігури, напр. у Перемишлі біля старого мосту на засянському боці.

В Яко-учительському інституті в Перемишлі учнівчили також гарного писання (каліграфії), що і видно на сторінках молитовника, тут М. Левицький оволодів зgrabним церковнослов'янським півуставом та польським скорописом. Мав теж мистецький хист, чого свідченням намальовані ним рамки і заставки (арк. 5, 19 зв., 35 зв., 46, 47).

Особливим завершенням рукописного молитовника Михайла Левицького є каталог *Днів щасливих і Днів нещасливих* (арк. 67 зв.-68). Виписані в рубриках місяці і вибрані числа днів мали допомагати власнику рукопису організувати свої життєві справи. Запис подібного змісту знаходитьться у іншому збірнику, що теж був власністю Михайла Левицького, там мовиться, що *Człowiek który się w iednym ztych dniow urodzi, niedługo żyię, a ieżeli co kolwiek dugo żyie, to żyie w wielkim ubóstwie¹⁶.*

¹⁶ Див.: *Пісні до Почаївської Богородиці*. Перевидання друку 1773 року. Транскрипція, коментарі і дослідження Юрія Медведика. Видавництво Отців Василіян «Місіонер». Львів 2000. С. 57.

Рукописи Михайла Левицького з Улюча є одними з останніх витворів довговікової української культурної традиції на теренах Надсяння і Перемиської єпархії складати і виготовляти рукописні книги¹⁷. Ці рукописи за-безпечували духовні потреби провінційної інтелігенції (священиків та їхніх родин), і підтримували функціонування письменності аж до часу виникнення у середині XIX ст., нової української культури в Галичині.

¹⁷ Спеціальне дослідження про українську рукописну літературу карпатського регіону, з урахуванням пам'яток з Надсяння, написав Іван Франко: *Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв.* Львів 1900.

До історії українського театру в Перемишлі 1848-1849 рр.

Дім, а точніше готель «Під Провидінням» – слід вважати тим особливим матеріальним об'єктом, з яким виразно пов'язане українське культурне відродження в Перемишлі у XIX столітті. Посесія простягалася від вул. Францішканської № 20, де був головний вхід до будинку, поздовж вул. Владиче – аж до вул. еп. Снігурського¹. В його урочистій залі, т. зв. редуті, у 1848-49 рр. зародилося нове явище на культурній ниві Галичини – українське театральне життя. Театр, чи як тоді його називали *зрілище рускоє* (пор. чеський термін *dívaldъ*, інші синоніми: *позиралище, ігралище, комедія, опера*²), мав на меті розбудити національну свідомість галицьких русинів, і як писала тодішня польська преса, українська публіка ці вистави *jak nigdy niewidziane lecz oraz jako z tesknotą spragnione zjawisko z entuzjazmem powitała*³. Аматорський колектив знайомив перемишлян з театральною творчістю класика української драматургії Івана Котляревського

¹ Будинок готелю був зруйнований в часі II світової війни, місце де він стояв сьогодні називається площа Незалежності, і над його фундаментами збудовано фонтан.

² Див. *Słownik polsko-cerkiewnosłowiańsko-ukraiński Teodora Witwickiego z połowy XIX wieku*. Opracował i do druku przygotował Josyp Dziedzic-Liwicki. Warszawa 1997. С. 188, 324.

³ “Polska” 1849. Ч. 31. С. 132. Цитую за Михайлом Возняком із його розвідки *Драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття (Замітки й матеріали)*. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Львів 1909. Т. LXXXVII. С. 80 (Прим. 1).

та початкових галицьких драматургів – Миколи Устиновича, Івана Наумовича, Юстина Желехівського, Івана Вітошинського (два останні перемишляни), до чиїх п'єс музику компонував перемиський канцеліст Михайло Вербицький.

Будинок готелю «Під Провидінням». Рис. Юрій Левосюк

Початок 60-х рр. XIX ст. приніс нове пожвавлення у культурне життя перемиських українців. Тоді заля готелю «Під Провидінням» стала осідком перемиського відділу Товариства «Руська Бесіда». Учителі (професори) перемиської гімназії Анатоль Вахнянин та Євген Желехівський в його мурах зорганізували перші в Галичині поминки за Тарасом Шевченком. Про це згодом так писав Євген Грицак:

Проф. Анатоль Вахнянин дав теж почин і уладив перше в Галичині прилюдне святкування пам'яти Т. Шевченка. Цей перший публічний концерт в шану Співця-Пророка відбувся в Перемишлі дня 19 березня (нового стилю) 1865 р. в тодішній одинокій театральній салі «Під Провидінням» у кам'янці гр. кат. капітули при вул. Францішканській ч. 20, де тепер є склад меблів Гліка. Це невеличка саля, що може змістити найвище 300 людей, але тоді вистарчала на поміщення публіки.⁴

Про залю і перемиську публіку маємо інформацію з пізнішого часу, але тут не зауважуємо якихось особливих змін у порівнянні із виставами кінця 40-х років. Стіни в залі «Під Провидінням» були обкладені великими дзеркалами, а над сценою красувався національний герб галицьких українців – золотий лев на синьому полі. Театр львівського Товариства «Руська Бесіда», що гостював у Перемишлі на початку 1865 р., за час від 29 січня до 13 березня представив 20 вистав. Серед них: *Напалку Полтавську* І. Котляревського, *Назара Стодолю* Т. Шевченка, *Заручини на-помацьки* І. Наумовича та інші. Перемиський представник «Руської Бесіди» Василь Ковальський у фінансовому звіті для львівської централі інформував, що на ці вистави було продано квитків на 1436 крісел й 3165 інших місць⁵, тобто в середньому на кожній виставі було

⁴ Є. Грицак, *Початки культу Тараса Шевченка в Перемишлі. «Надсянська Земля»*. Перемишль 1939, 6 березня. Ч. 5 (7). С. 2. Стаття передрукована у збірнику праць Є. Грицака, *Виbrane українознавчі праці*. Перемишль 2002. С. 330.

⁵ Ці «інші місця» це місця у залі поруч і ззаду крісел та місця на галереї, де глядачі могли тільки стояти.

230 глядачів. Крім доброго фінансового здобутку в Перемишлі театр мав мистецький успіх⁶. На виданій друком афіші вистави 1848 р., подано вартість квитка на сидячі місця – 40 крайцарів сріблом, що удвічі перевищувала ціну на місце стояче – відповідно 20 крайцарів сріблом, й набагато ціну квитка на галерею – всього 6 крайцарів сріблом. З підрахунків виходить, що крісл у театрі було десь зі 72, а решта це стоячі місця.

У звіті В. Ковальського присутня ще одна цікава деталь, яка пояснює чому галицькі автори адаптуючи твори східноукраїнських драматургів, змінювали в них не тільки місце дії але й лексику персонажів. Як зауважив В. Ковальський, слух перемишлян вражали слова, що лунали зі сцени: «брешеш», «потилиця», «люди виздихали» й радив дирекції театру, щоб зречися цею *оригінальноти*, яка нам шкодить у сусідів (тобто місцевих поляків – В. П.), а нам самим на ніщо не придатна. Так само, за словами В. Ковальського, перемишлян хвилював факт, що в п'есах наддніпрянських авторів *огидна горілка таку велику роль грає на нашій сцені*⁷.

Перші українські вистави в Галичині мали місце у Львівській духовній семінарії у 1837-41 роках, коли питомці інсценізували *Рускоє весіле* Йосифа Лозинського, надруковане у Перемишлі 1835 р.

Аж в році 1848 побачили русини галицькі перші публічні вистави театральні в своїй мові. Вистави ті відбувалися, починаючи від мая 1848 до марта 1850 в Коломиї, Львові і Перемишлі. Кілько їх було, годі

⁶ Степан Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині*. Львів 1934. С. 36.

⁷ Там само. С. 37.

нині знати, бо в тих часах, зайнятих політикою, звістки про такі речі, як аматорські вистави театральні, рідко коли проскачували в газети. В тодішніх часописах ми найшли коротенькі нотатки о 10 виставах, хоча з замітки Головацького («Дополнение к очерку библиографии Ундольского», стор. 54) знаємо, що вистав таких було далеко більше. В самім Перемишлі, де руський театр в ту пору устроєний був найліпше, було вистав кільканадцять⁸.

Підрахунки Івана Франка щодо кількості вистав у Перемишлі видаються дещо перебільшеними. На основі наявного матеріалу – рецензій, дописів та спогадів, можна говорити лише про кілька, не більше десяти, таких вистав. Підтверджує це припущення замітка про Перемишль, поміщена у львівській «Зорі Галицькій», де автор допису, ймовірно – директор перемиської друкарні о. Яків Досковський, говорить про *представлення зрілішнії рускії, котрі пред двома літами даваниї тут кілька разіно*⁹.

Театр у Перемишлі почав свою діяльність у листопаді 1848 р., і як писав у спогадах о. Ю. Желехівський: *в тій цілі зорганізувалося товариство театральне під дирекцією пані Saar*¹⁰. Відомий сучасний дослідник історії українського театру ці слова чомусь зрозумів як факт створення

⁸ І. Франко, *Русько-український театр (Історичні обриси)*. Його ж: Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 29. Київ 1981. С. 323-324.

⁹ Перемишль. «Зоря Галицька» 1852. Ч. 7. С. 51. Підкреслення наше. Див. повний текст допису передрукований у збірнику *Дух і ревність. Владика Снігурський і інші перемишляни*. Перемишль-Львів 2002. С. 350-352.

¹⁰ [Ю. Желехівський], О. Тома Полянський, біографіческий очерк, составленный его школьным товарищем. Литературный Сборникъ издаваемый Галицко-русскою Матицею. Львів 1886. С. 217.

статутного театрального товариства в Перемишлі¹¹, що насправді не мало місця. Ю. Желехівський вжив звичного для свого часу поняття *товариство*, під яким треба розуміти певну групу людей з подібними зацікавленнями. Звичайно, що для нас перемишлян, було б чудово, якби такий статут існував, був би це ще один доказ на особливу роль Перемишля в новітній інтелектуальній історії Галичини, – що ж..., – шкода!

Ю. Желехівський у згаданих спогадах подав також прізвища авторів драм виставлених у Перемишлі.

Репертуару театрального, т. е. творів для руської сцени, достарчували руські літерати перемиські з інтелігенції як духовної, так і світської під проводом о. Т. Полянського, а іменно о. Йосиф Левицький, духовник семінарії і професор богословія пастирського, о. Юстин Желеховський, катехит гімназії, д. Іван Айтальевич Витошинський і д. Михайло Полянський, правники і інші. Вони перекладали польські і німецькі драми на руську мову¹².

Перелік назв п'єс поставлених в перемиському театрі 1848-1849 рр., який мені вдалося скласти на основі друкованих джерел, нараховує загалом сім назв. У списку подаємо також дати вистав і джерело з якого почертнуто відповідну інформацію.

¹¹ Р. Пилипчук, *Український аматорський театр у Коломії (1848-1850)*. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія. Львів 2001. Вип. 9. С. 242.

¹² [Ю. Желехівський], О. Тома Полянський, біографіческий очерк. С. 217.

1. Іван Озаркевич, *Комедіо-опера. Дівка на віданю, або: На миловане нема силованя*. 14 грудня 1848 р. (див. репродукція афіші); 18 грудня (інформація в газеті «Зоря Галицька» 1848, 18 грудня. Ч. 32. С. 134); про два спектаклі йде мова в дописі з Перемишля із 15 січня 1849 р. (інформація в газеті «Новини» 1849, 8(20) січня. Ч. 3. С. 10).

2. Іван Озаркевич, *Жовнір чарівник*. 14 січня 1849 р. (див. афіша описана І. Франком); 2(14) січня 1849 (інформація в газеті «Новини» 1849, 8(20) січня Ч. 3. С. 10); Я. Головацький пише, що обі п'єси Котляревського виставляли кілька разів у 1849 р.

3. Іван Вітошинський, *Козак і охотник* 14 січня 1849 р. (див. афіша); 2(14) січня 1849 р. (інформація в газеті «Новини» 1849, 8(20) січня. Ч. 3. С. 10). Про надрукування п'єси 25 листопада 1849 р. інформував «Галичо-Руский Вістник» 1849, 22 листопада (4 грудня). Ч. 62. С. 254. Влітку 1848 р. виставу мав бачити Анатоль Вахнянин, що є сумнівне (див. фрагмент спогадів).

4. Іван Наумович, *Гриць Мазниця або муж заманений*. 19 вересня 1849 р., режисер І. Вітошинський (інформація в газеті «Галичо-Руский Вістник» 1849, 27 жовтня. Ч. 46. С. 184).

5. Август фон Коцебу, *Старий повозчик Петра III*. 13 жовтня 1849 р. («Галичо-Руский Вістник» 1849, 27 жовтня. Ч. 46. С. 184), текст п'єси не зберігся.

6. Юстин Желехівський, *Проциха або поплета часом придастися*. 25 жовтня 1849 р. (інформація в газеті «Галичо-Руский Вістник» 1849, 27 жовтня. Ч. 46. С. 184).

7. Микола Устиянович, *Верховинці*. (див. спогади о. Ю. Желехівського).

Хто був автором переробки драми Августа фон Коцебу, *Старий повозчик Петра III* достовірно невідомо. Втім

припущення Петра Медведика, що ним міг бути Іван Вітошинський¹³ є досить правдоподібним. Залишаються невідомими назви творів написаних о. Йосифом Левицьким та Михайлом Полянським. Борис Кудрик¹⁴ та Зиновій Лисько¹⁵ називають ще одну п'есу невідомого автора *Запропащений котик* музику до якої написав Михайло Вербицький у 1849 р., її рукопис (автограф) зберігався у бібліотеці Нестора Нижанківського, проте невідомо чи ця п'еса була виставлена у Перемишлі.

Цікавий є також композиторський колектив, що оформляв музичний супровід перемиських спектаклів. Спогади о. Желехівського є тут основним джерелом наших знань:

Музику для сих творів складали д. Михайло Вербицький, тоді ще канцеліст консисторський, професор гімназії Гофман і Льоренц, директор хору лат[инського] катедр[ального] костела, оба чехи, а також Вікентій Серсавий, директор хору соборної церкви руської (морав'янин), самі добре знавці музики і композитори.

Добре поінформований анонімний рецензент львівського «Слова», ймовірно, що якийсь приятель М. Вербицького, писав у 1863 р., що у 1849 р. композитор написав музику до 7 мелодрам виставлених перемиським театром¹⁶. З тих творів до нині повністю збереглася тільки

¹³ П. Медведик, *Вітошинський Іван Айтмалович*. Українська література на енциклопедії. Київ 1988. Т. 1: А-Г. С. 336.

¹⁴ В. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873*. Перемишль 2001. С. 45.

¹⁵ З. Лисько, *Ліонери музичного мистецтва в Галичині*. Львів - Нью-Йорк 1994. С. 93.

¹⁶ Див.: *От Перемишля. «Слово»*. Львів 1863, 23 лютого. Ч. 16. С. 67.

музика до *Верховинців* Миколи Устияновича¹⁷. Рукопис складається із таких частин: *Увертюра* (симфонія № 1); 12 номерів до вистави та антракт до II дії – *Полонез № 1*. В приватній бібліотеці Нестора Нижанківського зберігався, крім згаданої вище п'еси *Запропашений котик* (текст з музикою М. Вербицького), інший рукопис з музикою М. Вербицького (автограф), а саме *Жовнір-чарівник* Івана Озаркевича. На жаль бібліотека Нижанківського була повністю знищена у 1945 р. у Празі¹⁸. З партитури *Жовніра-чарівника* збереглася тільки пісня писаря *Помилуйте, вас прошу* записана Борисом Кудриком у його докторській дисертації, яку недавно опублікував я разом з проф. Юрієм Ясіновським¹⁹, крім того збереглися ще фрагменти з п'еси *Козак і охотник* – фрагменти 8 номерів, партитура²⁰. Деякі пісні скомпоновані в перемиський період композитор записав потім у збірнику *Gitarre № 16*; потрапили до нього пісні із п'еси *Козак і охотник*: *Пазя до Івана, Нащо мене зачіпаєш, Пазя тужсаща*²¹; а також із п'еси *Гриць Мазниця: Прибіжище, Той то сам лісок*²². Зберігся також хоровий твір *Мир русинам* (Мир вам, браття) на слова Івана Гушалевича²³.

¹⁷ Рукопис зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника (далі – ЛННБУ), фонд Бажанського 27-А рукоп., 74 с.

¹⁸ Див. Ігор Соневицький, *Композиторська спадщина Нестора Нижанківського*. «Богословія» 1972. Т. 36. С. 99.

¹⁹ В. Кудрук, *Dzieje ukraińskiej muzyki*. С. 71-75.

²⁰ ЛННБУ, Конс. 20/19, п. 11, 4 арк.

²¹ ЛННБУ, збірник «Gitarre № 16».

²² Там само.

²³ ЛННБУ, Баж. 109 рукоп., № 2. Пісню вперше опублікував Олександр Зелінський у додатку до статті *Перший галицько-український гімн та «невідомий» твір Михайла Вербицького*. «Musica Galicianana». Ряшів 1999. Том III. С. 48.

На жаль не можемо відповісти на питання до яких саме драм писали музику інші названі Ю. Желехівським композитори, чехи – Гофман, Льоренц та Вікентій Серсавий, з наявних інформацій виходить, що тільки до одної із виставлених п'єс, а саме до *Старого повозчика Петра III*, Августа фон Коцебу, напевно музики не написав Михайло Вербицький.

Отець Ю. Желехівський подав також найповніший список акторського складу театру²⁴. Цікаво, що в ньому подано національне й соціальне походження членів колективу. Можна припустити, що саме такий склад забезпечував театрові широку публіку й підтримку з боку всіх жителів міста. Ось фрагмент спогадів:

Персонал театральний жіночий під дирекцією пані Саарової складали русинки, польки, німки і навіть одна француженка, а іменно: панна Саломея Чайковська (р[усинка]), пані Каспшиковська, жінка капітана військ польських з р. 1831 (п[олька]), дві панни Льоренцівни, дочки презеса магістрату (н[імкені]), панна [Кляра] Левицька, дочка покійного професора гімназії львівської (р[усинка]), панна Мехович, сирота по священику (р[усинка]), панна [Юлія] Панкевич, дочка директора нормальної школи (р[усинка]), панна Шово, гувернантка у пані Саарової (фр[анцуженка]), і інші. Персонал мужеський складався з правників, богословів укінчених і екстерністів, що ходили на богословіє

²⁴ Анонімний перемиський кореспондент львівської газети «Новини», подав такий ось список акторів перемиського театру: Сальомея Чайковська, Юлія Панкевич, Емілія Матічек, Кляра Левицька, Іван Вітошинський, Кормош, Трешкевич, Дрималик, Раставецький («Новини» 1849, 8 (20) січня. Ч. 3. С. 10-11).

в Перемишлі, а іменно були тут: д. Ів. Айт. Витошинський і д. Мих. Полянський, правники Ів. Терешкевич, Ів. Кормош, Андрій Скородинський, богослови, крім них, ще М. Вербицький, Корнило і Йосиф Раставецькі, дюрністи при ц[ікарсько]-к[оролівськім] повіті, всі три добрі співаки²⁵.

У порівнянні зі списком анонімного кореспондента «Новин», у переліку Ю. Желехівського бракує Емілії Матічек та Дрималика. Саме такий міжнаціональний склад трупи, змушував авторів й режисера театру Івана Вітошинського до переписування деяких текстів латинським алфавітом, позаяк польки, німкені (чешки) й француженка не могли відчитати кирилиці. У цьому зауважуємо, певний позитивний момент для сучасного прочитання. Готуючи тексти п'ес до друку, упорядник не мав проблем із транслітерацією сучасним українським правописом текстів написаних латинкою. Натомість тексти написані кирилицею, а ще до того етимологічним правописом (як наприклад *Гриць Мазниця* І. Наумовича), завжди створюють певні ускладнення – як саме треба прочитати те чи інше слово?

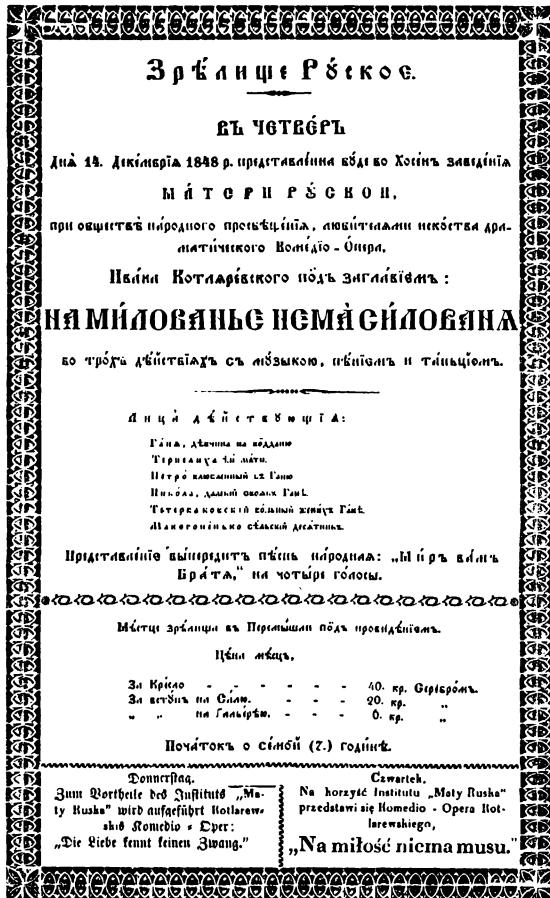
Мені насьогодні відомі дві афіші з перемиських вистав 1848-49 рр. Вперше їх описав галицький бібліограф Іван Омелянович Левицький²⁶. На жаль ці описи не є повними й до того ще з помилками. Так бібліограф описав афішу із вистави *Москаля-чарівника*, яка за його словами мала бути презентована у Перемишлі 1848 р.²⁷ Друга з описа-

²⁵ [Ю. Желехівський], О. Тома Полянський, біографіческий очерк. С. 217-218.

²⁶ Див.: І. О. Левицький, *Галицко-русская бібліографія XIX-го століття. (1801-1886)*. Львів 1888. Т. I. С. 36, № кат. 407; С. 46, № кат. 536.

²⁷ Там само. С. 36, № кат. 407.

них ним афіш відноситься до вистави із 14 січня 1849 р.²⁸. Насправді тут йдеться про ту ж саму афішу, яку повністю опублікував Іван Франко у розвідці *Русько-український театр (Історичні обриси)*²⁹.

²⁸ Там само. С. 46, № кат. 536.

²⁹ І. Франко, *Русько-український театр*. С. 327-328.

Найстарша, збережена до наших днів афіша була надрукована у 1848 р. й зараз зберігається у зібранні Державного Архіву в Перемишлі. Вперше цю афішу коротко описала Тереса Мрозек³⁰. Ось її зміст:

Зрілище руское.

В четвер, дня 14 декемврія [грудня] 1848 р. представленна буде во хосен заведенія Матери Рускої, при Обществі Народного Просвіщенія, любителями іскусства драматического комедіо-опера Ивана Котляревского під заглавіем:

**На миловане нема силованя
во трох дійствіях з музикою, пінієм і танцьом.**

Лица дійствуючія:

Ганя, дівчина на відданю.

Терпелиха, її мати.

Петро, влюблений в Ганю.

Никола, далекий свояк Гані.

Тетерваковский, возний, жених Гані.

Макогоненько, сільський десятник.

Представленіє випередит піснь народная Мир вам братя, на чотири голоси.

Містце зрілища в Перемишлі «Під Провидінієм».

Ціна місці:

За кресло 40 кр. серебром.

За вступ на салю 20 кр. "

" " на галерію 6 кр. "

Початок о семій (7) годині.

³⁰ Т. M r o z e k, *Afisze, plakaty i druki ulotne z terenu Przemyśla w zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Przemyślu. Inwentarz zespołu archiwalnego 1833-1989*. Перемишль 2001. С. 449. № кат. 3265. Формат афіші – 28×39,5 см.

Варто тут зауважити, що дохід (хосен) із цього спектаклю мав бути призначений на щойно створену у Львові «Матицю Руську» – культурну інституцію, яку утворили учасники З'їзду руських учених у Львові 19-26 жовтня 1848 р. Перемишлян презентував на з'їзді о. Йосиф Лозинський, голова Перемиської Руської Ради³¹. Цікавим фактом є виконання перед п'есою «народної пісні» *Мир вам братя*, тобто тодішнього національного гімну галицьких українців, музику якого написав Михайло Вербицький³².

Наші спроби віднайти другу афішу описану Іваном Франком виявилися безуспішними. В архіві І. Франка, що зараз зберігається у Києві в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України ця афіша відсутня³³. Нижче публікуємо реконструйовану версію афіші на основі публікації І. Франка.

Зрілище руское.

В неділю, дня 14 січня 1849 г. представлена буде любителями искусства драматического во хосен учрежденія храма народного в Перемишили комедіо-опера Котляревского під заглавіем:

*Жовнір Чарівник
в єдинім дійстві.*

³¹ Див.: *Процання із львів'янами, учасниками з'їзду учених руських. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни*. Перемишль-Львів 2002. С. 331-333.

³² О. Зелінський, *Перший галицько-український гімн та «невідомий» твір Михайла Вербицького*. «Musica Galicianae». Ряшів 1999. Т. III. С. 27-50.

³³ На наше прохання віднайти згадану афішу отримали ми відповідь пана С. А. Гальченка, завідувача відділу рукописних фондів і текстології від 27 лютого 2003 р., що такої афіші в архіві І. Франка немає.

Лица дійствуєючія:

Михайло Чупрун, руский селянин (Michajło Czuprun, ruski selanin).

Тетяна, жена его (Tetiana, żena jeho).

Жовнір чарівник (“Żołnir czarownyk”).

Кононович, писар (Kononowicz pysar).

По сем слідує радоспів Котзебуго:

Козак і охотник

*в єднім дійствію, доволіно лицований Іваном
з Букової.*

Лица дійствуєючія:

Пазя і Ганя, дочки руского селянина (Pazia i Hania, doczki ryskoho selanina).

Сенько Леськів, охотник стрілець (Seńko Leśkow, ohotnik strilec).

Іван Айтальевич, козак (Iwan Aitalewicz, kozak).

Букваревич, бакаляр сільський (Bukwarewicz, bakalar silski).

*Місце зрілища в Перемишли «Під Провидінієм», де ѹ бі-
летів дістати можна.*

Ціна місця:

За кресло 40 кр. серебром.

За вступ на салю 20 кр. с.

На галерію 6 кр. “

Початок о семій (7) годині.

Дохід із вистави 14 січня 1849 р. мав бути призначений на побудову Народного Дому в Перемишлі, який до речі збудовано щойно у 1905 р. Серед інших цікавинок афіші: псевдонім автора переробки – *Іван з Букової* та прізвище козака, персонажа п'єси – *Іван Айтальевич*, – так підписався Іван Вітошинський на друкованій версії згаданої п'єси. Натомість козак в цій же друкованій версії називається *Іван Савчин*.

Бібліографи не назвали місця друку й конкретної друкарні, де були видані афіші. Проте графічна форма афіші із 14 грудня 1848 р. дозволяє з певністю припустити, що була вона надрукована у *книго-печатні* Перемиської капітули³⁴.

Щодо публіки перемиського театру, то в основному вона складалася із української інтелігенції, що проживала у місті – глядачами були державні чиновники, учителі, священики. Деякі безплатні спектаклі готовились спеціально з думкою про перемиських міщан й околишніх селян, щоб показати їм, що українська мова, якою вони розмовляють є самобутня й готова до найвищого розвитку³⁵. Відомо також, що гарячим прихильником театру був щойно висвячений перемиський владика Григорій Яхимович, який підтримував його фінансово. Він жертвував на кожну виставу по 10 гульденів австрійської валюти й фунт карамелькових цукерків для дам-акторок, а на одному із спектаклів був навіть особисто присутній.

³⁴ Цю ж саму рамку, що є на афіші надруковано на обкладинці *Руского весіля* Йосифа Лозинського (Перемишль 1835) та на обкладинці польського богословського журналу «Przyjaciel Chrześcijański Prawdy», що виходив друком у Перемишлі 1835 р. в друкарні владики І. Снігурського. Репродукцію див. у збірнику *Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни*. Перемишль-Львів 2002. С. 266.

³⁵ Див. анонімний допис надрукований у львівській газеті «Новини» 1849, 8 (20) січня. Ч. 3. С. 10-11.

Членом перемиського театрального колективу вважався також капітан Микола Ледухович, який підвозив дам-акторок на спектаклі й репетиції своїм оригінальним однокінним фаетоном³⁶.

Діяльність перемиського театру несподівано припинилася десь наприкінці 1849 р. І. Франко причини занепаду українського аматорського театру в Галичині пояснював так:

Яка була причина упадку і цілковитого знидіння тих початків руської драматичної штуки в Галичині, котрі так дуже подобалися публіці і стрічені були так радо навіть многими нерусинами? На се питання досить трудно дати відповідь. Сама політична реакція справи не вияснює. [...] Причини упадку руського театру по р. 1850 треба шукати в тій зневірі у власні сили, в тій апатії, котра опанувала русинів в ту пору і тяглась до самого 1860 р.³⁷

Щоправда на початку 1852 р. була спроба відновити діяльність театру в Перемишлі, про що писав Яків Досковський в кореспонденції до «Зорі Галицької»³⁸.

Много причинилося до розширення замовляння бесіди нашої представленія зрілишній рускії, котрі перед двома літами даваний тут кількакратно, все іміли повно всякої народності і сана зрителей³⁹, – но по тому, коли

³⁶ Ю. Желехівський, *Автобіографія*. «Вістник «Народного Дома» 1910. Ч. 8. С. 131.

³⁷ І. Франко, *Русько-український театр*. С. 333.

³⁸ Перемишль. «Зоря Галицька» 1852. Ч. 7. С. 51.

³⁹ Див.:спогади о. Йосифа Левицького, *Історія введення музикального пінія в Перемишили*. Лірвак з-над Сяну. С. 226-231.

уже зрілищній апарат посправляни, а дорога дуже щасливо зачата, з неізвістної причини загирилася. Тепер преці збираються тутешній русини дати одно зрілищноє представлені на хосен погорілого Буцова⁴⁰.

Назви та тексти п'ес інших авторів були адаптовані. Адаптації цих творів галицькі драматурги називали по різному: *на взор* (І. Озаркевич); *слободний перевід* М. Устиянович; *доволю лицований* (І. Вітошинський); *переложена* (І. Наумович). Тут можна зауважити певну строкатість термінів, що очевидно було наслідком початкового етапу розвитку української літератури середини XIX ст. Подібна ситуація панує у визначенні жанру даного тексту. Авторські визначення є такі: *комедія* (*Гриць Мазниця* І. Наумовича); *комедіо-опера* (*Жовнєр черівник й Дівка на віddаню* І. Озаркевича та *Проциха* Ю. Желехівського); *драмат* (*Верховинці Бесъкідів* М. Устияновича); *радоспів* (*Козак і охотник* І. Вітошинського). Термін *радоспів*, вживтий І. Вітошинським, мав стати українським відповідником німецького *liedierspiel*. Однак це слово не увійшло до широкого вжитку, натомість музикознавці та історики українського театру міжвоєнного періоду вживали іншу німецьку кальку: *співогра* від *singspiel*⁴¹.

На основі наявних матеріалів, афіші й пресових повідомлень слід вважати, що першим твором виставленим на сцені перемиського театру була п'єса Івана Котляревського *Наталка Полтавка* презентована тут у літературній переробці о. Івана Озаркевича під заголовком *Komeduo-Opera. Diwka na widdaniu, abo: Na myłowanie nema syłowanie*.

⁴⁰ У «Зорі Галицькій» віднаходимо інформацію про пожежу в Буцові, де згоріло 72 хати і 600 інших забудувань («Зоря Галицька» 1852. Ч. 89).

⁴¹ Див.: Зиновій Лисько, *Музичний словник*. Стрий 1933. С. 131.

Złożona w Kołomyi. Zgadana переробка вийшла друком, як сьогодні вже відомо, у Чернівцях 1848 р. латинськими, а точніше польськими буквами. Однак на титульній сторінці не подано прізвища автора переробки, місця та дати друку. Брак такої інформації спричинив чимало проблем дослідникам українського театру, зокрема Іванові Франку, який історії галицького театру й творчості І. Котляревського на галицькому ґрунті присвятив кілька поважних досліджень. Згодом ці всі питання були розв'язані у публікації листування галицьких діячів середини XIX ст., в якій знайшлися інформації про автора, рік і місце даного друку. Цю цікаву історію детально проаналізував Ростислав Пилипчук в статті про коломийський театр⁴².

Після безуспішних пошуків за книжечкою у львівських бібліотеках, а потім – листування з бібліотеками Центральної Європи, першою мені відповіла пані Лариса Чернишенко із Відділу рукописних фондів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України в Києві. Вона надіслала мені ксерокопію згаданого друку, за що їй сердечно дякуємо. Виявилося, що оригінальний примірник п'єси зберігається в особистій бібліотеці Івана Франка (№ 4154, компакт 2) й підшитий разом з іншою переробкою о. І. Озаркевича *Komedio-Opera. Wesile abo nad cyhaną Szmahayła nema rozumniszszoho*, що є також переробкою із твору східноукраїнського автора Степана Писаревського⁴³. Можна припустити, що це саме той рідкісний примірник, про який згадував І. Франко: *Се видання – велика бібліографічна рідкість, от тим-то я подаю докладний його опис, складаючи тут щиру подяку*

⁴² Р. Пилипчук, Український аматорський театр у Коломиї. С. 239-241.

⁴³ Лист пані Лариси Чернишенко від 9 жовтня 2003 р. в архіві автора.

о. Іванові Озаркевичу (синові) за уділення мені примірника
сеї книжечки⁴⁴.

⁴⁴ І. Франко, Писання І. П. Котляревського в Галичині. Його ж: Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 31. Київ 1981. С. 325.

Текст та структура перемиської вистави *Дівка на віданю* була дещо змінена у порівнянні із першодруком І. Озаркевича. На афіші мовиться, що п'єса має три частини, коли в переробці Озаркевича, так як в оригіналі Котляревського, є тільки два акти. Титульна Наталка, в І. Озаркевича перейменована на Анничку, – в перемиській виставі називається Ганя. Втручений 1945 р. у Празі рукопис *Дівки на віданю* з музикою М. Вербицького міг би багато чого пояснити, зокрема, як виглядала праця режисера театру Івана Вітошинського над текстом цієї п'єси. Ймовірно, що й сам Вербицький здійснив у ній якісь переробки, щоб пристосувати текст до своєї музичної концепції. Сучасний дослідник української драматургії XIX століття Л. З. Мороз, відзначила: *Teatralні вистави створювалися за переробками І. Озаркевича з творів І. Котляревського, С. Писаревського (Стецька Шерепері) та ін. Переробки часом були настільки ґрунтовними, що можна вести мову про оригінальну творчість*⁴⁵.

Іншим твором І. Котляревського адаптованим для потреб галицької театральної сцени був *Москаль-чарівник*, відомий тут у переробці о. І. Озаркевича під титулом *Жовнєр черівник*. Текст п'єси о. Івана Озаркевича *Komeduo-Opera. Żownier Czeriwnyk abo Szczo nepomoże Nauka – to pomoże Batih w jednom dýstwiji na wzor Kotlarewskoho. Izdał I. Ozarkiewicz w Kołomyi*, публікуємо за рукописом, що зберігається у львівському Центральному державному

⁴⁵ Л. З. Мороз, *Драматургія. Історія української літератури XIX століття*. У трьох книгах. Книга друга: 40-ві – 60-ті роки XIX ст. Київ 1996. С. 368. Чомусь шановний автор у цитованій публікації (С. 357) вважає, що Іван Озаркевич у 1849 р. здійснив польсько-мовну переробку твору Стецька Шерепері *Весілля, або Над цигана Шмагайла нема розумнішого*. Справді І. Озаркевич переробив цю п'єсу – але українською мовою й видав у Чернівцях – латинкою!

історичному архіві⁴⁶. Внизу титульної сторінки автор написав, що п'есу *Napesczatano w N. N. Drukot N. N. [1]849*, що означає, що мав він намір її надрукувати. Текст *Жовнера* черівника написаний подібно як попередня п'еса І. Озаркевича польськими буквами. Вище я вже згадав про творчий підхід перемиських інсценізаторів до текстів п'ес – яскравим прикладом може послужити пісня писаря *Помилуйте, вас прошу* із *Жовнера* черівника. Текст у фрагменті відписаним Борисом Кудриком⁴⁷ є текстуально близьчий до оригіналу Івана Котляревського⁴⁸ ніж до переробки І. Озаркевича. Це дозволяє зробити припущення, що режисер і композитор формували текст п'еси під кутом своїх мистецьких потреб.

Глядачі напевно не залишалися байдужими до мовного колориту п'ес о. І. Озаркевича. Адже це чудовий покутський говір, який згодом ще не раз заграє своїми барвами під пером українських галицьких письменників такої величини, як Василь Стефанік чи Лесь Мартович. Варто також відзначити, що російськомовні діалоги солдата Лихоя з п'еси І. Котляревського отець І. Озаркевич передав українською мовою – відтак Лихой став Лихим, а його професія із *солдатської* стала *жовнірською*. Цього вимагала мовна та культурна ситуація Галичини, в якій знання російської мови було незначне, втім, як і життєві реалії властиві для українського суспільства Російської імперії. Українсько-російська двомовність стане фактом в Галичині щойно через 100 років після коломийської прем'єри *Жовнера* черівника.

⁴⁶ ЦДА України у Львові, ф. 309 (Наукове Товариство імені Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 2118, арк. 1-14.

⁴⁷ В. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki*. С. 71-75.

⁴⁸ Див.: І. П. Котляревський, *Повне зібрання творів*. Київ 1969. С. 315.

I. Озаркевич змінив не тільки мовний колорит п'єси, але й включив до її тексту кілька пісень, яких немає в оригіналі I. Котляревського. Відважним, на нашу думку, нововведенням треба вважати пісню писаря про жіночість Таці, що вийшла з-під пера священика, й навіть сьогодні дивує читача своєю розкутістю та ніжною сексуальністю:

Там то бреви, там то очи – цюлюй, цюлюй, щесі хоче,
Там то Тацка, там то зух, тамто письо, як пампух.
Зуби яко перли чисті, циці тверді і паристі,
А вже тіло, як день біле, куда глянеш, всюда мише.

Пісню цю включив також Іван Вітошинський до своєї п'єси *Козак і охотник*, тільки з цією відміною, що там мова йде про красу Пазі. Бути може, що сам I. Вітошинський контактував з о. Озаркевичом й коломийчанами, бо якимсь чином рукопис *Жовніра чарівника* потрапив до перемиського театру, подібно до рукопису *Верховинців* М. Устияновича. В цьому контексті варто поставити питання: чи зберігся у Відні приватний архів I. Вітошинського?

Іван Вітошинський, що писав під псевдонімом Айтальевич (так він звався по-батькові), був також режисером й актором перемиського театру 1848-1849 рр.⁴⁹ Його п'єса *Козак і охотник*. Радоспів в єдинім дійстві доволіно лицований з німецького Іваном Айтальевичем⁵⁰, це вільна адаптація твору австрійського драматурга Августа фон

⁴⁹ Див.: «Галичо-Руский Вістник» 1849, 27 жовтня. Ч. 46. С. 184; Анатоль Вахнянин, *Спомини з життя*. (Посмертне видання). Зладив Кирило Студинський. У Львові 1908. С. 11.

⁵⁰ В Перемишлі, черенками руского собор[ного] Крилоса. 1849. 32 с.

Коцебу *Der Kosak und der Freywillige. Ein Liederspiel in einem Anfzuge*⁵¹. Про публікацію цього твору повідомляв 25 листопада 1849 р. анонімний дописувач з Перемишля:

⁵¹ Твір надрукований у збірнику *August von Kotzebue's Werke. Vier und dreysigster Band. Wien 1827. S. 183-214.*

Тими днями вийшло в друкарні перемиського руского крилоса сочиненіє драматическое під заглавієм: Козак і охотник, радоспів в єднім дійствію довольно лицованій з німецького Іваном Айтальевичем, стор. 32, в 8-ці.

О тім сочиненію гадкує доноситель, же оно має послужити за образец чистого виговора руского, не меніє правил граматических і поправности типографіческої. Друковане черенками гражданскими, і либонь чи не перше буде ізданіе, котре натомість: лъ, нъ, употребляє сокрашенного лъ, нъ⁵².

Як видно з допису, автор *Козака і охотника*, друкуючи свій твір мав намір також у такий спосіб впливати на формування мовних та правописних норм української літературної мови в Галичині.

Михайло Вербицький готуючи у 1863 р. свої твори для постановки у львівському театрі Товариства «Руска Бесіда», написав нові музичні редакції п'єс, які ще в кінці 40-х років ставилися на сцені перемиського театру. Анонімний дописувач інформував читачів, що:

Тепер пише він ще і музику на менший розмір до комедії «Жовнір чарівник», має також під руками комедію «Козак і охотник» сочиненіє Івана Вітошиньского, потом комедію «Проциха» Юстина Желіховского і «Запрощений котик»⁵³.

Саме музика Михайла Вербицького зробила цю п'єсу дуже популярною, бо як писав Михайло Возняк «Козак

⁵² Див.: «Галичо-Руский Вістник» 1849, 22 листопада. Ч. 62. С. 254.

⁵³ Див.: «Слово» 1863, 23 лютого. Ч. 16. С. 67.

і охотник» не відзначається ні займавою акцією ні живійшим житем характерів, а тілько вся цінність у гарних українських народніх піснях, якими перерібчик старався обильно надложити недостачі оригіналу. На підставі українсько-народніх мельодій доробив до тих пісень М. Вербицький прекрасні арії і саме тими піснями викликава ся штука і на аматорських виставах кінець 40 рр. і пізніше на українській сцені за дирекції Бачинського більше, ніж сподіване вражінє⁵⁴.

Попри таку оцінку, твір Вітошинського став у 1849 році суголосний подіям, які саме тоді мали місце, йдеться про повстання мадярів проти австрійського цісаря. Лояльна супроти влади Головна Руська Рада виступила із закликом до українського населення Галичини приступити до формування полку добровольців (охотників), який мав би допомогти цісарській владі утримати спокій і лад на прикордонних з Угорщиною теренах Галичини⁵⁵.

У слід за Головною Радою, перемиська Руська Окружна Рада видала друком своє звернення у цій справі⁵⁶. Внаслідок тих закликів почалося формування українських відділів, т.зв. *фрайкурів*, вірних цісарському престолові. До служби в них на середину 1849 р. зголосилося 3460 добровольців, з них сформовано батальйон, що нараховував

⁵⁴ М. Возняк, *Драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття. (Замітки й матеріали)*. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Львів 1909. Т. LXXXVIII. Кн. II. С. 56. Тут треба зауважити, що вчений повністю процитував статтю невідомого рецензента, не посилаючись на джерело (див.: «Слово» 1864, 3(15) червня. Ч. 44. С. 176).

⁵⁵ *До народа руского.* От Ради Головної Рускої. Львів 1 стичня 1849. Див. статтю *Руські Ради Надсяння 1848-1850 рр.* надруковану в цьому збірнику.

⁵⁶ *Одозва до народа руского.* З Рускої Окружної Ради. Перемишль дня 17 березня [квітня – В. П.] 1849.

всього 1410 людей⁵⁷. Дозвіл на формування українського батальйону цісар Франц Йосиф I підписав 10 березня 1849 р.⁵⁸ Про значне національне пожвавлення серед галицьких русинів, яке викликав факт створення на галицькій землі, уперше за століття, українських військових формувань, а зокрема серед перемишлян, засвідчує вірш, автор якого підписався криптонімом Й. С.:

Співаночка

З Перемишли стрілов летит
Коник вороненький,
Узброєний на нім сидит
Русин молоденький.

Стойт журна Марисенька,
Слези отерає;
Скоро взріла козаченька,
Мило промавляє:

«Гей де летиши мій козаче?
Ти руский мотильку!
За тобою серце плаче,
Стримайся на хвильку!»

– Чого ж, чого миленькая
Маю ся стримати?
Мене кличе рідненькая
Наша руска мати.

⁵⁷ Іван Кревецький, Батальйон руських гірських стрільців. 1849-1850. Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Львів 1912. Т. CVII. Кн. I. С. 60.

⁵⁸ Там само. С. 56.

«Де ж тя кличе наша мати?
Ми з нев, она з нами;
Кто ж нас сміє розлучати
Лісами, горами?»

– Мене кличе наша мати
Гет в світ на війноньку,
Шабелькою утримати
Нашу свободоньку.

Мати кличе, король каже,
Тай нам поручає,
Погубити гніздо враже
Що нам докучає.

«Лети ж милий мій соколе!
Щаслива дорога!
Поконаєш врага в поле,
За помочев Бога».

Бувай, бувай ти здорована
Голубонько мила!
Як поїду в світ зі Львова,
Щоби-сь не тужила.

«Ой не буду я тужити,
Хоть сердцю тяженъко;
Буду Богу ся молити,
Бись вернув борзенько»⁵⁹.

⁵⁹ «Зоря Галицка» 1849. Ч. 41. С. 245-246.

Крім актуальних, політичних моментів, Вітошинський пригадав українському глядачеві традиції барокової сатири. До тексту п'єси він вставив жартівливий вірш, що починається рядком: *Казав мені бакаляр: говори аз*, а який дослідники вважають плодом духовних занять т.зв. мандрованих дяків доби українського бароко.

Другим перемишлянином, чий твір ішов на сцені готелю «Під Провидінням» був о. Юліян Желехівський. Прем'єра його п'єси *Проциха або поплета часом придастъся*⁶⁰ відбулася в Перемишлі 25 жовтня 1849 р. Автор скористався сюжетом твору польського автора Ігнаци Танського, *I plotka czasem się przyda*⁶¹ й навряд чи *Проциху* можна вважати перекладом цього твору.

П'єса о. Юліяна Желехівського *Проциха*, збереглася у двох списках. Повний, переписаний рукою Михайла Вербицького, зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Степанника (фонд Львівської консерваторії 167, 20/18, п. 11, рукопис має 54 сторінки). У тексті є ряд правлень різними почерками, мабуть пізнішими режисерами театру Товариства «Руської Бесіди» у Львові. Для нашої публікації вибрано саме цю версію, як найповнішу, при чому її текст звірено із автографом о. Ю. Желехівського, а різночитання подано у примітках. Автограф п'єси зберігається в Центральному державному історичному архіві України

⁶⁰ Див. анонімний допис до «Галичо-Русского Вістника» 1849, 27 жовтня. Ч. 46. С. 184.

⁶¹ Ігнаци Танський (1761-1805) – польський поет, драматург і перекладач. П'єсу *I plotka czasem się przyda* вперше виставлено у 1805 р. з музигою Вінцента Лесселя, другом твір цей вийшов вже по смерті автора у зібраному виданні *Wiersze i pisma różne. Dzieło pogrzebowe*. Варшава 1808 (друге видання: Варшава 1816).

у Львові⁶² Рукопис підшитий в одному конволюті разом із п'есою *Жовнєр Черівник або що не поможе наука – то поможе батіг... на взор Котляревского*. Іздal Й. Озаркевич⁶³. На початку конволюта підшита тектурова обкладинка коричневого кольору, на задній сторінці обкладинки напис олівцем латинськими буквами: *Proscyha. Komedio-opera. Podrażanie z polskoho*. У рукописі відсутні титульна сторінка й задня обкладинка.

Отець Михайло Вербицький готуючи свої твори для постановки у львівському театрі Товариства «Руська Бесіда», вирішив запропонувати львівській публіці крім нових композицій, також давні твори, що їх у 1848-1849 рр. грав перемиський театр⁶⁴. Мабуть на прохання композитора, автор лібретто *Процихи* о. Юстин Желехівський підготував текст п'єси десь в половині 60-х років XIX ст. Свідченням того є згаданий у тексті п'єси факт відмови з боку галицького сойму від 12 квітня 1866 р. надати фінансову допомогу театрів Товариства «Руська Бесіда» у Львові⁶⁵. Про цей факт співає селянка Проциха в пісні із другої сцени другого акту.

Руский театр же убогий,
З Сойму не дістав підмоги,
То зробила зависть лиха,

⁶² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2118, арк. 15-43.

⁶³ Там само. Арк. 1-14.

⁶⁴ Добре поінформований анонімний діописувач львівської газети інформував читачів, що М. Вербицький «Тепер пише ще і музику на менший розмір до комедії *Жовнір чарівник*, має також під руками комедію *Козак і охотник* сочинені Івана Вітушинського, потім комедію *Проциха* Юстини Желіховського і *Запрощений котик*». «Слово» 1863, 23 лютого. Ч. 16. С. 67.

⁶⁵ Див. С. Чарнецький, *Нарис історії українського театру в Галичині*. Львів 1934. С. 56.

Можна припустити, що нову редакцію *Процихи*, Ю. Желехівський здійснив саме після 12 квітня 1866 р. Рукопис на жаль не має титульного аркуша й починається від третьої сторінки (нова пагінація арк. 15.). Складається він із двох частин: тексту написаного кирилицею рукою о. Желехівського (арк. 15-29 зв.; 42 зв.-43.), та тексту написаного латинкою на іншому, як решта рукопису, папері зеленого кольору (арк. 30-42.). На останній сторінці цієї частини написано *Конець 1849*. Отже цей збережений фрагмент п'еси, написаний латинкою, є першою редакцією твору й безперечно був призначений для перемиського театру й виконувався тут у 1849 р. Як відомо до складу перемиського театру входили люди різної національності, зокрема німкені й француженка, які не знали кирилиці, тому автори презентованих п'ес знову були змушені писати їх латинкою. До речі ремарки в п'есі написані польською мовою, що підтверджує мое припущення. Треба також зауважити, що в пізнішій версії о. Ю. Желехівський значно виправив мову рукопису порівняно з рукописом 1849 р., всі локальні слова, взяті із надсянського говору та полонізми виправив він у дусі «язичія» середини 60-х років – це відмічено упорядником у примітках до тексту п'еси.

Мова й місцевий колорит *Процихи* почерпнуті Ю. Желехівським із реалій рідного йому села Вишатичі біля Перемишля⁶⁶. Використав він також фольклорні записи із Надсяння, цитуючи у 12-й сцені 3-го акту чотири весільні пісні із *Руского весіля* о. Йосифа Лозинського, виданого латинкою в Перемишлі 1835 р. Тих пісень чомусь М. Вербицький не включив до свого списку. Симпатія Ю. Же-

⁶⁶ Ю. Желехівський залишив цікаві спогади про Вишатичі, опубліковані в *Ілюстрованому календарі Общества імені Михаила Качковского на год... 1892*. Львів 1891. С. 190.

лехівського до простих людей, з одного боку, ѹ карикатурний портрет економа, здрібніло шляхтича – з другого, може бути цікавим штрихом для пізнання психології самого автора, хоча б з тої причини, що рід Желехівських був шляхетського походження (гербу Ciołek й на Русь прийшов з Мазовії). Про це писав сам о. Ю. Желехівських в історичній розвідці про свій рід⁶⁷. Важливим моментом п'єси слід вважати пісню Процихи, яка співає:

Ах коби-сьте в церкви були,
То би-сьте самі учули,
Що то панотець казали,
... Же паньщину скасовали!

[...]

В ійт. Так єсть, не іначий. Чув я о тім вже раз в місті,
а при тім сам розум каже, же при наданий общей сво-
боді, неволя паньшини утримати ся не може. – Боже!
благослови дателя свободи, і сотвори єму многая літа.
В сі. Многая літа!

Мова йде очевидно про цісаря Фердинада I й знесення ним панщини в Галичині 22 квітня 1848 р. Отже її дія мала б відбуватися саме в час проголошення цісарем ліквідації панщини. Таким чином в другій редакції є певні розбіжності, бо якщо в початковій частині п'єси дія відбувається у 1863 році то в кінцевій частині йдеться про момент ліквідації панщини у 1848 р. Ще до написання Ю. Желехівським *Процихи*, директор головної школи в Перешилі Андрій Панкевич видав друком брошуру *Odezwa*

⁶⁷ Див. рукопис о. Ю. Желехівського, *Родовод семьї Желеховских*. ЛННБУ, ф. 47. Жел. 51, п. 2, арк. 1.

do Arystokratów (Перемишль 1848), в котрій у гострій формі відкинув польські намагання дальше управляти українцями й запропонував побудувати майбутні відносини на взаємній пошані й без будь яких форм патерналізму політичного, культурного та економічного⁶⁸. Ю. Желехівський міцно наголосив на панщинних відносинах в галицькому селі середини XIX ст., які давали економам та орендарям майже необмежену владу над селянами. В другій редакції Ю. Желехівський закінчив п'есу піснею Юліяна Добриловського *Дай же, Боже, добрий час*, що здавна вважалася патріотичною піснею й подібно як пісня *Mir вам братя* І. Гушалевича, повнила функцію національного пісенного символу⁶⁹.

Черговим твором поставленим у перемиському театрі була п'еса Івана Наумовича *Гриць Мазниця або муж заманений*, що є перекладом п'єси Мольєра *Жорж Данден*⁷⁰. Це перший україномовний переклад твору французького автора. І. Наумович як перекладач дуже добре справився із своїм завданням тим паче, що українська літературна

⁶⁸ Див. Й. Панкевич, *Odezwa do Arystokratów*. Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни. Перемишль-Львів 2002. С. 297-300. Публікуючи цей текст, ми нічого не знали про біографію автора й припускали, що ним міг бути Амвросій Яновський. Зараз нам відомо, що він мав ім'я Андрій (по-польськи Jedrzej). А. Панкевич був директором головної школи у Перемишлі й активним громадським діячем, за що Головна Руська Рада відзначила його вітальною адресою. Див. видання: *Головна Руська Рада 1848-1851. Протоколи засідань і книга кореспонденцій*. За редакцією Олега Турія. Упор. Уляна Кришталович та Іван Сварник. Львів 2002. С. 111. Варто зауважити, що акторкою перемиського театру була Юлія Панкевич, дочка А. Панкевича.

⁶⁹ В. Трембіцький, *Український гімн та інші патріотичні пісні*. Нью-Йорк - Рим 1973. С. 32.

⁷⁰ Іван Наумович, *Гриць Мазниця або муж заманений*. Комедія в трох дійствах. І. Х. Покеліна Молієра із французького на язик малоруський переложена. Львів 1849. Типом А. Б. Вінаржа. 76 с.

мова й театр в Галичині ставили щойно свої перші кроки. Монологи Гриця Мазниці й Микитки пересипані влучними народними висловами, що добре передають характер обох персонажів. Сучасним дослідникам галицького літературного життя кінця 40-х - 70-х років XIX ст. слід було б поважніше зацікавитись творчістю Івана Наумовича, зокрема як прозаїка. Маю враження, що критики досі упереджено оцінюють його спадщину саме через призму його політичної та культурної орієнтацій. До своєї версії Жоржа Дандена вмонтував І. Наумович три інтермедії (*междодійствія*) в яких зображені ідеалізований світ галицького селянина, що мав бути моральним та етичним антиподом до зіпсутого світу Мазниці й суспільної верстви, до якої він увійшов одружившись. Саме ці віршовані вставки озвучив Михайло Вербицький. Наумович старався також представити в кумедному світлі цінності збіднілої шляхетської верстви. Після 1848 р. діяlogи такого ось змісту мусили збуджувати веселу реакцію українського глядача.

Пан Голишкевич. Я ся іменую барон Голишкевич.

Крутосвіцкий. Дуже мя тішит...

Пан Голишкевич. Ім'я мое дуже добре знане цілому світу – мав-єм то щастє вславитися під Гороховом за отчизну...

Крутосвіцкий. Красно!

Пан Голишкевич. Мій отец Іван Голишкевич, мав гонор бути подстольом короля єгомосці.

Крутосвіцкий. Гм! гм! то не жарт.

Пан Голишкевич. Я мав-єм в моїм роді такого, що поспрочувавши свої всі добра поїхав за море на вояж.

Крутосвіцкий. Всьо вірю.

Драми, які були поставлені у перемиському театрі, представлявали типовий для цієї епохи жанр зінгшпілю тобто розважальної форми музичного театру, й повністю вписувалися в канон австро-німецького бідермаєру, в якому особливо сильно експоновано мотиви громадянських чеснот: пошани до монарха, сім'ї, служжіння державі, дотримування етичних принципів, зберігання громадянського миру тощо. В артистичному пляні театр мав підкреслено етнографічний характер. При чому цей етнографізм був сильно підфарбований естетичними уподобаннями й уявленнями про народність творців перемиського театру – пані Саар і інших учасників колективу, типових представників міщанського «середнього» класу.

Єдиним твором, який вповні дотримується конвенцій романтичної драми є *Верховинці* Бесськідів Миколи Устияновича. Свій твір М. Устиянович назвав *свободним переводом із Коженьовського* то як зауважив Михайло Возняк

[...] ся драма подобала більше на український самостійний твір, ніж на переклад з польського. Очарований красою предмету, який був йому більше відомий, ніж Коженьовському, розширив “Верховинців” до такого обему, що в оден вечір годі було представити їх на сцені⁷¹.

Відмінної думки є відомий дослідник українсько-польських літературних взаємин доби романтизму Роман Кирчів. Він, докладно співставивши текст Ю. Коженьовського із переробкою М. Устияновича, відкинув тверджен-

⁷¹ М. Возняк, *Драматичні вистави в Галичині...* С. 62.

ня М. Возняка дійшовши висновку, що тут скоріше треба говорити про вільний переклад⁷².

З переробки М. Устияновича за його життя друком були опубліковані тільки дві пісні: *Гей браття опришки*, у 1850 р. в календарі «Перемишлянин» (С. 46-47) та *Верховинець*, у 1853 р. – у віденській газеті «Отечественний Сборник» (№ 34). Перемиська публікація пісні *Гей браття опришки* значно різниться від рукописної версії⁷³. Мабуть сам автор вирішив виправити текст посилаючи його до редакції «Перемишлянина».

Сучасного читача не залишать байдужим ці фрагменти п'єси, в яких гостро змальовано характери персонажів, а їх долі детерміновано неминучим трагічним кінцем. Зокрема у фрагменті другої сцени із III відділу Устиянович якби антиципує ситуацію, що могла відбутися через сто років пізніше, десь у 1946-47 рр. під час боїв українських партизан у Карпатах ізsovетськими комісарами.

Кілька [опришків]. Горілки, горівки, сюда!

Антон. Ани мі ся важ! Лоб роздвою тому, хто за фляшку сягне. – Мовчки! З того приховища ще днесь преч. Розберіт леговища, кожди на себе по рівний часті, хліб, порох і кулі... решта в огень. Від Черемоша на право і на ліво, не дальше як на милю від границі, скрити ся на Угорщині. По двох, то трох, не більше, сидіти в недоступних місцях, – що то маєм днесь?

Максим. Пятниця.

⁷² Р. Ф. Кирчів, «*Kagrassu górale* Ю. Коженевського в українських перекладах і переробках. Міжслов'янські літературні взаємини. Київ 1961. Вип. 2. С. 101.

⁷³ Друга версія пісні опублікована у збірнику: *Лірвак з-над Сяну. Перемиські друкарства середини XIX століття*. Перемишль 2001. С. 42.

Антон. Субота, неділя, понеділок, щоби ми ся жаден не важив показати ніс з свого сковище. Чуєте!

Всі. Говори, говори!

Антон. В вівторок о півночі, кого не ім'ят і не повісят, нехай буде на Чорногорі. Над озером недалеко берега, стерчіт дві ялици.

Кілька [опришків]. Знаєм, знаєм.

В одному М. Устиянович не дотримався фактичного стану – мовних реалій, позаяк він не знав гуцульської говірки, а на час написання *Верховинців* був парохом у Славську на Бойківщині. Саме бойківська говірка у *Верховинцях* «робить» за гуцульську. Коли почав читати текст п’еси вперше мені здавалося, що в титулі *Беськідів* є якась помилка, але потім у ході читання виявив цілий ряд діялектизмів, яких не міг знайти у словнику гуцульської говірки⁷⁴. Щойно коли заглянув до словника Михайла Онишкевича⁷⁵ все стало ясно, – *Беськіди* – це бойківська форма, адже Славсько, в якому проживав письменник, це Бойківщина! У заголовку п’еси є ще одне слово, яке теж має бойківське походження – *Верховинці*, так звали себе бойки на поч. XIX ст., про що 20 грудня 1845 р. писав перемишлянин о. Йосиф Левицький. У конспекті плянованого ним журналу «Бібліотека Бесід Духовних», що мав виходити друком у Перемишлі, є фрагмент, в якому мова йде про галицько-українську мову (галицько-руський язик),

⁷⁴ Маю на увазі словник, виданий колективом мовознавців Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: *Гуцульські говірки. Короткий словник*. Львів 1997.

⁷⁵ М. Й. Онишкевич, *Словник бойківських говірок*. Частина перша *A-H*; Частина друга *O-Я*. Київ 1984.

автор назвав територію, на якій розповсюджений бойківський говір й подав власну назву бойків:

2º Нарічіє так називаємих Бойків – в циркулі Стрийськім, частю Самбірським і Станіславським; но они самі себе называют Верховцями. Межи ними знаходится много архаїзмів, т. е. вираженій церковних⁷⁶

Рукопис *Верховинців Беськідів* написаний латинкою. Титульна сторінка такого змісту: *Werchowynci Beśkidiw. Dramat w troch widdiłach czerez Josyfa Korzeniowskoho. Słobodnyi perewid z polskoho*. Нижче іншим почерком дописано: *Николая Устіяновича 1848*. Текст записаний різним почерком, трапляються помилки вживання кириличних букв с та у, що вказує на факт, що ця версія записана латинкою могла бути переписана із кириличного оригіналу.

Деякі сольні пісні з репертуару перемиського театру, що збереглися у рукописній збірці о. Вербицького «Guitarre 16», були записані перемишлянами Ольгою Попович – сопрано, та Лещеком Сушицьким – гітара, на компакт-диску: Михайло Вербицький, *Вокальна лірика та гітарні твори*. Видавець: Товариство Перемиський Центр Культурних Ініціатив «Митуса». Музику до платівки записано в грудні 2005 р. в студії Польського радіо в Рядеві⁷⁷.

⁷⁶ о. Й. Левицький, *Обявленіє підписки на журнал духовний під заглавієм «Бібліотека Бесід Духовних»*. «Перемиські Архієпархіальні Відомості». Рік IV. Ч. 4. 2006. С. 108-109.

⁷⁷ Див. мою рецензію: *Записки наукового товариства імені Шевченка. Том CCLVIII*. Праці Музикознавчої комісії. Львів 2009. С. 549-552.

Літургійна творчість о. Михайла Вербицького (композиції для чоловічого хору)

Моїй дочці Катерині

Візантійський обряд, до якого зараховується і український греко-католицький, у відправі Служби Божої вживає двох літургійних формуллярів: Літургії св. Йоана Златоустого і Літургії св. Василія Великого. Питання авторства Літургії св. Йоана Златоустого залишається нез'ясоване, бо ж сучасні літургісти однозначно заперечують авторство св. Йоана Златоустого, а навіть сумніваються, чи був він хоча б її реформатором¹. З цього приводу о. Мелетій М. Соловій, ЧСВВ, писав, що:

Традиційне приписування візантійської літургії св. Золотоустові має не так історичні, як престижеві рациї. Воно не сперте на історичних даних, а має радше класифікативно-символічне значення. І в цьому останньому значенні можна задержати отсю, традицією освячену назву².

Від моменту виникнення у V столітті, Літургія св. Йоана Златоустого пройшла довгу еволюцію, в ході якої уве-

¹ Питання авторства Літургії, і дискусій щодо нього, представлено у монографії: о. Мелетій М. Соловій, ЧСВВ, *Божественна Літургія. Історія – розвиток – пояснення*. Рим 1964. С. 48-53. Там теж література предмету.

² Там само. С. 52-53.

дено до неї ряд змін і редакцій. Для нас особливо цікава історія цієї Літургії на теренах Київської Церкви, починаючи від кінця XVI ст. аж до сучасності. Цьому питанню присвячена праця українського літургіста з Канади о. Лаврентія Данила Гуцуляка (нині архиєпископа, митрополита Вінніпегу)³. Автор проаналізував різні тексти, що стосуються питань Літургії, але, на жаль, працю закінчив на 1839 р., і тим самим не охопив Літургікону виданого у Перемишлі 1840 р.⁴ Взагалі питання літургійного життя у Галицькій митрополії XIX ст., а зокрема у Перемиській

³ Л. Д. Гуцуляк, *Божественна літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596-1839 рр.)*. Пер. з англ. А. Маслюх. Львів 2004.

⁴ *Літургікон сирійський: Служебник содержащ в себе, по чину Святия Восточния Церкве Літургії іже во Святих Отец наших: Йоана Златоустого, Васілія Великаго, і Григорія Двоєслова Папи римскаго, со всими службами недільными, дневными, праздничными, і общими Святыми*. В Перемишлі, в Типографії Єпископкай, при Храмі Рождества Святаго Йоана Крестителя. Р. Б. 1840. In folio, 698 стор. Префектом Єпископської друкарні у Перемишлі на той час був о. Діонісій Парилович. Про пляноване видання цієї книги інформувало *Uwiadomienie literackie* із 1 лютого 1838 р., надруковане в Перемишлі у владичій друкарні. У бібліографічному каталогі Івана О. Левицького (*Галицько-русская бібліографія XIX-го століття (1801-1886)*). Т. I. Львів 1888. С. 17, № 189) мовиться, що це мав бути передрук із почайського видання 1792 р. Каталог українських стародруків фіксує такий друк під 1791 р. з ілюстраціями Адама Гочемського та Івана Стрільбицького (див. Яким Запаско, Ярослав Ісаевич, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*. Книга друга. Частина друга (1765-1800). Львів 1984. С. 66, № 3573). Натомість ілюстрації з перемиського Літургікону зроблені Іваном Вендуловичем є копіями гравюр Івана Филиповича із львівського Літургікону 1759 р. (див. Яким Запаско, Ярослав Ісаевич, *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків виданих на Україні*. Книга друга. Частина перша. Львів 1984. С. 110, № 2085). Гравюра І. Филиповича *Василій Великий* надрукована у каталозі Г. Н. Логвин, З глибин. *Гравюри українських стародруків XVI-XVIII ст.* Київ 1990. № 448. Копію І. Вендуловича див. у збірнику *Лірвак з-над Сяні*. *Перемиські друки середини XIX ст.* Упор. В. Пилипович. Перемишль 2001. С. 424.

єпархії ще чекає свого дослідника. Додамо лише, що сьогодні норми відправи Божественної Літургії у Перемисько-Варшавській митрополії регулює відповідний документ *Принципи літургійного життя в Перемисько-Варшавській Архієпархії УГКЦ*, затверджений митрополитом Іваном Мартиняком 7 січня 2005 р.⁵

В композиторському доробку о. Михайла Вербицького духовна музика займає приблизно третину збережених творів⁶. Основний масив цієї творчості становлять

⁵ Див. «Перемиські Архієпархіальні Відомості» № 1(3). Перемишль 2005. С. 94-96.

⁶ Найновіший каталог називає 143 композиції, з яких 43, релігійні твори. Див.: *Рукописи та першодруки музичних творів Михайла Вербицького (із фондів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України)*. Нотографічний покажчик. Укладач і автор передмови О. Б. Письменна. Львів 2004. Розділ *Церковні хори*, ч. 30-72.

піснеспіви до Літургії св. Йоана Златоустого для чоловічого та мішаного хорів. У доробку о. Михайла знаходиться теж один, дуже цікавий піснеспів з Літургії св. Василія Великого, яку правиться у Великий четвер. З молитовного діялогу поміж священиком та дияконом, композитор вибрав фрагмент, в якому на прохання священика *Помолися за мене, сослужителю мій*, диякон відповідає: *Дух Святий найде на тебе і сила Всешишнього осінить тебе* (*Дух Святий, снійдет на тя, і сила Вишняго осінит тя*), що є начеб то проханням самого о. Вербицького, священика та композитора, про дари Духа Святого і опіку Всешишнього.

Літургія св. Йоана Златоустого складається із трьох основних частин: Проскомидії, Літургії Оглашених та Літургії Вірних, вони поділяються знов на менші частини. Отець Михайло Вербицький скомпонував музику до тих частин Літургії, які під час богослужіння співають всі вірні. Коротко розглянемо їх за місцем, в якому вони виступають у тексті Літургії.

Цикл творів о. М. Вербицького включає співи із Літургії Оглашених або Слова, а саме *Христос воскресе із мертвих*, що співається на свято Воскресіння; першої **малої ектенії** *Слава Отцу і Сину і Святому Духу* та гимну *Єдинородний Сине*. Потім наступає обряд **Малого входу**, якого кульмінацією є молитва Трисвятого *Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний*. Центральною точкою Літургії Оглашених є читання Святого Письма. Поміж читанням Апостола та Євангелії вірні співають *Аллилуя*. Літургія Оглашених завершується **сугубою ектенією**, молитви якої кінчаються проханням *Господи помилуй*.

Третя частина Служби Божої, тобто Літургія Вірних або Жертви, починається від приготування до євхаристійного жертвоприношення. На обряд **Великого входу з чесними дарами**, вірні співають гимн *Іже Херувими*, що є *містичним закликом до гідної участі в євхаристійному пирі* (о. М. Соловій, цит. праця. С. 298), а на його закінчення пісню *Яко да Царя*. У Великий четвер на Літургії св. Василія Великого диякон звертається до священика словами: *Дух Святий, снійдет на тя, і сила Вишняго осінит тя*. На завершення першої **прохальної ектенії** вірні відповідають співаючи *Отца і Сина*. Далі наступає **Символ віри**, що завершує першу частину Літургії Вірних. Друга їй частина (**анафора**) починається від т.зв. євхаристійного діялогу поміж священнослужителем та вірними. І тут о. М. Вербицьким скомпонував музику тільки до слів-відповідей вірних: *Милость мира, жертву хваленія. I со духом твоим. Имами ко Господу. Достойно и праведно есть*. Цю частину завершує т.зв. серафимський гимн *Свят, Свят, Свят, Господь Саваот*. Наступними піснеспівами озвученими композитором є молитви після епіклези: *Тебе поэм та Достойно есть*, а у свято Воскресіння Христового співається прокімен *Ангел вопіяше*. Другу **прохальну ектенію** завершує Господня молитва *Отче наш*. Третя частина Літургії Вірних стосується обряду св. причастя і починається піснеспівом *Єдин свят*, далі співається причасник *Хваліте Господа с небес*, а на Різдво Христове *Ізбавленіє посла Господь*, й завершується піснеспівом *Да ісполняться*. Після молитов благодарення та заамвонної, вірні співають *Буди імя Господне*. Літургія завершується **відпустом**, після якого співається ще **многоліття Створи Господи многая літа**.

У видавців особливо щастило Літургії для мішаного хору, яку в різний час опубліковано частинами, або у цілості⁷. Щоправда, недавно з'явилось нове видання Літургії для мішаного хору під редакцією Миколи Гобича, але воно являється компіляцією із передвоєнних видань і призначено для виконавських потреб хору «Київ», тож не можна вважати його за наукову, критичну публікацію⁸. Парадоксально, що з цілого циклу Літургії для мішаного хору, тільки два піснеспіви є автографи М. Вербицького: *Іже Херувими*, та *Отче наш*, недавно опубліковане Інститутом Літургійних Наук УКУ у Львові⁹. Як відзначив Олександр Зелінський у післямові до названої публікації:

⁷ Українська наука не спромоглася на створення каталогу першодруків композицій М. Вербицького, цієї прогалини не заповнив вище цитований каталог О. Б. Письменної, хоча у заголовку написано там: *i першодруки*, тож назовемо тільки найважливіші публікації, у яких знайшлися твори о. М. Вербицького: I. Кипріян, *Партитура співів церковних і світських*. Львів 1882; С. Людкевич, *Збірник церковних і літургічних пісень*. Львів 1922, 2-ге видання: С. Людкевич, *Літургія*. Львів 2003; *Служба Божа. Партитура на мішаний хор*. Чернеча Гора б. Мукачева 1935. *Хорові партії для мішаного хору*. Друк без місця і року видання зберігається у ЛННБУ, відділ мистецтв, 19240/1-4/муз.; о. М. Вербицький, *Служба Божа на мішаний хор*. Підручна бібліотека музично-драматичної секції Т-варириства чит[альні] укр[айнських] студ[ентів] богословів ів[ів] ім. М. Шашкевича у Львові. Львів 1936.

⁸ М. Вербицький, *Духовні твори*. Загальна ред. і упор. Миколи Гобича. Бібліотека Камерного хору «Київ». Київ 2004. Як пише ред. видання, у цій публікації призначений для мішаного хору, використано довоєнні видання Літургії, а через відсутність окремих частин для мішаного хору редактором було здійснено переклади з чоловічого хору (С. 4). У другій частині цього видання *Літургійні твори* знайшлися деякі піснеспіви із рукопису о. Віктора Матюка для чоловічого хору (*Святий Боже, Іже Херувими, Ізбавленіє посла Господь, Христос воскресе, Многая літа*).

⁹ о. М. Вербицький, *Отче наш. Пам'ятки церковної музики*. Вип. 1. Львів 2001. С. 6-9.

Порівнюючи ті частини Літургії, що дійшли до нас з-під пера М. Вербицького з їхніми відповідниками, зробленими В. Матюком, можна пересвідчитися, що переписувач не вніс змін у авторський текст. Тому ми склонні вважати, що Отче наш ля мінор М. Вербицького у відпису В. Матюка є найавторитетнішим текстом цього твору¹⁰.

Ця констатація львівського дослідника творчості о. Вербицького дуже важлива, якщо взяти до уваги, що Літургія для мішаного хору в різних публікаціях кінця XIX -поч. ХХ ст. зазнавала редакторських втручань і правлень, так що сьогодні неможливо однозначно реконструювати її авторський варіант. Про ці труднощі ще у 30-х роках писав Зиновій Лисько у вступі до бібліографії церковних творів М. Вербицького¹¹, а ми цьому питанню присвятимо більше уваги у дальшій частині статті.

¹⁰ Там само. С. 11.

¹¹ Див. З. Лисько, *Піонери музичного мистецтва в Галичині*. Львів - Нью-Йорк 1994. С. 87. Частково це питання дослідила Надія Балуцька у магістерській дисертації *Текстологічні питання літургійної творчості Михайла Вербицького*. Львів 2004. Праця написана під наук. керівництвом проф. Юрія Ясіновського у Львівській державній музичній академії ім. М. Лисенка на катедрі музичної україністики.

Інакше справа стойть із Літургією для чоловічого хору, з якої сьогодні збереглося 33 піснеспіви (в тому 8 автографів), деякі з них навіть у трьох музичних варіяントах, але Літургія для чоловічого хору, не втішалася таким зацікавленням видавців й виконавців, як Літургія для мішаного хору, а це мабуть тому, що її рукопис довго зберігався у приватних руках, і щойно після смерти його власника о. Віктора Матюка (1852-1912), став загальнодоступний. Рукописна *Літургія на мужеский хор уложенена Мих. Вербицким*, була переписана о. Віктором Матюком у Львові, про що свідчить записка на кінці 16 аркуша рукопису: *Конец В. Матюк. Львів 20 жовтня 1871.* До власноручного запису тексту Літургії о. В. Матюк підшив ще чотири автографи о. Михайла Вербицького, написані композитором у Львові під час лікування у шпиталі, що проходило у днях 24 березня – 15 квітня 1870 р., і які о. Вербицький подарував о. Вікторові Матюку. Про свій душевний стан під час хвороби (рак язика) у 1870 р. композитор писав:

Будучи того року змушений про недугу мою через пару тижнів в больниці во Львові обитати, роздумовав я между прочим і о музикальных творенях [...]. Став я сили в тій отраслі умственний межі своїми обчислюти, і з горестю увидів я, що число наших музикальних композиторів дуже скудное [...]. Подумав я над тим, що в недузі моєй предвчасно жите мое закінчти могу, і тим способом мое ділане на полі музикальнім скорочене бити може, – где еще много сил до дальншого діланя в музиці в собі чув я, – отож і жаль мою душу переняв¹².

¹² М. Вербицкий, *O твореніях музикальних, церковних і мирских на нашій Русі.* «Слово» 1870. Ч. 38. С. 1. Див. передрук у збірнику: *Дух і ревність Владика Снігурського та інші перемишляни.* Упор. В. Пили-

Перед війною рукопис зберігався у Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (№ 480, відбитки печаток є на трьох сторінках рукопису), а від 1940 р. у новоствореній Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН УРСР¹³ (сучасна назва: Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника). Цікаво, що при заголовках трьох автографів композицій, Вербицьким поставлено число – № 5 – може це авторське опусування? У статті написаній композитором 8 травня 1870 р. (за півроку до смерті), знайшлося непомічене сучасними музикознавцями визначення трьох основних блоків його творчості: музика для Церкви, музика для театру і музика для салонових увеселеній (підкреслення мое – В.П.)¹⁴. Тож, якщо три композиції з Літургії для чоловічого хору, записані о. М. Вербицьким у львівському шпиталі у квітні 1870 р. мають № 5, то можна припустити, що під тим опусом (№ 5) знайшлася саме Літургія для чоловічого хору. Бож, для прикладу, композиція *Христос воскресе для двох чоловічих хорів* записана у цьому ж збірнику, такого номера не має. Це у якійсь мірі пояснювало б далеку позицію опусу (№ 16) збірника «Guitarre № 16», в якому зібрано твори для салонових увеселеній – сольні пісні та композиції для гітари. Станіслав Людкевич припускає, що маємо

пович. Перемишль-Львів 2002. С. 409-410. Тут і далі цитуємо за тим виданням.

¹³ Біб. ім. В. Стефаника, відділ рукописів, фонд 171, спр. 16. Арк. 1-22 +1 (титульна сторінка не нумерована), 46 сторінок. Арк. 1 зв. ненумерований чистий. Арк. 16 зв. чистий. Арк. 17 зв. чистий. Арк. 20 зв. чистий. Арк. 22 зв. чистий.

¹⁴ Див.: М. Вербицький, *О твореннях музикальних*. С. 410. Це композиторське визначення треба вважати проявом бідермаєрівського розуміння ролі музики, як одного із сегментів культури, що обслуговувала важливі громадські інституції – Церкву, театр та різні форми товариства життя.

тут справу із порядковим номером єдиного збереженого примірника із солоспівами для гітари, і що таких зошитів могло бути більше¹⁵. Ми вважаємо, що далекий номер опусу збірника «Guitarre № 16», взявся з того, що композитор цю творчість вважав менш важливою в своєму доробку. Авторський список композицій відкривали церковні твори, потім йшли театральні, а вкінці розважальні¹⁶.

Зміст рукопису такий:

Титульна сторінка: *Літургія на мужеский хор уложеня Мих. Вербицким.* Арк. не нумерований.

Кругла печатка: *Бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.*

1. Слава – Єдинородний. Арк. 1-1 зв.
2. Святий Боже, Святий Кріпкий. Арк. 1 зв.-3.
3. Аллилуя. Арк. 3.
4. Дух Святий. Арк. 3-3 зв.
5. Господи помилуй. Арк. 3 зв.
6. Іже Херувими. Арк. 3 зв.-4 зв.
7. Яко да Царя. Арк. 4 зв.
8. Іже Херувими. Арк. 4 зв.-5 зв.
9. Яко да Царя. Арк. 5 зв.
10. Отца і Сина. Арк. 6.
11. Вірую. Арк. 6-7 зв.
12. Милостъ мира. Арк. 7 зв.-8.
13. Свят, свят, свят. Арк. 8-8 зв.
14. Тебе поэм. Арк. 8 зв.-9.
15. Тебе поэм. Арк. 9-9 зв.

¹⁵ С. Людкевич, *Бібліографія творів М. Вербицького. Його ж: Дослідження, статті, рецензії, виступи.* Том. I. Упор. З. Штундер. Львів 1999. С. 311.

¹⁶ Варто тут зауважити, що такого саме поділу дотримувалися передвоєнні музикологи Борис Кудрик та Зиновій Лисько, сучасні бібліографи чомуся на першому місці ставлять світські хори.

16. *Достойно есть.* Арк. 9 зв.-10.
17. *Отче наш.* Арк. 10-10 зв.
18. *Єдин свят.* Арк. 10 зв.
19. *Хваліте.* Арк. 11-11 зв.
20. *Аллилуя.* Арк. 11 зв.
21. *Да ісполнятся.* Арк. 11 зв-12 зв.
22. *Буди ім'я Господнє.* Арк. 12 зв.
23. *Ангел вопіяше.* Арк. 13-13 зв.
24. *Христос воскресе.* Арк. 13 зв.-14 зв.
Кругла печатка: *Бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.* Арк. 14 зв.
25. *Ізбавленіє посла Господь* [причастник на Різдво]. Арк. 14 зв.-15.
26. *Многая літа.* Арк. 15 зв.-16.
В низу сторінки: *Конец В. Матюк. Львів 20 жовтня 1871.*
27. *Тебе поэм.* Музика Мих. Вербицького № 5. Арк. 17.
В низу сторінки: *Львів в шпиталю 6/4 870¹⁷.*
28. *Святий Боже.* Муз. Мих. Вербицького № 5. Арк. 18-18 зв.
В низу сторінки: *Львів в шпитали дня 12/4 1870. Михаїл Вербицький.*
29. *Іже Херувими.* Муз. Мих. Вербицького № 5. Арк. 19-19 зв.
30. *Яко да Царя.* Арк. 19 зв.-20.
31. *Христос воскресе.* Муз. Мих. Вербицького. Для двох хорів. Арк. 21-22.

¹⁷ У відділі рукописів ЛННБУ, фонд 163, спр. 20-43. 1 арк., зберігається окрема сторінка із автографом *Тебе поэм.* Музичний запис ідентичний як у зошиті о. В. Матюка (ч. 27). Внизу сторінки написано рукою композитора: *Музика Мих. Вербицького 6/4 870 в шпиталю.* Таким чином М. Вербицький того ж самого дня записав свій твір у двох ідентичних версіях.

В низу сторінки кругла печатка: *Бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові.*

Крім *Літургії для чоловічого хору* о. М. Вербицького, збереглися ще три інші його композиції:

32. *Да ісполняться*. Автограф (?). Нотний текст поданий без слів. ЛННБУ, відділ рукописів, фонд 163, спр. 20-41. Арк. 1-1 зв.

33. *Христос воскресе. Музика Михаїла Вербицького*. Автограф. ЛННБУ, відділ мистецтв, фонд Бажанського 27 муз. рукоп. Арк. 1-1 зв.

Внизу першого аркуша печатка *Порфирій Бажанський*, на звороті внизу кругла печатка з написом: *Бібліотека Русского Народного Дома во Львовѣ*.

34. *Величай (На Різдво)*. Вербицький. Копія Івана Туркевича. ЛННБУ, відділ рукописів, фонд 163, спр. 20-51. Арк. 1.

Вгорі сторінки напис: *Мужеський хор та печатка: Проф. Іван Туркевич*.

Про цей рукопис чи не першим згадав Борис Кудрик (1897-1952) у докторській дисертації, написаній у 1932 р.¹⁸ Він теж був першим музикологом, який вдався до поглибленого аналізу релігійної творчості о. М. Вербицького. Спершу у докторській дисертації¹⁹, а потім у *Огляді історії української церковної музики* (1-ше вид. Львів 1937), Кудрик описав і проаналізував усі доступні йому на той час рукописи (автографи та копії) з літургійними композиціями о. М. Вербицького. Б. Кудрик дав дуже влуч-

¹⁸ Див. книжкове видання: B. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873*. Przemyśl 2001. S. 42.

¹⁹ B. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873*. Розділ *Chóry cerkiewne*. С. 47-51.

ну характеристику творчого феномену М. Вербицького, встановлюючи для нього важливе місце у каноні української музичної культури XIX ст., поміж Д. Бортнянським та М. Лисенком, та розглядаючи його творчість у естетичному полі австрійського бідермаєру:

Як церковний композитор займає Вербицький на своєму галицькому терені чільне місце, а в своєму часі був він на всю Україну дослівно одинокий. [...] Тут є він наче мініатурою Бортнянського, й головні характеристистичні риси стилю творця *Блажен муж* найдемо в нашого перемишляка в поменшому виді, подекуди й не без рис аматорщини, але ніколи без серйозної вдумчivості. [...] Тут наш галичанин є цілковито дитиною своєї бідермаєрівської епохи. Вона, з одного боку, видала запалених звеличників сідої суверої старовини [...], а з другого ж, з огляду на популярність і «нетрудність», жахається зимного воздуху київопечерських гробниць та воліла обернатися виключного в сфері погідних, ідилічних настроїв. [...] Але Вербицький не пішов ще так далеко за струєю часу, щоб повторювати також її негативні риси. Берегли його ось такі добрі ангели-хоронителі його таланту, як церковно-обрядова традиція, що мужньо відбивала від себе всілякі латинізаторські стріли [...] і могучий вплив рідного музичного генія Бортнянського²⁰.

Ця, дещо довга цитата є найкращою й найвлучнішою характеристикою релігійної творчості о. Михайла Вер-

²⁰ Б. Кудрик, *Огляд історії української церковної музики*. Львів 1995. С. 88.

бицького в українській музикології. У різних варіантах повторюють її сучасні дослідники та популяризатори творчості отця Вербицького, часто навіть не посилаючись на джерело своїх знань. Б. Кудрикові належить теж уведення до української музикології поняття «Перемиська школа», під яким він розумів творчість о. М. Вербицького, о. І. Лаврівського, о. В. Матюка та о. П. Бажанського. Цього терміну дотримуються також сучасні українські музикознавці, хоча на наш погляд, треба говорити про галицький (перемиський) музичний бідермаєр, позаяк ніякої перемиської музичної школи, як такої, не було, а сам термін є тільки гарною метафорою складеною Борисом Кудриком (подібно як інша – «Золота доба», на означення українського музичного класицизму).

Підсумовуючи детальний, музикологічний аналіз духовної творчости о. М. Вербицького, Борис Кудрик писав:

Національне становище Вербицького як духовного композитора вповні оправдовує давану йому назву «малого Бортнянського». Церковна ділянка його творчости безперечно одна з головних і саме в ній – побіч світських творів – дав він що міг найкраще. Церковна музика Вербицького, [...] це якби звучача емблема нашої галицької духовенщини. Є у ній також сильний локальний колорит – річ якої ніяк не охопити в утерті формулки музикології, а тільки треба відчути! На віки позістануть у народі такі ніколи не зужиті перлини нашого релігійного духа, як Вербицького *Слава-Єдинородний*, As-dur, *Отче наш*, g-moll, а з мужеських хорів *Святий Боже*, A-dur, майже Шубертівської глибини, оба *Тебе поєм*, Es-dur (з маршевими басами) і зворушливе передсмертне As-dur, а головно *Іже*

Херувими, Es-dur, що стало наче народним гімном галицько-української Церкви²¹.

З тими словами перегукується коротка характеристика психології творчості о. М. Вербицького сучасного богослова о. Мирона Бендика, який зауважив, що:

Відправляючи щоденно Службу Божу, відчуваючи на собі облагороджуючу силу «позитивних емоцій», відповідного незрівнянного душевного стану – гармонійного, освяченого спокоєм єднання з Богом, композитор-отець Вербицький творив свою Літургію з різних молитов, обрядів, Христових слів. Слухаючи цей твір, ми захоплюємося органічним синтезом традиційних східних інтонацій середземного регіону й близьких, рідних, сuto українських мелодичних зворотів, національних мотивів. Очевидно, звертання до такого роду композицій пояснюється свідомою метою отця Михайла піднести духовний рівень свого народа, поглибити й підтримати в ньому головні християнські чесноти: Віру, Надію й Любов²².

На поставлене о. Бендиком питання: *Чому, цікаво, вже на зорі українського музичного відродження в Галичині М. Вербицький звертається до Літургії Іоана Златоустого? Може, це було тільки даниною епосі, в яку жив композитор?*²³ – знаходимо відповідь у статті само-

²¹ Там само. С. 94.

²² о. М. Бендик, *Літургія М. Вербицького і проблеми сприймання духовної музики*. Михайло Вербицький і відродження української музичної культури в Галичині. Дрогобич 1992. С. 6-7.

²³ Там само.

го композитора, який аналізуючи причини виникнення у 1829 р. перемиського катедрального хору писав:

Перед роком 1827 не существовало в реченній церкви престольній [у Перемишлі – В.П.] пініє музикальное і здаєсь, же такого не бувало, а то не тілько в Пере-мишли, але навіть і в престольнім граді Львові і ніде, бо в кождій церкви, навіть в митрополитальній бив обичай, же дяки своїм способом без всяких відомостей музикальних, так тілько, як нині в церквах сільских і малогородських дієся, при Богослуженї співали²⁴.

Про значення музики (літургійного співу та народних церковних пісень) для загалу вірних в сучасних релігійних практиках, писав свого часу кардинал Йосеф Рацінгер. Аналізуючи критичне ставлення частини реформаторів до музичної традиції й практики спільних співів, він наголошував, що головне значення церковної музики полягає у цьому, що миряни співаючи, визначають свою тотожність; музика являється силою, яка ініціює зв'язок й цілісність громади, а одночасно їй спів стає прикметою, за якою саме можна розпізнати цю громаду²⁵.

Про те, що стан духовних справ у перемиській єпархії на поч. XIX ст. не був задовільний мовиться у документах єпархіяльного синоду, що відбувся у Перемишлі 10 травня

²⁴ М. В е р б и ц к и й, *О пінію музикальнім*. Галиччанин. Літературний зборник іздаваємий Я. Т. Головацким і Б. А. Дідицким. Львів 1863. Кн. I. Вип. II. С. 136. Передрук статті у збірнику: *Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни*. Упор. В. Пилипович. Перемишль. Львів 2002. С. 401.

²⁵ Аналіз поглядів кардинала Йосифа Рацінгера про церковну музику, див.: Ks. Joachim Waloszek, *Teologia muzyki. Współczesna myśl teologiczna o muzyce*. Opole 1997. Зокрема с. 207-210.

1818 р. Сказано там, між іншими, що священики не всюди заховують порядок церковних богослужень, та що все більше дається відчути брак потрібних богослужбових книг²⁶. Тож не дивно, що важливою релігійною подією у єпархії був вихід у Перемишлі 1840 р. великого Служебника, в якому надруковано Літургії св. Йоана Златоустого, Василія Великого та Григорія Двоєслова²⁷.

Призначене для кліру видання мало на меті уніфікувати Службу Божу по всій єпархії. Порівнюючи церковнослов'янський текст піснеспівів Літургії з рукописом о. Віктора Матюка з перемиським друком 1840 р. можна зауважити майже повну їх збіжність, натомість порівнюючи із сучасним римським молитовником *Хвалім Господом* (церковнослов'янським) знайшли ми кілька суттєвих різниць. Звершенням видавничої діяльності перемиського богословського осередку слід вважати єдине у XIX ст. в Галичині видання семитомної церковнослов'янської Біблії (1859-1865)²⁸.

²⁶ Див. *Єпархіальний синод, що відбувся у Перемишлі 10-го травня 1818 р.* Дух і ревність. Владика Снігурський та інші перемишляни. Перемишль. Львів 2002. С. 70.

²⁷ Цей події присвятив перемиський поет о. Антін Лужецький цикл віршів, що починається рядком: *Темна, німая, мертва без руха, пред людским оком в укритю била-м. Умча то штука вляли в мя духа, нині раз первый светло усріла-м.* Рукопис з віршами о. Лужецького, подібно як Літургікон, був ілюстрований малюнками Івана Венцзиловича і до війни зберігався у Капітульній бібліотеці в Перемишлі.

²⁸ Біблія, подібно як Літургікон (1840), а також *Пісні набожнія з Богогласника Почаєвского* (Перемишль 1834) та о. Пахомія Огілевича, *Escrinetata liturgii greckieij* (Перемишль 1842), є передруками саме почайських друків XVIII ст., більшість тих видань з'явилася після 1839 р., коли то російська влада відібрала від оо. василіян Почайський монастир і закрила їх друкарню. Ця сторінка історії перемиського книгодрукування досі не була зауважена істориками українського друку.

На незадовільний стан релігійної культури в цілому, й зокрема рівня знань самих вірних, звертав також увагу відомий проповідник з теренів перемиської єпархії о. Антін Добрянський (1810-1877), сучасник й недалекий сусід о. М. Вербицького (Млинни, в яких жив Вербицький віддалені всього на кільканадцять кілометрів від Валеви, де проживав Добрянський). У передмові до *Обясненя служби Божої для жителей сельских* (Львів 1869) отець Добрянський писав:

Многії з вас бивають всегда в Церкві на Службі Божій і не опустят її немаль ніколи; но чи много з вас найдеся таких, котрий би добре розуміли все тоє, що в часі Служби Божої дієся і співається? Видится, що не многії. Тому замислив я при помочи Божій обяснити і виложити вам Божественную Літургію, або як ви ю називаєте, Службу Божу, щобисьте в Церкві святій могли стояти і молитися з тим більшою увагою, набожністю і з більшим пожитком²⁹.

Борис Кудрик вписуючи творчість М. Вербицького у контекст європейської музики середини XIX ст., звернув також увагу на наявні у ній етичні та ідеологічні моменти, які згодом були відкинені галицьким народниками та радикалами, він писав:

Загальноєвропейська бідермаєрівська струя, що загал жахалася надто драматичних настроїв, на

²⁹ Цитуємо за виданням: А. Добрянській, *Обясненіє Служби Божої для сельских жителей*. Вид. друге. В Перемишлі 1880. С. 3. Високу оцінку праці о. Добрянського дав літургіст о. Мелетій М. Соловій, ЧСВВ, у монографії: *Божественна Літургія. Історія – розвиток – пояснення*. Рим 1964. С. 137.

західноукраїнському терені, де ідея народного відродження крилася в мурах тихих парафій, ця струя наїшла, особливо в творах Вербицького, ідеальну форму компромісу між ідеєю цього – й того світнього. Етос перемиської музики, зокрема церковної, це цінна сторінка нашої новішої духовної культури. Цю сторінку переочувано часто в пізнішій добі, надто залюблений в лібералістично-революційних настроях³⁰.

Що це питання не було тільки риторичним, свідчить спроба Анатоля Вахнянина на поч. ХХ ст. вписати церковну творчість Дмитра Бортнянського в канон української музичної культури³¹. Зустрілася вона із гострою полемікою з боку Івана Франка, який вважав, що Д. Бортнянський зробився злим демоном нашої музики. Проти радикальних течій у ставленні до релігійних елементів національної культури, яких гаслом стало відоме Франкове *Los von Bortnianskyj* («Геть від Бортнянського»), пробував протестувати Станіслав Людкевич, закликаючи сучасників повернутися до музики Бортнянського³². Цей синдром зуміла подолати наймолодша генерація українських музикологів 30-х років ХХ ст. Б. Кудрик, З. Лисько, В. Витвицький, Ф. Стешко, публікуючи ряд досліджень присвячених о. Михайліві Вербицькому – «малому Бортнянському» з Перемишли.

³⁰ Б. Кудрик, *Огляд історії української церковної музики*. Львів 1995. С. 101.

³¹ Н. Вахнянин, *Два реформатори церковного співу*. «Артистичний Вістник» Річник I. Січень 1905. Зошит I. С. 2-5.

³² Цінний аналіз цієї дискусії дав покійний Ярема Якубяк у статті *Іван Франко і Станіслав Людкевич. Musica Galicana. Музика Галичини*. Том. VI. Львів 2001. С. 123-132.

Марія Загайкевич аналізуючи виконавство хорової музики о. Михайла Вербицького у монографії присвяченій його творчості та життю, зробила дуже цінну заувагу:

Церковні хори Вербицького добре підтверджують тісний зв'язок його композиторської творчості з виконавською практикою, що найвиразніше позначилося на виборі того чи іншого складу голосів. Спершу, в 40-х роках, він компонував твори для мішаного хору, які призначалися саме для такого типу колективу (Перемиської катедри і хору львівських семінаристів), де високі фальцетні голоси заміняли жіночі партії сопрано й альти. У 60-х роках ситуація змінилася: найкращими виконавцями залишились хори семінаристів, однак вони орієнтувалися головно на чоловічі тембri і композитор віддає перевагу однорідному складові³³.

До сказаного М. Загайкевич потрібно ще раз наголосити, що перемиський кафедральний хор у 30-60-х роках XIX ст. залишався чоловічим хором, в якому альтові та сопранові партії співали учні (хлопці) перемиської чоловічої гімназії (дівчата тоді ще не могли вчитися у середніх школах!), натомість тенорові та басові партії виконували питомці Перемиської духовної семінарії³⁴. Про таке виконання Служби Божої у перемиській катедрі у червні 1849 р. коротко згадав анонімний дописувач львівської «Зорі Галицької»:

³³ М. Загайкевич, *Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості*. Львів 1998. С. 74.

³⁴ Про склад перемиського кафедрального хору в середині 50-х років XIX ст. писав Анатоль Вахнянин, див. його ж: *Спомини з життя*. Львів 1908. С. 27.

Хор співаків заведення приснопамятного Єпископа Снігурського співав складно; не було без того, щоби і молодці школъний не були в тім хорі, бо то від давна уже хор по найбільшій часті із них складав ся³⁵.

Одним словом, це не був мішаний хор у сучасному розумінні, тобто жіночо-чоловічий.

Буковинець о. Ізидор Воробкевич (1836-1903) у першій біографічній статті про М. Вербицького надрукованій у 1879 р. висловив припущення, що у 40-х роках М. Вербицький вперше скомпонував музику до Літургії для мішаного хору, а потім переробив її для чоловічого хору³⁶, яке стало загально повторюваною думкою³⁷. Стаття І. Воробкевича у багатьох моментах сьогодні вже застаріла, зокрема, коли мова йде про факти з життя композитора, тому цей її фрагмент, в якому мовиться про роки написання Літургії для мішаного хору вартий того, щоб присвятити йому більше уваги хоч би тому, що загально відомі дослідникам інформації не були вповні використані та прокоментовані. І так 14 квітня 1864 р. у перемиській катедрі відбулося поминальне богослуження в першу річницю смерті митрополита Григорія Яхимовича, голови

³⁵ Г. Т. Лист з Перемишлия дні 6/18 лютого. «Зоря Галицька» 1849, 15/27 березня. Ч. 25.

³⁶ Цитуємо за виданням: І. Воробкевич, о. Михайло Вербицький. Ілюстрований Музичний Календар на рік звичайний 1907. Рік четвертий. Львів 1907. С. 69.

³⁷ Напр. М. Загайкевич не посилаючись на конкретне джерело пише, що: *є дані, що твір [Літургія для мішаного хору – В. П.] був завершений у 1847 році. Пізніше Вербицький переробив його для чоловічого хору.* Див.: М. Загайкевич, *Михайло Вербицький*. С. 79. Це припущення повторила також Любов Кияновська, див.: Л. Кияновська, *Стильова еволюція галицької музичної культури XIX-XX ст.* Тернопіль 2000. С. 67.

Головної Руської Ради у Львові (виникла у 1848 р.) та перемиського владики у роках 1848-1860. Як писав присутній на поминальній службі анонімний очевидець: *до великоліття [богослужження – В. П.] причинився многою хороши спів, під дирекцією проф. Л. якнайстаранніше виконаний. Особливо при пінії Вербицького «Христос воскресе» під час підношення тетрапода дійствіе хора било пліняюще*³⁸. Згаданим у дописі професором Л. був Франц Лоренц, вчитель співу в перемиській гімназії та органіст і регент хору у латинському катедральному соборі, бо ж поминальне богослужження організувала *тутейша учащася руска молодіж*. З Ф. Лоренцом єднала М. Вербицького приязнь, у нього він вчився основ компонування. Цитований фрагмент допису є першою друкованою згадкою про виконання літургійного твору М. Вербицького. Саме ця вроочиста заупокійна Служба Божа могла стати для М. Вербицького стимулом до написання музики до Літургії³⁹. Адже саме йому Вербицький завдячував можливість завершити навчання в духовній семінарії та рукопокладення.

Цей допис до львівського «Слова», дозволає уточнити час написання ним Літургії для чоловічого хору. Важаємо, що цей цикл композитор скомпонував не у 40-х роках, як написав І. Воробкевич, але протягом року від дати смерти митрополита Г. Яхимовича (помер 29 квітня

³⁸ Анонімне повідомлення надруковано у віddілі *Новинки* у львівській газеті «Слово» 1864, 20 травня (1 червня). Ч. 40. С. 160.

³⁹ Проте, ми сьогодні не знаємо, чи М. Вербицький скомпонував повний цикл для мішаного хору, чи тільки згаданий у статті піснестів «Христос воскресе». Також на жодному із збережених автографів та відписів Літургії Вербицького не має присвяти еп. Г. Яхимовичу, як надруковано у виданні М. Гобдича, – це тільки здогад, хоч дуже симпатичний, київського видавця, див.: М. Вербицький, *Духовні твори*. Загальна ред. і упор. М. Гобдича. Бібліотека Камерного хору “Київ”. Київ 2004. С. 9.

1863 р.) до моменту поминального богослуження у перемиському соборі св. Івана Хрестителя (14 квітня 1864 р.) Бути може, що на ньому був присутній сам М. Вербицький, бо ж дописувач згадує, що були там всі місцеві священики та біля двадцяти із сусідніх місцевостей.

Вид катедрального собору
в Перемишлі, 60-ті роки XIX ст.

Мое припущення, що всі композиції для чоловічого хору написані о. М. Вербицьким до Літургії св. Йоана Златоустого виникли на поч. 60-х років, приблизно у 1864-1865 рр., підтверджується наступною пресовою згадкою із 4 листопада 1865 року. Невідомий дописувач львівського «Слова» описуючи візит митрополита Спиридона Литвиновича у Львівській духовній семінарії, зауважив, що під час літургії *відличалися питомці превосходним пінієм по більшій частині нових утворів Пр. о. Вербицького* [підкреслення мое – В. П.], котрого Служба *перший раз на Покрову в церкві св. Юра тими же питомцями з успіхом відспівана била*⁴⁰. Отже хор Львівської духовної семінарії цю ком-

⁴⁰ Анонімне повідомлення надруковано у львівській газеті «Слово» 1865. 23 жовтня (4 листопада). Ч. 84. Відділ *Новинки*.

позицію о. Вербицького виконав перший раз у церкві св. Юра 13 жовтня (1 жовтня за старим стилем) 1865 р., а другий – в Духовні семінарії 4 листопада того ж року. Через рік, як інформувало львівське «Слово», у Велику П'ятницю 1866 р. хор питомців семінарії (отже чоловічий) виконав у своїй церкві страсні пісні галицько-руських композиторів Вербицького, Лаврівського, Рутковського⁴¹.

Припущення, що Літургія для чоловічого хору була скомпонована на поч. 60-х років знаходить ще одне підтвердження. Любов Кияновська аналізуючи *Отче наш* (a-moll) о. Вербицького відмітила, що твір цей у початкових тактах збігається за інтервальною послідовністю з поширеною (особливо у священичих колах) старогалицького елегією “Там, де Чорногора” написаною автором-священиком на смерть улюбленої дружини⁴². Автором цієї пісні був о. Олексій Заклинський, який у своїх спогадах так описав момент її виникнення:

По шостимісячній тяжкій недузі вона [Терезія Андрохович, дружина о. Заклинського – В. П.] закінчила своє життя 7 жовтня 1860 року.[...] Зі смертю жінки закінчилось мое щастя та радість батька й опікунів покійної. Вся околиця затужила за цією янгольською жінкою та прибула на її похорон. На гробі покійниці казав я насипати гарну могилу та написав на честь покійної відому пісню “Там де Чорногора сумно”. А через десять років пізніше, коли вже моя донька виро-

⁴¹ Див. «Слово» 1866. 23 березня (4 квітня). Ч. 24. Відділ *Новинки*.

⁴² Л. Кияновська, *Стильова еволюція галицької музичної культури XIX-XX ст.* Тернопіль 2000. С. 67.

ла, другу пісню, ще маловідому, на іншу мелодію, – які ось тут наводжу з першого чистопису⁴³.

Якби факти подані о. Заклинським, щодо його авторства були неправдиві, то після їх надрукування у 1890 р., стали б вони предметом якоїсь критики, але така мені невідома.

Б. Кудрик аналізуючи періодизацію релігійної творчості Вербицького, подібно як його попередники, виділив у ній два періоди: ранній для мішаних хорів, та пізній для чоловічих, але зразу тут же додав, що не можна поставити між ними граничної дати, бо взагалі майже нема тут автографів й завершив увагою, що *стиль мужеських і мішаних хорів Вербицького однаковий, без різниць*⁴⁴. Ми не натрапили на інформації про виконання Служби Божої для мішаного хору за життя М. Вербицького. Здається, можна поставити тезу, що М. Вербицький не написав повної Літургії для мішаного хору, а тільки деякі піснеспіви, і що існувала тільки одна повна версія Літургії саме для чоловічих голосів. Повна версія Літургії для мішаного хору є компіляцією деяких піснеспівів написаних о. Вербицьким для мішаного складу із фрагментами для чоловічого, а її редактором був студент Львівської духовної семінарії О. Козьменко⁴⁵. Мое припущення підтвер-

⁴³ Цит. за виданням: о. Олексій Заклинський, *Записки пароха Старих Богородчан*. Друге, справлене й доповнене видання. Торонто 1960. С. 93-94. Спогади друком вийшли вперше у Львові 1890 р.

⁴⁴ Б. Кудрик, *Огляд історії української церковної музики*. С. 89.

⁴⁵ о. М. Вербицький, *Служба Божа на мішаний хор*. Підручна бібліотека музично-драматичної секції Т-товариства читальні укр[айнських] студ[ентів] богослов[ів] ім. М. Шашкевича у Львові. Львів 1936.

джується музикознавчим аналізом (через співставлення обох версій Літургії), який представимо нижче.

Першим друкованим виданням, в якому знайшлися твори о. М. Вербицького є упорядкований о. І. Кипріяном збірник *Партитура співів церковних і світських* (Львів 1882). Марія Загайкевич коментуючи його склад подала дуже загальне число композицій Вербицького: зокрема, більше десяти творів для мішаного хору були опубліковані у збірці *Івана Кипріяна «Партитура співів церковних»*, *Львів-Перемишль 1882*⁴⁶. Натомість З. Лисько у монографії про пionерів галицької музики назвав всього шість композицій Вербицького, надрукованих у збірнику о. Кипріяна: 1. *Ангел вопіяше*, С-dur; 2. *Буди ім'я Господне*; 3. *Милостъ мира*, Es-dur; 4. *Отче наш*, g-moll; 5. *Святъ*, As-dur; 6. *Тебе поэмъ*, D-dur⁴⁷. У цитованій праці З. Лисько подав теж інший заголовок і місце друку збірника І. Кипріяна: *Літургія в партитурі на 4 голоси мішаного хору*, Перемишль 1882. У виданні, яким ми користувалися немає світських творів, про які згадано у заголовку книжки, тож постає питання, чи може існувати дві різні версії цього друку?

Тим часом переглянувши збірник І. Кипріяна *Партитура співів церковних і світських* (Львів 1882), ми знайшли 15 піснеспівів М. Вербицького. Його авторство зазначено самим упорядником – Уклад Михайла Вербицького. Ось заголовки тих творів:

1. *Слава – Єдинородний*, [As-dur], № 8, стор. 24-26. (Уклад Михайла Вербицького).
2. *Трисвятое*, [F-dur], № 7, стор. 33-34. (Уклад М. Вербицького).

⁴⁶ М. Загайкевич, Михайло Вербицький. С. 74. Прим. 102.

⁴⁷ З. Лисько, Пionери музичного мистецтва в Галичині. С. 87-88.

3. Господи помилуй, [F-dur], № 5, стор. 45. (Уклад М. Вербицького).
4. Іже херувими, [Es-dur], № 9, стор. 62-64. (Уклад М. Вербицького).
5. Милостъ мира, [Es-dur], № 5, стор. 76. (Уклад М. Вербицького).
6. Свят, [D-dur], № 3, стор. 79-80. (Уклад М. Вербицького).
7. Свят, [As-dur], № 6, стор. 81-82. (Уклад М. Вербицького).
8. Тебе поєм, [C-dur], № 3, стор. 83-84. (Уклад М. Вербицького).
9. Тебе поєм, [D-dur], № 5, стор. 85. (Уклад М. Вербицького).
10. Достойно есть, [As-dur], № 5, стор. 91. (Уклад М. Вербицького).
11. Достойно есть, [C-dur], № 7, стор. 93-95. (Уклад М. Вербицького).
12. Отче наш, [B-dur], № 4, стор. 100-101. (Уклад М. Вербицького).
13. Да ісполнятся, [B-dur], № 6, стор. 115-116. (Уклад М. Вербицького).
14. Буди імя Господне, [Es-dur], № 4, стор. 119. (Уклад М. Вербицького).
15. Буди імя Господне, [As-dur], № 5, стор. 119. (Уклад М. Вербицького).

Якщо взяти до уваги спостереження М. Загайкевич, що один з його творів – хор «Тебе поєм» (G-dur) – був надрукований у збірці I. Кипріяна «Партитура співів церковних» під іменем Д. Бортнянського⁴⁸, то виходить, що композиції М. Вербицького є там 16. Згаданий твір надрукований у збірнику під № 2, на сторінках 111-112, із допискою

⁴⁸ М. Загайкевич, Михайло Вербицький. С. 76.

Укладу Д. Бортнянського. Ця сама композиція знаходить-ся у рукописному збірнику *Літургійні твори о. І. Кипріяна*, (рукопис зберігається у приватних руках), арк. 12, з допискою (*М. Вербицького*), видно, що заміна прізвищ наступила в ході праці над виданням цього збірника. Тому, що збірник о. Івана Кипріяна є першим друкованим виданням з так значною кількістю творів М. Вербицького, мав би він стати об'єктом поглиблена музикознавчого аналізу під кутом виявлення джерела, з якого міг користати о. Кипріян.

Федір Стешко реконструюючи на підставі збірника о. Кипріяна композиторський доробок Алойзія Нанке, писав: *Можна припустити, що він [І. Кипріян – В. П.], працюючи в Перемишлі, мав або оригінали музичних композицій Нанке (на початку 80-х рр. вони могли ще зберегтися), або не зіпсуві їхні копії*⁴⁹. Ця констатація стосується також творчості М. Вербицького, хоч як слушно зауважив Ф. Стешко *Крім імені автора, не подано якихось інших повідомлень про ці музичні твори, які б дозволили заповнити їхнє мистецьке посвідчення*⁵⁰. Збірник о. Івана Кипріяна, як антологія релігійної музики галицьких композиторів (крім 15 творів М. Вербицького надруковано у ній 8 творів А. Нанке, 3 твори Л. Седляка, 3 твори М. Рудковського та один І. Лаврівського), залишається цінним джерелом для історика галицької музики, а перемиської зокрема, адже презентовані у ній композитори; крім Рудковського, жили

⁴⁹ Ф. Стешко, *Чеські музиканти в українській церковній музиці (З історії галицько-української церковної музики)*. Тетяна Беднаржова, Федір Стешко український вчений-педагог, музиколог-теоретик. Тернопіль-Прага 2000. С. 75.

⁵⁰ Там само.

у Перемишлі і компонували на потреби місцевого катедрального хору.

Збираючи матеріали до докторської дисертації про чеських композиторів у галицькій церковній музиці, Федір Стешко у 1931 р. спеціально відвідав Перемишль, де мав можливість працювати у бібліотеці перемиської Духовної семінарії. В тому часі зберігалися там дві рукописні партитури, перша написана не пізніше 1835 р. з композиціями Д. Бортнянського та А. Нанке (твір *Вошел еси, архіерею, во церков*), друга приблизно з 90-х рр. з композиціями А. Нанке, – майже тими самими, що у виданні Кипріяна⁵¹. Сьогодні можемо тільки жаліти, що Стешко не залишив нам повного опису тих партитур, бо у одній з них мали б бути твори М. Вербицького.

У 1936 році, заходами студентів Львівської духовної семінарії з'явився циклостилевий друк о. М. Вербицького, *Служба Божа на міш[аний] хор*. Підручна бібліотека муз[ично]-драм[атичної] секції Т-[овариств]а чит[альні] укр[айнських] студ[ентів] богослов[ів] ім. М. Шашкевича у Львові. Львів 1936⁵².

У збірнику знайшлися такі композиції о. Вербицького:

1. *Слава-Єдинородний*, As-dur, стор. 3.
2. *Святий Боже*, F-dur, стор. 7.
3. *Аллилуя*, B-dur, стор. 9.
4. *Ектенія сугуба*, F-dur, стор. 10.
5. *Іже Херувими*, Des-dur, стор. 10.
6. *Яко да царя*, Des-dur, стор. 12⁵³.
8. *Милость мира*, Es-dur, стор. 14.

⁵¹ Там само. С. 74-75.

⁵² Друк зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаника, відділ мистецтв, 2.655/муз.

⁵³ Далі, ч. 7. *Отца і Сина*, C-dur, з допискою (Вифлаєва), стор. 14.

9. *Свят*, Es-dur, стор. 16.
10. *Тебе поєм*, C-dur, стор. 17.
11. *Достойно есть*, As-dur, стор. 18.
12. *Отче наш*, A-moll, стор. 21.
13. *Хваліте*, Es-dur, стор. 23.⁵⁴
14. *Єдин свят*, Es-dur, стор. 22.
15. *Да ісполнятся*, B-dur, стор. 25.
16. *Буди імя Господне*, As-dur, стор. 28⁵⁵.

В низу 31 сторінки подано прізвища упорядників публікації: зредагував – Козьменко О. Написав – Василевич В.

Якщо порівняти твори о. М. Вербицького, надруковані у збірці о. Кипріяна, з творами із збірки львівських пітомців, показується, що львів'яни передруковали вісім творів із збірки о. Кипріяна:

1. *Слава-Єдинородний*, As-dur.
2. *Святий Боже*, F-dur.
3. *Господи помилуй*, F-dur.
4. *Милость мира*, Es-dur.
5. *Свят*, D-dur. У львівській публікації замінено тональність на Es-dur.
6. *Тебе поєм*, C-dur.
7. *Достойно есть*, As-dur.
8. *Буди імя Господне*, As-dur.

Наступних шість піснеспівів видавці почерпнули із рукопису Літургії М. Вербицького р. Віктора Матюка:

⁵⁴ Див.: М. Вербицький, *Духовні твори*. Загальна ред. і упор. Миколи Гобдича. Бібліотека Камерного хору “Київ”. Київ 2004.

⁵⁵ Далі, ч. 17. *Многая літа*, C-dur, з допискою (*Староруського*), стор. 29; ч. 18. *Боже послухай благання*, A-moll, стор. 31. *Гарм. Онко*, тобто О. Козьменко.

1. *Аллилуя*, B-dur. У львівській публікації з невеликими модифікаціями від 6 такту у партії альтів та тенорів.
2. *Іже Херувими*, Des-dur. У львівській публікації змінено тональність на Es-dur, і введено незначні зміни у ритміці.
3. *Яко да царя*, Des-dur. У львівській публікації змінено тональність на Es-dur. Від 5 такту відмінна мелодія в тенорах і басах.
4. *Отче наш*, a-moll. У львівській публікації зміни в гармонізації цілого твору.
5. *Хваліте*, Es-dur. У львівській публікації перших 12 тактів ідентичних як у Матюка, наступні – відмінні.
6. *Єдин свят*, Es-dur. У львівській публікації зміни в гармонізації цілого твору.

Піснеспів *Да ісполняться*, B-dur (ч. 15, стор. 25), повністю збігається із рукописним *Да ісполняться*, якого нотний текст зберігся без слів (автограф (?), ЛННБУ, відділ рукописів, фонд 163, спр. 20-41). Натомість *Отче наш*, a-moll (ч. 12, стор. 21), у збірці питомців передруковано з *Літургії Станіслава Людкевича*⁵⁶. До речі, Микола Гобдич, готуючи свою версію Літургії М. Вербицького для мішаного хору, користувався львівським виданням із 1936 р., що і відзначено *У джерелах нотного тексту ч. 2*.

Аналізовані у статті рукописи і друковані видання з композиціями о. Михайла Вербицького опублікував я у електронному записі на компакт-диску, що був долучений до дев'ятого числа «Перемиських Архиєпархіальних Відомостей» (2009).

⁵⁶ Див. С. Людкевич, *Літургія*. УКУ. Інститут Літургійних Наук. Пам'ятки церковної музики, вип. 3. Львів 2003. С. 57-58.

Салонні розваги галицьких лідертафель

Музичний лексикограф та дослідник історії галицької музики XIX ст. Зиновій Лисько (1895-1969) вжитому у заголовку термінові *лідертафель* дав таке пояснення:

Liedertafel – назва німецьких співацьких чоловічих гуртків, що мають не високо-мистецький, а більше товариський характер¹.

Хорові композиції о. Михайла Вербицького, про які тут буде мова, були написані саме для таких співацьких чоловічих гуртків, що виникли в Галичині у середині 50-х років XIX ст. Як важливою для композитора була ця ділянка творчості, може засвідчити його стаття, написана 8 травня 1870 р. (за півроку до смерти). Знайшлося у ній визначення трьох основних блоків його творчості: музика для Церкви, музика для театру і, як сам висловився, музика для *салонових увеселень* (підкреслення мое – В. П.)². Але М. Вербицький не був першим галицьким композитором пісень для лідертафель, його випередив молодший колега з Перемишля о. Іван Лаврівський, якого перші твори у цьому жанрі датовані початком 50-х років XIX ст. За підрахун-

¹ З. Лисько, *Музичний словник*. Стрий 1933. С. 84.

² М. Вербицький, *О твореннях музикальних, церковних і мирських на нашій Русі*. «Слово» 1870. Ч. 38. С. 1. Стаття передрукована у збірнику: *Дух і ревність Владика Снігурський та інші перемишляни*. Упор. В. Пилипович. Перемишль-Львів 2002. С. 409-411.

ками З. Лиська І., Лаврівський скомпонував 16 чоловічих квартетів, з яких п'ять вийшло друком (літографованих) за життя композитора, три твори надруковано після його смерті, вісім творів знаходитьться в рукописах, а один твір не зберігся³.

Першою нотною публікацією лідертафельного репертуару є невеличка літографована збірка Івана Лаврівського під заголовком *З пісни народній уложений на чотири мужескій голоси*, видана у Львові 1855 р. До збірки увійшли пісні: *Увіщаніє до милої* (автор слів невідомий), *До зорі і Козак до торбана* на слова Івана Гушалевича із збірки поезій *Стихотоворення* (Перемишль 1848). Композитор присвятив її *в доказ високопочитання*⁴ Богданові Леонтовичу, на той час секретареві Ставропігійного інституту у Львові, в друкарні якого надруковано згадану збірку. Богдан Леонтович, подібно як І. Лаврівський та М. Вербицький, був родом з Надсяння (нар. у Щуткові біля Любачева) й сином священика. Автор одноголосих пісень, між ними мелодії до широко відомої *Мир вам браття* на слова Івана Гушалевича, що у добу «Весни народів» 1848 р. стала першим національним гимном галицьких українців⁵.

Саме Перемишль став містом, де уперше в Галичині проявився музичний феномен лідертафель – товариського співу у квартетах. Про початки цього руху в Перемишлі цікаво написав у спогадах їх учасник Анатоль Вахнянин, учень місцевої гімназії у 1851-1859 роках:

³ З. Лисько, *Піонери музичного мистецтва в Галичині*. Львів – Нью-Йорк 1994. С. 122-124.

⁴ Репродукцію титулки див. у книзі Бориса Кудрика, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873*. Перемишль 2001. С. 106.

⁵ Посмертну згадку про Б. Леонтовича див. у збірнику: *Дух і ревність. Владика Снігуровський та інші перемишляни*. Перемишль-Львів 2002. С. 209-211.

Під проводом Ів. Лаврівського і Мих. Вербицького, двох сучасних руських композиторів, стала відтак побіч церковного співу звільна розвивати ся і съвітска руська пісня. Молоді співочі сили збиралі ся в хаті Ів. Лаврівського і тут при помочі старших виконували съвіжко скомпоновані ним твори. Згадаю лише про «Річку», «Осінь» та «Красну Зорю», що в тім часі повсталі [мова йде про 1853 р. – В. П.]. До Перемишля навідував ся з Млинів дуже часто Мих. Вербицький і привозив свої твори, переважно укладені на мужескі голоси⁶.

[...] Мене і брата [Клима Вахнянина – В. П.] кликав до себе Іван Лаврівський (духовник семінарія руського в Перемишлі), в котрого ми враз з Раставецьким (тенором) і самим же композитором (басом) співали квартети: «Чом річенко домашная», «Сумно марно по долині» (укладу Ів. Лаврівського)⁷.

[...] У вільних днях, під вечір, сходили ся ми співати дуже часто на Підгірю [квартал Перемишля, у верхній частині міста – В. П.] в саді Менцінського (батька Мілька) – в сім місци, де тепер стоїть костел латинський яких-то сестер [кармеліток при вул. Татарській – В. П.] і тут вже співали доволі всяких пісень руських світських⁸.

Першу збірку пісень у стилі лідертафель о. М. Вербицький склав, як гадаємо, на початку 60-х років. Анонімний перемиський дописувач львівської газети «Слово» інформував, що М. Вербицький спроможний написати всякого

⁶ А. Вахнянин, *Автобіографія. Спомини з життя* (Посмертне видане). Львів 1908. С. 2.

⁷ А. Вахнянин, *Спомини з життя* (Посмертне видане). Львів 1908. С. 26.

⁸ Там само. С. 27.

роду театральну музику й має кромі того готових 9 квартетів і 3 терцети рускії на голоси мужескії [підкреслення мое – В. П.], послужити могущій до собраній музикальних в «Бесіді рускій»⁹. Вважаємо, що збірка повністю була складена не пізніше літа 1863 р., позаяк вірш *Ще не вмерла Україна* опубліковано у четвертому числі львівської газети «Мета» 1863 р. Збірка не має авторського заголовка й складається з 11 пісень: 10 на слова о. Івана Гушалевича та одної Павла Чубинського¹⁰.

№ 1. *До зорі* (Красна зоре, подивися). Арк. 1.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Стихотворенія». Пере-
мишль 1848. В Книгопечатні Капітульній. С. 10).

№ 2. *Мир русинам* (Мир вам, братя). Арк. 1-1 зв.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Стихотворенія». С. 3).

№ 3. *Вдовець* (Возму я си сопівочку). Арк. 1 зв.-2 зв.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Стихотворенія». С. 11-12).

№ 4. *Совіт дівиці* (Не лови мотилька, діво молодая). Арк. 2
зв.-3 зв.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Поезії Йоана Гушалевича. Часть первая». Львів 1861. Типом Ставропігійского Інститута. С. 11-12).

№ 5. *Кто за нами, Бог за ним!* Арк. 3 зв.-4 зв.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Поезії Йоана Гушалевича. Часть первая». С. 4-7).

⁹ Див.: Від Перемишля. «Слово» 1863, 23 лютого (7 березня). Ч. 16. С. 67. Відділ *Дописи*. Які були оці три терцети встановити важко, бути може, що ці твори не збереглися.

¹⁰ Рукопис (автограф) зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. Василя Стефаника, відділ мистецтв, фонд Бажанського, 109 муз. рукоп. 9 арк. Опис рукопису, див.: Олександр Зелінський. *Редакції гимну “Ще не вмерла Україна” в старих рукописах та першодруках*. Musica Galiciano-Muzika Галичини. Том VI. Львів 2001. С. 269-272.

№ 6. К місяцу (Куда ти плинеш, місяц ясний). Арк. 4 зв.-5 зв.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Поезії Йоана Гушалевича. Часть первая». С. 12-14).

№ 7. Похорони (Тихий вітер повіває). Арк. 5 зв.-6 зв.

Слова І. Гушалевича. (Збірка «Поезії Йоана Гушалевича. Часть первая». С. 35-36).

Цикл трьох хорів **Жовнір** до слів І. Гушалевича:

№ 8. На отході (Бувай здорова, люба країно). Арк. 6 зв.-8.

Слова І. Гушалевича.

№ 9. Битва (Зброй заблисли). Арк. 8-8 зв.

Слова І. Гушалевича.

№ 10. По битві (Все утихло). Арк. 8 зв.-9.

Слова І. Гушалевича.

№ 11. Ще не вмерла Україна. Арк. 9-9 зв.

Слова П. Чубинського.

У червні 1863 р. три пісні із цієї збірки: *До зорі, Битва, Ще не вмерла Україна* переписав Омелян (Мілько) Менцінський¹¹, на той час питомець Львівської духовної семінарії, давній учень перемиської гімназії й співак катедрально-го хору (у сопранах). У саду його батька на перемисько-му Підгір'ю відбувалися концерти місцевого лідертафель. Збірка Омеляна Менцінського нараховує 30 творів для чо-ловічого квартету, з яких сім є творами о. М. Вербицького. Три інші пісні М. Вербицького: *Надо мною буря була* (автор слів невідомий), *Нім ся викотить утреннє сонце* (слова. В.

¹¹ Основні життєписні дані: нар. 1839 р., висвячений у 1866 р., адміні-стратор в Журавиці (1866-1873), парох у Новосілках (1873-1887) та Хідно-вичах (від 1887), де помер 7 квітня 1905 р., дів.: Dmytro Blazejowskyj, *Historical ſematism of the Eparchy of Peremyšl including the Apostolic Admi-nistration of Lemkivščyna (1828-1939)*. Львів 1995. С. 769.

Шашкевича) та *Поклін* (слова Ю. Федъковича) не збереглися у автографах й свою найдавнішу фіксацію мають саме у збірнику О. Менцінського. Сьомим твором є пісня *Той то сам лісок* із п'єси Івана Наумовича *Гриць Мазниця*¹². Рукопис О. Менцінського потребує окремого музикознавчого дослідження, позаяк це найдавніший із збережених збірників чоловічих квартетів, у ньому зібрано перші твори цього жанру в Галичині, а при тому він досить об'ємний¹³. Першу згадку про хорове виконання пісні *Ще не вмерла Україна* подало львівське «Слово» у дописі з Перемишля. Анонімний дописувач інформував про Шевченківський вечір, який відбувся 26 лютого 1865 р. в Перемишлі, більшість хорових композицій, які були виконані, це твори о. Івана Лаврівського, прізвища Вербицького не названо, сказано тільки, що концерт закінчився виконанням пісні *Ще не вмерла Україна*¹⁴. Перша збірка пісень о. М. Вербицького (11 творів) та пісні із збірки О. Менцінського (4 твори) визначають ранній корпус творчості М. Вербицького у жанрі чоловічої пісні для чотирьох голосів (написаних поміж 1861-1863 рр.). Композитор використав вірші о. Івана Гушалевича з його двох поетичних збірок – «Стихотворенія», що вийшла друком у Перемишлі 1848 р. при фінансовій підтримці о. Томи Полянського та «Поезії Йоана Гушалевича. Часть первая», надрукованої у Львові 1861 р., яку автор

¹² У каталозі *Рукописи та першодруки музичних творів Михайла Вербицького (Із фондів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України)*. Нотографічний по-кажчик. Укладач О. Б. Письменна. Львів 2004, ці твори зафіксовані під номерами: 4.4., 5.8., 16., 18.1., 19.2., 29.2., 116.4.

¹³ Рукопис зберігається у ЛННБУ, відділ рукописів, фонд 183, спр. 24. Опис рукопису, див.: Олександр Зелінський, *Редакції гимну "Ще не вмерла Україна" в старих рукописах та першодруках*. Musica Galiciana-Музика Галичини. Том VI. Львів 2001. Стор. 274.

¹⁴ «Слово» 1865. 3 (15) березня. Ч. 18. Відділ *Новинки*.

присвятив перемиському крилошанину о. Теодорові Лукашевському до його 50-ліття священства. Зміст поміщених там творів повністю відповідав естетичним уподобанням німецьких лідертафель та ідейним настановам австрійського бідермаєру. Ось, що з того приводу писав глибокий знавець і дослідник культури бідермаєрівської епохи Борис Кудрик:

Przeszczepił ją Werbycki z gruntu niemieckiego na grunt galicyjsko-ukraiński. Pieśń niemiecka na chór męski, czyli tzw. *Liedertafel*, której początek datuje się na koniec wieku XVIII, właśnie w pierwszej połowie wieku XIX dochodzi do największego rozkwitu. [...] Istotną cechą pieśni chóralnych tej niemieckiej szkoły jest przede wszystkim prostota środków wyrazu, a więc łatwo uchwytna melodyka i harmonika oraz nieskomplikowana forma, dostosowująca się w zupełności do tekstów treści sentymentalnej, erotycznej a często też i patriotycznej¹⁵.

Всі ці прикмети М. Вербицький знайшов у віршах о. Івана Гушалевича, типового, як він сам, представника галицького бідермаєру¹⁶.

¹⁵ B. Kudryk, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873*. Перемишль 2001. С. 51-52.

¹⁶ Див. тексти о. Івана Гушалевича зі згаданої збірки пісень Вербицького передруковані у книжечці: о. Михайло Вербицький, *Пісні для чоловічих квартетів*. Вокальний ансамбль КАЛОФОНІЯ. Фонографічний проект «Сян» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Перемишль – Львів 2010. С. 6-10.

Друга збірка о. М. Вербицького для лідертафель під заголовком *Дванадцять штирогласних піній на мужескій голоси*, складена композитором у Млинах 16 жовтня 1869 р., що засвідчує записка композитора на останній сторінці рукопису¹⁷. Складається вона із 12 пісень; 11 до віршів Володимира Шашкевича, сина Маркіяна та одної до вірша Володимира Стебельського. Ось їй склад:

№ 1. *Заспів* (Ой ви мої співаночки, де я вас подію). С. 2.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. Львів 1861. З друкарні Михайла Ф. Поремби. С. 5-7).

№ 2. *Нинішня пісня* (В котлині гір город лежить). С. 2-6.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 8-13).

¹⁷ Рукописна збірка *Дванадцять штирогласних піній на мужескій голоси*. Музика сочинена Михайлом Вербицким. Автограф, ЛІННБУ, Конс. 20/46, п. 13, 30 с.

№ 3. Слези (У зеленім бірку соловій заводить). С. 6-9.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 18-20).

№ 4. Жаль (Коб мої рани знали дрібнії божі квіти). С. 10-11.

Слова В. Шашкевича за Г. Гайне (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 91).

№ 5. Прощання (Квіти мої весняниї, убогій діти). С. 11-12.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 104-105).

№ 6. Лілея – воля (Лелієчко гожа, лелієчко біла!). С. 13-16.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 16-17).

№ 7. Цвітка молить (Раз мотилька голубила цвітка гожа). С. 16-17.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 26).

№ 8. Сиві очі (Скоро лише першим кроком я ступив). С. 17-19.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 27).

№ 9. Бувало і нині (Малим, бувало, я сідаю). С. 19-21.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 28).

№ 10. На пароході (Наді мнов звізди блисять високо). С. 21-23.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 29).

№ 11. Думка (Ой зозуле, зозуленько). С. 23-27.

Слова В. Шашкевича (Збірка «Зільник». Поезії Володимира Шашкевича. С. 33-35).

№ 12. На погибель! (Дай, дівчино, нам шампана). С. 27-30.

Слова Володимира Стебельського. Вірш взятий Вербицьким із львівської газети «Боян» 1868. С. 15. (Інформація самого автора поміщена в рукописі на стор. 27).

Про збірку *Дванадцять штирогласних піній на мужескій голоси* першим згадав Станіслав Людкевич у *Бібліографії творів М. Вербицького*, з приміткою *В автографі етимологією*¹⁸. Ця увага досить важлива, бо ж композитор написав музику до вибраних поезій Володимира Шашкевича із збірки *Зільник* (Львів 1863), яка надрукована фонетичним правописом, а він ці тексти перевів на етимологічний правопис. Це дуже цікавий момент для характеристики світогляду М. Вербицького, бо ж у тому часі тривала правописна війна між народовцями, які пропагували фонетичний правопис (чільним діячем народовців був В. Шашкевич), та москвофілами, які обстоювали етимологічний правопис. В тому плані також дуже цікава є пісня *На погибель!*, скомпонована до слів Володимира Стебельського. У вірші В. Стебельського після слів: *Гей за нарід чаша тая! Я за нарід душу дам!*, мова йде про те, що автор п'є *до Руси мільйонів. [...] до Руси там і тут!* І завершує окликом: *гей вторує нарід нам, від Урала до Вислоки, на погибель ворогам!* Про цю пісню та її автора Іван Франко писав:

У гімназіальнім хорі [у Дрогобичі, – В.П.] ми часто співали модну тоді пісню Стебельського «Дай, дівчино, нам шампана», і хоча мое хлопське вухо разило те спарування «руського» патріотизму та народолюбства

¹⁸ С. Людкевич, *Михайло Вербицький*. Його ж: *Дослідження, статті, рецензії, виступи*. Т. І. Упор. З. Штундер. Львів 1999. С. 308.

з шампаном і дівчиною, яка заставляє парубка «опівночі» пити «на її дівочу честь», то все-таки я разом з іншими моїми товаришами-гімназистами вважав Стебельського талановитим поетом, одинокою обік Федъковича зорею на вбогім галицько-руськім літературнім небозводі¹⁹.

Цей твір у сучасних каталогах чомусь зафіксований під заголовком *Тост до Русі*, хоч у автографах М. Вербицького він послідовно названий *На погибель*²⁰. Таким чином до наших днів збереглося 27 творів о. М. Вербицького, написаних у жанрі лідертафель.

Про виконання деяких творів із вище згаданих збірок ще за життя М. Вербицького писала львівська преса. Наприклад, у 1868 р. дописувач львівського «Слова», розповідаючи про музично-декламаційний вечір, що відбувся у Львові напередодні св. Михайла, пише, що взяло у ньому участь 20 руських академіків (тобто студентів), які виконали пісню М. Вербицького на слова І. Гушалевича *Кто за нами, Бог за ним!*²¹ Такі інформації на поч. 30-х років ХХ ст. дбайливо зібрали Зиновій Лисько, і вони увійшли до його книжки *Піонери музичного мистецтва*

¹⁹ Іван Франко, *Postscriptum про Вол[одимира] Стебельського*. Його ж: *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ 1982. Т. 36. С. 58.

²⁰ На такі непотрібні інновації звернув я увагу в рецензії на каталог *Рукописи та першодрукі музиичних творів Михайла Вербицького (із фондів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України)*: Нотографічний покажчик. Укладач і автор передмови О. Б. Письменна. Бібліографічна редакція О. П. Осадця. Національна академія наук України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Львів 2004. Див.: В. Пилипович, *Нотографічні покажчики творів о. Михайла Вербицького*. Калофонія. Науковий збірник з історії церковної монодії та гімнографії. Ч. 3. Львів 2006. С. 228.

²¹ «Слово» 1868. 9 (21) листопада. Ч. 89. Відділ *Новинки*.

в Галичині. Ото ж газета «Слово» 1866 р., ч. 98, писала про виконання пісні *Поклін* на слова Ю. Федъковича на концерті у Львові 18 грудня того ж року. Інша львівська газета «Правда» 1869 р., ч. 9, стор. 83, писала, що у Львові 26 лютого того ж року виконувалася пісня М. Вербицького *Трійзіль*²². Ця остання інформація стала приводом для З. Лиська вважати пісню *Трійзіль* окремим твором М. Вербицького, що й знайшло відбиття у складеному Лиськом списку світських хорів Вербицького²³. У найновішому каталогі творів М. Вербицького твір цей фіксується як не знайдений з покликом на працю З. Лиська²⁴. Тим часом пісня *Трійзіль* – це пісня *Поклін* до слів Ю. Федъковича; її інципіт – *Гей по горі, по високій, тройзіль простелився*²⁵. Питання обсягу творчого доробку отця Вербицького, поки що, не досліджувалося сучасними музикологами і постійно повторюється нічим не обґрунтоване припущення, що *творчий доробок Вербицького [...] дійшов до нас дуже збідненим*²⁶. Тим часом, крім кількох рукописів з музикою до п'ес, що загинули у Празі 1945 р. після арешту советами дружини Нестора Нижанківського, всі відомі з літератури рукописи збереглися до наших днів. Тож виникає питання – звідки береться ця певність суджень, адже композитор не залишив нам будь-якої інформації про обсяг своєї творчості. Осип Залеський у статті, написаній до 100-ліття від дня народження М. Вербицького, зауважив, що:

²² З. Лисько, *Ліонери музичного мистецтва в Галичині*. Львів – Нью-Йорк 1994. С. 89-90.

²³ Там само. С. 90.

²⁴ Див.: Рукописи та першодруки музичних творів Михайла Вербицького (Із фондів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України). *Нотографічний показчик*. Укладач О. Б. Письменна. Львів 2004. С. 31. № 26.

²⁵ Там само. С. 23. № 19.

²⁶ Там само. С. 3.

Більшу частину його творів стрінула та сама доля, що й твори інших українських компоністів – вони засуджені на вічну вязницю на полицях котрогось «Бояна» або бібліотеки «Народного Дому»²⁷.

Йдучи вслід за Осипом Залеським, належало б сказати, що ця *вічна в'язниця* безперечно прислужилася збереженню абсолютної більшості рукописів композитора. Завдяки З. Лиську знаємо, який був реальний стан збереження спадщини Вербицького на середину 30-х років, і це єдина підстава для міркувань про його величину²⁸, при чому складені Лиськом каталоги теж вимагають критичного підходу й перегляду зібраних там інформацій.

Пісні М. Вербицького для чоловічого хору почали виходити друком щойно у 80-х роках XIX ст. Першим таким нотним виданням був *Чотирогласник М. Вербицького*. Випуск I. Видання Луки Кошки, Львів 1882, в якому знайшлося п'ять пісень: *Заспів, Прощання, На погибель, Думка, Нинішна пісня*. Видно видавець плянував надрукувати наступні випуски, але чомусь не зреалізував свого проєкту. Шість пісень М. Вербицького увійшло до нотного видання *Кобзар, збірник руско-українських квартетів* (Львів 1885), що його підготували Анатоль Вахнянин та о. Порфирій Бажанський. З. Лиську належиться також перша спроба скласти каталог музичних друків з творами М. Вербицького, він увійшов до рукопису *Бібліографія*

²⁷ О. Залеський, *Після столітного ювілею уродин творця українського гімну. Михайло Вербицький 1815-1915*. «Нива» 1 лютого 1916. Ч. 2. С. 124. (Ред. «Ниви» передрукувала цю статтю із газети «Діло» 1916. № 12).

²⁸ Маю на увазі списки творів о. М. Вербицького, заміщені у монографії *Піонери музичного мистецтва в Галичині*. Львів - Нью-Йорк 1994. С. 86-94, та рукописному каталозі *Бібліографія українських композиторів*. С. 73-78.

українських композиторів, мікрофільм якого зберігається у Львівській бібліотеці ім. Василя Стефаника²⁹. Ось бібліографічні замітки З. Лиська, що стосуються пісень М. Вербицького:

Вдoveць (сл. Ів. Гушалевича), чоловічий хор а капеля. Видано у «Кобзарі» 1885 р., стр. 47.

До зорі (сл. Ів. Гушалевича) для чоловічого хору а капеля. Видано у «Кобзарі» 1885 р., стр. 85.

Думка (сл. Вол. Шашкевича «Ой зозуле, зозуленъко»), чоловічий хор а капеля, скомпонов. 1870 р. Видано у збірці «Чотирогласник М. Вербицького». Львів, 1882.

Жаль (сл. Вол. Шашкевича – за Гайнє), чоловічий хор а капеля, скомпонований 1870 р. – Виданий у «Кобзарі» 1885, стр. 102.

Жовнір (сл. Ів. Гушалевича), чоловічий хор а капеля. – Вид. «Нотне видавництво Муз. Тов. ім. Лисенка», Львів (1922?)³⁰.

Заспів (сл. Вол. Шашкевича), чоловічий хор а капеля, скомпонов. 1870 р. – 1-е вид. у збірці «Чотирогласник М. Вербицького», Львів 1882. – 2-е вид. у «Кобзарі» 1885 р., стр. 1.

На погибель (сл. В. Стебельського), чоловічий хор а капеля, скомпонов. 1870 р. – Видано у збірці «Чотирогласник М. Вербицького», Львів 1882 р.

²⁹ З. Лисько, *Вербицький Михайло*. Його ж: Бібліографія українських композиторів. Дякую п. Оксані Гнатишин за надану мені інформацію її можливість покористуватися недрукованими досі матеріалами З. Лиська.

³⁰ Твір цей Зеновія Штундер помістила у *Нотографії редагованих і аранжованих творів інших композиторів* С. Людкевича, з допискою: Редакція і вид. 1921 р. Див.: З. Штундер, Станіслав Людкевич. Життя і творчість. Т. I (1879-1939). Львів 2005. С. 612.

Нинішня пісня (сл. Вол. Шашкевича), чоловічий хор а капеля, скомпонов. 1870 р. – Видано у збірці «Чотирогласник М. Вербицького», Львів 1882 р.

Похорони (сл. Ів. Гушалевича «Тихий вітер»), чоловічий хор а капеля. Копія в Муз. Тов. ім. Лисенка у Львові. – Друков. у «Збірці похоронних пісень» вид. «Бандуриста», Львів 1912.

Проща (сл. Вол. Шашкевича «Квіти мої веснянії») чоловічий хор а капеля, скомпонов. 1870 р. 1-е вид. у збірці «Чотирогласник М. Вербицького», Львів 1882. – 2-е вид. у «Кобзарі» 1885 р., ст. 92.

Сиві очі (сл. Вол. Шашкевича), чоловічий хор а капеля, скомпонов. 1870 р. Видано в перерібці на мішаний хор у «Кобзарі» 1885, стр. 67.

Цвітка молить (сл. Вол. Шашкевича), чоловічий хор а капеля. Скомпонов. 1870 р. – Видано у «Кобзарі» 1885 р., стр. 43.

Ще не вмерла Україна (сл. П. Чубинського), чоловічий хор а капеля. Скомпоновано 1864 р. Виконувалося вперше 20 грудня 1864 на виставі театральній «Запорожці» яко пісня «Ще не згило Запороже». Вдруге на Шевченківському концерті в Перешиблі 26 лютого (ст. ст.) 1865 вже як «Ще не вмерла Україна».

Друковано вперше в «Кобзарі» 1885 р., стр. 8.

Збірники Л. Кошки та А. Вахнянина і П. Бажанського з публікаціями пісень о. Вербицького призначалися для «квартетів» і домашнього музичування. Але з виникненням в Галичині на поч. 90-х рр. XIX ст. масового хорового руху, що був започаткований заснуванням у Львові 1891 р. музично співочого Товариства «Боян», виникла потреба пристосування творчості М. Вербицького до но-

вих виконавських потреб і можливостей. Значний вклад у популяризацію лідертафельної творчості М. Вербицького зробив Станіслав Людкевич. Саме у його музичних та літературних редакціях твори Вербицького виконувалися галицькими хорами у 20-30 рр. Відомо, що С. Людкевич відрядагував п'ять пісень для чоловічого хору а капелла: *Жовнір*, *Поклін* («Гей по горі»), *Тост до Руси*, *Совіт дівиці* («Не лови мотилька діво молодая»), *Цвітка молить* («Раз мотилька голубила»)³¹. Вперше, деякі з них були презентовані у Львові 24 лютого 1921 р. на концерті до 50-ліття смерті М. Вербицького, який підготував С. Людкевич; хори «Львівський Боян» та «Сурма» виконували хорові композиції *Жовнір* та *Совіт дівиці* («Не лови мотилька діво молодая»)³². Пісні *Жовнір* і *Тост до Руси* були в репертуарі хорів Дмитра Котка³³. Щоправда так відрядагований С. Людкевичем лідертафельний репертуар М. Вербицького зустрів критику з боку інших композиторів, напр. Василя Барвінського³⁴, але, що належить підкреслити, в умовах того часу, його естетичних уподобань, як і браку критичних видань творів М. Вербицького, детермінація С. Людкевича стає повністю зрозуміла. Ось, що з приводу критики писав сам С. Людкевич:

Маю пересвідчення, що наша видавнича і підготовча до виконання робота дала максимум гарантій для вірного показу всієї спадщини. Не хотів би хвалити-

³¹ Там само.

³² Там само. С. 278.

³³ Дмитро Котко та його хори. Статті, рецензії, спогади, документи. Ред. С. Стельмащук. Дрогобич 2000. С. 53, 310.

³⁴ Див.: Рецензія В. Барвінського на концерт старогалицьких пісень з нагоди 100-ліття *Русалки Дністрою*. «Українська музика» Рік II. 1938, червень. Ч. 6 (16). С. 109.

ся, але факт, що щойно після надрукування або підготовлення до виконання таких творів [...], вони стали репертуарним та часто і з успіхом виконуваними нашими хоровими гуртками³⁵.

Перше повне видання обох пісенних збірників о. М. Вербицького з'явилося 2008 року у Перемишлі у виданий серії «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Видання складається з двох частин: зошиту з факсимільними репродукціями рукописів³⁶ та нотного зошиту³⁷.

³⁵ С. Людкевич, *Тиберію Горобцю та іншим у відповідь*. Його ж: *Дослідження, статті, рецензії, виступи*. Т. П. Упор. З. Штундер. Львів 2000. С. 372.

³⁶ о. Михайло Вербицький, *Лідертафель – пісні для чоловічих квартетів* (Млинці, 1863-1869 pp.). Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том XII. Перемишль 2008. 72 с.

³⁷ о. Михайло Вербицький, *Пісні для чоловічих квартетів*. До друку підготували Анна Поточна і Ярослав Вуйцік. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том XIII. Перемишль 2008. 88 с.

На кінець звернемо ще увагу на дискографію творів М. Вербицького, найменше досліджену в українському музикознавстві ділянку виконання його творчості. Початки поклав Степан Максимюк, публікуючи у 1998 р. статтю «Ще не вмерла Україна» в звукозаписах³⁸, але це дослідження очевидно не вичерпує всього питання. Ми пробували віднайти звукозаписи пісень о. М. Вербицького із двох публікованих у цьому збірнику рукописів. У цій справі ми звернулися до п. Степана Максимюка із США, який надіслав запис пісні М. Вербицького *Раз мотилька голубила* (до вірша Володимира Шашкевича *Цвітка молить*) у музичній редакції С. Людкевича, яку записав у квітні 1934 р. львівський хор «Сурма» під диригуванням Івана Охримовича для варшавської фірми Syrena Rekord (число платівки 9232)³⁹. У вступі до спеціально виданого каталогу українських записів дирекція фірми інформує зацікавлених:

Велике діло, започатковане появою першої серії українських кружків, що від недавна находяться в продажі, продовжуємо невпинно і послідовно. З тією метою, не вважаючи на значні матеріальні витрати, заангажували ми славнозвісний мужеський хор “Сурма” у Львові, чи пак його еліту в складі 14 осіб під мистецькою управою дир. п. Івана Охримовича до наспівання свого добірного репертуару.

Гурт цей, вивінований знаменитими голосами, добре вищколений і здисциплінований, наспівав у нашому варшавському студіо 50 що найкращих українських пісень.

³⁸ Див.: С. Максимюк, «Ще не вмерла Україна» у звукозаписах (До 135-ліття написання гимну). Альманах Українського Народного Союзу 88. Парсіппані, Н.-Дж. 1998. С. 125-134.

³⁹ Див. Катальог українських кружків “Сирена Електро”. [Львів 1938]. С. 6.

[...] Ось вам скарб заклятий в еbonітові кружки, приступний для кожного хочаб і незасібного, бо ціна наших грамофонних кружків безконкуренційно низька, а виріб солідний.

Згадані вище перемиські публікації з 2008 року пісенних збірників о. Михайла Вербицького, стали основою для їх запису на компакт-диск: о. Михайло Вербицький, *Пісні для чоловічих квартетів*. Фонографічний проект «Сян» Перемиського відділу Об’єднання українців у Польщі. Перемишль – Львів 2010. ФПС 2010. Записав її у 2010 р. львівський чоловічий Вокальний ансамбль КАЛОФΩΝΙΑ у складі Петро Швайковський, тенор, Володимир Гадзало, тенор, Роман Стельмащук, тенор, о. диякон Тарас Грудович, баритон, мистецький керівник, Володимир Андрушак, бас, Ігор Когут, бас. Звукорежисер запису Богдан Стефура, запис зроблено у львівській Студії Мелос.

Прорив 30-х років ХХ століття

Старогалицька сольна пісня у дослідженнях Василя Витвицького

Василь Витвицький, публікуючи у Львові 1996 р. збірник статей друкованих на еміграції, дав йому заголовок *За океаном*, ї тим самим якби спонукав дослідників і видавців його музикознавчої спадщини провести певну періодизацію цієї спадщини. Так усвідомлене бажання музикознавця стало рамками, які дозволяють нам визначити ранню творчість В. Витвицького як перемиський період. Характер наукових зацікавлень молодого вченого вилився у темі докторської дисертації *Українська сольна пісня у другій половині XIX століття в Галичині*. Цю тему молодий дослідник згодом представив ширшим колам читачів у циклі популярних статей, що були друкованими версіями відповідних фрагментів докторської праці. Першою з'явилася стаття, написана до століття від дня народження Порфирія Бажанського та Сидора Воробкевича¹. Згодом дослідник опублікував ще одну статтю про Порфирія Бажанського². Творчості Віктора Матюка присвятив дві публікації³. В цьому часі проживав він у Пере-

¹ Століття уродин двох українських музик. Памяті П. Бажанського і С. Воробкевича. «Новий Час» 1936, 9-14 травня.

² Недоцінений український музик о. Порфирій Бажанський. «Український Бескид» 1937, 6 січня. Ч. 1. С. 5-6.

³ Шашкевича-Матюка “Цвітка дрібна”. «Назустріч» 1937, 15 лютого. Ч. 4. С. 2; Віктор Матюк (1852-1912). «Українська Музика» 1937, квітень. Ч. 2. С. 13-17.

мишлі й працював у місцевій філії Музичного інституту ім. М. Лисенка, спершу як вчитель, а потім як директор. До перемиського періоду творчості В. Витвицького зараховуються ще такі публікації *Українські впливи у Шопена*⁴, *Музичне життя Галичини*⁵, *Микола Лисенко і його вплив на музичне життя Галичини*⁶. У перемиській пресі В. Витвицький друкував короткі рецензії та огляди⁷. А за німецької окупації В. Витвицький опублікував у Львові статтю про Дениса Січинського, останнього композитора, чию творчість аналізував у докторській праці⁸.

Атмосфера Перемишля, його вклад в українську культуру XIX ст. виразно вплинули на Василя Витвицького: адже з Перемишлем пов'язані творчі долі таких композиторів XIX ст. як о. Михайло Вербицький, о. Іван Лаврівський, о. Віктор Матюк, Анатоль Вахнянин. Їхню музичну творчість плекали перемиські хори, радо виконували її музиканти, зв'язані з місцевою філією Музичного інституту ім. М. Лисенка, аматори у домашньому музикуванні, про що згадував відомий перемиський філолог й дослідник культурної спадщини Перемишля Євген Грицак⁹.

Василь Витвицький народився 16 жовтня 1905 р. в Коломиї в учительській сім'ї Василя і Олени, активних діячів на громадській ниві. У 1922 р. закінчив українську гімназію в Коломиї й записався на філософічний відділ

⁴ «Діло» 1934, 3-6 травня.

⁵ Альманах «Нового Часу» на рік 1938. Львів 1937. С. 145-147.

⁶ «Українська Музика» 1937, березень. Ч. 1. С. 4-7.

⁷ Шевченківський концерт учениць Семинарії і школи ім. Шашкевича в Перемишлі. «Український Бескид» 1934, березень; З української церковної музики. «Український Бескид» 1937, 28 березня. Ч. 12.

⁸ Денис Січинський. «Наши Дні» 1942. Ч. 13.

⁹ Є. Грицак, *Перший альманах перемиських богословів. Його ж: Вибрані українознавчі праці*. Перемишль 2002. С. 303.

Українського таємного університету у Львові. Після його ліквідації польською владою у 1925 р. В. Витвицький записався на музикологічні студії Ягеллонського Університету в Krakovі. Навчання завершив 1929 р. й одразу ж розпочав професійну працю вчителя у перемиській філії Музично-го інституту ім. М. Лисенка. Після захисту докторської дисертації у 1932 р. став директором цієї школи. У 1937 р. переїхав до Львова, де проживав до літа 1944 р. У Львові працював як музичний редактор в Українському видавничому інституті, брав участь в роботі Союзу Українських Професійних Музик – першої професійної організації в Галичині, активно співпрацював з журналом «Українська Музика». З приходом советів у 1939 р. був запрошений на посаду доцента Львівської консерваторії, працював також музичним редактором львівського радіо. У 1944 р. емігрував до Баварії, а звідти переїхав до США. В Америці розгорнув широку музикознавчу та публіцистичну діяльність, написав дві монографії про життя і творчість українських композиторів Михайла Гайворонського¹⁰ та Максима Березовського¹¹. У видавництві «Сучасність» видав друком свої спогади *Музичними шляхами*¹².

Помер Василь Витвицький 31 грудня 1999 р. в місті Сімміті у США.

До Перемишля Василь Витвицький потрапив не випадково; тут проживали його дві старші сестри, дружини викладачів української гімназії. Як згодом написав у своїх спогадах, від своїх близьких отримав інформа-

¹⁰ В. Витвицький, *Михайло Гайворонський. Життя і творчість*. Нью-Йорк 1954. Друге видання, Львів 2001.

¹¹ В. Витвицький, *Максим Березовський. Життя і творчість*. Джерзі Сіті 1974. Друге видання, Львів 1995.

¹² В. Витвицький, *Музичними шляхами. Спогади*. Сучасність 1989.

цю, що місцева філія Музичного інституту ім. М. Лисенка пошукує вчителя теоретичних предметів, приїхав до Перемишли і після дрібних пертурбацій у вересні 1929 р. почав працювати¹³. Тим часом 26 травня 1929 р. у Перемишлі відбулася музична подія загальногалицького значення: тут пройшов фестиваль хорової творчості українських композиторів XIX – початку XX ст., присвячений 100-літтю заснування єп. Іваном Снігурським катедрального хору¹⁴. Створення перемиського катедрального хору мало велике значення для розвитку музичної культури Галичини. У хорі співали Михайло Вербицький та Іван Лаврівський, тут вони здобули основи музичних знань, врешті тут виникла композиторська «перемиська школа»¹⁵. Ідею цього фестивалю подав Борис Кудрик, молодий композитор й дослідник історії української музики, галицької зокрема. Концерт був повторений у Львові 2 червня 1929 р. а його організаторами були Станіслав Людкевич та Іларіон Гриневецький¹⁶. Можливо, що враження від святкувань

¹³ Там само. С. 45.

¹⁴ Див. Огляд співацького та музичного життя (хроніка). «Боян». Місячник для співацьких і музичних справ. Дрогобич 1929. Ч. 2-3 (липень-серпень). С. 31; Євген Цегельський, *Музичне життя Перемишиля. Перемишль. Західний бастіон України. Збірник під ред. Б. Загайкевича. Нью-Йорк – Філадельфія 1961. С. 324-325.* У статті в «Бояні» подано список творів і виконавців львівського концерту, у статті Е. Цегельського програму перемиського концерту.

¹⁵ Про історію перемиського хору й композиторську творчість «перемиської школи» див. у виданії нами докторській дисертації Бориса Кудрика, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji w latach 1829-1873. Перемiśl 2001;* та в його ж книжці *Огляд історії української церковної музики. Львів 1937* (друге видання Львів 1995. Упор. Юрій Ясіновський), зокрема розділ VI. *Перемишльська доба.*

¹⁶ Рецензію з цього концерту підписану псевдонімом *Присутній* опублікував дрогобицький журнал «Боян». Місячник для співацьких і музичних справ. 1929. Ч. 2-3 (липень-серпень). С. 21-22.

100-ліття перемиського хору вплинуло на вибір В. Витвицьким теми його докторської дисертації. Та варто взято під увагу, що такі дослідницькі зацікавлення були властиві наймолодшій генерації галицьких істориків-музикознавців кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст.

Станіслав Людкевич, Володимира Божейко, Ірина Негребецька
і Василь Витвицький. Перемишль 1934 р.

На цей час українська музична історіографія, по суті, щойно формувалася, а її кадри були нечисленними. Поважне зміцнення й оновлення музикознавства помітне в Галичині у тридцятих роках, коли поруч наукової діяльності Станіслава Людкевича, Василя Барвінського, Івана Левицького та Осипа Залеського, з'являються докторські дисертації

Зиновія Лиська¹⁷, Бориса Кудрика¹⁸, Стефанії Туркевич-Лісовської¹⁹, Федора Стешка²⁰, Євгена Цегельського²¹ та Василя Витвицького. Зароджується професійна музична критика (крім вище названих, треба ще згадати Антона Рудницького та Романа Сімовича), виникають перші музичні журнали (місячник «Українська Музика»). Саме ця молода генерація почала серйозно досліджувати давнішу музику, проводити глибші архівні пошуки, застосовувати новітні наукові методології та писати поважні синтетич-

¹⁷ Зиновій Лисько, *Семена Артемовського-Гулака «Запорожець за Дунай»*. Докторська дисертація захищена у Празі 1926 р. й видана у Стрию 1935 р., та цього друку чомусь не фіксують біографії композитора.

¹⁸ Борис Кудрик, *Historia muzyki ukraińskiej w Galicji w epoce 1829-1873 (od założenia chóru katedry gr. kat. w Przemyślu do śmierci J. Ławrowskiego)*. Докторська дисертація захищена у Львівському університеті у 1932 р. й видана під титулом: *Dzieje ukraińskiej muzyki w latach 1829-1873*. Перемишль 2001.

¹⁹ Докторська дисертація *Український елемент у творах П. Чайковського «Черевички»* («Кузнец Вакула»), Н. Римського-Корсакова «Ночь перед Рождеством» і порівняння їх з оперою Миколи Лисенка «Різдвяна ніч», написана у проф. Зденека Неедлі і захищена у 1934 р. на Карловому університеті у Празі. Див.: Стефанія Павлишин, *Перша українська композиторка Стефанія Туркевич-Лісовська-Лук'янович*. Львів 2004. С. 14-15.

²⁰ Щоправда Федір Стешко постійно проживав у Празі, але був міцно зв'язаний із львівським музикознавчим середовищем та й тема його дисертації була також присвячена історії галицької музики. Дисертацію *Čeští hudebníci v ukrajinské církevní hudbe (Z dejin halicko-ukrajinské církevní hudby)* захистив він у Празькому університеті у 1935 р., того ж року була вона видана друком у Празі у серії видань Чеської Академії Наук і Мистецтв. Український переклад: *Чеські музиканти в українській церковній музиці (З історії галицько-української церковної музики)* надрукований у збірнику, упорядкованим Тетяною Беднаржовою: *Федір Стешко, український вчений педагог, музиколог-теоретик*. Тернопіль-Прага 2000. С. 46-82.

²¹ Євген Цегельський, *Чехи і галицько-українська світська музика у XIX столітті (взаємозв'язки)*. Дисертація захищена у Празькому університеті у 1937 р., досі неопублікована. Про її зміст див. Любов Ки янновська, *Стильова еволюція галицької музичної культури XIX-XX ст.* Тернопіль 2000. С. 82-83.

ні праці. Важливим складником цих пошуків треба вважати докторську дисертацію Василя Витвицького *Ruska pieśń solowa w II poł. XIX w. w Galicji*. Це перша в українському музикознавстві праця, присвячена вокальній ліриці галицьких композиторів.

Witwycki

Praca historyka muzyki ukraińskiej
zagościła, a galicyjską przyczynę jest z wiele
różnych powodów nieznane muzycy. Przecież
z najstarszej dotklwe tradycji tki i nieostygnącej
materiału. Brak wydawnictw, na którym podstawał
ekonomiczny gracz, był przyczyną znikania ma-
tej troski skomponowanego kompozycji; z powodu
z góry stu pięciu, stanowiących przedmiot m-
niejszej pracy, zaledwie tradycji jest wydu-
kowany, względnie litografowany. Autografy
kompozycji, jak też aktów znajdują się po-
rywkach i sklepach przesypanych, tak w kiesz-
onkach i w prostym nienazwanym muzyczą materiały.
Koledomuż. Zdecydowanie, prezentowane z analizą
i bibliografią korespondencji nie są mestetą a mela wy-
radkami o zapomnianym sposobie przechowywane.
Wkrótce zaplanuję malarz, ze danym wielka wybór kom-
pozycji nie tylko z lat przedsiedziesiątych i osie-
desiątych, ale i z ostatnich dziesięcioleci II w.
nie dochodząc ni do masyków okresów! z kompo-
zycie to istotny doradzajemy się z programów
koncertowych, jedna z przyczyn tego czynka
były akcje polityczne na temacie materiałów. Koledomuż
z latami 1914-1918. Tak np. z roku 1916 zostało

З виїздом до Львова влітку 1937 р. починається новий період його творчості, який можна назвати львівським. Згаданий період розподіляють дві цезури: вересень 1939 р. й червень 1941 р., а закінчується весною 1944 р., тобто моментом еміграції Василя Витвицького до Баварії. Ці три

відтинки мають свою специфіку, зумовлену різними формами політичного режиму, який панував у цьому часі в Галичині. Щоправда, полемічна стаття *За українську музичну культуру* була написана ще в Перемишлі, проте основний обсяг публіцистики В. Витвицького був написаний ним у довоєнному Львові та на еміграції. Гідними уваги сучасного читача є дуже актуальні полемічні статті про роль і завдання радіо у формуванні духової культури широких кіл слухачів. Принциповість цих текстів не залишить байдужими тих, кому близьке сучасне розуміння української культури, позбавлене неонародницьких ідеологем. Це, мабуть, перші такого змісту тексти в українській музикознавчій літературі.

Зauważа Василя Витвицького про *погляд, що українська музика це тільки песнь людова, сьогодні спізнений більше, ніж на ціле століття*²², була висловлена ним на адресу дирекції польського радіо у Львові. Щоб змінити пануючий стереотип, необхідно було представити опонентам (а такі були і в українському суспільстві) конкретні докази. Ця думка пояснює також вибір теми дисертації. Адже загально прийнятий погляд на українську музику зводив її тільки до вокальних жанрів. Жанр солоспіву (музика в мікрокосмі) давав можливість представити динаміку його розвитку, проте слід було провести кропіткі архівні пошуки за нотними й джерельними матеріалами.

Науковий метод, застосований В. Витвицьким у дисертації, окрім формального іманентного аналізу творів, був розширений елементами соціології культури, яку на початку 30-х років почали застосовувати галицькі музикоз-

²² В. Витвицький., *Українська музика в програмі радія*. «Українська Музика» 1937, вересень. Ч. 7. С. 86.

навіці²³. Однаке відправною точкою, як писав Витвицький, при оцінці української пісенної літератури XIX ст. не може бути лише порівняльний метод у співвідносності їх до тогодчасної німецької, польської чи французької пісенності. [...] оцінку пісенної творчості цих композиторів здійснюють мемо в першу чергу з огляду на цінності, закладені в самих піснях. [...] при чому візьмемо до уваги внутрішній зовнішні обставини, які цей розвиток супроводили²⁴

Заключна думка цієї цитати показує В. Витвицького як представника соціологічного методу в українській музичній історіографії. Ідея соціологічного трактування музичного твору та його індивідуальної цінності передбачає також розуміння певного твору як складової суспільного розвитку чи соціальної структури. Науковець вважав, що така свідомість має бути властива також самим творцям, адже творці змушені зважати на культурні обставини в суспільстві, серед якого живуть і для якого творять. Музична культура обумовлена не лише загальнокультурними відносинами; важливу роль відіграють також політичні та економічні умови.

Врахування всіх цих внутрішньо-суспільних обставин у жодному іншому випадку не було б таким необхідним, як при дослідженні і оцінці українського музичного доробку другої половини XIX ст. в Галичині.

Дослідник, проте, усвідомлював існуючі перешкоди, оскільки збережені джерела не дозволяли провести реконструкції суспільного контексту через порівняно невелике зацікавлення творчістю галицьких композиторів

²³ Пор. докторську дисертацію Бориса Кудрика, *Dzieje ukraińskiej muzyki w Galicji*, зокрема перший розділ: *Ukraińska Kultura muzyczna w Galicji w epoce 1829-1873*. С. 23-37.

²⁴ Цитати тут і далі в українському перекладі Любомира Лехника.

XIX ст. з боку тогодчасного українського суспільства. Про це свідчить незначне число рецензій концертів і взагалі згадок про музичне життя Галичини. Інша справа, що навіть ці нечисленні згадки походять у своїй переважній частині з-під пера нефахівців і з цієї причини не мають великої вартості для наукових досліджень. Таким чином, історія рецепції була, по суті, дуже ускладнена, а моментами й неможлива для вивчення. Тож основний поступат діялектичного методу – переконання у можливості суспільного прочитання жанрів і форм музичних творів²⁵ – виявився тільки почали можливим до реалізації.

Іншим питанням, яке заторкнув В. Витвицький, є питання дихотомії: музика добра і музика зла. Методологічна настанова щодо цієї проблеми у В. Витвицького співпадає із сучасними спробами істориків музики знайти такі інструменти опису, які допомогли б її розв'язати. Карл Дальгауз вважав, що вихідним пунктом для дискусії, чи салонну та популярну музику можна вважати за добру чи злу, слід визнати основний герменевтичний принцип, за яким оцінка музики як доброю чи зловою, може вивчатися тільки в історичному, етнічному та суспільному контекстах, яких ця музика є істотною частиною²⁶. Ганс Гайнріх Еттебрехт натомість запропонував при вивченні так званої функціональної (ужитково-прикладної) музики відкинути формальний музикологічний аналіз, який завжди грузне у формальних лабіrintах і врешті виявляється заївим, позаяк результати таких досліджень будуть такі ж самі й призведуть до негативних оцінок суто музичної

²⁵ Carl Dahlhaus, *Dzieło muzyczne jako przedmiot socjologii*. Його ж: *Idea muzyki absolutnej i inne studia*. Krakів 1988. С. 409.

²⁶ Carl Dahlhaus, Hans Heinrich Eggebrecht, *Co to jest muzyka?* Варшава 1992. С. 86.

вартості творів. Та, якщо оцінку такої музики засновувати на питаннях стосунків між музикою а метою, якій вона має служити, тоді мета стане мірилом, а досягнення мети – критерієм оцінки. Салонна музика XIX ст. досягає своєї мети, якщо відповідає салонним потребам й саме це визначає її вартість²⁷.

Світська творчість галицьких композиторів XIX ст. вповні вписується у структуру німецького бідермаєру, який послуговувався музичними жанрами найбільш податними на тривалізацію. Це пісня (солоспів та малі хорові форми *Liedertaffel*), інструментальна мініатюра та співогра (*Spielspiel*). Тривіальна музика в оцінці романтичної та постромантичної естетики є проміжною ланкою тріади: висока (інституціональна) музика – тривіальна (середня) музика – музичний кіч. Для розуміння тривіальної музики, здається, краще вживати запропонований К. Дальгаузом термін *середня музика* (*mittlere Musik*) і він не затертий як його історичний попередник і не позбавляє цю музику мистецького характеру²⁸. В. Витвицький, аналізуючи формальний бік пісенної творчості галицьких композиторів, не відмовляється від їх критичної оцінки. Хоча для нього не існувало такого поняття як *середня музика*, але застосована ним методологія є до цього дуже близькою. Осучаснюючи його термінологію, можна висловити тезу, що В. Витвицький під терміном *дилетантська музика* розумів саме *середню музику*, а почасти також музичний кіч, прояви якого знайшов, зокрема, у творчості Максима Копка та Євгена Купчинського. *Професіональна музика* – це висока музика, тобто її високі жанри і певна жанрова

²⁷ Там само. С. 78.

²⁸ Carl Dahlhaus, *O dziewiętnastowiecznej "muzycy średniej"*. Його ж: *Idea muzyki absolutnej i inne studia*. Kraków 1988. С. 470.

«свідомість». Невипадково, що галицькі композитори, по-при очевидній інспирації з боку Миколи Лисенка, не були спроможні творити у високих жанрах – оперному та симфонічному. Тут, як слушно підкresлив дослідник, спрацьовували соціальні та психологічні чинники. *Середня музика* й кіч могли спокійно розвиватися і функціонувати в середовищі розпорощеного по всій Галичині українського священства і його сімей. Високі жанри вимагали інституціонального музичного життя, а такого галицьке суспільство не могло створити аж до середини ХХ ст., про що й писав В. Витвицький. З другого боку, питання дихотомії дилетантизм – професіоналізм часто відлунювало у галицькій критиці 30-х років, яка вважала, що дилетантизм галицьких композиторів XIX ст. не дозволив їм досягнути мистецького успіху, і щойно професійні композитори зможуть поставити українську сольну пісню на відповідний мистецький рівень. Проте не бралося до уваги, що деякі визначні композитори початку XIX століття не мали професійної музичної освіти як такої, а саме поняття *музикант за освітою* щойно формувалося. Протиставляючи музику дилетантів творчості професіоналів, В. Витвицький мав також на думці актуальну ситуацію в українському музичному середовищі цього часу, в якому відбувалася якісна зміна покоління²⁹.

Констатація В. Витвицького, що більша частина сольних пісень українських композиторів другої половини XIX ст. має переважно історичне значення. Свою життєздатність зберегли небагато з-поміж пісень Матюка і Нижанківського та пісні Січинського, підтверджується

²⁹ Див. публіцистичні статті В. Витвицького: За українську музичну культуру. «Діло» 1935, 31 березня, 2 квітня; На нові дороги нашого музично-го життя. «Назустріч» 1931, 1 квітня. Ч. 7. С. 4.

репертуаром українських співаків ХХ століття. Пістет до старогалицької пісні у міжвоєнному двадцятилітті особливо пропагував Борис Кудрик. Він був організатором концерту з нагоди 100-ліття *Русалки Дністрової* у Львові, на якому Марія Сабат-Свірська співала твори Віктора Матюка: арію з прологу до *Інваліда* та *Веснівку*, Анатоля Вахнянина *Помарніла наша доля*³⁰. Архаїчність мови словесних текстів тих пісень та їх недосконала музична форма часто спонукували виконавців до їх редагування. Інколи ці втручання були надто великі. Василь Витвицький згадував, що це питання викликало гострі дискусії молодого покоління львівських критиків зі Станіславом Людкевичем: *це було питання доцільності переробок творів давніших композиторів. У репертуарах наших хорів був уже цілий ряд цих творів у редакції чи пак переробці Людкевича. Ми висловлювали думку, що ці твори слід виконувати в оригінальному вигляді, бо інакше не буде відомо, що в даному творі належить Вербицькому чи Воробкевичеві, а що Людкевичеві. На цю тему у нас відбувалися розмови при різних нагодах*³¹. Подібну поставу зайняв Василь Барвінський у рецензії з концерту до 100-ліття *Русалки Дністрової*. Вважав він, що того роду «ретуші» творів наших давніших композиторів, що появляються останніми часами [...] особливо для нових поколінь надмірно ідеалізують образ, хоч як нам дорогоого, *нашого музичного минулого*³².

³⁰ Василь Барвінський, Концерт старогалицьких пісень. «Українська Музика» Рік II. 1938, червень. Ч. 6 (16). Хроніка й рецензії. С. 109.

³¹ В. Витвицький, *Музичними шляхами. Спогади. Сучасність* 1989. С. 57.

³² В. Барвінський, Концерт старогалицьких пісень. С. 109.

Мала проза перемиських авторів, – дебюти 30-х років ХХ століття

Антології «молодої прози» видаються друком в надії на майбутнє дозріле літературне життя презентованих авторів. Редактори таких видань, назагал, оправдовують себе і тішать тим, що хоч і не всі зауважені ними автори досягнуть вершин літературної творчості, то таки варта презентувати початківців хоч би тому, щоб мати уяву про потенційні можливості молодої літератури. У нашому випадку, таке оправдання тільки частково має місце, позаяк із шістки презентованих тут авторів, тільки двоє – Іван Смоляй та Василь Гірний, продовжували свою творчість після війни. Євген Гринишин, Любов Марія Гуменюк-Луців і Зинаїда Савич ані під час, ані після війни літературою вже не займалися, принаймні мені не вдалося натрапити на такі сліди. Не маю теж інформації про їхнє повоєнне життя й можу тільки надіятися, що доля була для них ласкова і дала їм шанс цю війну пережити. Останній з шістки – Степан Федачинський, помер ще до війни у 1937 р.

Читачам, але також і критикам, українська література Перемишля 30-х років ХХ століття асоціюється здебільше з поетичною творчістю Уляни Кравченко. Дехто може назвав би ще й поетів Василя Пачовського та Петра Карманського – от і всі перемиські літератори того часу¹.

¹ В. Пачовський проживав у Перемишлі у роках 1929-1933, працював на посаді контрактового вчителя в українській чоловічій гімназії. Звільнений з посади за доносом. В Перемишлі вийшли друком дві

В єдиній, написаній на цю тему оглядовій статті, її автор Василь Лев, крім відомих прізвищ письменників старшої генерації, назвав ще двох початківців, які дебютували у 30-х роках: Івана Смолія та Григорія Тимочка². Оскільки до- й післявоєнна літературна творчість І. Смолія відома, то на сліди творчості Г. Тимочка мені не вдалося натрапити.

Тридцяті роки ХХ ст. принесли швидкий розвиток української преси в Галичині, зокрема у місті над Сяном, де у тому часі виходило аж сім українських газет, – тижневиків і двотижневиків³. На їхніх сторінках перед молододими авторами відкрилася можливість друкувати невеликі літературні форми: оповідання, нариси, гуморески, фейлетони і репортажі. Саме у таких жанрах дебютувало у 30-х роках в Перемишлі кількох молодих прозаїків.

Найстаршим з них був **Василь Гірний**, що свої твори підписував псевдонімами Федъ Гонибіда, Федъ Триндик, Панько Грушка. Народився 14 березня 1902 в селі Заліська Воля (тепер Ярославського повіту), помер 5 липня 1981 р. в Гданську. Випускник перемиської гімназії, яку закін-

його книжки – збірка поезій *Розсипані перли*. Друге видання. Видавництво: Краса і сила. Перемишль 1933. Накладом А. Яцкова. Вінетка П. Ковжуна, та *Гетьман Мазена*: Містерія воскресення в 5-ти діях. Перемишль 1933. П. Карманський закінчив перемиську гімназію і друкував свої вірші у гімназіальних альманахах. У листі до мене, пан Петро Грицак називаючи прізвища перемиських літераторів 30-х років, згадав ще поета Андрія Волощака, що закінчив перемиську гімназію і дебютував у шкільній газеті «Наши листки».

² Див.: Василь Лев, *Український літературний рух у Перемишлі*. Перемишль західний бастіон України. Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі зладженний редакційною колегією під проводом Проф. Б. Загайкевича. Нью Йорк - Філадельфія 1961. С. 303.

³ Див.: Олеся Дроздовська, *Українські часописи повітових міст Галичини (1865-1939 pp.)*. Історико-бібліографічне дослідження. Львів 2001.

чив у 1921 р. з відзнакою⁴. Студіював французьку філологію у Львівському університеті. Ще як студент, дебютував у 1931 р. в перемиській газеті «Бескид», в якій протягом 1931-1933 рр. опублікував цикл гуморесок *Що пише Федь Гонібіда*, написаних перемисько-надсянським говором.

Василь Гірний, 1938 р.

З 1931 р. В. Гірний почав працювати як редактор у пресовому концерні Івана Тиктора у Львові. Свої твори публікував у газетах «Новий Час», «Народня Справа», сатиричному журналі «Комар» та інших. Як член літературного угрупування «Дванадцятка», яке гуртувало наймолодших письменників Львова, швидко зайняв досить видне місце у літературному

⁴ Стефан Малиновський, Кого видала перемиська державна гімназія впродовж 40 ріт? Звідомлення виділу «Кружка Родичів» при державній гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за шкільний рік 1935-36 з альманахом п.н. «З юних днів, днів весни» з нагоди 40-ліття першої матури. Перемишль 1936. С. 157. № 1299. Гірний Василь.

житті галицької столиці другої половини 30-х років. Як зауважив Ярослав Грицковян у письменницькій біографії Василя Гірного вражає творча активність. Його матеріали до бібліографії за 1931-1939 роки налічують сотні статей, оповідань, спогадів, репортажів, подорожніх нарисів. Домінує в них фейлетонний жанр⁵.

У 1937 р. В. Гірний під псевдонімом Федъ Триндик опублікував книжку *Літературні пародії. Шаржі. Епіграмми. Гуморески*. Під час війни вчителював на Лемківщині. У 1943 р. в Кракові вийшли дві повісті В. Гірного: *Розгублені сили і Що діялося в селі Молодівці*, його фейлетони друкували газета «Краківські вісті». У 1947 р. депортований зі сім'єю на західні землі Польщі, проживав у місті Лемборк. У 60-х роках друкував свої твори (під псевдонімом Панько Щипавка) на сторінках уескатівських видань, в газеті «Наше Слово», альманасі «Гомін», «Українських календарях» тощо. Основний корпус творчості Василя Гірного зібрав я у недавно виданій книзі *«Розгублені сили» та інші твори* (Перемишль 2008).

Мою увагу до творчості Василя Гірного привернула гарно видана книга – «Дванадцятка». Антологія урбаністичної прози. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття⁶. У ній знайшлися виbrane твори В. Гірного – члена літературного угрупування «Дванадцятка»⁷. На згадану антологію написав я огля-

⁵ Ярослав Грицковян, *Василь Гірний (Літературно-критичний нарис)*. Василь Гірний, «Розгублені сили» та інші твори. Вступ Ярослав Грицковян. Зібрав і до друку підготував Володимир Пилипович. Перемишль 2008. С. 9.

⁶ «Дванадцятка». Антологія урбаністичної прози. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття. Авторський проект Василя Габора. «Піраміда». Львів 2006.

⁷ Там само. С. 245-260.

дову статтю, в якій висловив побажання підготувати до друку збірник творів Василя Гірного та коротко згадав про інших перемиських письменників – Степана Федачинського, Євгена Гринишина, Любов Марію Гуменюк-Луців та Івана Марківа⁸. Я помилявся гадаючи, що під псевдонімом Іван Марків скривався Іван Марко Іванусів, – насправді був ним Іван Гребінчишин, прозаїк, який у кінці 30-х років проживав у селі Сорохів на Ярославщині. Його літературний доробок варта було б зібрати окремою книжкою⁹.

З великого передвоєнного доробку Василя Гірного до нашої антології увійшли тексти з перемиською темою, – згаданий вже цикл 21 гумористичних фейлетонів *Що пише Федь Гонибіда*, два фейлетони на спортивні теми *Що мовит Панько Грушка зпід Перемишля й Ще про «Сян»*, гумореска *Перемишль... (Жменя сентиментальних споминів)*. У фейлетонах надрукованих у перемиській та львівській пресі В. Гірний дав себе піznати як тонкий спостерігач і коментатор суспільних і політичних порядків, що панували у 30-х роках на т.зв. «кресах» II Речі Посполитої, зокрема у національному питанні й у дотриманні демократичних норм, які формально декларувалися політичним елітами цієї держави. Фейлетони Гірного – це історія Галичини 30-х років зафіксована у кривому дзеркалі сатири і гумору.

⁸ Див. В. Пилипович, *На полях прочитаного*. «Наше Слово», 19 листопада 2006 р. № 47 (2572).

⁹ Народжений 15 червня 1891 р. в Тинові Дрогобицького повіту, помер 5 вересня 1970 р. у Вроцлаві. Дебютував у 1925 р. на сторінках «Літературно-Наукового Вістника». Оповідання друкував у перемиському тижневику «Український Голос», у львівській «Меті» та у місячнику католицької орієнтації «Дзвони». Після війни проживав у Польщі біля Вроцлава. Його твори друкувалися в уескатівських виданнях – «Українському календарі», антології «Гомін», місячнику «Наша Культура».

Степан Федачинський, 1935 р.

Молодшим від В. Гірного прозаїком був **Степан Федачинський** (псевдоніми: Стефед, Степан Сяновий, Степан Повожатий). Народився 12 березня 1913 р. в селі Кругель Великий біля Перемишля, в селянській родині. Помер 11 травня 1937 р., і похований у рідному селі¹⁰. Федачинський, подібно як Гірний, дебютував 1931 р. в перемиській газеті «Бескид», перша його публікація – це оповідання *Завзятий комуніст*. В Перемишлі у 1936-1937 роках видавав власний двотижневик «Прорив», в якому публікував свої твори, фейлетони і публіцистичні статті¹¹.

Після передчасної смерті Федачинського, Євген Грицак написав про нього спогад, який залишається єди-

¹⁰ Дякую панові Андрієві Федачинському за уточнення дати народження Степана Федачинського і за його світлину.

¹¹ Огляд змісту газети, див.: О. Дроздовська, *Українські часописи*. С. 291-292.

ним, відомим мені джерелом біографічних інформацій про цього письменника і журналіста¹². Оцінюючи творчість покійного, Є. Грицак підкresлив, що Федачинський *вміє писати, пише легко, цікаво й чуттєво, а зокрема з великою приемністю займається справами нашої молоді і народньої освіти. Пробує теж своїх сил у белетристиці, друкуючи цілу низку нарисів, оповідань та новельок і тут теж проявляє доволі добрий хист та гарні риси своєї вдачі: щирий патріотизм, характерність і глибоку релігійність*¹³.

Гаслом «Прориву» С. Федачинський проголосив патріотизм і релігійність, помістивши під логотипом газети слова *Бог і Україна!* Дослідниця галицької преси Олеся Дроздовська відзначила, що «Прорив» – «трибуна» сільської молоді. *Газета антикомуністичного спрямування, про що свідчать декілька редакційних статей, зокрема у перших числах*¹⁴.

Єдиним перемиським автором, якому вдалося опублікувати окрему книжку оповідань був **Євген Гринишин**. Він народився 6 липня 1915 р. у селі Ліщині на Лемківщині, у священичій родині, але його дитинство пройшло у надсянських селах Грушатичі та Вишатичі¹⁵. Євген закінчив

¹² Е. Грицак, *Посмертна загадка*. «Український Бескид» 1937, 23 травня. № 19. С. 3-4. Передрук: Євген Грицак, *Вибрані українознавчі праці*. Вступ та редакція Михайло Лесів. Зібрав і до друку підготував Володимир Пилипович. Перемишль 2002. С. 513-514. Див. також: Е. Грицак, *Федачинський Степан (1913-1937)*. «Наша Культура» 1937. Кн. 8-9. С. 368.

¹³ Е. Грицак, *Посмертна загадка*. «Український Бескид» 23 травня 1937. Ч. 19.

¹⁴ О. Дроздовська, *Українські часописи*. С. 291.

¹⁵ Батько Євгена – Ілля Гринишин, нар. 23. VII 1888 р. у селі Дмитровичі, закінчив перемиську гімназію (матура 1909 р.). Після висвячення у 1914 р. був парохом у Ліщинах, потім у підперемиських селах Грушатичі (1918-1926) та Вишатичі (1926-1946). Депортований до УРСР у 1946 р., засланий до Сибіру, де й загинув.

перемиську гімназію у 1932 р., згодом студіював право на Віленському (Вільнюському) університеті¹⁶. Дебютував 1936 р. в перемиській газеті «Український Бескид» оповіданням *Червоний сміх*. Опублікував єдину збірку оповідань – *Кривавий Збруч* (Перемишль 1936. 45 стор.). Здається, що після війни емігрував до Америки, бо прізвище Гринишин Є., знаходиться у списку жертводавців збірника *Перемишль західний бастіон України* (стор. 414).

Деякі оповідання Євгена Гринишина, згодом включенні автором до збірки *Кривавий Збруч*, друкувалися у перемиському тижневику «Український Бескид» (*Червоний сміх, Сонце*), нарис *Гори* надруковано у львівському тижневику Богдана Кравціва «Обрій» та львівському двотижневику «Наш Лемко». Збірка *Кривавий Збруч* вийшла друком в Перемишлі у квітні 1936 р., у видавництві «Самотужки», що було, мабуть, приватною ініціативою самого Гринишина. Автором обкладинки був також Є. Гринишин. На задній обкладинці збірки подано адресу видавництва: *Перемишль, Водна 10*, – гадаємо, що під цією адресою проживав сам автор. Книжку надрукувала відома у Перемишлі друкарня А. Блюя, в якій друкувався двотижневик «Прорив» та деякий час «Український Бескид». Євген Гринишин був теж автором вінетки двотижневика «Прорив» (підписана криptonімом *е.г.*), що його видавав Степан Федачинський, отже можна тут говорити про творчу співпрацю обох перемишлян.

¹⁶ Стефан Малиновський, *Кого видала перемиська державна гімназія впродовж 40 літ?* С. 183. № 2275, Гринишин Євген.

Євген Гринишин

На появу книжки Євгена Гринишина рецензіями відгукнулися: перемишлянин Євген Грицак та львів'янин Юліан Редько. Перший опублікував в «Українському Бескиді» огляд, в якому дав схвалальну оцінку дебютантській збірці, бо як узяти на увагу, що збірка «Кривавий Збруч» це *перший письменницький виступ автора, то ця проба виходить доволі вдатно. В автора видно деякий письменницький хист, він уміє підшукувати теми, уміє теж подекуди обсерувувати життя й вибирати з нього цікаві менти*¹⁷.

¹⁷ Див.: «Український Бескид» 1936, 17 травня. Ч. 18.

Юліян Редько, на той час постійний рецензент львівського місячника католицької орієнтації «Дзвони», так оцінив книжковий дебют Гринишина: *тяжко сказати що-небудь про молодого, мабуть, автора, що дебютує маленькою сорок'ятьсторінковою книжечкою, виданою в-вом «Самотужки», навіть із власноручною вінітою на обгортці. В книжці десять коротесеньких нарисів та оповідань. Не хотілося б надто гострим осудом зразити автора до дальшої праці, бо деякі місця його оповідань, а навіть деякотрі цілі оповідання дають надію, що з нього може виробитися колись добрий оповідач. Але й хвалити... нема защо... хіба за цю «самотужню» відвагу, що допомогла появі першої книжечки*¹⁸. Появу книжки відзначили бібліографічними анотаціями інші провідні львівські журнали – «Назустріч» (1 червня 1936. Ч. 11. С. 6), та «Літературний Вісник» (1937. Кн. 1. С. 71-72).

Після надрукування першої книжки, Євген Гринишин опублікував ще два оповідання: *Аквареля*, надруковане у тижневику «Обрії» (29. X. 1936. Ч. 27-28. С. 3), та *Фіялки*, – в «Українському Бескиді» (16 травня 1937. Ч. 18). На пізніші публікації Є. Гринишина мені не вдалося натрапити ні в перемиській, ні у львівській пресі.

Ровесником Є. Гринишина був *Іван Смолій* (псевдоніми: Гіякінт Брунька, Клим Булька, Аполльо Чіп, Аполльо Чхун). Майбутній письменник народився 14 серпня 1915 року¹⁹ в селі Михновець на західній Бойківщині (нині Бе-

¹⁸ Ю. Р. [Юліян Редько]. «Дзвони» 1936. Ч. 5. С. 214.

¹⁹ Така дата народження (14 серпня) подана у каталогі випускників перемиської гімназії, див.: С. Малиновський, *Кого видала перемиська державна гімназія впродовж 40 ріт?* С. 187. № 39, Смолій Іван. Цю саму дату народження подано у виданні: Encyklopedia of Ukraine. Vol. IV Ph-Sr. Edit. Danylo Husar Struk. Toronto - Buffalo - London 1993. С. 776.

щадський повіт), помер 24 лютого 1984 р. в місцевості Ютика (Utica, ЗДА)²⁰. Випускник перемиської гімназії, яку закінчив з відзначенням у 1936 р. Після закінчення гімназії вчителював на селі.

Іван Смолій дебютував у лютому 1937 р. гуморескою *Безкровна жертва воротаря*, що під псевдонімом Гіякінт Брунья з'явилася на сторінках щойно утвореного в Перемишлі, першого в Галичині, спортивного тижневика «Змаг»²¹. Іван Смолій публікував у ньому гумористичні оповідання на спортивні теми. Там теж надруковано його першу повість *Кохання на старті* (у «підвалах» протягом 1938 р.). Твори І. Смолія друкувалися у престижному щоденнику «Діло» та й у другому львівському щоденнику «Новий Час». 1938 року двотижневик «Назустріч» опублікував гумористичний вірш *Колисанка* та дві інші публікації І. Смолія (під псевдонімами Аполльо Чіп та Аполльо Чхун)²². Книжковим дебютом Смолія стала п'єса *Життя на вазі*, видана у Львові 1939 р. Під час війни Смолій емігрував до Німеччини, у Регенсбурзі видав книжку оповідань *Дівчина з Вінниці* (1947). З 1947 року проживав у Америці, де працював як журналіст, а від 1979 р. був головним редактором тижневика «Народня воля» у Скрентоні. На еміграції друком вийшли такі твори І. Смолія: повість *Кордони падуть* (Мюнхен 1951), п'єса *Ніч над пшеничною землею* (1954), збірки оповідань *Ма-*

²⁰ Див. коротка біографія письменника, надрукована у альманасі *Слово*. Збірник 12. Література, мистецтво, критика, мемуари, документи. Об'єднання українських письменників «Слово» 1990. С. 212.

²¹ Перше число газети вийшло з датою 1 лютого 1937 р., див.: О. Дроздовська, *Українські часописи поетичних міст Галичини (1865-1939 pp.)*. С. 243-245.

²² Див.: Степан Костюк, *«Назустріч» 1934-1938. Систематичний покажчик змісту*. Львів 1999. С. 14, 18, 196.

некени (1956) і Зрада (1959). У видавництві «Свобода» з'явилася повість У зеленому підгір'ї (1960), а видавництво «Сучасність» опублікувало роман з воєнних переживань Неспокійна осінь (1981). Смолій є теж автором ілюстрованого віршованого оповідання Сонцебори (1960). І. Смолій був членом еміграційного Об'єднання українських письменників «Слово»²³.

Поміщені в антології оповідання і фейлетони Івана Смолія (Гіякінта Бруньки), передруковано з тижневика «Змаг». Сюжети більшості оповідань і фейлетонів автор почерпнув із спортивного життя Галичини кінця 30-х років, напр. опис шкільного подвір'я в оповіданні *Втратив посаду* (Фейлетон на появу «Змагу») нагадує подвір'я філіяльного будинку української гімназії в Перемишлі, що містилася в домі Літинських при вул. Словацького № 18²⁴. Деякі факти і особи, що в них виступають, в міру можливості пояснено упорядником в примітках. На той час в Галичині виробилася і вживалася, відмінна від східноукраїнської, спортивна термінологія²⁵, і саме такою у своїй творчості користувався Іван Смолій. Для кращого зрозуміння термінів, що виступають у текстах І. Смолія, упорядник пояснив їх у примітках.

²³ Див. альманах *Слово*. Збірник 12. Література, мистецтво, критика, мемуари, документи. Об'єднання українських письменників «Слово» 1990. С. 212.

²⁴ Таке припущення висловив пан Петро Грицак у листі з 8 грудня 2009 р. до автора статті.

²⁵ Про спортивну мову учнів перемиських шкіл писав у 1936 р. Євген Грицак, див. стаття: *Спортова мова наших учнів*, передрук у збірнику: Є. Грицак, *Вибрані українознавчі праці*. С. 158-160. Питання української спортивної темінології цікавили також Богдана Ігоря Антонича, див. його стаття: *Дещо про нашу спортивну термінологію*. Його ж: *Твори*. Київ 1998. С. 455-456.

Майже нічого не відомо про Любов Марію Гуменюк-Луців та Зинаїду Савич. **Любов Марія Гуменюк-Луціва**, народилася, як припускаємо, у 1907 р. в селі Мигова (суч. назва Мигове Мостиського району Львівської області), де її батько був священиком. У 1925 р. закінчила Дівочий інститут в Перемишлі²⁶. Починаючи з 1934 р. публікувала короткі оповідання й нариси в перемиському тижневику «Український Бескид». Повоєнна доля невідома. Крім передрукованих в антології «гуцульських» оповідань, в «Українському Бескиді» опубліковала ще такі твори: *Двобій* (9 лютого 1936 р. Ч. 5. С. 4-5; 16 лютого. Ч. 6. С. 4-5), *Зустріч з життям* (22 березня 1936 р. Ч. 11. С. 4-5), *Одно слово* (12 квітня 1936 р. Ч. 14. С. 6-7-8), *На богацькій то-лоці* (17 травня 1936 р. Ч. 18. С. 4-5), *Зневіра* (1 листопада 1936 р. Ч. 42. С. 4-5), *Свят-Вечірні зорі* (17 січня 1937 р. Ч. 2. С. 4-5), *Несподіванка* (19 грудня 1937 р. Ч. 49. С. 4-5), *Свят-Вечір верховинський* (6 січня 1938 р. Ч. 1. С. 6-7), *За волю* (16 січня 1938 р. Ч. 2. С. 4; 23 січня. Ч. 3. С. 4-5). Мовні діялектизми, що виступають у текстах Марії Гуменюк-Луцевої, пояснено у примітках спираючись на видання: *Гуцульські говірки. Короткий словник*. Відп. ред. Я. Закревська. Львів 1997.

Зинаїда Савич, авторка циклу репортажів *По забутих селах* (*Репортаж з Надсянщини*), друкованіх 1939 р. в перемиському двотижневику «Надсянська Земля», була, як можна судити по нетиповому для Галичини імені авторки, дочкою надніпрянських емігрантів, яких чимало проживало у передвоєнному Перемишлі. Цикл її репортажів виник під час мандрівки авторки (разом з чоловіком?)

²⁶ Див.: *Український Інститут для дівчат у Перемишлі 1895-1995. Ювілейна Книга Пам'яті до 100-річчя заснування*. Дрогобич 1995. С. 95.

бездоріжжями українських територій на південь від Перемишля. Мовні бойківські ознаки вказують, що авторка побувала десь між Хировом та Ліськом. Наявні у репортажі діялектизми, пояснено у примітках спираючись на видання: М. Й. Онишкевич, *Словник бойківських говірок*. Частина перша і друга. Київ 1984.

Єдиним літературним критиком у міжвоєнному Перемишлі, який уважно слідкував за літературними появами місцевих молодих авторів, був Євген Грицак. Народився 5 січня 1890 р. в Пиратині. 1912 р. закінчив Львівський університет, у 1913 захистив докторську дисертацію в Ягеллонському університеті. У 1913-1915 та 1922-1939 роках вчителював в українській чоловічій гімназії у Перемишлі та в українському Інституті для дівчат у Перемишлі. У 1944 р. загинув на Словаччині з рук соцістських партизанів²⁷. Автор мовознавчих і літературознавчих праць, дослідник історії Перемишля та Надсяння. Довголітній голова перемиського відділу Товариства Наукових Викладів ім. П. Могили, в якому, крім науковців, виступали теж провідні галицькі літератори 30-х років ХХ ст.²⁸ У *Додатах* передруковано рецензію Євгена Грицака на збірку Є. Гринишина *Кривавий Збруч*, і спогад *Посмертна згадка*, присвячений особі і творчості Степана Федачинського. Передруковано також рецензію Юліяна Редька на збірку Є. Гринишина *Кривавий Збруч* та некролог Степана Федачинського. Публікацію закриває *Бібліографія творів і статей надрукованих у збірнику*.

²⁷ Людмила Грицак, *Життєвий шлях проф. д-ра Євгена Грицака*. Кліф顿 1968. С. 47-48.

²⁸ Біографія та основні наукові праці зібрани у книзі: Євген Грицак, *Вибрані українознавчі праці*. Перемишль 2002.

У 30-х роках редакції перемиських тижневиків на своїх сторінках радо поміщали твори українських письменників, тут друкувалися такі відомі автори як Євген Маланюк, Іван Филипчак, Анатоль Курдицік, Олесь Бабій. Серед менш відомих треба назвати О. Горицвіт, автора літературних нарисів і оповідань, о. Василя Попадюка, автора нарисів надрукованих в «Українському Бескиді», Лідію Романівну (*Голос Різдвяної Ночі*, «Надсянська Земля», 6 січня 1939. Ч. 1). З перемиських авторів старшого покоління можна назвати Володимира Загайкевича, автора нарису *Коли промовить могила* («Бескид», 21 червня 1931, ч. 10); Івана Гонтарського *Довго вижиданий гість (з нагоди посвячення першого дзвона в Засянській Церкві)* («Наша Земля», 17 березня 1935. Ч. 10), Романа Дмоховського, автора нарисів витриманих у жанрі кримінальної хроніки, т.зв. пітавалю, надрукованих у львівській «Неділі» – *Три грушки за 965 зл.* (1931 р. Ч. 2), *За Кальварією*. З судової практики (1931 р. Ч. 10.). Р. Дмоховський написав теж спогад про Софію Шептицьку – матір митр. Андрея: *Тіням Великої Матері Великого Сина. Спогад: 29/7 1865 – 29/7 1936* («Дзвони» 1936. Ч. 10. С. 377-378). Тим способом у місті витворився невеликий творчий гурт прозаїків і критиків.

Перемишль не був єдиним провінційним містом Галичини, де літературне життя набирало організованих проявів. Для прикладу тижневих «Гомін Басейну», що виходив у Дрогобичі, в ч. 8 за 1937 рік інформував про другий літературний вечір, який відбувся у цьому місті, і на якому виступили молоді дрогобицькі літератори: Федір Наствошин, Петро Драган, Тарас Лялюк, Ольга Біласівна,

Терентій Піхоцький, Степан Митріш²⁹. До речі одним із редакторів цього часопису був Юліян Середяк, згодом відомий український книгар і видавець у Буенос-Айресі. Організатором літературного життя у Сокалі і на Надбужанщині був двотижневик «Голос з-над Буга». Олеся Дроздовська, дослідниця української преси в Галичині, аналізуючи зміст газети пише, що особливої уваги заслуговує тематична сторінка «Голос молоді», у кожному випуску якої друкувалися твори (іноді рецензії на них) молодих українських поетів, письменників та публіцистів, серед них: Нестора Ріпецького, П. Стефанишина, П. Слюсаря, П. Іванця, В. Лісовського, В. Сурмача, С. Гординського, П. Скалецького, І. Тернівської та ін. Редактором цієї сторінки був Нестор Ріпецький³⁰, згодом на еміграції у Канаді, відомий літератор і журналіст, публікував під псевдонімом Богдар Жарський. Ця провінційна сторінка історії української літератури в Галичині варта уваги літературознавців.

Якщо у нинішньому Перемишлі шукати місць, де зберігся дух давнього міста й характерний для української культури цього міста клімат, то напевно одним з них буде історичний квартал Владиче і його головна артерія – вулиця Владиче.

Цей квартал виник у XVI столітті у південно-східній частині Перемишля, якою управляли перемиські владики (звідси й назва), на Владичі у тому ж XVI столітті побудовано муровану катедральну церкву св. Івана Хрестителя й Предтечі. Серединою кварталу проходила вул. Владиче, з відгалуженням, що називалося Нижнє Владиче, і якому

²⁹ О. Дроздовська, Українські часописи. С. 221.

³⁰ Там само. С. 217.

під кінець XIX ст. надано нову назву – вулиця єп. Івана Снігурського. Вулиця Владиче починається від вежі-дзвіници св. Івана – єдиного видимого сьогодні сліду по соборі святого Івана Хрестителя. Іван Вишенський свою *Зачапку мудрого латинника з глупим русином* адресував саме перемиській церкві св. Івана Хрестителя на Владичу, позаяк за його словами *сія імат похвалу – то есть церков премиская – [...] в захованю віри непорочности от всіх прочих честнішую. [...] Тімже всему сему писанію у церкви премиської остатиця ізволяю. I сам же, аще Христос ізволит, оной дароватиця прагну³¹*.

Напроти вежі-дзвіници св. Івана, до 40-х років XX ст. стояв будинок готелю «Під Провидінням», в театральній залі якого, починаючи від 1849 року і протягом другої половини XIX ст., проходили вистави українських театральних колективів. На його сцені як композитор дебютував Михайло Вербицький і тут вперше офіційно прозвучала пісня *Ще не вмерла Україна*. Недавно, на місці готелю збудовано гарний фонтан, чим несвідомі цього факту будівничі підкреслили особливість цього місця. Відомий культурний і освітній діяч Анатоль Вахнянин згадуючи своє навчання у перемиській гімназії у другій половині XIX ст. писав, що на вул. Владиче, в невеликих будинках жили вдовиці по священиках, від яких радо винаймали квартири перемиські гімназисти, в тому ж він сам³². На початку XX ст. на Владичу під ч. 18 мешкав й творив Станіслав Людкевич, – тут він скомпонував баркаролу присвячену перемиським інституткам (своїм ученицям з Дівочого Інституту), – тут він редактував «Артистичний Вісник», – перший український мистецький

³¹ Іван Вишенський, *Твори*. Київ 1959. С. 197.

³² Анатоль Вахнянин, *Спомини з життя*. Львів 1908. С. 33-34.

журнал. У кінці XVIII ст. простір Владича значно поширився за рахунок переданого цісарем по-кармелітського монастиря і костелу на потреби греко-католицької катедри та капітули, та будинку префекта зліквідованої єзуїтської колегії, в якому замешкали перемиські владики. Згодом на цій площі збудовано теперішню палату перемиських владик, у приміщеннях якої містилася редакція тижневика «Бескид», а згодом його продовжувача – «Українського Бескиду». Осип Новицький, редактор і видавець спортивного тижневика «Змаг», розповідаючи про історію виникнення цього першого в Галичині спортивного часопису писав:

Чому часопис почав виходити в Перемишлі, а не в столиці? [Львові – В. П.] Це складніша справа, може тому, що в Перемишлі були завжди кращі легкоатлети (скакати треба було пригадую!), може тому, що Перемишль менше розгублений ніж Львів, а може й тому, що провінція завжди бойтесь, що не дорівнює столиці, працює над собою [...]. По правді сказати тому, що Перемишль виступав постійно з починами в організаційних і видавничих справах³³.

Резюмуючи, можна сказати, що українська духовність через кілька століть вирувала по цій території, витворюючи специфічний для неї *genius loci*, й, що у 30-х роках ХХ століття вулицею Владиче «пройшло» останнє довоєнне покоління українських перемиських літераторів, закриваючи тим робом його (Владича) кількасот літню інтелектуальну історію.

³³ О. Новицький, *Почалося від хованки*. «Змаг», 7 лютого 1938. Ч. 5 (51). С. 2.

Львівський музиколог Борис Кудрик (1897-1952) так писав про особливe значення Перемишля в історії української культури XIX ст.:

В історії мистецтва й літератури нераз лучається, що огнище нової творчості твориться поза столицею, здалека від великої товкітні її життя, серед ідлічних відносин провінції. Такі провінціяльні огнища мають у собі особливу принаду; є в них щось з романтики старо-римського Тускулюм, і сей чар романтики підносить ще іноді гарне природне положення та нерідко старинний характер города.

Типом такого центру являється пр. в Німеччині Ваймар доби Гетого Й Шіллера. Історія української духової культури також може почванитися дечим подібним. Ось саме на полі літератури: Харків та Полтава в перших роках XIX ст., а на полі музики не богато пізніше анальгічне явище: Перемишль.

Старинний княжий город положений романтично на узгір'ю, над «сріблолентним Сяном», не надто далекий від «Бескидів зелених». Уже своїм фантастичним виглядом, відмінним від шаблону пересічних міст, міг принаджувати фантазію поета. В додатку старинності города запліднювали уяву народа в багатство легенд, з яких, що правда, як то в нас буває, чимало затратилося невикористаного думками й руками мистців³⁴.

Перемиські легенди, все ж таки, стали творчим імпульсом для поета Василя Пачовського, який 1938 р. опубліку-

³⁴ Борис Кудрик, *Перший наш хор в Галичині. В соті роковини його заснування в Перемишлі (1829-1929)*. «Нова Зоря», 28 квітня 1929. Ч. 32. С. 6.

вав вірш *Заснова Перемишлия* (*Народний міт Татарської гори*)³⁵, та для львівської художниці Ярослави Музики (1898-1973), яка у 1963 р. створила цикл кольорових ліногравюр «Перемиська легенда»³⁶.

³⁵ Вірш надрукований у перемиському двотижневику «Надсянська Земля» 1938, 8 грудня. Ч. 1.

³⁶ Див.: Олена Ріпко, *У пошуках страченого минулого. Ретроспектива мистецької культури Львова XX століття*. Львів 1996. С. 207-208. Ці ліногравюри опубліковані у книзі: *Вулиця Владиче. Мала проза перемиських авторів, – дебюти 30-х років ХХ століття*. Зібрав, до другу підготував і передмову написав Володимир Пилипович. Вступ Тадей Карабович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том XVII. Перемишль 2010.

Бібліографія

Нравоученіє іереом подобающе – послання перемиського владики Георгія (Юрія) Гошовського. Вперше опубліковано у періодику «Перемиські Архієпархіальні Відомості» 2007. Ч. 6. С. 214-236.

Постанови еп. Георгія Гошовського про церковні оплати у Перемиській єпархії. Вперше опубліковано у періодику «Перемиські Архієпархіальні Відомості» 2009. Ч. 8. С. 71-84.

До історії церковного братства у Гломчі XVII-XVIII ст. Вперше опубліковано під заголовком *Статут церковного братства села Гломча із 1677 року*, у виданні: «Перемиські Архієпархіальні Відомості» 2008. Ч. 7. С. 300-319. Друга поширенна версія, з'явилася як вступ до видання: *Духовне братство гломецьке. Статут та інші документи церковного братства у Гломчі (1677, 1785)*. Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу об'єднання українців у Польщі. Том XVI. Перемишль 2010. С. 7-36.

Пом'янник київських митрополитів та перемиських єпископів о. Павла Свідзінського, пароха села Володж (середина XVIII ст.). Вперше опубліковано у періодику «Перемиські Архієпархіальні Відомості» 2006. Ч. 4. С. 94-102 + нн. вкладка.

Молитви проти тучі у молитовній практиці в Перемиській єпархії XVII-XIX століть. Публікується вперше.

До історії колекції портретів перемиських владик. Вперше опубліковано як вступ до видання: *Брама свято-го Івана. Перемиська барокова епітафія.* Супровідні статті й упорядкування Володимира Пилиповича і Дениса Пилиповича. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том VII. Перемишль 2005. С. 7-17.

Єпископ Іван Снігурський в літературі перемиського бідермаєру. Вперше опубліковано як вступ до видання: *Memoria перемишлян. Єпископ Іван Снігурський в літературі перемиського бідермаєру* Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том XV. Перемишль 2009. С. 7-31.

Перипетії перемишлян із пам'яттю про єп. І. Снігурського (початок 90-х років XIX століття). Вперше опубліковано у періодику «Перемиські Архиєпархіяльні Відомості» 2010. Ч. 10. С. 300-311.

о. Василь Гавришкевич – душпастир, поет і садівник. Публікується вперше.

Чи отець Маркіян Шашкевич є автором перекладу вірша «Тілько вже разів сонінько вертало»? Вперше опубліковано у річнику Український альманах 2010. Об'єднання українців у Польщі. Варшава 2010. С. 313-317.

Улюцький молитовник Михайла Левицького. Вперше опубліковано як вступ до видання: *Виджу тя на Кресті...* Рукописний молитовник Михайла Левицького з Улюча (1836 р.). Вступ і підготування до друку Володимир Пилипович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том ХХ. Перемишль 2011. С. 7-18.

До історії українського театру в Перемишлі 1848-1849 років. Вперше опубліковано як вступ до видання: *Готель «Під Провидінням». Репертуар українського театру в Перемишлі 1848-1849 pp.* Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. Наукова редакція Олег Павлишин, Юрій Ясіновський. Набір нот Богдан Борисенко. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том V. Перемишль 2004. С. 7-35.

Літургійна творчість о. Михайла Вербицького (композиції для чоловічого хору). Вперше опубліковано під заголовком *Літургійна творчість о. Михайла Вербицького (спроба огляду)* у періодику «Калофонія». Науковий збірник з історії монодії та гімнографії. Число 4. Видавництво Українського Католицького Університету. Львів 2008. С. 180-194. Вдруге у періодику «Перемиські Архієпархіяльні Відомості» 2009. Ч. 9. С. 307-328.

Салонні розваги галицьких лідертафель. Вперше опубліковано як вступ до видання: о. Михайло Вербицький, *Лідертафель – пісні для чоловічих квартетів* (Млини, 1863-1869 pp.). Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том XII. Перемишль 2008. С. 7-16.

Старогалицька сольна пісня XIX ст. у дослідженнях Василя Витвицького. Вперше опубліковано як вступ до видання: Василь Витвицький. *Старогалицька сольна пісня XIX століття*. Вступ та упорядкування Володимир Пилипович. Наукова редакція Юрій Ясіновський. Переклад Любомир Лехник. Набір нот Богдан Борисенко. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том VI. Перемишль 2004. С. 7-18.

Мала проза перемиських авторів, – дебюти 30-х років ХХ століття. Вперше опубліковано як передмову до видання: *Вулиця Владиче. Мала проза перемиських авторів, – дебюти 30-х років ХХ століття*. Зібрав, до друку підготував і передмову написав Володимир Пилипович. Вступна стаття Тадей Карабович. «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі. Том XVI. Перемишль 2010. С. 5-19.

Список ілюстрацій

1. Портрет еп. Георгія Гошовського	13
2. <i>Нравоученіє іереом подобает еп. Георгія Гошовського, титульна сторінка</i>	21
3. Постанови еп. Георгія Гошовського про церковні оплати, перша сторінка	36
4. Предсловіє до статуту церковного братства у Гломчі	44
5. Сторінка статуту церковного братства у Гломчі із записками о. Теодора Бачинського та о. Івана Могильницького ...	56
6. <i>Упис до братства Гломецькаго</i>	61
7. Пом'яник о. Павла Свідзінського, титульна сторінка	81
8. Пом'яник о. Павла Свідзінського, зворотна сторінка.....	86
9. Перемиський Євхологіон з 1844 р., титульна сторінка	95
10. Перемиський Євхологіон о. Григорія Шашкевича з 1876 р., титульна сторінка	97
11. Сторінка з рукопису о. Павла Свідзінського з 6 молитвою проти громів.....	103
12. Портрет еп. Атаназія Шептицького	117
13. Портрет еп. Івана Снігурського.....	136
14. Сторінка з панегірика о. Йосифа Левицького <i>Стих во честь Йоану Снігурскому</i> (Львів 1837).	139
15. Епіцедія Теофіля Кміцкевича <i>Łza poswiecona zwłokom... Jana Snigurskiego</i> (Перемишль 1847), титульна сторінка....	148
16. Некролог еп. Івана Снігурського (Перемишль 1847)	157
17. о. Йосиф Лозинський, <i>Жите Йоана Снігурского</i> (Львів 1851), титульна сторінка	159
18. о. Юстин Желехівський, <i>Йоан Снігурскій єво жізнь і діятельность в Галицкой Русі</i> (Львів 1894), титульна сторінка	175

19. Статут товариства греко-католицьких священиків Галичини (Відень 1816), титульна сторінка.....	179
20. Молитвослов (Перемишль 1847), титульна сторінка	187
21. о. Василь Гавришкевич, <i>Пчоли</i> (Перемишль 1847), titульна сторінка	189
22. о. Василь Гавришкевич, <i>Руководство ко умножению і го- дованию садивини</i> (Перемишль 1844), титульна сторінка	197
23. <i>Молитва до Святої Діви Богородиці</i> , з рукописного молитовника М. Левицького (арк. 47)	227
24. Святий Іван Непомук потопає у хвилях Влтави, роз- мальювана гравюра з рукописного молитовника М. Левицького (арк. 12 зв.).....	232
25. Будинок готелю «Під Провидінням». Рис. Юрій Левосюк...	236
26. Афіша з прем'єри п'єси Івана Котляревського <i>Наталка Полтавка (На миловане нема силованя)</i> (Перемишль 1848).....	246
27. о. Іван Озаркевич, <i>Komedyo-Opera. Diwka na widdaniu, abo: Na myłowanie nema syłowanie</i> (Чернівці 1848), титульна сторінка.....	254
28. Іван Вітошинський, <i>Козак і охотник</i> (Перемишль 1849), titульна сторінка	258
29. Портрет о. Михайла Вербицького	275
30. о. Віктор Матюк, <i>Liturgia на мужеский хор уложенена Мих. Вербицким</i> (Львів, 20 жовтня 1871), титульна сторінка.....	279
31. Вид катедрального собору в Перемишлі, 60-ті роки XIX ст. .	295
32. о. М. Вербицький, <i>Дванадцять штирогласних піній на мужескії голоси</i> (Млини, 16 жовтня 1869), titульна сторінка	311
33. Платівка varшавської фірми «Syrena Rekord» із записом пісні М. Вербицького <i>Раз мотилька голубила,</i> у виконанні львівського хору «Сурма» (1934 р.).....	320
34. Обкладинка книжечки з компакт-диском: о. Михайло Вербицький, <i>Пісні для чоловічих квартетів. Вокальний</i> ансамбль КАЛОФОНІА (Перемишль – Львів 2010).....	322

35. Станіслав Людкевич, Володимира Божейко, Ірена Негребецька і Василь Витвицький на перемиським ринку (1934 р.).....	329
36. Василь Витвицький, вступ до докторської дисертації <i>Ruska pieśń solowa w II poł. XIX w. w Galicji</i> (Перемишль 1932) ..	331
37. Василь Гірний, світлина з 1938 р.....	340
38. Степан Федачинський, світлина з 1935 р.	343
39. Євген Гринишин, <i>Krивавий Збруч</i> (Перемишль 1936)	346

Покажчик осіб

- Абраам, єп. 111
Айзеншток, Ієремія 136
Ангелович, Антін єп. 85
Андрій св. 222
Андрющак, Володимир 322
Анна св. 222, 231
Антонич, Богдан Ігор 349
Антоній, єп. 111
Бабій, Олесь 352
Бажанський, Порфирій о. 286,
 316, 318, 325
Балабан, Гедеон єп. 12, 46, 64
Балабан, Діонісій митр. 84
Балик, Іван о. 114
Балуцька, Надія 279
Банковський, Антоній о. 59
Банковські, священики 59
Баньковський, Василь Петро-
 вич 92
Баньковський, Іван Петрович
 92
Баньковський, Петро Петрович
 92
Барвінський, Василь 319, 329,
 337
Бачинський, Антін о. 137, 138
Бачинський, Теодор о. 56, 57
Бачинський 260
Бедзик 57
Беднаржова, Тетяна 300, 330
Бендик, Мирон о. 287
Бердзинський, Іван 58
Березовський, Максим 327
Беринда, Памво 12, 17, 131
Бієтак, див. Bietak
Біласівна, Ольга 352
Білій, Богдан 161, 173
Білянський, Петро єп. 84, 88
Бірецький, Іван єп. 111, 112
Блажейовський, Дмитро о. 41,
 47, 84, 214, 308
Блюй, А. 345
Богдановіч, Іполіт 141
Божейко, Володимира 329
Борецький, Йов митр. 80, 82, 84,
 87
Борисикович, Ісаак митр. 84
Боромей, Карло св. 222
Бортнянський, Дмитро 172, 173,
 285, 286, 291, 299, 300, 301
Брилинський, Арсеній (Стефан)
 єп. 85, 87, 110, 111, 112,
 122
Бульвинський, Михайло о. 211,
 212, 213, 214, 216, 217
Буш, І. (I. Busch) 223, 231
Ваврик, Михайло о. 80
Вагилевич, Іван 135
Вайтсович, Андрій 58
Вайтсович, Іван 58

- Вайтсович, Іван о. 58
 Вайтсович, Іван солтис 58
 Вальо, Марія 210
 Ванюга, Андрій 57
 Ванюга, Асафат 57
 Василевич, В. 302
 Василій Великий св. 273, 276, 277
 Вахнянин, Анатоль 236, 237, 241, 257, 291, 292, 305, 306, 316, 318, 326, 337, 354
 Вахнянин, Клім 306
 Вейдт, Гінтер (Günther Weydt) 130, 176
 Вендзилович, Іван о. 145, 146, 274, 289
 Вербицький, Іван о. 219
 Вербицький, Михайло о. 125, 219, 236, 242, 243, 244, 245, 248, 255, 259, 260, 263, 264, 265, 268, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 326, 328, 337, 354
 Вежбіцькі, Данель 91
 Винницька, Магдалена 76
 Винницький, Антоній митр. 32, 43, 47, 48, 70, 76, 80, 82, 84, 85, 87, 111, 112, 114
 Винницький, Інокентій еп. 18, 19, 20, 34, 35, 76, 82, 83, 85, 87, 111, 112, 113, 115, 121, 221
 Винницький, Стефан 76
 Винницький, Юрій митр. 80, 82, 84, 85, 87, 111, 112, 113, 115
 Винницькі 114
 Витвицька, Олена 326
 Витвицький, Василь 172, 291, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337
 Витвицький, Василь (батько) 326
 Вифлаєв 301
 Вишеньський, Іван 354
 Вілл, Йоган Мартін (Johann Martin Will) 223
 Вітошинський, Айталь о. 145, 146
 Вітошинський, Іван 236, 240, 241, 242, 244, 245, 249, 250, 252, 255, 257, 259, 260, 263, 264
 Возняк, Михайло 192, 194, 210, 211, 212, 213, 215, 235, 259, 260, 269, 270
 Войтович, Іван о. 166
 Волошин, Кирило еп. 112, 113
 Волошинський, Кирило о. 166
 Волощак, Андрій 339
 Волян, Василь 155
 Воробкевич, Ізидор (Сидір) о. 293, 294, 325, 337

- Врублицька, Анастазія 79
Вуйцік, Ярослав 320
Гавришкевич, Василь о. 176,
177, 184, 185, 186, 188, 189,
190, 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 198, 199, 200, 202,
205, 206, 208, 209, 211, 215,
216, 217
Гавришкевич, Іван о. 177, 186,
187, 188, 193, 194, 215
Гавришкевич (Наумович), Тео-
дора 211
Гайворонський, Михайло 327
Гайнє, Генріх 317
Галицький, Михайло 57
Гальченко, С. А. 248
Ганчаківський, Василь о. 116
Гарбінський, Іван 137, 138
Гелитович, Олександер о. 167
Гинилевич, Григорій о. 130, 145,
146, 183
Гірний, Василь 203, 338, 339, 340,
341, 342, 343
Гнатишак, Микола 125, 126
Гнатишак, Орест о. 226
Гнатишин, Оксана 317
Гнатюк, Володимир 107
Гобдич, Микола 278, 294, 302,
303
Головата, Лариса 94
Головацький, Яків 126, 135, 154,
177, 189, 196, 239, 241, 288
Головацькі 217
Голубець, Микола 121
Горбач, Олекса 197
Горват, Марек 13, 117, 136
Гординський, Святослав 353
Горицвіт, О. 352
Горняткевич, Дам'ян 121
Гофман 242, 244
Гочемський, Адам 274
Гошовський, Георгій (Юрій) еп.
11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19,
20, 22, 32, 33, 34, 35, 37, 80,
85, 87, 111, 112, 114, 115
Грабець, Дмитро 184, 185
Гребінчишин, Іван 342
Гребницький, Флоріян митр. 84
Григорій XVI, папа 145
Григорій, пресвітер у Пельні 33
Гриневецький, Іларіон 328
Гриник, Василь о. 122
Гринишин, Євген 338, 342, 344,
345, 346, 347, 351
Гринишин, Ілля о. 344
Грицак, Євген 236, 237, 326, 343,
344, 346, 349, 351
Грицак, Людмила 351
Грицак, Петро 339, 349
Грицковян, Ярослав 341
Гришко, Гриць 58
Грінченко, Борис 133
Грудовий, Тарас о. 322
Гулевич, Сильвестр Воютин-
ський еп. 85, 87, 111, 112
Гуменюк-Луців, Любов Марія
338, 342, 350
Гуркевич, Іван 188

Гуцуляк, Лаврентій Данило митр.	Досковський, Яків о. 131, 189, 239,
274	251
Гушалевич, Іван о. 154, 243, 267,	Драган, Петро 352
305, 307, 308, 309, 310, 314,	Драгоманов, Михайло 140
317, 318	Дрималик 244, 245
Гabor, Василь 341	Дрогоївський, Атаназій еп. 111,
Гадзalo, Володимир 322	112
Галадза, Петро о. 225	Дроздовська, Олеся 339, 343, 344,
Галіп, Г. 155, 159	348, 353
Геровський, Яків о. 154	Дубяк, Андрій 57
Герчак, Іван 58	Духнович, Олександр 141, 154
Гете, Вольфганг 356	Еберт 232
Глік 237	Еттебрехт, Ганс Гайнріх (Hans Heinrich Eggebrecht) 334
Голембійовський, Яків (Якуб) 146	Еразм св. 222
Гонтарський, Іван 352	Свтимій, Самбірський еп. 111, 122
Гостинський, Андрій 57	Єдліщак, Сенько 57
Гостинський, Дмитро 57	Еремія, еп. 85, 87, 111
Дальгауз, Карл (Carl Dahlhaus)	Желехівський, Євген 133, 236
334, 335	Желехівський, Юстин о. 174, 175,
Данкевич, Лука о. 154, 190, 191	236, 239, 240, 241, 242, 244,
Делюмо, Жан (Jean Delumeau) 90	245, 251, 252, 259, 263, 264,
Дзерович, Юліян о. 225	265, 266, 267
Дзюган, Василь 57	Желіборський, Арсеній еп. 12, 14,
Дідицький, Богдан 288	15, 17, 98
Дмоховський, Роман 352	Жигмонт, король 110
Дмоховський, Теофіль о. 167	Жовнірчик, Теодор 57
Добриловський, Юліян 267	Жоховський, Кипріян митр. 84
Добрянський, Антоній о. 32, 46,	Жукотинський, Теодор о. 137, 138
56, 79, 109, 110, 113, 117,	Загайкевич, Богдан 121, 221, 328,
118, 119, 121, 130, 154, 155,	339
158, 159, 183, 290	Загайкевич, Володимир 352
Добрянський, Іван 42, 100, 105, 106	Загайкевич, Марія 292, 293, 298,
Добрянський, Іван Петрович о.	299
43, 100	

- Заклинська (Андрохович), Терезія 296
- Заклинський, Олексій о. 296, 297
- Закревська, Ярослава 350
- Заленський, Лев митр. 84
- Залеський, Осип 315, 316, 329
- Замбрицький, Войцех 56
- Запаско, Яким 12, 274
- Зборовський, Василь 154
- Зелінський, Олександр 243, 248, 278, 307, 309
- Зенглє, Фрідріх (Friedrich Sengle) 129, 130, 183, 184
- Зеров, Микола 136
- Зілинський, Іван 126
- Іван Непомук св. 222, 229, 232, 233
- Іванець, П. 353
- Іваник, Васько 58
- Іванусів, Іван Марко 342
- Іванусів, Олег Володимир 58
- Іда з Герцфельд св. 232
- Іларіон, еп. 111, 112
- Ілля, еп. 111, 112
- Ількевич, Григорій 177
- Ісаєвич, Ярослав 12, 46, 55, 59, 197, 274
- Їрат, див. Jirát
- Йоаким, еп. 111, 112
- Йоаким V, патріярх 45, 46, 64
- Йоаким св. 222
- Йоан Богослов св. 45, 62
- Йоан Златоустий св. 15, 45, 62, 273, 276
- Йоан Хреститель св. 222, 228
- Йоаникій, еп. 111, 112
- Йосиф II 41, 59, 120
- Казимир св. 231
- Карабович, Тадей 357
- Карло Молот 232
- Карманський, Петро 338, 339
- Каровець, Макарій о. 226
- Карпінський, Францішек 211, 213
- Каршневич, Михайло 58
- Каспіковська 244
- Катерина св. 222
- Кипріян, Іван о. 278, 298, 299, 300, 301, 302
- Кирчів, Роман 269, 270
- Кишакевич, Йосиф о. 172
- Кишка, Лев митр. 80, 82, 84, 85, 87
- Кияновська, Любов 293, 296, 330
- Клемертович, Михайло 177
- Клюхогн, Пауль (Paul Kluchohn) 132
- Кміцикович, Лев о. 151
- Кміцикович, Микола 151
- Кміцикович, Теодор о. 151
- Кміцикович, Теофіль 133, 147, 149, 150, 151, 162
- Кміцикович, Юліян о. 151
- Кобилянська, Ольга 224
- Кобринський, Йосафат о. 196
- Ковалський, Василь 154, 237, 238
- Ковжун, Павло 339
- Когут, Ігор 322

- Коженьовський, Юзеф 269, 272
Козаневич, Михайло о. 154
Козік, Ян 128, 151, 177
Козовик, Іван о. 35
Козьменко, О. 297, 302
Коленда, Гавриїл митр. 84
Колесса, Олександер 126
Колісниченко-Братунь, Н. 127
Кольбух, Марія 78, 221
Кондро, Іреней о. 42
Копинський, Ісаак Борискович еп. 85
Копистинський, Ісая еп. 111
Копистинський, Михайло еп. 85, 87, 111
Копітар, Вартоломей 128
Копко, Максим о. 172, 335
Корzonюк, М. М. 89
Кормош, Іван 244, 245
Корсак, Рафаїл митр. 84
Косів, Сильвестр митр. 84
Костецький, Ігор 142
Костка, Станіслав св. 222, 229, 231
Костюк, Степан 348
Котко, Дмитро 319
Котляревський, Іван 235, 237, 241, 248, 252, 253, 255, 256, 257, 264
Коцебу, Август фон 241, 244, 249, 258
Коциловський, Йосафат еп. 83, 122
Коцювський, Володимир 211, 212, 215
Кошик, Данило о. 193, 194, 195
Кошка, Лука 316, 318
Кравців, Богдан 345
Кравченко, Уляна 338
Кравчук, Андрій 99
Кревецький, Іван 261
Криницький, Михайло о. 137, 138
Криницький, Стефан о. 138
Крип'якевич, Іван 121
Криса, Богдана 130
Кришталович, Уляна 267
Крупецький, Атаназій еп. 85, 87, 111, 112
Кубяк, Яцек 129, 183, 184
Кудрик, Борис 125, 242, 243, 256, 282, 284, 285, 286, 290, 291, 297, 305, 310, 328, 330, 333, 337, 356
Кузмич, Косма 109
Кукурудза, Гриць 154
Куліш, Пантелеїмон 142
Кульчицька, Олена 107
Кунцевич, Йосафат св. 114, 115
Купчинський, Євген 335
Курдицьк, Анатоль 352
Лаврівський, Іван о. крилошанин 130, 183
Лаврівський, Іван о. 125, 286, 296, 300, 304, 305, 306, 309, 326, 328

- Лакота, Григорій еп. 56, 110, 116, 120, 121, 122, 185, 186, 188
- Лакош, Андрій 58
- Лев, Василь 339
- Левицька, Клара 244
- Левицький, Йосиф о. 131, 133, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 148, 149, 150, 154, 162, 177, 183, 187, 224, 225, 226, 240, 242, 251, 271, 272
- Левицький, Іван (музиколог) 329
- Левицький, Іван о. 107, 221
- Левицький, Іван Омелянович (бібліограф) 133, 140, 141, 145, 154, 188, 189, 191, 245, 274
- Левицький, Михайло митр. 121, 135, 178
- Левицький, Михайло 219, 220, 221, 223, 224, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234
- Ледухович, Микола 251
- Ленкевич, І. 196
- Леонтій, еп. 83, 87
- Леонтович, Павло о. 195
- Леонтович, Теодор (Богдан) 133, 147, 149, 150, 305
- Лесів, Михайло 344
- Лесняк, Володимир 219
- Лехник, Любомир 333
- Лисенко, Микола 285, 336
- Лисько, Зиновій 242, 252, 279, 282, 291, 298, 304, 305, 314, 315, 316, 317, 330
- Литвинович, Спиридон митр. 135, 295
- Лісовський, В. 353
- Лісовський, Іван 57
- Літинські 349
- Логвин, Г. Н. 274
- Лозинський, Іван 138
- Лозинський, Йосиф о. 144, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 161, 174, 183, 224, 238, 248, 250, 265
- Лойоля, Ігнатій св. 222
- Лоренц, Франц 242, 244, 294
- Лоренцівни 244
- Лотоцький, Олександр 16
- Лужецька, Кристина 152
- Лужецький, Антін о. 132, 133, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 190, 289
- Лука, св. 45
- Лукашевський, Теодор о. 156, 310
- Лучак, Міля 8
- Людкевич, Михайло о. 173
- Людкевич, Станіслав 278, 281, 282, 291, 303, 313, 317, 319, 320, 321, 328, 329, 337, 354
- Лялюк, Тарас 352
- Маковей, Осип 128, 129, 177
- Максимюк, Степан 321
- Маланюк, Євген 352
- Малаховський, Іван еп. 85, 88
- Малиновський, Михайло о. 154
- Малиновський, Стефан 340, 345, 347

- Марія Магдалина св. 222
 Марків, Іван 342
 Марко, св. 45
 Мартиняк, Іван митр. 275
 Мартович, Лесь 256
 Марусин, Мирослав митр. 16
 Маслюх, А. 274
 Матвій, св. 45, 62
 Матічек, Емілія 244, 245
 Матковський, Іван 160, 162, 163,
 172, 173
 Матковський, Павло о. 163
 Матюк, Віктор о. 278, 279, 280,
 283, 286, 289, 302, 303, 325,
 326, 336, 337
 Махновець, Леонід 80
 Медведик, Петро 242
 Медведик, Юрій 220, 221, 233
 Мельник, Марко 7, 8, 186
 Менцінський, Омелян о. 306,
 308, 309
 Мехович 244
 Митріш, Степан 353
 Міллер 205
 Мінчакевич, Михайло о. 192
 Міхновський, Михайло 57
 Міцкевич, Адам 162, 163
 Могила, Петро митр. 48, 80, 84,
 87, 93, 98
 Могильницький, Антін о. 154
 Могильницький, Іван о. крило-
 шин 130, 161, 219
 Могильницький, Іван о. (парох
 Улюча) 57, 219
- Мокрий, Володимир 128
 Мольєр, Жан 267
 Мороз, Л. З. 255
 Москаленко, А. А. 89
 Москаленко, М. Н. 107
 Музика, Ярослава 357
 Нанке, Алойзій 139, 300, 301
 Нарольський, Іван о. 19
 Наствошин, Федір 352
 Наумович, Іван о. 154, 177, 211,
 213, 214, 215, 216, 218, 236,
 237, 241, 245, 252, 267, 268,
 309
 Нахлік, Євген 192
 Негребецька, Ірена 329
 Недільський, Анатолій 186
 Неєдлі, Зденек 330
 Несецькі, Каспер (Niesiecki, SJ) 43,
 110, 111, 112, 113, 119
 Нижанківський, Нестор 242,
 243, 315
 Нижанківський, Остап о. 336
 Ніздур, Іван 57
 Ніздур, Стефан 57
 Німчук, В. В. 17
 Новицький, Осип 355
 Нюнко, Васько 58
 Овлучинський, Павло еп. 85
 Огілевич, Пахомій о. 289
 Озаркевич, Іван о. 241, 243, 252,
 253, 255, 256, 257, 264
 Озаркевич, Іван о. (син) 254
 Онишкевич, Михайло 89, 271,
 351

- Онуфрій св. 222, 230
Осадця, О. П. 314
Охримович, Іван 321
Павличко, Соломія 142
Павлишин, Стефанія 330
Павлович, Олександр 154
Панкевич, Андрій 266
Панкевич, Юлія 244, 267
Панталеон св. 222
Панькевич, Іван 126, 127
Парилович, Діонісій о. 146, 274
Паславський, Гавриїл о. 145
Паславський, Петро о. 137, 138
Паславський, Тарас 100
Пачовський, Василь 338, 356
Пачовський, Теоктист 130
Пелеш, Юліян еп. 84, 135, 164, 167,
168, 169, 170, 171, 172, 173
Перетц, Володимир 79
Петро св. 62
Петрушевич, Антон о. 221
Петрущак 219, 220
Петрущак, Марко 220
Петров 141
Пилипович, Володимир 8, 11,
13, 19, 33, 59, 113, 114, 125,
158, 177, 186, 191, 193, 215,
221, 226, 273, 280, 288, 304,
314, 320, 341, 342, 344, 357
Пилипович, Денис 12, 19, 113,
114, 221
Пилипович, Катерина 273
Пилипович (Співак), Любоми-
ра 54
- Пилипчук, Ростислав 240, 253
Писаревський, Степан 253, 255
Письменна, О. Б. 275, 278, 309,
314, 315
Пільгук, І. І. 213
Піхоцький, Терентій 353
Погодін, Ніколай 128
Подолинський, Мирон о. 166
Полянський, Михайло 240, 242,
245
Полянський, Тома еп. 135
Полянський, Тома о. 240, 309
Понгс, Герман (Hermann Pongs)
131, 133
Попадюк, Василь о. 352
Попель, Іван Романович еп. 85
Попович, Євген о. 7
Попович, Ольга 272
Поремба, Михайло 311
Потій, Іпатій митр. 84
Поточна, Анна 320
Радиловський, Антін Якінт еп.
85, 87, 111, 114
Радиловський, Яків еп. 111
Раставецький, Йосиф 245, 306
Раставецький, Корнило 244,
245
Рацінгер, Йосеф кард. 288
Ред'ко, Юліян 346, 347, 351
Рилло, Максиміліян еп. 85, 88,
120, 121
Ріпецький, Нестор 353
Ріпко, Олена 357
Ровер 205

- Рогоза, Михайло митр. 84
 Романівна, Лідія 352
 Романчук, Юліян 212
 Рудковський, Матвій 296, 300
 Рудницький, Антін 330
 Рутський, Йосиф Вельямін
 митр. 84
 Саар 239, 244, 269
 Сабат-Свірська, Марія 337
 Савич, Зинаїда 338, 350
 Саханець, Василь 57
 Сварник, Іван 179, 267
 Свенціцький, Іларіон 11, 12, 33,
 78, 92, 99, 107
 Свистун, Филип 193, 215
 Свідзінський, Авраам о. 78
 Свідзінський, Андрій о. 79
 Свідзінський, Василь 79
 Свідзінський, Іван о. 78, 79, 99
 Свідзінський, Павло о. 11, 12, 19,
 20, 31, 43, 76, 79, 80, 83, 84,
 99, 100, 105, 106, 221
 Свідзінські 11, 78, 79, 80, 220,
 224
 Седляк, Людвіг 300
 Селецький (Сілецький), Іван ар-
 хидиякон 145, 146
 Селява, Антін митр. 84
 Сембратович, Йосиф еп. 135
 Семчишин, Мирослав 219
 Сергій, еп. 111, 112, 118
 Середяк, Юліян 353
 Серсавій, Вікентій 242, 244
 Сімович, Роман 330
 Січинський, Денис 326
 Скалецький, П. 353
 Скородинський, Андрій 245
 Слободян, Василь 16
 Слоньовський, Дам'ян 43, 45, 46,
 75
 Слюсар, П. 353
 Смолій, Іван 338, 339, 347, 348,
 349
 Смук, Павло 45
 Снігурський, Іван еп. 94, 125,
 129, 130, 133, 135, 136, 137,
 138, 139, 140, 141, 144, 145,
 146, 147, 148, 149, 150, 151,
 152, 153, 154, 155, 156, 158,
 160, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171,
 172, 173, 174, 175, 176, 178,
 183, 187, 188, 196, 250, 328
 Соловій, Мелетій о. 273, 277, 290
 Солонський, Іван 92
 Соневицький, Ігор 243
 Співак, Андрій 41
 Співак, Іван 42
 Співак, Микола 54
 Станіслав св. еп. 222, 231
 Стебельський, Володимир 311,
 313, 314, 317
 Стеблій, Феодосій 177
 Стельмащук, Роман 322
 Стельмащук, Степан 319
 Стефан Баторій 64
 Стефаник, Василь 256
 Стефанишин, П. 353

- Стефура, Богдан 322
 Стешко, Федір 291, 300, 301, 330
 Стрільбицький, Іван 274
 Студинський, Кирило 189, 195,
 211, 214, 215, 257
 Сурмач, В. 353
 Суша, Яків еп. 85
 Сушицькі, Лешек 272
 Таньскі, Ігнаци 263
 Терейнський, Микола о. 118, 119,
 120
 Терлецький, Антін еп. 85
 Терлецький, Арсеній еп. 111
 Терлецький, Кирило еп. 16
 Терлецький, Лаврентій еп. 111,
 112
 Тернівський, І. 353
 Тетеричка, Василь 57
 Тетеричка, Гриць 57
 Тиктор, Іван 340
 Тимняк, Михайло о. 154
 Тимочко, Григорій 339
 Трембіцький, Володимир 267
 Трешкевич, Іван 244, 245
 Трещаковський, Лев о. 154
 Тукальський, Йосиф митр. 84
 Туптало, Дмитро св. 130
 Тураш, Григорій о. 132
 Турій, Олег 267
 Туркевич, Іван 284
 Туркевич-Лісовська, Стефанія
 330
 Урсуля св. 222
- Устиянович, Микола о. 126, 143,
 154, 173, 217, 236, 241, 243,
 252, 257, 269, 270, 271, 272
 Устрицький, Єронім еп. 56, 85,
 88, 111, 113, 114, 119, 121
 Ушkalov, Леонід 128
 Федачинський, Андрій 343
 Федачинський, Степан 338, 342,
 343, 344, 345, 351
 Фед'кович, Юрій 224, 309, 315
 Фенчак, Станіслав Август 118
 Фердинанд I 145, 198, 266
 Филипович, Іван 146, 274
 Филипчак, Андрій 57
 Филипчак, Антін 57
 Филипчак, Іван 352
 Франклін, Бенджамін 89
 Франко, Іван 79, 142, 190, 224,
 234, 239, 241, 246, 248, 251,
 253, 254, 291, 313, 314
 Франц Йосиф I 198, 261
 Функе 208
 Ханевич, Остафій 59, 60
 Ханевич, Петро 59
 Ханевичі 59
 Хмельовський, Прокіп еп. 85, 87
 Хома, Дмитро 57
 Хорощаковський, Петро 137, 138
 Цап, Андрій 58
 Цегельський, Євген 328, 330
 Цеглинський, Григорій 171
 Ціхоцький, Юрко 57
 Чайковська, Саломея 244

- Чарнецький, Степан 238, 264
 Черкавський, Євзевій 141
 Чернецовський, Василь о. 160, 172,
 174
 Чернишенко, Лариса 253
 Чехович, Константин еп. 160,
 166, 173, 174
 Чехович, Лідія 210
 Чижевський, Дмитро 7, 44, 127
 Чорнописький, М. Г. 213
 Чубинський, Павло 307, 318
 Шалата, Михайло 141, 213
 Шапкевич, Володимир 135, 309,
 311, 312, 313, 317, 318, 321
 Шашкевич, Григорій о. 96
 Шашкевич, Маркіян о. 126, 135,
 140, 141, 154, 177, 191, 209,
 210, 211, 212, 213, 214, 215,
 217, 311
 Швайковський, Петро 322
 Швид, Григорій 59, 60
 Швиди 59
 Шевельов, Юрій 8
 Шевченко, Тарас 135, 236, 237
 Шекспір, Вільям 142
 Шептицька, Софія 352
 Шептицький, Андрей митр. 352
 Шептицький, Атаназій еп. 85,
 88, 109, 110, 113, 115, 116,
 117, 120, 121
 Шептицький, Атаназій митр.
 80, 82, 84, 87, 93
 Шинкарук, В. І. 46
 Шіллер, Фрідріх 133, 141, 142, 356
 Шово 244
 Шонборн, Крістоф кард. 77
 Шпитковський, Юліян 221
 Штрабергер, Антон (Anton Stra-
 berger) 223
 Штрапергер, Антон (Anton Stra-
 berger) 223
 Штундер, Зеновія 282, 313, 317,
 320
 Шуберт, Франц 286
 Шумлянський, Онуфрій еп. 85,
 88, 113, 114, 121
 Щепанюк, Микола о. 226
 Щурат, Василь 14, 18, 19, 20, 22,
 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 31, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 80,
 128, 160
 Щуровські, Рафал 90
 Яворський, Юліян 80
 Ягніщак, Афтанас 57
 Якубяк, Ярема 291
 Яновський, Амвросій 267
 Ясіновський, Юрій 43, 55, 220,
 243, 279, 328
 Яхимович, Григорій митр. 135,
 148, 250, 293, 294
 Яцків, А. 339

- Bietak, W. 126
Bobrowicz, Jan Nepomucen 78, 111,
 113
Dzendzeliwski, Josyp 235
Gil, Andrzej 16
Grueber, I. G. 228
Husar Struk, Danylo 347
Ihnatowicz, I. 38
Jaroszewicz-Pieresławcew, Zofia 79
Jirát, V. 126
Kaszlej, Andrzej 79, 222
Korolko, Mirosław 14, 15
Kupryś, Agnieszka 90
Lorens, Beata 43, 59
- Makarski, W. 41
Mrozek, Teresa 156, 247
Naumow, Aleksander 79, 221, 222
Naumow, Ewa 79, 222
Polaczek, Janusz 119
Schedl, ks. 78
Siciak, Anna 141
Stępień, Stanisław 121
Stradomski, Jan 79, 222
Szelągowski, A. 38
Waloszek, Joachim ks. 288
Witwicki, Teodor 235
Żurawińska, Zofia 79

Покажчик географічних назв

- Авгсбург 223
Австрія 198
Ажан (Agen) 90
Баварія 327, 331
Барановичі 137
Башня 192, 215
Берестя 82
Бескиди 356
Бєщадський повіт 348
Білорусія 46, 82
Бірча 41, 91
Бойківщина 271, 347
Бориславка 220
Буда 140
Буенос-Айрес 353
Бунів 132
Ваймар 356
Валява 43, 139, 290
Варшава 7, 14, 15, 16, 38, 79, 79,
90, 225, 235, 263, 334
Ветлин 149, 150, 151
Вислок 313
Вишатичі 265, 344
Вишня 46
Відень 120, 128, 137, 138, 145, 154,
177, 178, 223, 229, 231, 257,
258
Вільна (Вільнюс) 49
Вільхівці 57, 58
Вінніпег 126, 210, 274
Вірко (Гурко) 138
Владиче, квартал і вулиця в Пе-
ремишлі 109, 235, 353,
354, 355
Влтава 233
Волга 141
Володж 11, 31, 43, 76, 79, 80, 220
Вроцлав 342
Галицько-Волинське Князівство
41
Галичина (Галицька Русь) 116,
117, 128, 132, 147, 160, 163,
164, 167, 168, 169, 174, 175,
178, 182, 183, 194, 219, 228,
234, 235, 236, 237, 238, 240,
251, 256, 259, 260, 266, 268,
289, 304, 305, 309, 318, 328,
332, 333, 334, 339, 342, 348,
349, 350, 352, 353, 355
Гарбарі, передмістя Переми-
ля 214
Герцфельд 232
Гломча 41, 42, 43, 46, 47, 48, 54, 57,
59, 64, 100
Годвишня 192, 215
Горлиці 126
Грушатичі 344
Грушова 149, 150

- Гданськ 339
 Грац 223
 Джерзі Ситі 327
 Динів 79
 Дмитровичі 344
 Дністер 140
 Добра Шляхетська 43
 Добромуль 116
 Дрогобицький повіт 342
 Дрогобич 150, 287, 313, 319, 328,
 350, 352
 Дубник 219
 Європа 127, 253
 Єрусалим 82
 Журавиця 308
 Задвірне, передмістя Дрогоби-
 ча 114
 Закарпаття 126, 141
 Заліська Воля 339
 Західна Україна 8
 ЗДА, див. США
 Івано-Франківськ 35
 Канада 353
 Карпати 270
 Київ 12, 17, 46, 55, 59, 82, 89, 98,
 107, 128, 131, 134, 136, 141,
 142, 205, 213, 214, 239, 242,
 248, 253, 254, 255, 256, 270,
 271, 274, 278, 294, 302, 314,
 349, 351, 354
 Кліфтон 351
 Коломия 160, 174, 238, 253, 255,
 326
 Комарно 46
 Крайна 91
 Krakів 79, 90, 128, 151, 155, 159,
 203, 222, 327, 334, 335, 341
 Крем'яна 91
 Кречовичі 214
 Кругель Великий 343
 Лабова 138
 Лази 137, 138
 Лемборк 341
 Лемківщина 18, 33, 138, 344
 Липовець 176
 Лібштат 125
 Лісько 107, 219, 351
 Лішна 57, 58
 Ліщини 344
 Лодина, над Сяном 43, 79, 99, 100,
 220
 Львів 12, 15, 32, 33, 38, 41, 42, 43,
 45, 46, 47, 49, 55, 56, 64, 78,
 79, 84, 91, 92, 94, 96, 98,
 99, 107, 110, 111, 113, 118,
 121, 125, 126, 127, 128, 130,
 131, 133, 134, 137, 139, 140,
 141, 143, 144, 145, 147, 150,
 152, 153, 158, 162, 174, 175,
 176, 177, 186, 188, 189, 192,
 193, 195, 196, 197, 205, 210,
 211, 213, 214, 215, 220, 221,
 225, 226, 229, 233, 234, 235,
 238, 239, 240, 242, 245, 248,
 250, 257, 260, 261, 263, 264,
 265, 267, 271, 272, 274, 275,
 278, 279, 280, 281, 282, 284,
 285, 288, 289, 290, 291, 292,

- 293, 294, 297, 298, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 337, 339, 340, 341, 348, 350, 354, 355, 357
Львівська область 350
Любачів 176, 192, 193, 195, 211, 215, 305
Любачівщина 196
Мазовія 266
Макова 138
Маластів 138
Малнівська Воля 151
Межибрід 57, 58
Мельники 176
Мигова (Мигове) 350
Михновець 347
Млинни 290, 306, 311
Монастир б. Ярослава 151
Мостиська 151
Мостиський район 350
Мриглод 56
Мюнстер 232
Мюнхен 197, 348
М'якіш Старий 43
Нагуевичі 148
Надбужанщина 353
Надсяння 7, 8, 58, 137, 158, 178, 223, 234, 265, 305, 351
Нева 141
Негрибка 93
Німеччина 125, 183, 348, 356
Нове Село 177, 184, 185, 189, 190, 192, 196, 211, 215, 216, 217
Новосілки 308
Нью Йорк 121, 127, 219, 242, 267, 279, 305, 315, 316, 327, 328, 339
Одеса 89
Олешиці 201
Париж 219
Парсішані 321
Пельня 33
Перекопане 118, 120
Перемишль 8, 13, 14, 34, 56, 76, 77, 78, 83, 93, 94, 96, 99, 109, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 128, 129, 130, 132, 133, 137, 139, 140, 141, 144, 145, 147, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 179, 183, 185, 186, 188, 189, 191, 196, 214, 215, 220, 221, 222, 224, 226, 228, 231, 233, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 257, 258, 260, 261, 263, 265, 267, 270, 271, 274, 275, 281, 284, 288, 289, 290, 291, 295, 298, 300, 301, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 318, 320, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 345,

- 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 357
 Перемищина 171
 Пиратин 351
 Підгір'я, квартал Перемишля 306, 308
 Полтава 356
 Польща 42, 122, 222, 228, 322, 341, 342
 Посада Риботицька 220
 Почаїв 196, 197, 289
 Прага 44, 125, 126, 223, 243, 255, 300, 315, 330
 Регенсбург 348
 Рим 16, 80, 114, 267, 273, 290
 Росія 128, 256
 Ряшів, див. Rzeszów
 Самбір 32
 Самбірський циркул 272
 Самміт 327
 Сибір 344
 Сидней 219
 Скопів 150
 Скрендтон 348
 Славсько 271
 Словаччина 351
 Советський Союз 122
 Сокаль 353
 Сорохів 226, 342
 Спас 76
 Станиславівський циркул 272
 Старява 138
 Стрий 252, 304, 330
 Стрийський циркул 272
 США 221, 321, 327, 345, 348
 Сян 19, 43, 76, 78, 80, 99, 120, 150, 339, 356
 Сянік 43, 47, 57, 58
 Сяніцька земля 41
 Тернівці 19, 78, 99, 100, 220
 Тернопіль 293, 296, 300, 330
 Тернопільська область 59
 Тилява 138
 Тинів 342
 Торонто 219, 297, 347
 Угорщина 260, 270
 Україна 42, 46, 59, 82, 99, 230, 285, 344
 Улюч 80, 92, 219, 220, 221, 234
 Унів 82, 93
 Ураль 313
 Філадельфія 121, 328, 339
 Франція 163
 Харків 356
 Хирів 351
 Хідновичі 308
 Хлопчиці 32
 Хоцень 107, 219, 221
 Цетуля 43
 Черемош 270
 Чернечча Гора б. Мукачева 278
 Чернівці 252, 255
 Чесанів (Cieszanów) 177
 Чехія 228
 Шкло (Скло) 141, 143
 Щутків 195, 305
 Ютика (Utica) 348
 Явірник Руський 78

- Яворів 143, 153
Ялове 138
Ярослав 18, 151, 226
Ярославщина, Ярославський по-
віт 339, 342
- Buffalo 347
Lipsk 43, 78, 111
London 347
Lublin 16, 41, 79
Opole 288
Poznań 129, 183
Rzeszów 43, 243, 248, 272
St. Catharines 58

Володимир Пилипович (з тенетиських Данючків), нар. 17 грудня 1950 р. у Забрості Великим на давніх Східних Прусах. З 1987 року проживає у Перемишлі над Сяном. Дослідник і видавець інтелектуальної і духовної культури українців Надсяння і Лемківщини – місцевого бароко, галицького бідермаєру й західноукраїнської культури 30-х років ХХ ст.

У видавничому доробку має більше тридцяти книг, зокрема у задуманій ним видавничій серії «Перемиська бібліотека» Перемиського відділу Об'єднання українців у Польщі, видано 20 книжок, у серії «Богословська спадщина Перемиської єпархії» – дві (з посланнями єп. Йосафата Коциловського та єп. Григорія Лакоти). Для Об'єднання лемків у Горлицях підготував три книжки. З 2006 р. секретар редакції річника «Перемиські Архиєпархіяльні Відомості».

“ Власне таку панораму, поширену на релігійно-церковне, суспільно-політичне і культурологічне життя та його різні аспекти реалізує в серії «Перемиська бібліотека» Володимир Пилипович. Згадані тут вибрані публікації добре ілюструють архівну і коментаторську працю та видавничий задум дослідника: заповнити прогалини, показати роль і значення Перемишаля і Надсяння в розвитку української літератури, культури та суспільно-політичного і релігійно-церковного життя. Можна мати надію, що ця панорама з року в рік буде збагачуватися все новими публікаціями. **”**

З рецензії проф. Стефана Козака

ISBN 978-83-931753-3-8